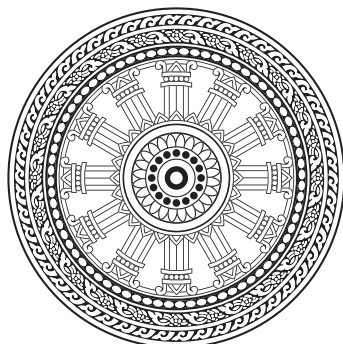

ธรรมธารา

Dhammadhara Journal of Buddhist Studies

ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 16) มกราคม - มิถุนายน พ.ศ. 2566

สำนักการศึกษา วัดพระธรรมกาย

ISSN 2408-1892

ธรรมธารา

Dhammadhara Journal of Buddhist Studies

ISSN 2408-1892 (Print) | ISSN 2651-2262 (Online)

ลิขสิทธิ์

มูลนิธิธรรมะคัมครองโลก

พิมพ์ครั้งที่ 1

มกราคม 2566 จำนวน 400 เล่ม

โรงพิมพ์

สุขุมวิทการพิมพ์ จำกัด

จัดทำโดย

สำนักการศึกษา วัดพระธรรมกาย

วัตถุประสงค์

เพื่อส่งเสริม สนับสนุน และเป็นแหล่งข้อมูลในการเผยแพร่ผลงานวิจัยและบทความวิชาการให้กับคณาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัย และผู้สนใจ รวมทั้งเป็นเวทีในการแลกเปลี่ยนความรู้ที่หลากหลาย ช่วยยกระดับผลงานวิชาการที่มีคุณภาพได้มาตรฐานให้เป็นที่ยอมรับในระดับชาติและนานาชาติ ทั้งนี้วารสารเปิดรับบทความด้านพระพุทธศาสนา ศาสนาและปรัชญา วรรณกรรม ประวัติศาสตร์ พุทธบริหารการศึกษา การวิจัยนวัตกรรมการศึกษา รวมทั้งสหวิทยาการเชิงประยุกต์ด้านมนุษยศาสตร์และศิลปศาสตร์เชิงพุทธ

ประเภทบทความที่รับพิจารณาตีพิมพ์

ประกอบไปด้วยบทความวิจัย บทความวิชาการ การแปลบทความภาษาต่างประเทศ และบทความพิเศษของผู้เชี่ยวชาญหรือบรรณาธิการ

ระยะเวลาตีพิมพ์ ปีละ 2 ฉบับ

ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน

ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม

ศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย
Thai-Journal Citation Index Centre

Approved by TCI during 2022 - 2024

ได้รับการประเมินคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย
ให้เป็น “วารสารวิชาการกลุ่ม 1”

ที่ปรึกษากิตติมศักดิ์

พระพรหมวชิรปัญญาจารย์ (ทองดี สุรเตโช)

พระเผด็จ ทตตชีโว

พระเทพพัชรจารย์ (เทียบ สิริญาโณ), รศ. ดร.

พระเมธาวิเชียร (สุเทพ ปวิสิโก), รศ. ดร.

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประพจน์ อัครวิรุฬห์การ

Professor KATSURA Shōryū, Ph.D. (Hiroshima University, Hiroshima, Japan)

Professor SASAKI Shizuka, Ph.D. (Hanazono University, Kyoto, Japan)

Professor WAKAHARA Yūshō (Ryukoku University, Kyoto, Japan)

บรรณาธิการ

พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ (สมชาย ฐานวุฑโฒ), พ.บ., ดร.

ผู้อำนวยการสำนักการศึกษา วัดพระธรรมกาย

หัวหน้ากองบรรณาธิการ

ดร. ภัทติดา แร่งทน

หัวหน้าศูนย์วิจัยพุทธศาสตร์ DCI

กรรมการที่ปรึกษา

พระมหาธนา เตชธมโม, พระมหาอภิชาติ ฐานสุโธ, ดร.

พระมหาสมคิด ขยาภิโร, พระมหาวุฒิชัย วุฑฒิชโย, ดร.

พระมหาวรท กิตติปาโล, ดร., พระมหามนต์ชัย อภิชาโน, ดร.

กองบรรณาธิการ

Professor MATSUDA Kazunobu

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ. ดร.

พระมหาพงศ์ศักดิ์ ฐานิโย, ดร.

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรหมทา

นาวาอากาศเอก ศาสตราจารย์ ดร. ประสงค์ ปรานีตพลกรัง

Bukkyo University, Kyoto, Japan

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อาจารย์ทรงคุณวุฒิ มหาวิทยาลัยศรีวิโคช ประเทศญี่ปุ่น

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โรงเรียนนายเรืออากาศนวมินทกษัตริยาธิราช

รองศาสตราจารย์ ดร. ประเวศ อินทองปาน

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รองศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร. อำนาจ บัวศิริ

อาจารย์ทรงคุณวุฒิ

รองศาสตราจารย์ ดร. จันทิรา โกมาสสิต

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ดวงกมล ขาดประเสริฐ

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อุทัย สติมัน

เกษียณราชการ

ดร. บรรเจิด ขวลิตรเรืองฤทธิ์

มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

หัวหน้าศูนย์วิจัยพระไตรปิฎก DCI

คณะผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความ (Reviewers)

พระเทพวัชรจารย์ (เทียบ สิริญาโณ), รศ.ดร.
พระมหาพรชัย สิริวโร, ผศ.ดร.
พระมหาอานนท์ อานนโฑ, ผศ.ดร.
พระมหาพจน์ สุวโจ, ผศ.ดร.

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรหมทา
ศาสตราจารย์ ดร. เชษฐ ติงสัญชลี
รองศาสตราจารย์ ดร. สำเนียง เลื่อนมโน
รองศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร. อำนาจ บัวศิริ

รองศาสตราจารย์ ดร. ประเวศ อินทองปาน
รองศาสตราจารย์ ดร. โกวิทย์ พิมพ์
รองศาสตราจารย์ ดร. จตุวิทย์ แก้วสุวรรณ
รองศาสตราจารย์ ดร. สุวิญ รักษ์สัตย์
รองศาสตราจารย์ ดร. อำพล บุคตาสาร
รองศาสตราจารย์ ดร. ฉลองเดช คูพานุมต
รองศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ รุนรา
รองศาสตราจารย์ ดร. ประพันธ์ ศุภษร
รองศาสตราจารย์ ดร. พูนชัย ปันธิยะ

รองศาสตราจารย์ ดร. สานู มหัทธนาคุลย์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประทุม อังกรโรหิต
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชานปวีช ทัตแก้ว
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ณัฏพล ศิริสวัสดิ์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมควร นิยมวงศ์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อุทัย สติมัน
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. มนตรี สิริโรจนานันท์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ขาดิเมธี หงษา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิสิษฐ์ คัดคำสวน
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิไลพร สุจริตธรรมกุล
ดร. อุเทน วงศ์สถิตย์
ดร. พิบูลย์ ชุมพลไพศาล
ดร. อุดม จันทิมา
ดร. เมธี พิทักษ์ธีระธรรม
ดร. ชาคิต แหลมม่วง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร
มหาวิทยาลัยศิลปากร
อาจารย์ทรงคุณวุฒิ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่
วิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร
มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
มหาวิทยาลัยนครพนม
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร
มหาวิทยาลัยมหิดล
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI
ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

การประเมินคุณภาพบทความ

การตรวจสอบคุณภาพของบทความ

- บทความทุกบทความ ต้องผ่านการตรวจและประเมินจากกองบรรณาธิการ
- บทความทุกบทความ ได้รับการตรวจและประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิอย่างน้อย 3 ท่าน แบบปกปิดรายชื่อ (Double Blinded)
- บทความย่อภาษาอังกฤษ ได้รับการตรวจจากผู้ทรงคุณวุฒิชาวต่างประเทศ (Native Speaker) 1 ท่าน
- บทความทุกบทความ ได้รับการตรวจและประเมินคุณภาพจากผู้ทรงคุณวุฒิภายในและภายนอก
- บทความจากผู้เขียนภายใน ได้รับการตรวจและประเมินคุณภาพจากผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกอย่างน้อย 2 ท่าน
- บทความต้องไม่เคยลงตีพิมพ์ในวารสารอื่นหรือกำลังอยู่ในระหว่างการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารอื่น ยกเว้นบทความแปลภาษาต่างประเทศที่ผู้เขียนและสำนักพิมพ์ยินยอมให้แปลเป็นภาษาไทย
- บทความต้องไม่มีการคัดลอกมาจากผลงานของบุคคลอื่น

คำแนะนำสำหรับผู้เขียน

ผู้เขียนต้องปรับปรุงแบบและการอ้างอิงตามที่วารสารกำหนด คือ หลักเกณฑ์การอ้างอิงของวารสารธรรมธารา (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 2) ก่อนส่งเข้าระบบ Submission ทั้งนี้วารสารกำหนดหลักเกณฑ์การอ้างอิงโดยอาศัยระบบ Chicago เวอร์ชัน 17 อ้างอิงแบบเชิงอรรถ (Footnote)

- บทความมีความยาวรวมทั้งหมดไม่เกิน 20 หน้า กระดาษ A4
- ชื่อบทความเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
- บทความย่อภาษาไทย (ความยาวไม่เกิน 500 คำ) และภาษาอังกฤษ
- ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ใช้อักษร Cordia New ขนาด 16 และกั้นขอบด้านละ 2.54 ซม.
- ตัวเลข ใช้เลขอารบิก ตลอดทั้งบทความ
- สำหรับเนื้อหาที่ต้องใช้อักษรพิเศษ เช่น บาลี/สันสกฤต-โรมัน, จีน, ญี่ปุ่น ให้ใช้อักษร Calibri Light ขนาด 11 ยกเว้นทิเบตให้ใช้อักษร Microsoft Himalaya ขนาด 16
- บรรณานุกรมและการอ้างอิง ใช้รูปแบบตามหลักการอ้างอิงที่วารสารกำหนด รายละเอียดในภาคผนวก
- แนวประวัติการศึกษาของผู้เขียน สังกัด ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พร้อมเบอร์ติดต่อท้ายบทความ
- ส่งบทความเข้าระบบออนไลน์ Submission โดยลงทะเบียนได้ที่ <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/dhammadhara>

ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่

ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

ฝ่ายพิสูจน์อักษร

Andreas Johannes Jansen,
Dr. Chatmaporn Tokaranyaset

ฝ่ายศิลปกรรมและระบบออนไลน์

พระมหาธัญสัณห์ กิตติสาโร

พระมหายศพล ธมฺมธโร

ฝ่ายสมาชิก

กองวิชาการ DCI, กองสนับสนุนและบริการ DCI, กองบริหาร DCI,
กองกิจการนิสิต DCI, กองพระไตรปิฎก DCI, ศูนย์ภาษา DELC,
สำนักงานเลขานุการ และสมาชิกสำนักการศึกษา

.....

ติดต่อสอบถาม

ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI แผนกศูนย์วิจัยพุทธศาสตร์ ส่วนงานวารสารธรรมธารา (DJBS)
75 หมู่ที่ 1 ต. ไทรน้อย อ. บางบาล จ. พระนครศรีอยุธยา 13250
โทรศัพท์ 09-5582-1495 หรือ 09-5665-5355
E-mail : dhammadhara072@gmail.com
Website : <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/dhammadhara>
Facebook Fanpage : วารสารธรรมธารา

บทบรรณาธิการ

ในวารสารธรรมธาราฉบับนี้ มีบทความที่น่าสนใจดังนี้

บทความแปลภาษาต่างประเทศ เรื่อง “จารึกภาษาอินโด-อารยันยุคกลาง: ภาพรวมและการศึกษาวิจัยที่ผ่านมา” ของ คุณอรุโณทัย อ่อนพุ่ม และดร. ชาศริต แหล่มม่วง ได้แปลถอดใจความจากตอนหนึ่งของหนังสือภาษาเยอรมันเล่มหนึ่งของ Oskar von Hinüber ปรากฏด้านการทวิทยาที่ได้รับการยอมรับจากนักวิชาการทั่วโลก ซึ่งได้รวบรวมศึกษาจารึกภาษาอินโด-อารยันยุคกลางอย่างกว้างขวาง ทั้งจารึกในแผ่นศิลา เสาหิน แผ่นทองแดง เปลือกไม้ แผ่นไม้ เหริยญ ตราประทับ และแนะนำข้อเอกสารที่ผู้สนใจสามารถค้นคว้าเพิ่มเติมได้แทรกอยู่ตลอดเล่ม เป็นตัวอย่างการศึกษาจารึกโบราณที่มีมาตรฐานสูง เป็นการขยายมุมมองการวิจัย ซึ่งในประเทศไทยที่ผ่านมาการศึกษาเพียงจารึกของพระเจ้าอโศกเป็นหลัก นอกจากนี้ผู้แปลยังได้ประมวลสรุปเนื้อหาและให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมที่เป็นประโยชน์หลายประการ ถือเป็นตัวอย่างงานแปลทางวิชาการที่ดี ทำให้นักวิชาการด้านนี้ที่ไม่รู้ภาษาเยอรมันสามารถเข้าถึงเนื้อหาและรูปแบบงานวิจัยระดับ masterpiece ได้

บทความวิจัย เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์บันทึกสำคัญท้ายคัมภีร์ไบลานอักษรธรรม วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร” ของ พระมหานันทวัฒน์ ธมมนนโท และ ดร. ภัทธิดา แรงทน ได้ศึกษาบันทึกท้ายคัมภีร์ไบลานอักษรธรรม จำนวนถึง 93 ฉบับ โดยศึกษาในประเด็นผู้สร้างคัมภีร์ ความปรารถนาของผู้สร้าง สถานที่สร้าง เป็นต้น ทำให้เห็นแนวโน้มโดยภาพรวมของการสร้างคัมภีร์ไบลานอักษรธรรมอีสาน

บทความวิจัย เรื่อง “พระกาศยปะ-มาตังคะ: คำแปลและอรรถาธิบายชีวประวัติในคัมภีร์เกาเชิงจ้วน” ของ ดร. เมธิ พิทักษ์ธีระธรรม และคณะ ได้แปลชีวประวัติของพระกาศยปะ-มาตังคะ ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นพระภิกษุชาวอินเดียรูปแรกที่เดินทางสู่ประเทศจีน ผู้วิจัยไม่เพียงแปลเท่านั้น แต่ยังได้วิเคราะห์

การใช้คำในต้นฉบับภาษาจีนอย่างละเอียด มีการอ้างอิงเอกสารที่เกี่ยวข้อง ประกอบการวิเคราะห์อย่างกว้างขวาง ทำให้ผู้อ่านได้ความรู้ถึงแนวทางการ ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์โบราณในพากย์จีนได้ดี ซึ่งเป็นเรื่องใหม่ในแวดวงการ ศึกษาพุทธศาสนาแบบวิชาการของไทย

บทความวิจัย เรื่อง “การบูรณาการพระพุทธรูปเพื่อสร้างคุณค่า ตามคติสุวรรณภูมิ กรณีวัดพระปฐมเจดีย์” ของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมบูรณ์ วัฒนะ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยพระปฐมเจดีย์จากจุดเริ่มต้นในประวัติศาสตร์ มาจนถึงบทบาทของวัดพระปฐมเจดีย์ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นวัดสำคัญวัดหนึ่งที่มี บทบาทสำคัญต่อชุมชน ทั้งระดับจังหวัดและระดับภาค ทั้งด้านการปกครอง คณะสงฆ์ การศึกษา และความสัมพันธ์กับชุมชนโดยรอบ

บทความวิชาการ เรื่อง “โบลานเรื่อง “สมันตกุฎญาณนา” ฉบับรดน้ำแดง รัชกาลที่ 2: การศึกษาต้นฉบับ และบททวนกับฉบับพิมพ์ของสมาคมบาลี ปรกรณ์ (Pāli Text Society)” ของ พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์ และผู้ช่วย ศาสตราจารย์ ดร. ณัฏฐพล ศิริสวัสดิ์ ทำให้เห็นถึงความสำคัญของต้นฉบับคัมภีร์ โบลานที่จะช่วยสันนิษฐานคำที่น่าจะถูกต้องให้แก่ฉบับพิมพ์ได้ในบางกรณี ดังนั้นแม้จะมีคัมภีร์พระพุทธรูปศาสนาพิมพ์เผยแพร่แล้วจำนวนมาก แต่การศึกษา คัมภีร์โบลานก็ยังคงมีความจำเป็น

จะเห็นได้ว่า บทความส่วนใหญ่จะเน้นหนักไปในการการศึกษาวินัยเชิง คัมภีร์ ซึ่งเป็นสิ่งที่วงวิชาการพุทธศาสตร์ในประเทศไทยยังขาดแคลนอยู่มาก ซึ่งเราหวังว่า จะเป็นกำลังหนึ่งในการยกระดับมาตรฐานทางวิชาการด้านนี้ ของประเทศไทย

พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ

(สมชาย ฐานวุฑฺโฒ)

1 มกราคม 2566

วันขึ้นปีใหม่

Editorial

In this volume of Dhammadhara Journal the readers will find many interesting research articles as follows:

The article “Epigraphy in Middle Indo-Aryan Languages: An Overview and Previous Studies” is a translation by Ms. Arunothai Onphum and Dr. Chakrit Laemmuang of a part of a book written in German called *Das ältere Mittelindisch im Überblick* by Oskar von Hinüber, a world renowned expert in Indology who studied Middle Indo-Aryan languages and inscriptions on artifacts like columns, copper plate, coins, and seals made from different materials such as stone, metal, tree bark, wood, and clay. The article gives many references to other studies that readers can use to find further information. It also expands the focus and scope of epigraphy research in Thailand beyond the frequently studied Asoka inscriptions. Altogether, the translation allows other researchers without knowledge of German language to understand this valuable research article of masterpiece quality and its methodology. The insights given by the translators make this a good example of a translated article.

The research article “An Analysis of the Colophon of Palm-Leaf Manuscripts of Wat Mahathat, Yasothon Province” is by Phramaha Nantawat Dhammanando and Dr. Phatthida Raeangthon. They conducted a research analysis on 93 colophons of palm-leaf

manuscripts, uncovering the perspective of the manuscripts' creators, their intents and objectives, and the places where the manuscripts were made, illustrating the many reasons for making palm-leaf manuscript in Isarn, the North-Eastern part of Thailand.

The research article “Kāśyapa-Mātaṅga: Translation and Annotations of his biography in *Gaoseng zhuan*” by Dr. Maythee Pitakteeradham and Team has translated the biography of Kāśyapa-Mātaṅga, who is believed to be the first Buddhist Indian monk who traveled to China. The team not only translated the monk's life story from Chinese into Thai but also analyzed the wording used in original Chinese text in great detail using a wide variety of reference documents that shows the readers the research practices in analyzing ancient Chinese texts, something that is new to the circle of academic studies of Buddhism in Thailand.

The research article “An Integration of Buddhism in order to Create Values in accordance with Suvarnabhumi in the Case of Wat Phra Pathom Chedi” by Asst. Prof. Dr. Somboon Watana and Team trace the history of the Wat Phra Pathom Chedi from the very beginning and its role and relationship to surrounding communities, as well as its influence and contribution to the present-day education system and Sangha administrative system at provincial and regional levels.

The article “The Rot Nam Daeng Copy of the Palm-Leaf Manuscript entitled *Samantakūṭavaṇṇanā* in the Reign of King Rama II: A Study of the Palm-Leaf Manuscript and A Review of the Printed Edition of the Pāli Text Society” by Phramaha Kaweesak Wapeekunlaset and Asst. Prof. Dr. Natchapol Sirisawad demonstrates the importance of original palm leaf text as a reference in suggesting the most accurate wording to be adopted in the later printed edition in many cases. Although there are many printed editions of Buddhist texts circulating around at present, the study of original palm leaf text is still necessary.

It is evident that many articles in this volume focus heavily on the research and analysis of ancient texts, which is currently insufficient within the circle of the academic studies of Buddhism in Thailand. It is our hope to take part in the movement to improve academic research standards in this field in Thailand.

Phragrupalad Suvattanabodhigun

(Somchai Thanavuddho)

1 January 2023

New Year's Day

สารบัญ

หน้า

หมวดที่ 1 บทความวิจัย

การศึกษาวิเคราะห์บันทึกสำคัญท้ายคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม
วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร

An Analysis of the Colophon of Palm-Leaf Manuscripts
of Wat Mahathat, Yasothon Province

พระมหานันทวัฒน์ ธมฺมนนฺโท และภักธิดา แรงทน

2

พระกาศยปะ-มาตังคะ:

คำแปลและอรรถาธิบายชีวประวัติในคัมภีร์เกาเซิงจ้วน

Kāśyapa-Mātanga: Translation and Annotations of his biography
in *Gaoseng zhuan*

เมธี พิทักษ์ธีระธรรม, ประภากร พนัสติษฐ์ และวิไลพร สุจริตธรรมกุล 36

การบูรณาการพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างคุณค่าตามคติสุวรรณหุมิ
กรณีวัดพระปฐมเจดีย์

An Integration of Buddhism in order to Create Values in accordance
with Suvarnabhumi in the Case of Wat Phra Pathom Chedi

สมบุรณ์ วัฒนะ, เรืองวิษณุ นิลโคตร,

ประยูร สุขะใจ และสุวิญ รักสัตย์

80

หมวดที่ 2 บทความวิชาการ

ใบลานเรื่อง “สมันตกุฎวณณา” ฉบับรดน้ำแดง รัชกาลที่ 2:
การศึกษาต้นฉบับ และทบทวนกับฉบับพิมพ์ของสมาคมบาลีปกรณ์
(Pāli Text Society)

The Rot Nam Daeng Copy of the Palm-Leaf Manuscript entitled
Samantakūṭavaṇṇanā in the Reign of King Rama II: A Study of
the Palm-Leaf Manuscript and A Review of the Printed Edition
of the Pāli Text Society

พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์ และณัฏฐพล ศิริสวัสดิ์

114

หมวดที่ 3 บทความแปลภาษาต่างประเทศ

จารึกภาษาอินโด-อารยันยุคกลาง: ภาพรวมและการศึกษาวิจัยที่ผ่านมา
Epigraphy in Middle Indo-Aryan Languages:

An Overview and Previous Studies

ออสการ์ ฟอน ฮินูเบอร์

อรุณทัตย์ อ่อนพุ่ม และชาคริต แหลมม่วง (แปล)

150

ภาคผนวก

หลักการอ้างอิงของวารสารธรรมธารา

198

ประวัติการศึกษาของบรรณาธิการและผู้เขียน

210

หมวดที่ 1

บทความวิจัย

การศึกษาวิเคราะห์บันทึกสำคัญท้ายคัมภีร์ ใบลานอักษรธรรม วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร

An Analysis of the Colophon of Palm-Leaf Manuscripts of Wat Mahathat, Yasothon Province

พระมหานันทวัฒน์ ธมฺมณฺโฑ* และภัทธิดา แรงทน**

Phramaha Nantawat DHAMMANANDO and Phatthida RAENGTHON

* พระนิสิต ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

Student of DCI Center for Buddhist Studies, Thailand

** หัวหน้าศูนย์วิจัยพุทธศาสตร์ DCI

Head of the DCI Buddhist Research Center, Thailand

ตอบรับบทความ (Received) : 12 ต.ค. 2565

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 22 ม.ค. 2566

DOI : 10.14456/djbs.2023.5

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 15 พ.ย. 2565

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 31 ม.ค. 2566

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อบันทึกสำคัญจารึกท้ายคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวิธีดำเนินการวิจัยเชิงเอกสาร โดยมีกลุ่มตัวอย่าง คือ ใบลานที่มีอายุระหว่าง 500 – 150 ปี อยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2110 – พ.ศ. 2396 จำนวน 93 เรื่อง ผลการวิจัยพบว่า ข้อบันทึกสำคัญจารึกท้ายคัมภีร์ใบลานอักษรธรรมมี 4 ด้านหลัก คือ (1) ด้านบุคคล มีหลากหลายกลุ่มบุคคล จำแนกได้ 2 กลุ่ม คือ นักบวชและคฤหัสถ์ เป็นผู้มีส่วนในการสร้างคัมภีร์ใบลาน ต่างกันที่สมณศักดิ์ในการเรียกขาน ซึ่งมีผลต่อวิธีการดำเนินชีวิตในด้านความเชื่อของท้องถิ่น การใช้สมณศักดิ์ต่างกันเพื่อบ่งชี้ความสามารถด้านการศึกษาและด้านการบริหาร (2) ด้านความปรารถนา ผู้สร้างคัมภีร์ตั้งความปรารถนาให้เกิดประโยชน์กับตนเองในชาตินี้และชาติหน้า ผู้ที่ต้องการสู่ทางพ้นทุกข์จึงสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานไว้ โดยผูกคาลว่า นิพพานปัจจโย โหตุ คำปรารถนาได้สืบต่อถึงปัจจุบันเมื่อทำบุญกุศลทุกครั้งมักจะอธิษฐานกำกับว่า นิพพานปัจจโย โหตุ (3) ด้านสถานที่อักษรธรรมอีสานได้รับอิทธิพลมาจากอักษรธรรมล้านช้างและพื้นที่ภาคอีสานด้วยเหตุสภาพพื้นที่ใกล้เคียง วัฒนธรรมทางการศึกษา และการใช้อักษรธรรมในการติดต่อสื่อสาร และ (4) ด้านคำถ่อมตน จารึกถึงความถ่อมตนด้านความรู้ของผู้จาร มีปรากฏน้อยมากในงานวิจัยนี้

และพบจุดที่น่าสนใจที่สำคัญ คือ 1) การใช้ศักราช ใช้แบบจุลศักราช มีความหมาย 2 นัยยะ คือ ใช้บอกจุลศักราชปกติและใช้บอกพุทธศักราช 2) การใช้ปี 2 แบบ คือ ปีหนไทยและปีนักษัตรไทย 3) ยาม มียามกองงาย ยามแถไถ่เที่ยง ยามกองเที่ยง หรือ ยามเที่ยง ยามกองแลง ยามแถไถ่คำ 4) เดือนที่สร้างมากที่สุด คือ เดือนเมษายน 5) ข้างขึ้นข้างแรมที่พบมากที่สุด คือ ข้างขึ้น และ 6) สร้างเสร็จในวันพระมีมากถึง 12 เรื่อง

ผู้วิจัยกล่าวได้ว่า การจารึกท้ายคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม ถือเป็นการสืบ
เจตนารมณ์ของบรรพบุรุษที่ต้องการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ตั้งมั่นและคง
อยู่ไปนานเท่านาน

คำสำคัญ: บันทึกท้ายคัมภีร์ใบลาน คัมภีร์ใบลาน อักษรธรรม

Abstract

This research aimed to study and analyze the inscriptions engraved at the end of Tham script manuscripts preserved at Wat Mahathat, Yasothon Province. The sample was 93 bundles of 500 - 150 year-old palm-leaf manuscripts created between 2110 - 2396 B.E.

The results of the research found that the important notes inscribed at the end of Tham manuscript have four main aspects: 1) Personal information, which can be classified into two groups: monks and laymen who were involved in the creation of manuscripts. There is a difference in calling which affects the way of life in local beliefs. This represents the educational and administrative abilities. 2) Demand Information: The creator of the scripture set a demand to benefit himself in this life and the next life. Those who want to escape suffering create a Tipitaka with the inscription “Nibbana paccayo hotu”. This phrase has been passed down to the present. Most people who make merit say this at the end of a prayer. 3) Location information: The Tham Isan manuscript is influenced by the Tham Lan Chang

manuscript and the northeastern region. The conditions in these areas are similar in their educational culture and the use of Tham characters in communication. 4) Humility information: Writing about humility in the recorder's knowledge appears very seldomly in this sample.

Other important points found worth noting are as follows: 1) the Minor era was used for two meanings: the common Minor era and the Buddhist era. 2) The year was recorded in two systems, the Lanna traditional year and the Thai Zodiac year. 3) The time period indicated morning, late morning, midday, and evening. 4) The month the manuscripts were inscribed was mostly April. 5) The lunar month most manuscripts were inscribed was the waxing moon. 6) Twelve bundles were completed on the Buddhist holy day.

The researcher said that the inscription at the end of Tham script manuscripts could be considered as an ancestor's intention to pass on the Lord Buddha's teachings to the next generation for the perpetuation and firm establishment of Buddhism.

Keywords: The Colophon of the palm-leaf manuscripts, Manuscript, Tham script

1. บทนำ

ในอดีตการบันทึกคำสอนทางพระพุทธศาสนาของฝ่ายเถรวาทในเอเชียใต้ และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นิยมจารข้อความเป็นภาษาบาลีลงบนใบลานโดยสร้างเป็นคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลาน ซึ่งจะใช้อักษรที่แตกต่างกันไปในบริเวณประเทศไทย ปัจจุบันได้พบคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานภาษาบาลีในรูปแบบอักษรต่างกันในแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือ ภาคกลาง ภาคใต้ ภาคตะวันออก รวมถึงภาคตะวันตก ใช้การสืบทอดคำสอนด้วยอักษรขอม ภาคเหนือหรืออาณาจักรล้านนาในอดีตใช้อักษรธรรมล้านนา ส่วนพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรืออาณาจักรล้านช้างเดิมส่วนใหญ่จะเป็นอักษรธรรมอีสานมากกว่าอักษรธรรมล้านนา¹

จากความเชื่อว่าการจารึกคำสอนเพียง 1 อักษรเท่ากับการสร้างพระพุทธรูป 1 องค์² ยิ่งหากใครได้จารึกคำสอนไว้มากเท่ากับได้สร้างพระพุทธรูปไว้มาก จึงมีหลากหลายกลุ่มบุคคล³ มีศรัทธาสรางค์คัมภีร์ใบลานไว้เพื่อสืบทอดยอภพพระพุทธศาสนาตามฐานะของตนที่สามารถทำได้ มีตั้งแต่ระดับสูงสุด คือ พระราชา ผู้ปกครอง ขุนนาง เศรษฐี ชาวบ้านทั่วไป ร่วมกันสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานไว้มากมาย ซึ่งความแตกต่างทางกายภาพของคัมภีร์ขึ้นอยู่กับฐานะของคนจัดสร้างในคัมภีร์นั้น โดยมีการบันทึกเรื่องราวการสร้าง ผู้สร้าง ผู้จาร ตลอดจนข้อมูลต่าง ๆ อยู่ในส่วนท้ายและส่วนหน้าปกของคัมภีร์ใบลานด้วย จึงถือได้ว่า

¹ บรรเจิด ขวลิตรื่องฤทธิ์, “การศึกษาเปรียบเทียบพระไตรปิฎกบาลีฉบับใบลานเพื่อวินิจฉัยคำต่างในพระไตรปิฎก: กรณีศึกษาจากสุสสูตรแห่งคัมภีร์ที่ขมิ้นกาย,” *วารสารธรรมธารา*, ปีที่ 5, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 8), (มกราคม – มิถุนายน 2562): 132.

² กรมศิลปากร, *ศาสนวงศ์ หรือ ประวัติศาสนา*, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุทธาจารย์ (โสม ฉนโน) (พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2506), 192.

³ สุชาติ ศรีเศรษฐวรกุล, “การสืบทอดพระไตรปิฎกใบลานอักษรขอมในประเทศไทยและกัมพูชา,” *วารสารธรรมธารา*, ปีที่ 5, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 8), (มกราคม – มิถุนายน 2562): 91.

บันทึกคำปรารภของผู้จารคัมภีร์ใบลานเป็นอีกแหล่งข้อมูลสำคัญที่ควรค่าแก่การศึกษาค้นคว้าและเรียนรู้

วัดมหาธาตุ เป็นวัดเก่าแก่ที่มีความสำคัญของจังหวัดโยธธ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2321 หรือประมาณ 240 ปีมาแล้ว มีคัมภีร์ใบลานที่เก็บรักษาไว้ที่นี้เป็นจำนวนมากถึง 9,000 กว่าผูก และเมื่อศึกษาภาพรวมของคัมภีร์ใบลานที่เก็บรักษาไว้พบว่า อายุของคัมภีร์ใบลานที่เก่าแก่ที่สุดถูกสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2110 กล่าวคือเป็นคัมภีร์ใบลานที่สร้างขึ้นก่อนที่จะมีการสร้างวัด โดยอาจมีการนำมาจากที่อื่นแสดงถึงร่องรอยของความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาที่มีมาอย่างยาวนานในดินแดนแถบนี้ ดังนั้นบันทึกท้ายคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานของวัดมหาธาตุ จังหวัดโยธธ จึงเป็นแหล่งข้อมูลที่น่าสนใจสำหรับงานวิจัยนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาวิเคราะห์ข้อบันทึกสำคัญจารึกท้ายคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม วัดมหาธาตุ จังหวัดโยธธ

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบสังเคราะห์เอกสารจากกลุ่มตัวอย่าง คือ คัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานอักษรธรรม แบ่งเป็น 3 หมวด คือ หมวดพระวินัย 48 เรื่อง หมวดพระสูตร 20 เรื่อง และหมวดพระอภิธรรม 25 เรื่อง รวมทั้งหมด 93 เรื่อง โดยใช้เกณฑ์ในการคัดเลือกเรื่องที่ระบุปีที่สร้าง และปรากฏชื่อของผู้สร้างคัมภีร์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสองอย่าง นำมาศึกษาวิเคราะห์ ส่วนปีที่สร้างเลือกช่วงเวลา พ.ศ. 2110 - พ.ศ. 2396 คือ เรื่องปาจิตติย สร้างเมื่อ พ.ศ. 2110 จนถึงปี พ.ศ. 2396 คือ เรื่องปาราชิก กัณฑ์ ที่ได้รับการเก็บรักษาไว้ที่วัดมหาธาตุ จังหวัดโยธธ โดยแบ่งขั้นตอนการวิจัยออกเป็น 3 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 ขั้นศึกษาเอกสารแนวคิดทฤษฎี เอกสาร ตำรา งานวิจัย ที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์ใบลาน ประวัติที่มาของคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม การจารึกท้ายคัมภีร์ใบลาน การอ่านอักษรธรรม รวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ระยะที่ 2 ขั้นสังเคราะห์ข้อบันทึกที่สำคัญในจารึกท้ายคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร โดยปริวรรตข้อมูลที่จารึกในใบลาน และวิเคราะห์โดยทำตารางหาค่าความถี่ซ้ำของข้อมูลที่พบ แยกออกมาเป็นหมวด ๆ ตามลำดับเปอร์เซ็นต์สูงสุดไปหาต่ำสุด จนได้ข้อบันทึกที่สำคัญหลัก ๆ

ระยะที่ 3 ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล ใช้แบบวิเคราะห์เนื้อหา โดยนำข้อมูลบันทึกสำคัญจารึกท้ายคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม ที่ได้จากการแยกออกมาเป็นหมวดหลัก

2. ความหมายและที่มาของคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร

ก. ความเป็นมาของคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือ อีสาน เป็นภาษาบาลี ส่วนภาษาสันสกฤตใช้คำว่า อีสาน แปลว่า ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ คนส่วนใหญ่พูดภาษาถิ่นหรือภาษาไทยอีสาน ซึ่งสืบทอดมาจากชาวเวียงจันทน์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปัจจุบันมีทั้งหมด 20 จังหวัด มีจังหวัดหนองคาย นครราชสีมา ยโสธร เป็นต้น ความเป็นมาของอักษรธรรมอีสานจากงานวิจัย กล่าวถึงหลักฐานเกี่ยวกับอักษรธรรมอีสานที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่ค้นพบในประเทศไทยนั้น ตามหลักฐานทางคัมภีร์ใบลานเชื่อว่า⁴ คัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งเป็นภาษาบาลีล้วนพบที่วัดศรีชมชื่น จังหวัดหนองคาย จารเมื่อ พ.ศ. 2143 ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช กษัตริย์อยุธยา ซึ่งเป็นเอกสารที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ แต่จากการ

⁴ เพ็ญพักตร์ ลิ้มศิริพัฒน์, “อักษรธรรมอีสาน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลป์, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525), 11-20.

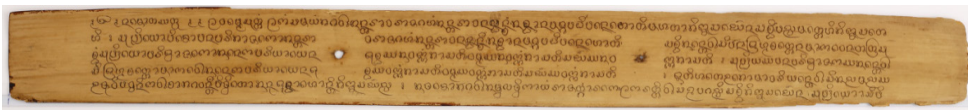
ศึกษาพบว่า มีเอกสารคัมภีร์ใบลานที่เก่าแก่กว่า คือ คัมภีร์ปาจิตติย สร้างในปี พ.ศ. 2110 ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ กษัตริย์อยุธยาเช่นกัน โดยพบที่วัดมหาธาตุ ซึ่งอักษรธรรมอีสานมีความคล้ายคลึงกับอักษรธรรมล้านนา ในทางด้านอักษรวิทยาและอักษรวิธี นักประวัติศาสตร์และโบราณคดีจึงลงความเห็นว่า รูปแบบอักษรธรรมอีสานได้รับมาจากอาณาจักรล้านนาโดยผ่านทางอาณาจักรล้านช้าง แม้ในพงศาวดารโยนกได้กล่าวว่า “จุลศักราช 885 (พ.ศ. 2066) พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต แต่งราชทูตเชิญราชสาส์นมายังเมืองนครเชียงใหม่ ขอพระสงฆ์และพระไตรปิฎก...พระเจ้าเชียงใหม่จึงอาราธนาพระมงคลเถรกับภิกษุ...นำพระไตรปิฎกอีก 60 พระคัมภีร์ ไปยังกรุงศรีสัตนาคนหุต...” มาเผยแพร่พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์⁵ จากอิทธิพลทางศาสนาทำให้อักษรธรรมถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายมากขึ้น เห็นเด่นชัดในด้านการถ่ายทอดวัฒนธรรมด้านอักษรศาสตร์ ใช้ในทางศาสนาระหว่างล้านนาและล้านช้าง จากการศึกษาประวัติศาสตร์ของหัวเมืองอีสานในสมัยโบราณพบว่า หัวเมืองที่ติดกับแม่น้ำโขงส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลของอาณาจักรล้านช้าง แม้ภายหลังที่อาณาจักรล้านช้างขึ้นตรงต่อสยามแล้วก็ตาม หัวเมืองเหล่านี้ยังอยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรล้านช้างไม่ได้ขึ้นตรงต่อสยาม ประชาชนทั่วไปจึงได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอาณาจักรล้านช้างด้วยเช่นกัน กล่าวได้ว่า อักษรธรรมอีสานได้รับอิทธิพลมาจากอักษรธรรมล้านช้าง เนื่องจากเหตุผลด้านสภาพพื้นที่ที่อยู่ใกล้ชิดกัน และวัฒนธรรมการศึกษาเดิมที่มีการเดินทางไปศึกษาที่ล้านช้าง ซึ่งปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์ของต่างชาติ จากจดหมายเหตุสุตอป⁶ กล่าวว่า “ได้มีพระสงฆ์ไทยมาศึกษาอยู่ถึง 10 ปีหรือ 12 ปี ก่อนสำเร็จในวิชาหนึ่ง ๆ” ซึ่งหมายถึงพระสงฆ์ที่อยู่ในพื้นที่ภาคอีสานในเวลาต่อมาได้มาเรียนหนังสือที่นี้ จากการศึกษา

⁵ พระยาประชากรกิจกรจักร (แช่ม บุนนาค), พงศาวดารโยนก (นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2557), 365.

⁶ สีลา วีระวงส์, ประวัติศาสตร์ลาว, แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์ (กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2540), 120

จึงสรุปได้ว่า ที่มาของอักษรธรรมในภาคอีสานมีสาเหตุหลัก ๆ อยู่ 2 ประการ คือ
1. การศึกษา 2. พื้นที่อยู่ใกล้กัน

เหตุที่เรียกว่า *อักษรธรรม* เพราะชาวอีสานโบราณใช้อักษรประจำถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองที่นิยมมาก 2 ชนิด คือ *อักษรไทยน้อย* เป็นการใช้เพื่อบันทึกสิ่งต่าง ๆ เกี่ยวข้องกับเรื่องทางโลก และ *อักษรธรรม* หรืออาจเรียกว่า *อักษรที่ใช้จารจารึกพระธรรมค้ำสอนทางพระพุทธศาสนา* แต่นิยมเรียกว่า *อักษรธรรม* หรือ *อักษรธรรมอีสาน* ดังภาพที่ 1 ตัวอย่างแสดงคัมภีร์ใบลานอักษรธรรมอีสาน

ภาพที่ 1 ภาพตัวอย่างอักษรธรรมอีสานที่จารในใบลาน

ใบลานอักษรธรรมโดยปกติจะมีจำนวน 5 บรรทัด และมีขนาดยาวประมาณ 55 เซนติเมตร กว้าง 5 เซนติเมตร ถอดเนื้อความออกแปลได้ ดังนี้

นโม ตสฺสสตฺถุ เอวเมเม สุตตํ เอกํ สมยํ ภควา อนฺตรา จ ราชคหํ อนฺตรา จ นาฬนํ
อหฺตฺถานมคฺคปฺปฏิปนฺโน โหติ มหตา ภิกฺขุสงฺฆเณ สทฺธิ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสฺสเตหิฯ
สุปฺปิโยปิ โข ปน ฯ เปฯ

คำแปล ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ฯ ข้าพเจ้าได้สดับมา
อย่างนี้สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเสด็จทางไถลระหว่างกรุงราชคฤห์กับเมือง
นาลันทาพร้อมด้วยภิกษุหมู่ใหญ่ประมาณ 500 รูป แม้สุปปิยปริพาชกก็ได้
เดินทางไถลระหว่างกรุงราชคฤห์กับเมืองนาลันทา ฯลฯ

ภาพที่ 2 ภาพตัวอย่างการบันทึกท้ายใบลานอักษรธรรม

แสดงใบปกท้ายได้บันทึกข้อมูลในการสร้างคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม ถอดเนื้อความ
ออกได้ ดังนี้

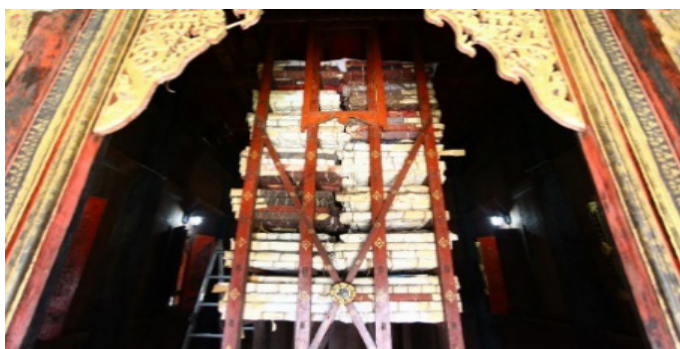
สกราชไท 929 ตัวปาฬิปาจิตติ ผูก 17 ทานกวานคาอยู่บ้านคาเหนือเวียงคำ
กับลูกหลานมีสหธาสาเงไวเปนมูลสาสนา มีมหาสมณเจ้าเปนนวกมม

ข. ความเป็นมาของคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม วัดมหาธาตุ จังหวัดโยธธ

ประวัติวัดมหาธาตุสัมพันธ์กับการสถาปนาเมืองโยธธ ปรากฏในประชุม
พงศาวดารภาคที่ 70⁷ มีสาระสำคัญว่า ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
(พงศาวดารมิได้ระบุศักราชไว้แน่ชัด) พระวรวงศา (พระวอ) ผู้เป็นเชื้อสาย
กับผู้ปกครองนครเวียงจันทน์ตั้งบ้านเมืองอยู่ในบริเวณบ้านหนองบัวลุ่ม มีท้าวคำผง
และท้าวทิดพรม อพยพไปอยู่กับเจ้าไชยกุมาร ผู้ครองนครจำปาศักดิ์ ระหว่าง
เส้นทางไปยังนครจำปาศักดิ์ เมื่อถึงบ้านดงสิงห์โคกสิงห์ท่า พระวรวงศาและ
พวกเห็นเป็นชัยภูมิที่ดี พวกหนึ่งจึงตั้งบ้านเรือนที่บ้านสิงห์โคก (ต่อมาคือชุมชน
บ้านสิงห์) อีกพวกหนึ่งได้ตั้งบ้านเรือนที่บ้านสิงห์ท่า ต่อมาคือ เมืองโยธธ ครั้นปี
จุลศักราช 1140 (พ.ศ. 2321) เกิดความวุ่นวายทางการเมืองในนครจำปาศักดิ์
ท้าวฝ่ายหน้าพร้อมด้วยไพร่พลจึงขอกลับมาพำนักอาศัยที่บ้านสิงห์ท่า และได้
พัฒนาบ้านสิงห์ท่าให้เจริญรุ่งเรืองโดยลำดับ ได้ร่วมมือกันสร้างวัดมหาธาตุขึ้น โดย
แต่เดิมเรียกขานกันว่า วัดทุ่ง นับแต่นั้นมา วัดมหาธาตุถือเป็นวัดมิ่งขวัญของชาว
เมืองโยธธ และมีหอไตรที่สร้างในปี พ.ศ. 2373 เพื่อเก็บรักษาคัมภีร์ใบลาน

⁷ กรมศิลปากร, ปกิณกศิลปวัฒนธรรม เล่ม 18 จังหวัดโยธธ (นครปฐม: รุ่งศิลป์
การพิมพ์, 2555), 18.

ที่พระครูหลักคำ(กุคำ) ได้นำมาจากเวียงจันทน์ เป็นศิลปะแบบรัตนโกสินทร์ สร้างด้วยไม้หันหน้าไปทางทิศใต้ ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสแบ่งพื้นที่การใช้งานเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนห้องเก็บคัมภีร์ในตอนกลาง และส่วนระเบียงที่อยู่รอบ ๆ โดยปกติทั่วไปของหอไตรนอกจากจะมีคัมภีร์ใบลานแล้วยังมีหีบหรือตู้คัมภีร์ ในส่วนนี้จะมีให้เห็นโดยส่วนมากในทุกที่ แตกต่างไปจากอื่น คือ มีการจัดวางคัมภีร์ในรูปแบบชั้นขนาดใหญ่ โดยวางอยู่กึ่งกลางของห้องโถง ในพื้นถื่นอีสานเรียกว่า ชั้นกะเยื่อ⁸ จากการสำรวจของคณะทำงานโครงการพระไตรปิฎกฉบับวิชาการ แผนการรวบรวมและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน (CPAM) ของศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI พบว่า คัมภีร์ที่พบประกอบด้วย พุทธตำนาน แบบเรียนบาลีที่เรียกว่ามูลกัจจายน์ บทสวด และพิธีกรรม นิทานพื้นบ้านโหราศาสตร์ ปกิณณกะ เป็นจำนวนกว่าร้อยละ 80

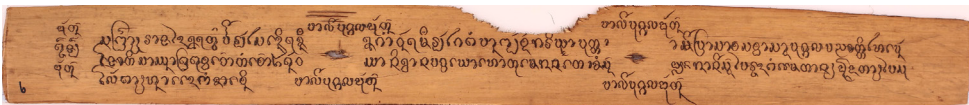
ภาพที่ 3 หอไตร วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร

ที่มา: คัมภีร์ใบลาน มรดกธรรมอันล้ำค่าของพระพุทธศาสนา หน้า 42

3. ผลการวิเคราะห์หาข้อค้นพบที่สำคัญในจารึกท้ายคัมภีร์ ใบลานอักษรธรรม วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร

⁸ ดีก แสนบุญ, “พุทธหัตถศิลป์อีสาน เนื่องในวัฒนธรรมทางภาษาของ ‘คัมภีร์ใบลาน’,” นิตยสารศิลปวัฒนธรรม, ปีที่ 30, ฉบับที่ 8, (มิถุนายน 2552): 55.

บันทึกท้ายใบลาน (colophon) หรือเรียกว่า บรรณิทัศน์บ้าง หรือ บันทึกคำปรารภของผู้จารบ้าง เนื่องจากข้อความเหล่านี้โดยส่วนมากจะปรากฏที่หน้าปกหรือหน้าแรกของคัมภีร์ใบลาน และปรากฏที่ส่วนท้ายปกคัมภีร์ใบลานด้วย ในบทความนี้ผู้วิจัยขอใช้คำว่า **บันทึกท้ายใบลาน** และขอถ่ายภาพตัวอย่างมาประกอบคำอธิบาย

ภาพที่ 4 การปริวรรตคำบันทึก

สงกราสราชไท 87(1087)ตัวปรีบไล้ เชน 7 ขึ้น 8 คำ มีอรับไค้ พ่อบ้านกับทั้งภริยา บุตตา มีปราสาทสหสาสาปุกคณปตติไหเปน โขตีสาสนาพรพุทธเจ้า ต่อเท่า 5 พันวสุสา นิพพานปัจเจยา เทาตุ เม อนาเต ขอสงผละอาณิสงไปฮอทพ่อแมตนา นายผูงผุตายไปสุโลกพายหนาแทกอขาเทิน

เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างมีจำนวนถึง 93 เรื่อง เมื่อปริวรรตพร้อมแจกแจงความถี่ของข้อมูลในตารางแสดงความถี่ มีข้อมูลและจำนวนหน้ามาก ผู้วิจัยจึงแยกข้อมูลทั้งหมดเป็นไฟล์ pdf มีคิวอาร์โค้ดให้สแกนสำหรับผู้อ่านที่สนใจอยากศึกษาการสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด พร้อมทั้งแสดง QR Code ทั้งภาพใบลานอักษรธรรม และตารางสังเคราะห์ข้อมูลที่ปริวรรตแล้วทั้งหมด 93 เรื่อง ดังนี้

1. ภาพใบลานอักษรธรรม 93 เรื่อง

2. ตารางการสังเคราะห์ข้อมูลที่ปริวรรตแล้ว ด้วยการแจกแจงความถี่ซ้ำของข้อมูล 93 เรื่อง

ทั้งนี้ผู้วิจัยขอนำข้อมูลจากการสังเคราะห์ด้วยการแจกแจงความถี่มาแสดงให้เห็น
บางส่วนในตารางที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1 ตัวอย่างการสังเคราะห์ข้อมูลที่ปรีวรรตแล้ว

เรื่อง	ข้อความจากอักษรธรรมอีสาน วัดมหาธาตุ	สถานที่	บุคคล	ความ ปรารถนา	คำ ถ่อมตน
1	สกุราชไท 929 ตัวปาฬิปาจิตติ ผูก 17 ทานกวนคายุบานคาเหนือเวียงคำ กับลูกหลาน มีสทุธาสาวงไวเป็นมูล สาสุสนา มีมหาสมณเจ้าเปนนวกมม	/	/	/	0
2	สกุราไท 999 ปีเมิงเป้า ปาฬิทุกนิ บาท องค์กรุตรนิกาย หมื่นหลวงกลาง เรือน มีสทุธาสาวงกับมหาสงฆราชาเจ้า สายสุวรรณ เมืองคูก นิพพานปัจจุ เยา เทาตุ	/	/	/	0
3	จุฬสงกาทไทพัน 2 รอย11... ตนเจ้า หัวจันท์ ... บ่งามแลหัวเจ้าเรียเขียน นอยบ่ไทสาหลายแล (ขอประทาน อภัยด้วย หากเขียนตัวไม่สวย จึงขอ ได้เขียนสร้างไว้) ขอให้ได้มรรคผล เลาได้บวชชุชาติเททอร	0	/	/	/
4	สกุราทรอย 65 (1165) ตัวปสิกาไค เทิน 10 แรม 13 คำ วัน 4 มือกัดเร้า ลิกขิตแลวยามกองแลง เจ้านายแวน กับทั้งรัตนตุดา มีสทาสาวงปาฬิจุล วกไวโซตนา	0	/	0	0

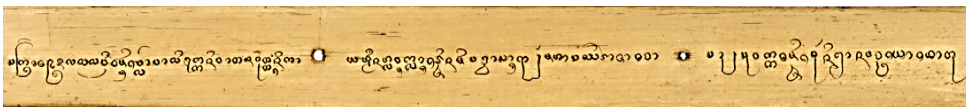
ตารางที่ 1 ตัวอย่างการสังเคราะห์ข้อมูลที่ปกรรณแล้ว (ต่อ)

เรื่อง	ข้อความจากอักษรธรรมอีสาน วัดมหาธาตุ	สถานที่	บุคคล	ความ ปรารถนา	คำ ถ่อมตน
5	จฺรสงฺกาทราชาไทรอยปลาย 10 ตัว ปี เป็กสัน เจ้าพรสุนทอรรราชวงสา มหาชตติยธรมมิกราชาธิราชเจ้า มีพร ราชสทุธาเป็นอันยิ่งจึงได้สร้างบาสิ นวงศ์ุตตรนิกาย ไว้เพื่อให้โชตนาสาสุ นา(พระพุทฺธ)เจ้าตาทต่อเท่า เสี่ยง(สิ้น) 5000 วสุสา สพพญญุตตญานปจจ เยา เหาตุ	/	/	/	0
1-93		ร้อยละ 19.35	ร้อยละ 98.92	ร้อยละ 94.62	ร้อยละ 1.07

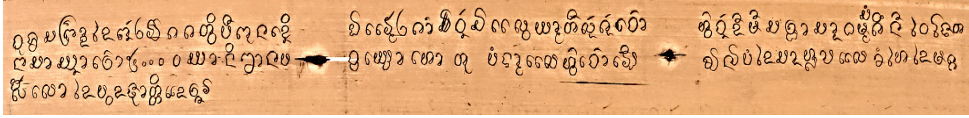
สรุป จากการวิเคราะห์คัมภีร์จำนวน 93 เรื่อง พบว่า ร้อยละ 98.92 ระบุชื่อบุคคล
รองลงมา ร้อยละ 94.62 ระบุความปรารถนา และร้อยละ 19.35 ระบุสถานที่
ตามลำดับ และส่วนที่น้อยที่สุด คือ คำถ่อมตน มีเพียงร้อยละ 1.07 โดยมีภาพ
ใบลานอักษรธรรมทั้ง 5 เรื่อง ดังนี้

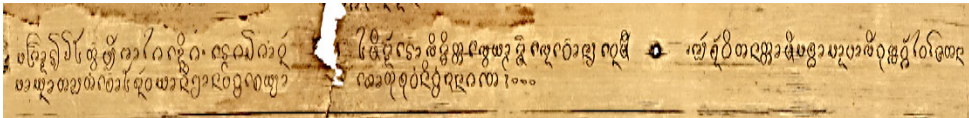
ภาพที่ 5 (เรื่องที่ 1)

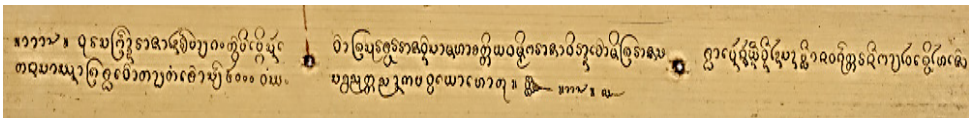
ภาพที่ 6 (เรื่องที่ 2)

ภาพที่ 7 (เรื่องที่ 3)

ภาพที่ 8 (เรื่องที่ 4)

ภาพที่ 9 (เรื่องที่ 5)

จากการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ใบลานอักษรธรรม วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร จำนวน 93 เรื่อง โดยใช้วิธีการสังเคราะห์ข้อมูลด้วยการแจกแจงความถี่ซ้ำของข้อมูลเพื่อหาข้อบันทึกที่สำคัญในจารึกท้ายคัมภีร์ใบลานอักษรธรรม ผู้วิจัยพบว่า ข้อบันทึกสำคัญมีอยู่ด้วยกัน 4 ด้านหลัก โดยเรียงตามเปอร์เซ็นต์สูงสุดไปหาเปอร์เซ็นต์ต่ำสุด คือ (1) ด้านบุคคล คิดเป็น ร้อยละ 98.92 (2) ด้านความปรารถนา คิดเป็น ร้อยละ 94.62 (3) ด้านสถานที่ คิดเป็น ร้อยละ 19.35 และ (4) ด้านคำถ่อมตน คิดเป็น ร้อยละ 1.07 โดยมีตัวอย่างภาพใบลานที่จารึกในแต่ละด้านพร้อมรายละเอียดประกอบ ดังนี้

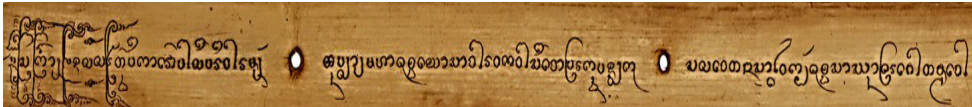
3.1 ด้านบุคคล

ปรากฏบุคคลในหลากหลายสมณศักดิ์ ตามการจำแนกดังนี้

นักบวช ประกอบด้วย พระสงฆ์และสามเณรซึ่งมีคำเรียกในสมัยโบราณ⁹

⁹ พระโพธิวงศาจารย์, ทำเนียบสมณศักดิ์ของชาวเมืองเวียงจันทน์โบราณ (พระนคร: ศรีหงส์, 2471), 17.

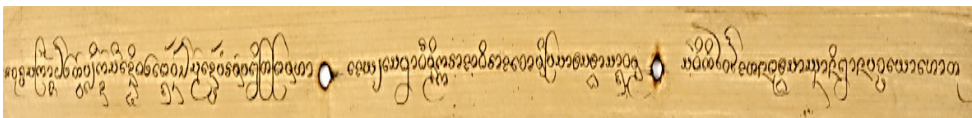
มหาราชคัมภีร์ราราม พระราชครูหายโศก สังฆราชาธัมมเสนาเจ้า มหาสังฆราชา
อุปปลปญา เจ้าโสมเทจชินบุตร เจ้าสมเทจวิริยปัญญา เจ้าชาพรท เจ้าชาสีธัมม
กัลลยา เจ้าหัวจันที เจ้าชนันอิน จ้าววิริย จ้าวจันทา

ภาพที่ 10 นักบวช

สรุกราสไท 995 ตัวปีกาเร้า ปาฬีปริวารมัสปลาย มหาพุทธโฆสาจารย์ฉา
ปรกอบทวยกุศลเจนา สางไวักัปปพุทธสาสนาพรเคาตมมเจา

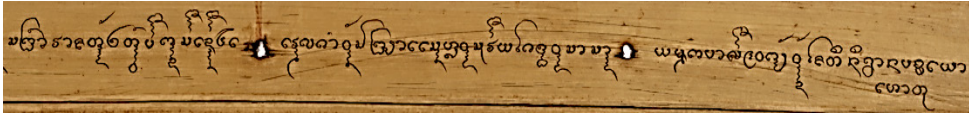
พระมหากษัตริย์และเจ้านายในราชวงศ์ สมเด็จพระบพิตรพระมหา
ธัมมิกราชาธิราชวรราชาติพุทธคุณเจ้า พรอคุณมเหสีริขวาเจ้า สมเด็จพระบพิตร
มหาไชยเชษฐาธัมมิกราชาธิราชเจ้า น้องสมเด็จบรมบุพิตตราชาทอิราชเจ้าตน
ชื่อว่าอุมราชเจ้า สมเด็จพระบพิตร(พิตร) สี่หตุนุราชาธิปติภูมิณฑาธิราช

ภาพที่ 11 พระมหากษัตริย์และเจ้านายในราชวงศ์

จุฬสกราช 62 (1062) ตัวปลีกดสี เทิน 12 เฟ็ง วัน 3 สมเด็จพระบพิตรมหา
เชยยเชษฐาธัมมิกราชาธิราชเจ้า มีปสาทสพธา สางธมมสงคิณี ไวโซตนาการสา
สนา นิพพานปัจโย โหตุ

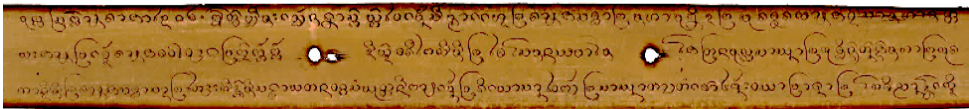
เสนาอำมาตย์ข้าราชการบริพาร แสนกราง พระยาแสนหล(ว)ง ไชวงสาเสนา เพี้ยภมมจัก

ภาพที่ 12 สENAอำมาตย์ข้าราชการบริพาร

สงฺกราราชไทตั้ง 2 ตัวปีกดสี เชน 4 แรม 9 คำ วัน 3 พุรยาแสนหลวงสุริยโคทร
วงสา สางยมกपालีไว้กับวัดโชติ นิพพานปลจเยา เหาตุ

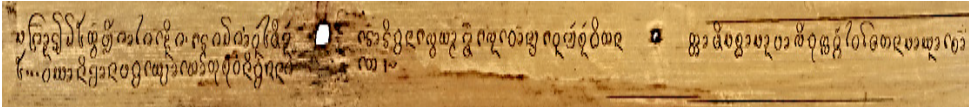
เจ้าเมือง พรหมหาบุพพิทพรสุทธอรลสขงสามหาขตติยะราสประเทศราช
ชทวาเวียงปรลงลักพักทียทหรือไพลี / เจ้ายังคหมอมหลวง/สมเทจบรมบพิตรสี
หราชธาธิปติภูมินุทธาธิราชเจ้าพรสุนทอร

ภาพที่ 13 เจ้าเมือง

จุลสรุงกาสรราชไท 1208 ตัวปลีมะเมีย อฐาศกยกไว้เป็นสืมาแห่ง
พรราสชสทธาพรหมหาบุพพิทพรสุทธอรลสขงสามหาขตติยะราสประเทศราช
ทวาเวียงปรลงลักพักทียทหรือไพลี มีพรไทโสมนสุสปาโมโชตนา มุลลสาสุสนา
พรพุทือองคตณขงมหากรรณจติมีพรราสชสทธา สางพรไต่ยะพีทก มีสฟาย
ตนวคค สยุตตนิกาย เปนปรีโยสานไว้กับพรรสาสุสนาตาปต่อเท่า 5 พันวัสสา
ปราณพารโภธิญาณ โอเลิศแลวขอยาไคคา(ติดขัด) คาสแควทังคำปราณา
ทังขอท (ผูก)คาถา ปานีทานว่า พรพุทโธ นิพพานปรไจโย โหมิ

ชาวบ้าน ทิทบุททา ทิทแก้วดวงดี เจ้านายแวนกัปปังธิตนตดา แม่ออกแวน

ภาพที่ 14 ชาวบ้าน

สงกราทรอย 65 (1165) ตัวปฐกาโค เทิน 10 แรม 13 คำ วัน 4 มือกัธเร้า ลิกขิตต
แลวยามกองแลง เจ้านายแวนกัปปังธิตนตดา มีสหุธาสาปาสีจุลลวักโวโชทนา
สาสุสนาเท่า 5000 วสุสา นิพพานปัจจเยา เหาตุ ฐวั นิจิจิ อนาคต

3.2 ด้านคำปรารภนา กล่าวสรุปได้ 2 ประเด็น คือ

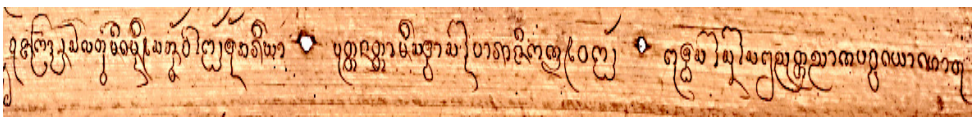
1) คำปรารภนาเพื่อประโยชน์แก่ตนเอง

ขอให้ได้บวช	ขอให้ได้มรรคผล เล่าได้บวชชุกชาติแพทธร
เป็นพระพุทเจ้าองค์ 1	สพพญตญานํ ปเจยเยา โหตุ/พุทธา ปจยเยา เหาตุ
เป็นบุญติดตัว	ขอใหกุศลส่งไปฮอดไปถึงกัขาเทิน
ไปเกิดในสวรรค์	ไห้ไปคำไปชู่ไห้เทเกิขในเมือ่งฟ้า นิพพานปัจจเยา เหาตุ
สุข 3 ประการ	ขอไห้เทถึงสุข 3 ปรกานขอไห้เทถึงนิรพาน เป็นแล้วข้าเทิน (มนุษย์ สวรรค์ นิพพาน)
บันทึกเป็นภาษาบาลี	นิพพานปัจจ(โย) โหตุ ฐวั อนาคตเตกาเล สพพทุกขั ปมฺญจามิ ปตฺโต สมโพธิ มุตตมํ ปรมํ สุขํ ลภิ ปรมํ สุขํ ลภิ (ขอให้เป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน)

2) คำปรารภนาเพื่อผู้อื่น

รักษาศาสนาไว้ 5000 ปี	สงวไ้เป็นมุลลสาสุสนาพุทพุทเจ้า เท่า 5000 วสุสา นิพพานปัจจโย โหตุ
-----------------------	---

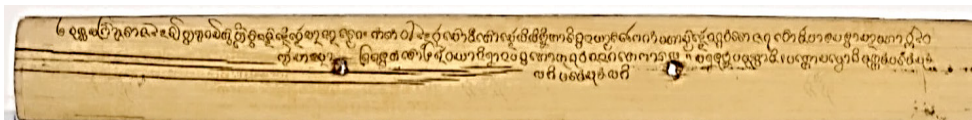
ไว้กับศาสนา	ไว้กับพุทธศาสนาพระเคาตมม /สงวไเป็นมูล ศาสนาพระเจ้า
ไว้เล่าเรียน	ไว้สำหรับพุทธศาสนาไเยาคาวจารเจ้าเรียนต่อไป
ไว้กับวัด	สร้างยมกบาลีไว้กับวัดโชติ นิพพานปัจจโย โหตุ
อุทิศส่วนกุศล	สงหนังสือหาเจ้าชาอิน ขอไหกุศลสงไปรอดไป เถิงค้ำาเทิน

ภาพที่ 15 คำปรารภ

จุฬงกุราสไท 39 ตัวปีเมิงใส ออจากบัทภริยาปุตตนตตา มีสทฐาสางบาฬี
ปาราชิกณทไว้กับพุทธศาสนา สพพญญุตตญาณ ปัจจเยา เหาตุ (จงเป็นปัจจัย
แก่พระสัพพัญญุตญาณ)

3.3 ด้านสถานที่ ลานข้างและภาคอีสาน ปรากฏชื่อ ลานข้าง เชียงขวาง
หลวงราชธานี และเมืองยโสธร นครพนม เป็นต้น

ภาพที่ 16 ตัวอย่างใบลานที่สร้างในลานข้าง

จุลลสงกุราสราซไทรอยปลาย 13 ตัวปฐีรวงเมท เเทินเจ็ด ลานข้าง(ลานข้าง)
แรม 10 คำ พำวาไทวันเสา มือเต่าเสีท ลิกขิตตา ริจจนายามแถไกคำ มหา
สมเททอคควอรรราชคุเจ้า มีปาทสทฐา สางมหาวักไว้กับสาสสุณา พุทธต่อเท่า 5

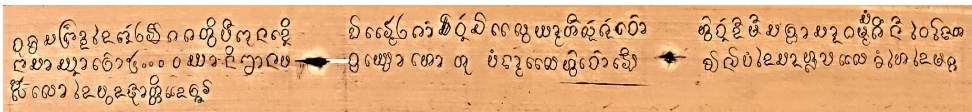
พันวสุสา นิพพานปัจจุโหตุ ธูว์ อนาคตกาล สัพพทุกขํ ปมฺญจามิ ปตฺโต สมฺโพธิ
มุตฺตมํ ปรมํ สุขํ ลภิ ปรมํ สุขํ ลภิ

ภาพที่ 17 ตัวอย่างใบลานที่สร้างในภาคอีสาน

สงฺกราทตั้ง 9 ตัวปีมด สมเทจบรมบพิตร พุทธมหาธมฺมิกราชาธิราชเจ้าเมืองยทโสทอ
มีพระราชสพธาสาบวักปสาสนาพุทธเจ้าต่อเท่า 5000 วสุสา

3.4 ด้านความถ่อมตน

ภาพที่ 18 ตัวอย่างใบลานด้านความถ่อมตน

จุฬสงฺกราทไทพัน 2 รอย 11 ตัวปีกุน เทิน 6 แรม 2 คำ วัน 3 แล้วยามตีสั่งคัง
(ตีระฆัง) ตนเจ้าหัวจันท์ มีศรัทธาสร้างธัมมสังคณิไวโชตนาการศาสนาเท่า 5000
วสุสา นิพพานปัจจุเยา เหตุ บ่งามแลหัวเจ้าเรียเขียนนอยบไทสงหลายแล
(ขอประทานอภัยด้วย หากเขียนตัวไม่สวยจึงขอได้เขียนสร้างไว้) ขอให้ได้มคฺคผล
เลาไทบวทชฺชชาติเททอรรทอ

นอกจากผู้วิจัยได้ค้นพบข้อบันทึกที่สำคัญในจารึกท้ายใบลานอักษรธรรม
วัดมหาธาตุ จังหวัดโยธธ ทั้ง 4 ด้านหลักแล้ว ยังได้ค้นพบจุดที่น่าสังเกตอย่างยิ่ง
คือ

1. การใช้ศักราช ซึ่งจะใช้ในรูปแบบเดียว คือ จุลศักราชหรือ จ.ศ. เท่านั้น แต่มีความหมาย 2 อย่าง กล่าวคือ 1) ใช้บอก จ.ศ. ปกติ ตัวอย่างเช่น จ.ศ. 999 เมื่อเทียบเป็น พ.ศ. โดยนำเลข 1181 มาบวกกับ จ.ศ. ที่ปรากฏ จึงหมายถึง ปี พ.ศ. นั้น ในที่นี้คือ พ.ศ. 2180 2) ใช้บอก จ.ศ. ที่หมายถึง พ.ศ. เช่น “จุลศักราชราชาไท 2000 ปาย 3 รอย 54 ปี เต่าใจ”¹⁰ หากทำตามวิธีคำนวณข้างต้นในข้อความที่ปรากฏจะเท่ากับ พ.ศ. 3535 ที่ยังมาไม่ถึง

2. การใช้ปีมี 2 แบบ คือ ปีหนไทยและปีนักษัตรไทย¹¹ ปีหนไทยจะมีแม่ปีที่บอกศกและลูกปีจะบอกนักษัตรอีสาน เช่น กต-สง้า หมายถึงปีนั้นมีศกที่ลงท้ายด้วยเลข 2 และนักษัตรคือ มะเมีย ส่วนต่อมาใช้นักษัตรไทยและศกภาคกลาง เช่น ตัวปีมะแม นพศก

3. ยามในเอกสารโบราณ คือ เวลา ช่วงเวลา เครื่องมือในการบอกเวลาในอดีต ซึ่งมีชื่อยามบอกเวลาที่หลากหลาย และบางคำได้หายไปในปัจจุบัน เนื่องจากว่าการบอกเวลาในปัจจุบันใช้ตัวเลข ในการบอกยามหรือเครื่องหมายบอกเวลาของคนอีสานจึงค่อย ๆ หายไปหรือใช้เฉพาะคนสูงอายุโดยไม่ใช่ที่คุ้นเคยของคนอีสานรุ่นใหม่ ในปัจจุบันพบว่า¹²เริ่มมีการใช้มาตั้งแต่ พ.ศ. 2211

ยามที่พบมากได้แก่ ยามกองงาย (07:30 - 09:30 น.) ยามแกลไถ้เที่ยง (09:00 - 10:30 น.) ยามกองเที่ยง หรือ ยามเที่ยง (10:30 - 12:00 น.) ยามกองแลง (13:30 - 15:00 น.) ยามแกลไถ้คำ (15:00 - 16:30 น.) และยามตีลังคัง (ระฆัง) ซึ่งพบได้น้อยที่สุด

4. เดือนที่สร้างมากที่สุด คือ เดือนเมษายน ด้วยเหตุผลว่า เป็นเดือนที่มีกลางวันยาวนานกว่าตอนกลางคืน

¹⁰ ข้อมูลเพิ่มเติม หมายเลข 19

¹¹ บุญชู ภูศรี, *อุบลโบราณนิทัศน์ : อักษร ประวัติศาสตร์ และศาสนา* (อุบลราชธานี: สำนักงานส่งเสริมบริหารงานวิจัย บริการวิชาการและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2562), 64.

¹² บุญชู ภูศรี, “ยามไทบ้าน ในเอกสารโบราณภาคอีสาน,” *บุญชู ภูศรี : คั่น คิด เขียน*, 21 พฤศจิกายน 2560, http://b-poosri.blogspot.com/2017/11/blog-post_46.html.

5. ข้างขึ้นข้างแรมที่พบมากที่สุด คือ ข้างขึ้น ด้วยเหตุผลว่า เป็นช่วงที่ตอนกลางคืนมีแสงสว่างจากพระจันทร์ที่มาช่วยเพิ่มเวลาของการจารจารึกได้ จึงพบมากในช่วงเวลานี้เช่นกัน

6. สร้างเสร็จในวันพระมีมากถึง 12 เรื่อง ในหัวข้อนี้จึงสอดคล้องกับหัวข้อที่ 5 ในช่วงเวลาข้างขึ้น ได้มีการบันทึกเวลาจารคัมภีร์ใบลานสำเร็จ

4. ผลการวิเคราะห์ข้อค้นพบประเด็นจารึกที่น่าสนใจ

จากการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาที่ค้นพบในการบันทึกท้ายใบลานอักษรธรรมทั้ง 93 เรื่อง ผู้วิจัยได้ค้นพบประเด็นที่น่าสนใจ จึงขอสรุปและนำเสนอประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

4.1 ด้านบุคคล แต่ละยุคสมัยใช้คำหน้านามอย่างไร มีผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตอย่างไร

(1) **ราชครู** เหตุผลที่กล่าวนำคำว่า ราชครู มาก่อน เนื่องจากลำดับปีสร้างในชื่อเดียวกันของชื่อ อุปปลปัญญา ที่จะเห็นได้จากนามว่า “อุปปลปัญญา” ในปี จ.ศ. 1169 (จากเรื่องที่ 16) ใช้สมณศักดิ์ว่า ขนนอุปปลปัญญา ถัดจากนั้นมาในปี จ.ศ. 1172 ใช้สมณศักดิ์ว่า เจ้าสมเทจอุปปลปัญญา (จากเรื่องที่ 17-18) ถัดจากนั้นมาในปี จ.ศ. 1184 (จากเรื่องที่ 24-25) ใช้สมณศักดิ์ว่า สังฆราชาอุปปลปัญญา และลำดับสุดท้ายในปี จ.ศ. 1186 (จากเรื่องที่ 26) ใช้สมณศักดิ์ว่า ราชครูเจ้าอุปปลปัญญา

สังฆราชา เป็นประมุขสงฆ์ในวัด ที่เรียกว่า เจ้าอาวาสนั่นเอง เพราะในอดีตคำเรียก สังฆราชา ที่หมายถึง สกมมหาสังฆปริณายก ได้ใช้คำว่า เจ้าหัวคูดแก้ว

ชา มีที่มาไม่ชัดเจน อาจหมายถึง อุปัชฌายะ ผู้สามารถให้การอุปสมบทแก่กุลหัตถ์ได้ตามพุทธบัญญัติว่า ห้ามภิกษุอุปสมบทให้บุคคลมีอายุหย่อนกว่า

20 ปี¹³ เพื่อให้ง่ายต่อการออกเสียงจึงเหลือเพียงคำเรียกว่า ซา เท่านั้น นอกจากนี้มิใช่ว่าใครจะเป็นอุปชฌาย์ก็ได้ เพราะการที่จะเป็นได้ต้องมีพรรษา 10 ขึ้น หรืออยู่ในชั้นเถรภูมิ

โดยเรียงลำดับความความสำคัญได้ดังนี้ **ราชครู** ราชครูเจ้าอุปปลปัญญา... **สังฆราชา** สังฆราชาธัมมเสนาเจ้า... **สมเด็จพระเจ้าสมเด็จเจ้าสมเด็จอุปปลปัญญา... ซา (อุปชฌาย์)** เจ้าชาสีธัมมกัลลยา... **พระทั่วไป** เจ้าหัวจันตี... **สามเณร** จัวรีย

ประเด็นนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่า มีผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตในด้านความเชื่อของท้องถิ่น การใช้สมณศักดิ์ต่างกันั้นก็เพื่อบ่งชี้ความสามารถด้านการศึกษาและด้านการบริหาร ซึ่งในปัจจุบันมีคำเรียกของพระสงฆ์รูปนั้น ๆ ตามการศึกษา เช่น พระหรือสามเณรที่ท่านสอบไล่ได้ในลำดับชั้นของการศึกษาพระบาลี ตั้งแต่เปรียญธรรมประโยค 3 ถึง ประโยค 9 ใช้คำว่า “มหา” ถ้าเป็นพระ ใช้คำว่า พระมหา แต่ถ้าเป็นสามเณร ใช้คำว่า “เปรียญ” ต่อท้ายชื่อ เป็นคำเรียกที่หมายให้รู้ความสามารถในการศึกษา ส่วนในด้านการปกครอง ตั้งแต่เจ้าอาวาสจนถึงสมเด็จพระสังฆราช ในอดีตจึงมีคำเรียกข้างต้นเพื่อบ่งชี้ความสามารถเช่นเดียวกัน

(2) **ขนัน** ไม่ใช่คำเดียวกันกับคำว่าหนาน (ทิด) เหตุผลคือ อาจแยกได้ตามบริบท ดังนี้

1. ในเรื่องที่ 16 ได้กล่าวว่า “ขนันอุปปลปัญญาเจ้า” หรือคำเต็มอาจเรียกว่า พระผู้เป็นเจ้า

2. มีบริบทที่ปรากฏกับคำว่าจัว ที่หมายถึงสามเณร ขณะเดียวกันเรียกอีกบุคคลว่า “**เจ้าขนัน**” สังฆมาโฆตวงศา สร้างบาลีบุคคล(บัญญัติ)ไว้ ... จัวจันทา ในเรื่อง 13 โดยปกติสมณศักดิ์มักจะเป็นคำเฉพาะบุคคลเมื่อเรียกแล้วจะรู้ได้ถึงบุคคลนั้นนั่นเอง

3. มีบริบทที่แสดงถึงลำดับการเรียกแทนตัวเองและเรียกพระผู้ใหญ่กว่า **เจ้าขนัน**ขึ้นนจักเป็นผู้ลิจจนา **เจ้าชาสีธัมมกัลลยา** เปนอุปปฏิฐ(ม) ในเรื่อง 22

¹³ วิ.มหา. 4/650/699 (ไทย.มมร)

ซึ่งกล่าวไว้แล้วในตอนต้นของหัวข้อ ก. ถึงลำดับอาวุโสของสมณศักดิ์ที่ใช้เรียก โดยใช้ปีที่ปรากฏก่อนและหลังในชื่อบุคคลตามตัวอย่างในหัวข้อ ก.

4. ในช่วงเวลาที่ใกล้เคียง มีชื่อเรียกเหมือนกันแต่ต่างกันที่สมณศักดิ์ โดยเริ่มที่ขึ้นต่อไปถึงสังฆราชาในที่สุดถึงราชครู โดยสังเกตจากปีที่พบในเรื่องที่ 16 ปรากฏปีคือ จ.ศ. 1169 สังฆราชา ในเรื่องที่ 18, 24, 25 คือ จ.ศ. 1172 และ จ.ศ. 1184 ในที่สุดถึงราชครู ในเรื่องที่ 26 คือ จ.ศ. 1186 ตามลำดับของช่วงเวลา ดังกล่าว

5. ขันเป็นคำเรียกหนึ่งที่ใช้เรียกพระสงฆ์ หรือพระที่มีความรู้อาจจะเคยบวชมาก่อนจากสามเณร หรือเคยเรียนมาก่อน

(3) **บรมบพิตร** ตามพจนานุกรมได้ให้ความหมายว่า “บรมบพิตร [-บอพิต] น. คำที่พระภิกษุใช้สำหรับแทนพระองค์พระมหากษัตริย์หรือสมเด็จพระบรมราชาธิราช, ใช้ว่า มหาบพิตร ก็มี.”¹⁴ แต่บันทึกท้ายใบลาน บันทึกไว้ว่า “บาลีอัฐนินิบาตอังคตตรนิกาย สมเด็จพระบรมบพิตร เจ้าเมืองโยธธ มีพระราชสัทธาสาธ” และในบริบทตรงข้าม ปรากฏคำว่า “สมเด็จพระบรมบพิตร สีสทนต์ราชาธิปัตติมุนิหาริราชเจ้า ทรงพระราชสัทธาสาธ” ซึ่งพระองค์เป็นกษัตริย์ ของอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์(พ.ศ. 2347 - พ.ศ. 2371)แสดงถึงการรับรู้ในส่วนพระราชสาธ หมายถึงพระราชผู้เป็นใหญ่พระองค์เดียวในอาณาจักร แต่ในความเป็นจริงเป็นเพียงเจ้าเมืองประเทศราช เหตุผลที่ทำให้เกิดการยกย่อง แท้จริงเป็นการสะท้อนอย่างหนึ่งว่า ในท้องถิ่นนั้นให้การยอมรับในตัวผู้ปกครอง ที่สามารถให้ทุนให้โทษได้ซึ่งมีอิทธิพลโดยตรงต่อการดำรงชีวิต

4.2 ประเด็นด้านความปรารถนา ความปรารถนาสูงสุด คืออะไร โดยตัวบุคคลแล้วปรากฏเฉพาะเรื่องอะไรบ้าง

ในพระพุทธศาสนามีเป้าหมายของการทำความดี เรียกว่า การบำเพ็ญ

¹⁴ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, พิมพ์ครั้งที่ 2. อ้างคำว่า ”บรมบพิตร.”

บารมี มีความประสงค์ให้ตนเองและผู้อื่นพ้นจากทุกข์ หรือ การทำตนให้หมดกิเลส เพื่อที่จะได้เสวยแต่ความสุขอย่างเดียว ไม่มีความทุกข์เจือปน ดังพุทธพจน์ที่ว่า นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง¹⁵ ด้วยความปรารถนาเหล่านี้ จึงทำให้มีผู้ที่ต้องการดำเนินไปสู่ทางพ้นทุกข์นั้น จึงได้สร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกโบราณไว้ ท้ายที่สุดของความปรารถนา คือความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในจำนวนทั้งหมดมี 11 เรื่อง¹⁶ พระมี 2 เรื่อง คือ เรื่องที่ 6 และ 10 กษัตริย์มี 3 เรื่อง คือ เรื่องที่ 37, 41, 42 เจ้าเมืองมี 5 เรื่อง คือ เรื่องที่ 70, 73, 74, 81, 83 และชาวบ้าน 1 เรื่อง คือ เรื่องที่ 87

4.3 ประเด็นด้านสถานที่

ก. สถานที่ที่สร้างต่างกัน มีผลต่อการบันทึกหรือไม่

สถานที่ ประเด็นนี้ผู้วิจัยเห็นว่า โดยภาพรวมไม่มีความแตกต่าง แต่แตกต่างกันบางส่วนเล็กน้อย กล่าวคือ ปีที่ใช้มีแนวสืบทอดกันมาโดยนิยมบันทึกด้วยจุลศักราช ซึ่งตำนานของการบันทึกด้วยจุลศักราชได้มีขึ้นในประเทศพุกาม เมื่อสังฆราชบุพโพสรหันปริวรรตจากเพศช็อกขิงราชสมบัติเป็นกษัตริย์ลำดับที่ 19 ในวงศ์สมุทรรุทธิ์ เมื่อพระพุทธศาสนากาลล่วงได้ 1182 วัสสา แต่ลด 1 ปีเป็นเกณฑ์กัมปายา 1181 ไว้สำหรับลบบวกจุลศักราชกับพุทธกาล¹⁷ จึงได้มีการส่งผ่านการใช้จุลศักราชบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ในล้านนา และได้ส่งผ่านเข้ามา

¹⁵ ม.ม. 20/287/473 (ไทย.มมร)

¹⁶ 1) สัพพัญญุตญาณ ปัจจเยา โหตุ ในเรื่องที่ 6 2) พุทฺธา ปัจจเยา เหตุ ในเรื่องที่ 10 3) สัพพัญญุตญาณนิพพาน ปัจจเยา เหตุ ในเรื่องที่ 37 4) สัพพัญญุตญาณ ปัจจเยา เหตุ ในเรื่องที่ 41 5) สัพพัญญุตญาณ ปัจจเยา เหตุ ในเรื่องที่ 42 6) สัพพัญญุตญาณ ปัจจ(ปจฺจโย โหตุ) ในเรื่องที่ 70 7) พรฺพุทฺโธ นิพพาน ปฺรจโย โหมิ ในเรื่องที่ 73 8) ปรารถนาพระโพธิญาณอันว่าเลิศแล้ว ขออย่าให้ติดขัด คลาดแคล้วดังคำปรารถนา จึงได้คาท(ตั้ง,ผูก)คาถา ปณิธานว่า พระพุทฺธา มินิพพาน ปจฺจโย โหมิ. ในเรื่องที่ 74 9) ...จึงไทคาทคาถา ปณิธานว่าพรฺพุทฺโธ มินิพพาน ปฺรจโย โหมิ ในเรื่องที่ 81 10) สัพพัญญุตญาณ ปัจจเยา เหตุ 11) สัพพัญญุตญาณ ปัจจเยา เหตุ ในเรื่องที่ 87

¹⁷ พระยาประชาภิกรจักร (แช่ม บุนนาค), พงศาวดารโยนก, 154.

สู่ล้านช้าง จึงรับเอารูปแบบการบันทึกด้วยจุลศักราชมาใช้ ต่อมาคำสอนได้เคลื่อนผ่านเข้าสู่อีสานผ่านการศึกษาจากจดหมายเหตุสุตอป¹⁸ บอกว่า “ได้มีพระสงฆ์ที่ไทยหมายถึง พระสงฆ์ที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง คือ พื้นที่อีสานในเวลาต่อมาได้มาเรียนหนังสือที่นี่” จึงกล่าวได้ว่ามีความแตกต่างในส่วนในช่วงเวลาและบุคคลที่ผ่านกาลเวลาไป สิ่งที่เหมือนกันประการต่อมา คือ การใช้แม่ปีและศกในการนับวันเวลา เช่น เมื่อนับ 1-10 จะแทนด้วย กาบ-6 ดับ-7 รวย-8 เมิง-9 เป็ก-0 กัด-1 กด 2 ฮวง/รวง-3 เต่า-4 กา-5 เมื่อนับลูกปีแบบนี้กษัตริย์

ใจ	ชวด	เป้า	ฉลู	ยี่	ขาล	เหมา	เถาะ
สี่	มะโรง	ไล่	มะเส็ง	สง่า	มะเมีย	เม็ด/มด	มะแม
สัน	วอก	เรา	ระกา	เส็ด	จอ	ไก่/ไค้	กุน

เช่น สังการสาชาได้ 87 (1087) ตัวปีรับ-ไล่ (89) จะเห็นว่ามีารบอกปีแล้วตามด้วยแม่ปีคือ รับหรือดับ แทนด้วยเลข 7 ซึ่งเป็นเลขท้ายของศักราช และลูกปีคือ ไล่ มีความหมายว่า นักษัตริย์ในปีนั้นคือ มะเส็ง

ในขณะที่ความต่างกัน คือ ศักราชที่ต่างกันรวมถึงวันที่ เวลา ช่วงเวลาที่ต่างกัน นอกจากนี้ยังมีสถานที่ เช่น ล้านช้างบ้าง เมืองคุกบ้าง ตัวบุคคลที่มีหลากหลายชนชั้นและต่างสมณศักดิ์ กับทั้งคำปรารภในด้าน ๆ ตามแต่ความปรารภของผู้บันทึก

ข. สถานที่มีที่มาจากไหนบ้าง

สถานที่พบ บอกได้อย่างชัดเจนว่ามาจาก “ล้านช้าง” ในปี พ.ศ. 2294 ซึ่งในอาณาจักรล้านช้างแบ่งออกเป็น 3 อาณาจักร คือ อาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ อาณาจักรล้านช้างหลวงพระบาง และอาณาจักรล้านช้างจำปาศักดิ์ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า คัมภีร์ที่พบมาจากอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ เนื่องจากเป็นรัชสมัยที่มีผู้ปกครองที่เอาใจใส่ในด้านการพระศาสนาเป็นอย่างยิ่ง เช่น สมัย

¹⁸ สีลา วีระวงส์, ประวัติศาสตร์ลาว, 120.

เจ้าอนุวงศ์ที่มีในบันทึกท้ายใบลานจำนวนกว่า 13 เรื่อง และพบว่า มีการสร้างคัมภีร์ในยุคนี้มาก กล่าวคือ พบการสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกและมีบันทึกท้ายใบลานบอกว่า สร้างในยุคสมัยของล้านช้างเวียงจันทน์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2241 - พ.ศ. 2365 พบว่ามีมากถึง 1 ใน 3 ส่วนคือ 37 เรื่อง ของคัมภีร์ทั้งหมดที่นำมาศึกษา นอกจากนี้ยังมีหลักฐานที่สามารถนำมาเทียบเคียงเพิ่มเติมได้ ดังนี้

(1) **บ้านคาเหนือเวียงคำ** โดยเวียงคำ เป็นชื่อที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์ลาวว่า **เวียงคำ**นี้มีมาก่อนสมัยเจ้าฟ้างุ้มแล้ว ดังปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยซึ่งจารึกไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 1824 (ค.ศ. 1281) ว่า “เขตแดนเมืองสุโขทัยในเวลานั้นทิศตะวันออกถึงเมืองสระหลวงสระคา (เมืองสระหลวงสระคา คือเมืองพิษณุโลกปัจจุบัน) ฯลฯ กระทั่งฝั่งแม่น้ำโขงถึงเวียงจันทน์**เวียงคำ**เป็นที่แล้ว” และในตำนานขุนบรมเองก็เรียกว่า เมืองคำมาตั้งแต่เดิม และมีเนื้อความอีกตอนหนึ่งว่า เมื่อจะประดิษฐานพระบางที่อัญเชิญมาเกิดเหตุอัศจรรย์ขึ้นนักปราชญ์จึงจับสลากเสี่ยงทายดูในสลากนั้นบอกว่า เทพเจ้าผู้รักษาพระบางมีความประสงค์ให้พระบางสถิตอยู่**เวียงคำ** เหตุนั้นบ้านคาเองจึงอยู่ในที่ใกล้กันกับเวียงคำนั่นเอง

(2) **พื้นที่ภาคอีสาน** ปรากฏชื่อเหล่านี้ คือ เมืองยโสธรนครพนม หายโศก วัดโชติ วัดศรีโชติอาราม วัดศรีมุงครุ เชียงขวางหลวงราชธานี โยทโสทอน ยุสันทอรปรนมรคอร

(3) **เมืองคุก** ปัจจุบันตั้งอยู่ที่ตำบลเวียงคุก อำเภอหนองคาย เหตุที่เมืองนี้มีความสำคัญเพราะเป็นเมืองเก่าที่เกิดคู่มากับเมืองเวียงจันทน์กล่าวคือ ตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามกับเมืองเวียงจันทน์ เมื่อใดที่เกิดการแย่งชิงอำนาจเพื่อปกครองเวียงจันทน์ เมื่ออีกฝ่ายรู้ว่าจะสู้ไม่ได้จึงย้ายมาตั้งทัพที่เวียงคุกเสมอ แม้เหตุการณ์ครั้งสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ของสยามเองที่มีการปราบกลุ่มเจ้าอนุวงศ์ โดยมีทัพสยามกลุ่มหนึ่งได้ไปตั้งทัพที่เมืองเวียงคุกเพื่อเข้าตีเวียงจันทน์

นอกจากนี้ยังมีเคลื่อนย้ายวัตถุสิ่งของ และบุคคลเข้ามายังสยามประเทศ จึงทำให้มีการกระจายตัวของวัฒนธรรมลาวอยู่ในพื้นที่ของประเทศในปัจจุบัน

(4) **ยทโสธรรคอรพรม** พบว่า มีการกล่าวถึงชื่อเมืองโดยใช้วิธีบันทึกในรูปแบบต่าง ๆ ตามความเข้าใจของท่านผู้จารจารึก แต่การใช้คำว่า “**พุดสุนทอ** **ลาสงสามหาขตติยะชาสประเทศราชทวาเวียงปรลงลักพักทียทหรือไพลี**” ที่ปรากฏในบันทึกท้ายใบลานนั้นทำให้เห็นว่า อิทธิพลจากกรุงเทพฯ ได้เข้าไปถึงทำให้เป็นที่รับรู้เจ้าเมืองเองก็อยู่ในฐานะประเทศราชด้วย ดังปรากฏความในประชุมศิลาจารึกวัดโพธิ์ว่า “**เมืองนครพนม ผู้ครองชื่อพระสุนทราชวงศา มหาขัตติยชาติประเทศราชทวาเวียง ดำรงรักษักคดียศทภาไกร ศรีพิชัยสงคราม** เจ้าเมืองยศสุนทร และเมืองนครพนม ทั้ง 2 เมือง”¹⁹ และปรากฏความในพงศาวดารรัชกาลที่ 4 ว่า “เมืองยโสธร 2 เมือง มีผู้ว่าราชการเมืองคนเดียวกัน เมืองนครพนม เดิมชื่อพระสุนทราชวงศา มหาขัตติยชาติ ประเทศราชทวาเวียง ดำรงรักษักคดียศทภาไกร ศรีพิชัยสงคราม”²⁰ โดยมีความต่างที่สร้อยนามสุดท้ายคือ **ปรลงลักพักทียท-หรือไพลี** มีความพยายามเพื่อจะเลียนเสียงให้ใกล้เคียงกับบันทึกของการปกครองส่วนกลาง คือ **ดำรงรักษักคดียศทภาไกร ศรีพิชัยสงคราม** นี้แสดงให้เห็นถึงการรับรู้ของคนในท้องถิ่น ในเรื่องการเป็นประเทศราช แม้จะต่างกันในการบันทึก

ค. คำเรียกเมืองยโสธรที่ปรากฏในบันทึกคำปรารณาของผู้จาร

ข้อบันทึกที่กล่าวถึงเมืองยโสธร มีปรากฏในชื่อของคำที่ต่างกัน โดยใช้คำว่า เมียสุนทอปรนมรคอร ในปี จ.ศ. 1188 ในเรื่องที่ 69 ต่อมาปรากฏคำเรียกว่า เมืองยทโสธรรคอรพรม ในปี จ.ศ. 1210 ในเรื่องที่ 80 จากตรงนี้เอง เมือง

¹⁹ ศานติ ภัคดีคำ, พระมหาเจษฎาราชอาณาจักรในจารึกทำเนียบหัวเมืองและผู้ครองเมืองวัดพระเชตุพน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2562), 92.

²⁰ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2411 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พิมพ์เป็นที่ระลึก ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงธรรมสารเนติ (อบ บุนนาค) (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2477), 395.

ยโสธรเป็นหลักฐานที่มีปรากฏในช่วง จ.ศ. 1188 - จ.ศ. 1210 ซึ่งเป็นปีที่มีการสร้างคัมภีร์ไบเบิลแล้วปรากฏคำว่าเมืองยโสธรอยู่ด้วย แต่นอกจากนี้ยังมีคำว่า รคอรพรม หรือ ปรมรคอร ซึ่งเป็นชื่อเดียวกับนครพนมในปัจจุบัน เหตุที่ยกคำนี้มาแสดง เพื่อทำความเข้าใจว่าคนในอดีตที่ใช้คำว่า รคอรพรม ในการสื่อสารระหว่างกัน ซึ่งคำว่า “เมืองนคร หรือ เมืองละคอนเป็นหัวเมืองสำคัญทางใต้ของล้านช้างสถานะคล้ายเมืองพระยามหานคร ซึ่งกษัตริย์มักส่งเชื้อพระวงศ์หรือขุนนางผู้ใหญ่มาปกครองดูแล...เนื่องจากเมืองละคอนเก่าได้รับความเสียหายจากสงคราม จึงย้ายไปตั้งเมืองใหม่ ภายหลังจึงเรียกว่า เมืองนครพนม”²¹

นอกจากนี้ การที่ได้มีผู้นำสูงสุด กล่าวคือพระมหากษัตริย์หรือเจ้าเมืองเป็นผู้มีส่วนในการสร้างคัมภีร์ จึงเป็นการแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีบทบาทต่อวัฒนธรรมความเชื่อในท้องถิ่น ที่ต้องการเห็นความมั่นคงที่จะสืบทอดคำสอนต่อไปในดินแดนแถบนี้ อันเป็นหลักปฏิบัติของนักบวชและและคฤหัสถ์ จึงร่วมใจสร้างคัมภีร์ขึ้นมา ดังจะเห็นจากคำปรารภที่ทุกคนขึ้นได้ตั้งไว้ คือสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ตั้งมั่น ครบถ้วน 5000 ปี

5. สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ไบเบิลอักษรธรรม วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร จำนวน 93 เรื่อง ใช้วิธีการสังเคราะห์ข้อมูลที่พบข้อบันทึกที่สำคัญในจารึกท้ายไบเบิลอักษรธรรม วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร ผลการวิจัยพบว่า

5.1 ข้อบันทึกสำคัญมี 4 ด้านหลัก โดยจัดลำดับความสำคัญข้อค้นพบจากมากที่สุดไปน้อยสุด คือ ลำดับที่ (1) ด้านบุคคล (2) ด้านความปรารถนา (3) ด้านสถานที่ และ (4) ด้านคำถ่อมตน นอกจากนี้ยังได้ค้นพบข้อบันทึกสำคัญที่

²¹ สุรศักดิ์ ศรีสำออง, *ลำดับกษัตริย์ลาว* (กรุงเทพมหานคร: โจเซฟปรินติ้ง จำกัด, 2545), 148-149.

น่าสนใจอย่างยิ่ง คือ 1) การใช้ศักราช ใช้แบบจุลศักราช มีความหมาย 2 นัยยะ คือ ใช้บอกจุลศักราชปกติและใช้บอกพุทธศักราช 2) การใช้ปีมี 2 แบบ คือ ปีหนไทยและปีนักษัตรไทย 3) ยามทั้งหมดที่มีในบันทึก คือ ยามกองงาย ยามแกลไกล่เที่ยง ยามกองเที่ยง หรือ ยามเที่ยงยามกองแลง ยามแกลไกล่ค่ำ และยามตี่ลังคัง (ตี่ระงัง) 4) เดือนที่สร้างมากที่สุด คือ เดือนเมษายน 5) ข้างขึ้นข้างแรมที่พบมากที่สุด คือ ข้างขึ้น และ 6) สร้างเสร็จในวันพระ มีมากถึง 12 เรื่อง

5.2 ผลการวิเคราะห์ประเด็นค้นพบที่น่าสนใจ

1. **ด้านบุคคล** ปรากฏชื่อและสมณศักดิ์ของบุคคล 2 ฝ่าย คือ บรรพชิตและคฤหัสถ์ ฝ่ายบรรพชิตได้จำแนกสมณศักดิ์โดยเรียงลำดับความสำคัญ ดังนี้ ราชครู สังฆราชา สมเด็จ ชา(อุปัชฌาย์) พระทั่วไป สามเณร ส่วนคำว่า ขนั เป็นชื่อเรียกหนึ่งของบรรพชิต ไม่ใช่ความหมายเดียวกับคำว่า หนาน ในทางภาคเหนือ ส่วนคฤหัสถ์นั้นได้วิเคราะห์ประเด็นคำว่า บพิตรหรือมหาบพิตร เป็นเพียงเจ้าเมืองประเทศราช เป็นการยกย่องของชาวท้องถิ่นต่อการยอมรับในตัวผู้ปกครอง ที่สามารถให้คุณให้โทษได้

2. **ด้านความปรารถนา** มีความปรารถนาสูงสุดคือ ความเป็นพระ สัมมาสัมพุทธเจ้า ปรากฏโดยตัวบุคคล 11 เรื่อง คือ บรรพชิต 2 เรื่อง กษัตริย์ 3 เรื่อง เจ้าเมือง 5 เรื่อง และชาวบ้าน 1 เรื่อง แสดงให้เห็นถึงความปรารถนาอันสูงสุดของทุกกลุ่มทุกชนชั้น

3. **ด้านสถานที่** การบันทึกส่งต่ออิทธิพลของวัฒนธรรมการบันทึกไปยังสถานที่ใหม่ ซึ่งมีรายละเอียดต่างกันไปบ้าง ด้วยเหตุผลของตัวบุคคล และวันเวลาที่ผ่านไป โดยสถานที่ที่มีอยู่ 2 แหล่งคือ ลานช้าง และภาคอีสาน เมื่อกล่าวถึงเมืองโยธ ซึ่งใช้คำบันทึกที่ต่างกันนั้นพอเข้าใจได้ แต่ว่าเมืองละคอนั้นในอดีตเป็นหัวเมืองสำคัญทางใต้ของลานช้าง

4. ด้านคำถ่อมตน มีเนื้อหาแสดงถึงความถ่อมตนด้านความรู้หรือการเขียนไม่สวยงาม แต่มีปรากฏน้อยมากในงานวิจัยนี้

ในความเห็นของผู้วิจัย อักษรธรรมอีสานได้รับอิทธิพลมาจากอักษรธรรมล้านช้าง เนื่องจากเหตุผลด้านสภาพพื้นที่อยู่ใกล้ชิดกันและวัฒนธรรมการศึกษาที่เรียกว่า อักษรธรรม เพราะใช้จารจารึกพระธรรมคำสอน จึงถือเป็นการสืบเจตนารมณ์ของบรรพบุรุษที่ต้องการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ตั้งมั่นและคงอยู่ไปนานเท่านั้น จึงมีหลากหลายชนชั้นและต่างสถานที่ ด้วยหวังให้เกิดประโยชน์ทั้งในชาตินี้และชาติหน้าแก่ตนเองและพระพุทธศาสนา ดังมีปรากฏในบันทึกเกือบทุกเรื่อง เพื่อเป็นหลักคำสอนในการดำเนินชีวิตของคนรุ่นหลังที่จะได้มีหลักปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ และต้องการธำรงรักษาคำสอนผ่านการบันทึกทำยไบลาน จึงทำให้เราผู้ที่มาภายหลังได้เห็นปฏิบัติ คุณงามความดีของบรรพบุรุษด้วยผลของการศึกษานี้จะนำไปสู่การศึกษาในเรื่องอื่น ๆ ต่อไป

บรรณานุกรม

• ภาษาไทย

1. คัมภีร์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่มที่ 4, 20. นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552

2. หนังสือ

กรมศิลปากร. ปกิณกศิลปวัฒนธรรม เล่ม 18 จังหวัดยโสธร. นครปฐม: รุ่งศิลป์การพิมพ์. 2555.

_____. ศาสนวงศ์ หรือ ประวัติศาสนา. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โสม ฉนโน). พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2506.

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2411 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พิมพ์เป็นที่ระลึก ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงธรรมสารเนติ (อบ บุณนาค). พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2477.

บุญชู ภูศรี. อุบลใบลานนิทัศน์: อักษร ประวัติศาสตร์ และศาสนา. อุบลราชธานี: สำนักงานส่งเสริมบริหารงานวิจัย บริการวิชาการและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2562.

พระโพธิวงศาจารย์. ทำเนียบสมณศักดิ์ของชาวเมืองเวียงจันทน์โบราณ. พระนคร: ศรีหงส์. 2471.

พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุณนาค). พงศาวดารโยนก. นนทบุรี: ศรีปัญญา. 2557.

ศานติ ภัคดีคำ. พระมหาเจษฎาราชอาณาจักรในจารึกทำเนียบหัวเมืองและผู้ครองเมืองวัดพระเชตุพน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2562.

สีลา วีรวงส์. ประวัติศาสตร์ลาว. แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์. กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2540.

สุรศักดิ์ ศรีสำออง. ลำดับกษัตริย์ลาว. กรุงเทพมหานคร: โจเซฟปริ้นติ้ง จำกัด, 2545.

3. พจนานุกรม

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2554.

4. บทความ

ติก แสนบุญ. “พุทธหัตถศิลป์อีสาน เนื่องในวัฒนธรรมทางภาษาของ ‘คัมภีร์ไบลาน’.” นิตยสารศิลปวัฒนธรรม, ปีที่ 30, ฉบับที่ 8, (มิถุนายน 2552): 54-56.

บรรเจิด ขวลิตเรืองฤทธิ์. “การศึกษาเปรียบเทียบพระไตรปิฎกบาลีฉบับไบลานเพื่อวินิจฉัยคำต่างในพระไตรปิฎก: กรณีศึกษาจากสุกสูตรแห่งคัมภีร์ที่มนิกาย.” วารสารธรรมธารา, ปีที่ 5, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 8), (มกราคม – มิถุนายน 2562): 118-158.

สุชาดา ศรีเศรษฐวรกุล. “การสืบทอดพระไตรปิฎกไบลานอักษรขอมในประเทศไทยและกัมพูชา.” วารสารธรรมธารา, ปีที่ 5, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 8), (มกราคม – มิถุนายน 2562): 74-113.

5. วิทยานิพนธ์

เพ็ญพักตร์ ลิ้มศิริพัฒน์. “อักษรธรรมอีสาน.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525.

6. ข้อมูลจากเว็บไซต์

บุญชู ภูศรี. “ยามไต่บ้านในเอกสารใบลานภาคอีสาน.” บุญชู ภูศรี: คั่น คิด เขียน, 21 พฤศจิกายน 2560.

http://b-poosri.blogspot.com/2017/11/blog-post_46.html.

ประกาศยปะ-มาตังคะ:
คำแปลและอรรถาธิบายชีวประวัติในคัมภีร์เกาเซ่งจ้วน¹

Kāśyapa-Mātāṅga:
Translation and Annotations of his biography
in *Gaoseng zhuan*

เมธี พัทธกษิธีระธรรม* ประภากร พนัสติษฐ์*
และวิไลพร สุจริตรธรรมกุล**

Maythee PITAKTEERADHAM, Prapakorn BHANUSSADIT
and Wilaiporn SUCHARITTHAMMAKUL

* นักวิจัย ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

Researcher, DCI Center for Buddhist Studies, Thailand

** ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Department of Philosophy and Religion, Faculty of Humanities,
Kasetsart University, Thailand

ตอบรับบทความ (Received) : 12 ต.ค. 2565

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 22 ม.ค. 2566

DOI : 10.14456/djbs.2023.1

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 15 พ.ย. 2565

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 31 ม.ค. 2566

¹บทความนี้เป็นบทแปลและอรรถาธิบาย เป็นส่วนหนึ่งในงานวิจัยเรื่อง “การถอดความและวิเคราะห์ชีวประวัติพระสมณชนเส้นทางสายไหม: กรณีศึกษาคัมภีร์เกาเซ่งจ้วน ในหมวดพระผู้แปลคัมภีร์พระพุทธศาสนาตั้งแต่ยุคราชวงศ์ฮั่นถึงราชวงศ์เว่ย” ได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ประจำปีงบประมาณ 2564-2565

บทคัดย่อ

บทความนี้ประกอบไปด้วยบทแปลและอรรถาธิบายชีวประวัติพระกาศยปะ-มาตังคะที่บันทึกอยู่ในคัมภีร์เกาเซ่งจ้วนในฐานะพระสงฆ์รูปแรกแห่งหมวดพระสมณะผู้มีคุณูปการในการแปลพระสูตร ซึ่งรจนาโดยสมณะฮุยเจียวราวปีคริสต์ศักราช 530 หากยึดตามความเห็นท่านฮุยเจียวผู้ประพันธ์คัมภีร์ดังกล่าว เห็นว่า กาศยปะ-มาตังคะเป็นสมณสงฆ์ชาวอินเดียรูปแรกแห่งพุทธศาสนาที่เดินทางมาถึงประเทศจีน หากกล่าวในฐานะที่ท่านเป็นภิกษุรูปแรกนับว่าเป็นเรื่องยากอย่างยิ่งในการสื่อสารหรือทำความเข้าใจกับวัฒนธรรมที่แตกต่างเพื่อปรับประยุกต์คำสอนให้สัมฤทธิ์ผล จึงได้แต่เก็บความรู้ในพระธรรมไว้กับตนเองและมรณภาพในที่สุด แม้ท่านจะไม่สามารถเผยแพร่คำสอนได้ก็ตาม แต่ก็กลายเป็นตำนานบทสำคัญซึ่งถือเป็นปฐมบทแห่งพระพุทธศาสนาในประเทศจีนให้พระรุ่นหลังได้ถอดบทเรียนเพื่อเตรียมตัวในงานเผยแผ่ต่างประเทศให้ดียิ่งขึ้นกว่าเดิม

ส่วนการตรวจสอบและวิเคราะห์เนื้อหาแสดงไว้ในส่วนอรรถาธิบาย สามารถแบ่งออกเป็น 3 หมวดใหญ่และคิดเป็นเปอร์เซ็นต์ ได้ดังนี้ 1) ประวัติศาสตร์จีน 42% 2) พระพุทธศาสนา 25% และ 3) ภาษา 33% ใน 3 หมวดดังกล่าวพบว่า หมวดประวัติศาสตร์จีนมีประเด็นปัญหาที่ยากจะสรุปได้มากที่สุด เช่น ตัวขุนนางและยุคสมัยที่เข้ารับราชการเมื่อเทียบกับในบันทึกอื่นที่เห็นต่างกัน ดังเช่นในกรณีของฟูอี้

คำสำคัญ: พระกาศยปะ-มาตังคะ เกาเซ่งจ้วน ฮุยเจียว

Abstract

This article is a Thai translation and annotations of the biography of Kāśyapa-Mātāṅga, recorded as the first monk in the first chapter of Sutra Translators of The *Gaoseng zhuan*, Biographies of Eminent Monks, written probably around 530 A.D. by the monk Huijiao. According to Huijiao, Kāśyapa-Mātāṅga was an Indian Buddhist monk who was the first to introduce Buddhism to China. As the first monk it would have been extremely difficult to communicate or understand a different culture in order to successfully adapt the sermon of Buddhism. Therefore, he kept the knowledge of the Dharma to himself and he died before imparting the knowledge of the Dharma. Although the propagation of Buddhism was not fully accomplished by Kāśyapa-Mātāṅga, his arrival in China became the prologue of Chinese Buddhism as a case study for the next generation of monks learn from him to prepare themselves for the propagation of Buddhism abroad to be better than before.

As for the annotations that show an examination and analysis of the content, they can be divided into three categories: 1) Chinese history accounted for 42%, 2) Buddhism accounted for 25%, and 3) language accounted for about 33%. It found that the category of Chinese history contained the most inconclusive issues, such as the nobles and their periods of service compared to other records that differed, as in Fuyi's case.

Keywords: Kāśyapa-Mātāṅga, *Gaoseng zhuan*, Huijiao

1. บทนำ

“พระกาศยปะ-มาตังคะ”(Kāśyapa-Mātāṅga, กาศยปะมาตังคะ) ชื่อนี้อาจจะเป็นที่คุ้นหูปรากฏอยู่ในตำนานเกี่ยวกับปฐมบทแห่งพระพุทธศาสนาจีนร่วมกับชื่ออื่น ๆ เช่น วัดม้าขาว ฮั่นหมิงตี้ คัมภีร์ 42 บท ซึ่งเรื่องเล่าดังกล่าวมักได้ยินได้ฟังมาจากผู้รู้รอบข้าง ตำรับตำราบางเล่มที่พูดถึง ได้แต่จำแล้วไปบอกต่อแต่ไม่เคยจะคิดสืบสาวว่าเรื่องเล่าเหล่านี้มาจากหลักฐานใด เนื่องจากอาจจะโตมากับการเน้นความจำแล้วบอกต่อมากกว่าการหาหลักฐานแล้วคิดต่อก็เป็นไปได้ หากสืบค้นก็จะพบว่า ในประเทศไทยมีการเล่าถึงตำนานเหล่านี้แตกต่างกันไป แต่ก็มีเค้าโครงเดิมอยู่ ทั้งในบทความของนักวิชาการเองหรือบทความของบุคคลทั่วไป

สภาพการณ์ดังกล่าวอาจเกิดจากหลายสาเหตุ เช่น การอ้างอิงแหล่งข้อมูลไม่ตรงกัน การเรียกชื่อต่าง ๆ ที่ไม่ตรงกัน บ้างก็ออกเสียงแบบแต่จิ๋ว บ้างก็ออกเสียงแบบจีนกลาง ซึ่งไม่สามารถหาหลักฐานงานแปลต้นฉบับเหล่านั้นมาเทียบเคียงหรือตรวจสอบได้ เนื่องจากวงวิชาการพุทธศาสนศึกษาภายในประเทศมีงานแปลคัมภีร์พุทธศาสนาจีนในเชิงประวัติศาสตร์ให้ศึกษาค้นคว้าน้อย ดังนั้นหากจะให้มีการศึกษาค้นคว้ากันอย่างกว้างขวางต้องมีการส่งเสริมงานแปลคัมภีร์พุทธศาสนาจีนสู่ภาษาไทยในเชิงประวัติศาสตร์ให้มากขึ้นกว่าที่ผ่านมา ซึ่งถือเป็นการวางโครงสร้างพื้นฐานก่อนจะต่อยอดไปทำการคิดวิเคราะห์ประเด็นหัวข้อต่าง ๆ ต่อไป ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงเห็นว่าเป็นโอกาสดีในการนำชีวประวัติท่านกาศยปะ-มาตังคะมาเสนอถ่ายทอดเป็นภาษาไทย

งานแปลคัมภีร์พระพุทธศาสนาถือเป็นการเริ่มต้นงานเผยแพร่ของพระสมณะทั้งหลายจากอินเดียและเอเชียกลางที่เข้าสู่แผ่นดินจีนในยุคแรก เริ่มต้นจากท่านกาศยปะ-มาตังคะ โดยผู้ประพันธ์คัมภีร์เกาเซ่งจ้วน¹ จัดให้ท่านเป็นพระสมณะ

¹ อ่านรายละเอียดเกี่ยวกับคัมภีร์ดังกล่าวได้ที่ เมธี พิทักษ์ธีระธรรม, ปิยาภรณ์ ว่องวรารากร และพรพิมล ศรีหมอก, “ชีวประวัติพระคังเซ่งฮุยในคัมภีร์เกาเซ่งจ้วนแปล (1): การอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุของพระคังเซ่งฮุยในรัชสมัยพระเจ้าซุนกวนยุคสามก๊ก,”

ชาวต่างชาติรูปแรกที่เดินทางเข้ามา ซึ่งคัมภีร์ดังกล่าวได้เล่าถึงชีวประวัติพระที่สร้างคุณูปการให้แก่พระพุทธศาสนาจีน เนื้อหานอกจากจะบอกเล่าถึงประวัติพระสงฆ์แล้วยังมีข้อมูลอีกหลายด้านที่เป็นประโยชน์ต่องานวิชาการค้นคว้ารวมอยู่ในนั้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นด้านประวัติศาสตร์พุทธศาสนาจีน ประวัติศาสตร์จีน ฯลฯ

ในวงวิชาการพุทธศาสนศึกษาภายในประเทศไทย ยังไม่มีการแปลคัมภีร์เกาเซิงจ้วนจนจบเล่ม มีแต่คัดสรรชีวประวัติพระบางรูปนำมาแปลเป็นภาษาไทย เช่น พระคังเซิงฮู่ที่นำพระพุทธศาสนาไปปักหลักที่แคว้นซุนกวนในสมัยสามก๊ก โดยการอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุไปประดิษฐานไว้ อีกทั้งต้องเผชิญวิกฤตการกวาดล้างลัทธิศาสนาในสมัยพระเจ้าซุนโฮ ซึ่งท่านคังเซิงฮู่ถือเป็นเสาหลักคำจุนช่วยเหลือพระพุทธศาสนาในสมัยนั้น² ส่วนประวัติพระกาศยปะ-มาตังคะ ได้มีผู้แปลออกมาในช่วงปีที่ผ่านมา เป็นส่วนแทรกอยู่ในหนังสือชื่อว่า คัมภีร์ 42 บท ปฐมคัมภีร์พระพุทธศาสนาพากย์จีน โดย พระมหาอานนท์ อานนโท³ ทั้งนี้ตัวหนังสือเน้นไปที่การแปลคัมภีร์ 42 บทและประเด็นที่เกี่ยวข้องมากกว่าจะมุ่งเน้นไปที่การแปลชีวประวัติพระกาศยปะ-มาตังคะอย่างเดียว

วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ 27, ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2563): 104-138.

² อ่านชีวประวัติพระรูปดังกล่าวได้ที่ เมธี พัทธกษิระธรรม, ปิยาภรณ์ ว่องวราราม และพรพิมล ศรีหมอก, “ชีวประวัติพระคังเซิงฮู่ในคัมภีร์เกาเซิงจ้วนแปล (1): การอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุของพระคังเซิงฮู่ในรัชสมัยพระเจ้าซุนกวนยุคสามก๊ก,” 104-138.; เมธี พัทธกษิระธรรม, ปิยาภรณ์ ว่องวราราม และ พรพิมล ศรีหมอก, “ชีวประวัติพระคังเซิงฮู่ในคัมภีร์เกาเซิงจ้วนแปล (2): ผลกรรมกรหลบลู่พระพุทธรูปของพระเจ้าซุนโฮ,” วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ 29, ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน 2565): 31-66.

³ ส่วนในเล่มเดียวกัน ก็มีประวัติพระธรรมรัตนประภาอยู่ แต่ก็ดูจะเป็นการสรุปความมากกว่า ดูรายละเอียดที่ พระมหาอานนท์ อานนโท, คัมภีร์ 42 บท ปฐมคัมภีร์พระพุทธศาสนาพากย์จีน (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์การแปลคัมภีร์พระพุทธศาสนาไทย-จีน มูลนิธิพุทธรังสี, 2564), 39-42.

ส่วนในวงวิชาการต่างประเทศ มีการแปลเชิงวิพากษ์เนื้อหาคัมภีร์เกาเซ็งจ้วน โดยนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในการแปลคัมภีร์พุทธและใช้อ้างอิงเป็นแบบแผนพัฒนาต่อยอดกันเรื่อยมา ได้แก่ ผลงานของ Robert Shih แห่งมหาวิทยาลัยลู่เว่⁴ และ Hirai แห่งมหาวิทยาลัยโคมาซาวะ ในหมวด “พระสมณะผู้มีคุณูปการในการแปลพระสูตร”⁵ ส่วน Yoshikawa และ Funayama แห่งมหาวิทยาลัยเกียวโต ได้แปลเชิงวิพากษ์จนครบจบทุกหมวด⁶ ทำให้เกิดการต่อยอดพัฒนาในแนวทางอื่น ๆ

จากการทำงานครั้งนี้ทำให้เห็นถึงคุณภาพงานแปลของนักวิชาการรุ่นก่อน ไม่ว่าจะเป็น Shih, Hirai และ Funayama ที่ได้ใส่ใจ พุ่มเทการค้นคว้าในคำแปลแต่ละคำเพื่อให้ได้มาซึ่งความถูกต้อง โดยใช้เชิงอรรถเพื่ออธิบายความนัยทั้งหลาย บ่งบอกถึงที่มาที่ไปมิได้กักเก็บความรู้ เป็นประโยชน์ทั้งคนอ่านทั่วไป และนักวิชาการกับการต่อยอดค้นคว้า แม้ว่าจะไม่ได้เป็นงานที่ง่าย จำเป็นต้องใช้สติปัญญา เวลา กำลังทั้งใจกายและทรัพย์เป็นอย่างมาก แต่ก็แสดงให้เห็นถึงพลังแห่งการทำงานวิชาการของคนรุ่นก่อนได้เป็นอย่างดี

บทความนี้เป็นงานแปลเชิงวิพากษ์ โดยทำการวิเคราะห์และตรวจสอบเนื้อหา ถือเป็นการทำงานรูปแบบหนึ่งในสายพุทธศาสนศึกษาตามแบบอย่างบูรพาจารย์ในกาลก่อนในการแปลคัมภีร์พุทธ ไม่ได้ทิ้งเค้าจารีตในอดีตที่ตั้งใจถ่ายทอดพุทธธรรมงานแปลเดิม เดิมกรอบกระบวนการแห่งวิชาการใช้เป็นวิธีสร้างเพื่อให้มีคุณภาพมาตรฐานตามหลักวิชาการในปัจจุบัน

⁴ อ่านเพิ่มเติมได้ที่ Robert Shih, *Biographies des Moines Éminents (Kao Seng Tchouan) de Houei-Kiao: Traduites et Annotées* (Louvain: Institut Orientaliste, Université de Louvain, 1968).

⁵ อ่านเพิ่มเติมได้ที่ Shun’ei Hirai, “高僧伝の注釈的研究 (การวิจัยเชิงแปลและอรรถาธิบายคัมภีร์เกาเซ็งจ้วน),” *Journal of the Faculty of Buddhism of the Komazawa University*, Vol.49, (1991): 170-184 (L).

⁶ อ่านเพิ่มเติมได้ที่ Tadao Yoshikawa and Toru Funayama, *Kōsō den 1 高僧伝 I (คัมภีร์เกาเซ็งจ้วน 1)* (Tokyo: Iwanami bunko, 2009).

2. บทแปลและอรรถาธิบายประวัติพระกาศยปะ-มาตังคะ (攝摩騰)

ในหัวข้อนี้จะนำเสนอการแปลชีวประวัติของพระกาศยปะ-มาตังคะ ซึ่งจัดอยู่ในลำดับแรกและอยู่ในหมวดแรกสุด คือ หมวดสมณะผู้มีคุณูปการ ในด้านงานแปล จะอยู่ในหัวข้อ 2.1 บทแปล อีกทั้งจะทำการอรรถาธิบายในเชิงวิเคราะห์และตรวจสอบเนื้อหาเพื่อวิพากษ์ในแง่มุมต่าง ๆ แบ่งออกเป็น 3 หมวดใหญ่ ได้แก่ 1) ประวัติศาสตร์จีน 2) พระพุทธศาสนา และ 3) ภาษาในส่วนนี้จะอยู่ใน 2.2 อรรถาธิบาย

เอกสารปฐมภูมิในข้อ 2.1 ที่เป็นบทแปล ได้ใช้คัมภีร์เกาเซิงจ้วนฉบับเกาหลี่พิมพ์ครั้งแรก (再雕版) เล่มที่ 32 เลขที่ 1074 เป็นต้นฉบับหลัก และใช้ฉบับร่วมชำระอื่น ๆ มีดังนี้ 1) ฉบับเกาหลี่พิมพ์ครั้งแรก (初雕版) เล่มที่ 32 เลขที่ 1074 2) ฉบับไทโซชินชู เล่มที่ 50 เลขที่ 2059

ข้อตกลงเบื้องต้น

- [] เป็นเครื่องหมายที่ผู้แปลใช้ในกรณีเสริมความโดยตัวผู้แปลเอง
- () เป็นเครื่องหมายแสดงถึง คำอธิบายความหมายอื่น ๆ เป็นต้น
- ^[1] เป็นเครื่องหมายตัวเลขยกเพื่อใช้โยงความจากการแปลในข้อ 2.1 ไปสู่การอธิบายที่มาของการแปลในอรรถาธิบายข้อ 2.2

2.1 บทแปล

ชีวประวัติกาศยปะ-มาตังคะ

ท่านกาศยปะ-มาตังคะ^[1] เป็นชาวอินเดียโดยกำเนิด ภูมิลำเนาอยู่ที่ภาคกลางของอินเดียโบราณ^[2] มีจริยวัตรที่งดงาม แดกฉานพระสูตร [ทั้งพระพุท-

ศาสนาฝ่าย] หินยาน^[3]และมหายาน ถือเอาการเที่ยวจาริกเผยแผ่ [คำสอน] เป็น
หน้าที่ประพฤติอย่างสม่ำเสมอ กาลครั้งหนึ่ง ท่านกาศยปะ-มาตังคะเดินทาง
จาริกผ่านไปยังเมืองเล็กแห่งหนึ่งซึ่งเป็นเมืองขึ้นของอินเดียโบราณ ได้เทศน์
สอนพระสูตรชื่อว่า *สุวรรณประภาสสูตร*^[4] ในครั้งนั้นประเทศข้าศึกได้บุกโจมตี
ชายแดนของเมืองนี้ ท่านจึงมีดำริว่า

“ในคัมภีร์*[สุวรรณประภาสสูตร]* กล่าวว่า หากผู้ใดสามารถ
สาธยายธรรมในพระสูตรได้ [จะมีอานิสงส์คือ] พระแม่ปฐวี^[5]จะ
ปกปักรักษา ให้บ้านเรือนเกิดความร่มเย็นเป็นสุข ตอนนี้สงครามรบ
พุ่งกำลังจะเริ่มขึ้น [การสาธยายธรรมในพระสูตร] จะช่วยได้มิใช่ใช่

[เมื่อคิดได้] ดังนั้น ท่านกาศยปะ-มาตังคะจึงตั้งปณิธานอุทิศชีวิต เดินเข้า
[สู่สนามรบ] ด้วยตนเอง โนม่น้าว [ทั้งสองฝ่าย] ให้ [จับมือ] ประลองดอง [ด้วยการ
สาธยายธรรม] จนในที่สุดทั้งสองเมือง [ได้ปรับความเข้าใจ] หยิบยื่นมิตรไมตรี
แก่กันและกัน [และด้วยผลแห่งความกล้าหาญยอมสละตน เพื่อบำเพ็ญประโยชน์
ต่อชาวเมืองทั้งสองประเทศ] ดังนั้นกิตติศัพท์ของท่านจึงปรากฏ [เลื่องชื่อระบือไกล]

जबกาลสมัยในรัชศกหย่งผิงแห่งราชวงศ์ฮั่น (ค.ศ. 58-75)^[6] ณ ราตรีหนึ่ง
จักรพรรดิอันหมิง^[7]ทรงพระสุบินว่า มีคน [ผิวพรรณดุดจ] ทองคำ เหาะเหินอยู่
ในอากาศและ [พุ่ง] เข้ามา [หาพระองค์] ครั้นตื่นจากบรรทม จึงได้ประชุมเสนา
อำมาตย์เพื่อทำนายพระสุบิน พู้^[8]ผู้ทรงความรู้ได้ให้คำตอบว่า

“ข้าพระองค์ได้ยินว่า อาณาจักรทางทิศตะวันตก^[9]มีเทพเจ้า
นามว่า “พุทธะ” ที่ฝ่าบาททรงเห็นในพระสุบิน ต้องเป็นเขาอย่าง
แน่แท้”

จักรพรรดิได้ฟังดังนั้น จึงส่งคณะเดินทาง [ซึ่งประกอบไปด้วย] ขุนนางตำแหน่ง หลางจนามว่าชายอิน^[10] บัวชื่อตี่จื่อ (นักศึกษาลวง)^[11] นามว่าฉินจิง^[12] และคณะ ไปยังอินเดียเพื่อไถ่ถามเรื่องพุทธธรรม (คำสอนของพุทธะ)^[13] ท่านชายอินและ คณะได้พบกับท่านกาศยปะ-มาตังคะที่นี้^[14] จากนั้นจึงเดินทางกลับแผ่นดินฮั่น [ด้วยกัน] ท่านกาศยปะ-มาตังคะตั้งปณิธานจะเผยแผ่ [พุทธธรรม] ให้กว้างไกล ไม่เกรงกลัวต่อความทุกข์ยากลำบาก [เดินทาง] เสี่ยงชีวิตข้ามทะเลทรายที่ ไหลเชี่ยวกราก [ดุจสายน้ำ] มาถึงยังเมืองลั่วอู^[15]

จักรพรรดิอื่นหมิงทรงตอบแทนด้วยการพระราชทานรางวัล และให้การ ปฏิสันถารเป็นอย่างดี โดยรับสั่งให้สร้างวิหาร^[16] ไว้ที่นอกกำแพงเมืองตะวันตก เพื่อให้ท่านได้พักอาศัย นี่เป็นครั้งแรกที่แผ่นดินฮั่นมีพระสมณะ^[17] แต่อย่างไร ก็ตาม เนื่องจากพระพุทธศาสนาเพิ่งเข้ามาสู่แผ่นดินฮั่นเป็นครั้งแรก ยังไม่มี [สาวุชน] ผู้นับถือศรัทธา ดังนั้น พระกาศยปะ-มาตังคะได้แต่เก็บำความเข้าใจ ที่ลึกซึ้ง [ต่อพระธรรมคำสอน] นั้นไว้ [เอง]^[18] จึงไม่มีการประกาศ [พระศาสนา] แล้วในกาลต่อมาเป็นเวลาไม่นาน ท่านได้มรณภาพที่นครลั่วหยาง^[19]

มีหลักฐานข้อมูลจากบันทึก [อื่น]^[20] ได้กล่าวว่า “พระกาศยปะ-มาตังคะแปล คัมภีร์สี่สิบสองบทสูตร^[21] หนึ่งผูก เดิมทีได้ถูกเก็บตายไว้ในหอหลวงห้องที่สิบสี่^[22]”

ที่พักของท่านกาศยปะ-มาตังคะ ณ ปัจจุบัน คือ วัดม้าขาวนอกประตูเมือง [ประตูนี้มีชื่อว่า] ยง อยู่ด้านทิศตะวันตกของนครลั่วหยาง

[นอกจากนั้น] ก็มีอีกตำนานหนึ่งได้บันทึกว่า^[23] มีราชาต่างแดนพระองค์ หนึ่ง ในกาลก่อนได้ล้างผลาญทำลายวัดต่าง ๆ หลงเหลือเพียงวัดจตุรทิศ^[24] ที่ยังไม่ได้ทำลาย ในคำคินนั้น มีม้าขาวตัวหนึ่งเดินวนรอบสถูปพร้อมกับร้อง ร่ำคร่ำครวญ เมื่อราชาทรงทราบเรื่องนี้ จึงหยุดการทำลายล้างวัด ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้วัด “จตุรทิศ” เปลี่ยนชื่อเป็น “วัดม้าขาว” ดังนั้นเมื่อจะตั้งชื่อวัดต่าง ๆ หลายครั้งได้นำเหตุการณ์นี้ไปเป็นกรณีศึกษาในการตั้งชื่อวัด⁷

⁷ เนื้อหาชีวประวัติพระกาศยปะ-มาตังคะที่ได้รับการชำระแล้ว

攝摩騰，本中天竺人。善風儀，解大、小乘經，常遊化爲任。昔經往天竺附庸小國，講

2.2 อรรถาธิบาย

[1] นักวิชาการสันนิษฐานว่า ชื่อของพระผู้นี้เรียกว่า กาศยปะ-มาตังคะ (Kāśyapa-Mātāṅga) เป็นชื่อภาษาสันสกฤต ที่จัดอยู่ในภาษาสันสกฤตแบบแผน (Classical Sanskrit) หากเรียกเป็นภาษาบาลีคือ กัสสปะ-มาตังคะ (Kassapa-Mātāṅga) เมื่อเวลาถอดเสียงเป็นภาษาจีนโบราณจะพบเห็นว่ามีถอดเสียงเป็น 迦葉摩騰 (Jiā shè mó téng), 攝摩騰 (Shè mó téng)

ในกรณีของคัมภีร์เกาเซ่งจ้วนใช้คำว่า 攝摩騰 สันนิษฐานว่าเป็นคำถอดเสียงภาษาจีนจากภาษาต้นทางซึ่งคาดว่าไม่ใช่ภาษาสันสกฤตแบบแผน ในปัจจุบันพบว่า ศัพท์ที่ใช้ในคัมภีร์ เช่น คัมภีร์ทีรฆอาคมะ (Dīrgha Āgama; DA) มีตัวอย่างการถอดเสียงศัพท์ที่คาดว่ามาจากภาษาคานธารี หากค้นดูในพจนานุกรม ศัพท์คานธารี คำว่า กาศยปะ จะเปลี่ยนรูปไปเป็นคำว่า กะสะวะ (Kaśava) ในภาษาคานธารี แต่จะเป็นภาษาบาลีหรือคานธารีก็ตาม เหล่านี้ล้วนเป็นกลุ่มภาษาที่จัดอยู่ในภาษาปรากฤต

ส่วนกรณีที่ใช้อักษร 竺 (zhú) นำหน้าชื่อ เช่น 竺攝摩騰 (Zhú shè mó téng), 竺迦摩騰 (Zhú jiā mó téng) คำว่า 竺 หมายถึง อินเดีย คือ พระที่มาจากอินเดีย นามว่ากาศยปะ-มาตังคะ

《金光明經》。會敵國侵境，騰惟曰：“經云：‘能說此經法，為地神所護，使所居安樂。’今鋒鏑方始，曾是為益乎。”乃誓以忘身，躬往和勸，遂二國交歡，由是顯譽。

逮漢永平中，明皇帝夜夢金人飛空⁶而至，乃大集群臣以占所夢。通人傅毅奉答：“臣聞西域有神，其名曰‘佛’，陛下所夢，將必是乎。”帝以為然，即遣郎中蔡愔、博士弟子秦景等，使往天竺，尋訪佛法。愔等於彼遇見摩騰，乃要還漢地。騰誓志弘通，不憚疲苦，冒涉流沙至乎維也。

明帝甚加賞接，於城西門外立精舍以處之，漢地有沙門之始也。但大法初傳，未有歸信，故蘊其深解，無所宣述，後少時卒於維陽。

有記云：騰譯《四十二章經》一卷，初緘在蘭臺石室第十四間中。騰所住處，今維陽城西雍門外白馬寺是也。相傳云：外國國王嘗毀破諸寺，唯招提寺未及毀壞。夜有一白馬繞塔悲鳴，即以啓王，王即停壞諸寺。因改“招提”以為“白馬”。故諸寺立名多取則焉。

ในความเห็นท่านฮุยเจียว สมณะกาศยปะ-มาตังคะเป็นพระรูปแรกที่เดินทางเข้าสู่แผ่นดินจีน ต่อจากนั้นพระธรรมรัตน์ะค้อยเดินทางตามมาสืบพบที่หลัง⁸ เมื่อพิจารณาในแง่ภูมิประวัติศาสตร์เรื่องความมีตัวตนจริงของท่านกาศยปะ-มาตังคะก็ยังมีกังขากันอยู่ อย่างไรก็ตามมีหลักฐานจากบันทึกอื่นที่กล่าวยอมรับการมีตัวตนของท่านกาศยปะ-มาตังคะเช่นเดียวกับท่านฮุยเจียว กล่าวกันว่าเป็นงานประพันธ์ของท่านเป่าซางมีชื่อว่า หมิงเซิงจ้วน (มีความหมายว่า บันทึกชีวประวัติพระสมณะผู้มีชื่อเสียง) ซึ่งประพันธ์ขึ้นก่อนหน้าท่านฮุยเจียวอีกด้วย แต่ต้นฉบับได้สูญหายไปแล้วเหลือเพียงสารบัญรายชื่อพระในหมวดต่าง ๆ ที่มีผู้คัดลอกหลงเหลือไว้ อีกทั้งหากพิจารณาในแง่การทำงานของท่านฮุยเจียว ท่านมีลักษณะเป็นพระนักค้นคว้าอ่านตำรับตำรา พิจารณาได้จากการวิพากษ์วิจารณ์เอกสารต่าง ๆ ที่รวบรวมได้เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการเขียนเรียบเรียงประวัติท่านอันชื่อเกา จากลักษณะดังกล่าวของท่านฮุยเจียวจึงเป็นคนที่ทำงานแบบเตรียมข้อมูลพร้อมไม่ใช่ประเภทนั่งเทียนเขียนเป็นแน่แท้ ดังนั้นเรื่องการมีตัวตนอยู่จริงของท่านกาศยปะ-มาตังคะ คาดว่าอย่างน้อยสุดก่อนยุคสมัยท่านฮุยเจียวและท่านเป่าซางต้องมีการแสดงความเชื่อเรื่องนี้อยู่ก่อนแล้ว แต่ทั้งสองรูปได้นำข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ มาจัดเรียบเรียงใหม่ให้เป็นระบบ มีรูปแบบ รวมเป็นเนื้อเดียว แบ่งตามคุณูปการลำดับตามยุคสมัย ซึ่งเป็นแนวทางที่ยังไม่มีใครทำ จนกระทั่งมีพระรุ่นต่อมายอมรับและได้สานต่องานประพันธ์ประเภทนี้

สำหรับประเด็นเกี่ยวเนื่องที่น่าสนใจ มีดังนี้

- 1) สุบินนิมิตรของจักรพรรดิฮั่นหมิงและการเริ่มต้นแสวงหาพุทธะ
- 2) วัดม้าขาวที่เป็นวัดในพระพุทธศาสนาวัดแรกในประเทศจีน

⁸ พระธรรมรัตน์ะได้เดินทางตามมาสืบพบที่หลัง เนื่องจากถูกเหล่าศิษยานุศิษย์ขัดขวางคัดค้านการเดินทางไปสู่จีน แต่เพราะได้ทำการสัจย์สาบานกับพระกาศยปะ-มาตังคะว่า จะร่วมกันเผยแผ่พระพุทธศาสนา จึงหาวิธีหลบหนีออกมา (蘭與摩騰共契遊化，遂相隨而來。會彼學徒留礙，蘭乃間行而至. อ้างอิงจาก T50.323a9-11). ส่วนเรื่องราวชีวประวัติและคุณูปการของพระธรรมรัตน์ะในคัมภีร์เกาเซิงจ้วนกำลังจะตีพิมพ์เป็นลำดับถัดไป

3) การแปลคัมภีร์พุทธครั้งแรก คือ คัมภีร์สี่สิบสองบทสูตร ที่สันนิษฐานกันว่าเป็น คัมภีร์ธรรมบท ทั้ง 3 ประเด็นข้างต้น มีนักวิชาการหลายท่านได้ค้นคว้าวิจัยศึกษากันอย่างกว้างขวาง

[2] ภาคกลางของอินเดียโบราณ ภาษาจีนใช้ว่า “中天竺” (zhōng tiān zhú) ซึ่ง 天竺 (tiān zhú) หมายถึงประเทศอินเดียโบราณ มีคำเรียกขานอื่นอีก เช่น 1) เซินตู (身毒 shēn dú) 2) เทียนจู (天竺 tiān zhú) 3) เสียนโด้ว (賢豆 xián dòu) 4) อินเดีย (印度 yìn dù)⁹

[3] ในปัจจุบัน คำว่า “หินยาน” (เดิมที่ต้องเรียก หินยาน แต่เนื่องจากอาจไปพ้องกับคำไม่สุภาพ ดังนั้นจึงปรับใช้เป็นคำว่า “หินยาน”) มักพบเห็นในภาษาจีนโดยทั่วไปใช้คำว่า 小乘 (xiǎo chéng) แปลว่า “ยานลำเล็ก” เป็นคำเรียกที่ตรงข้ามกับคำว่า มหายาน ที่ภาษาจีนแปลว่า 大乘 (dà chéng) หมายถึง ยานลำใหญ่

Jan Nattier นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาไม่เห็นด้วยกับการแปลในภาษาจีนของคำว่า หินยาน ที่หมายถึง ยานลำเล็ก โดยให้เหตุผลว่า คำว่า หิน- ในภาษาสันสกฤต มีความหมายในเชิงลบ มาจากธาตุ หว แปลว่า ทั้ง บกพร่อง และ ยังมีความหมายอื่นอีก เช่น ต่ำ อ่อนแอ เลว ทรมาน ซึ่ง Nattier สรุปรมาจากพจนานุกรมสันสกฤตของ Moneir Williams ความหมายนี้เทียบเคียงได้กับภาษาทิเบตที่ใช้คำว่า theg-pa dman-pa ཐཱ་ག་པ་དམན་པ་ แปลว่า ยานชั้นต่ำ (low vehicle) และในคัมภีร์พระพุทธศาสนาจีนก็มีใช้ในความหมายทำนองนี้เช่นกัน คือ คำว่า 劣乘 (liè chéng) แปลโดยท่านธรรมรักษ์และพวกนักแปลคัมภีร์พระพุทธศาสนาจีนยุคต้น แต่คำว่า “ยานลำเล็ก” ซึ่งเป็นที่นิยมจนถึงปัจจุบันพบว่า แปลโดยท่านกุมารชีพและท่านอื่น Nattier ให้เหตุผลว่า ท่านกุมารชีพเคยเป็นพระในนิกายสรวาสติวาทที่เป็นหินยานมาก่อน จึงแปลว่า “ยานลำเล็ก” เพื่อให้ไม่ดูแย่เกินไป

⁹ เมธี พัทธกษีระธรรม, ปิยาภรณ์ ว่องวรารากร และ พรพิมล ศรีหมอก, “ชีวประวัติพระคังเซ่งอยู่ยู่ในคัมภีร์เกาเซ่งจ้วนแปล (1): การอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุของพระคังเซ่งอยู่ยู่ในรัชสมัยพระเจ้าซุนกวนยุคสามก๊ก,” 132 ภาคผนวกข้อ 1.

ดังนั้นจากมุมมองของ Nattier จึงเห็นว่าแปลไม่ตรงกับความหมายของศัพท์เดิมเท่าที่ควร¹⁰

ในประเด็นข้างต้นนี้ ผู้วิจัยได้ตรวจสอบแล้วพบว่า มีจุดบกพร่องของข้อมูลที่ Nattier เสนอบางประการ ซึ่งมีผลต่อข้อสรุป กล่าวคือ ในพจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ ฉบับของ Monier Williams ที่ Nattier ได้อ้างถึงนั้น เมื่อตรวจสอบดูแล้วกลับพบว่า มีคำแปลว่า “เล็ก (little)” รวมอยู่ด้วย¹¹ ซึ่งขัดแย้งกับข้อมูลที่ Nattier ได้กล่าวอ้างไว้ อีกทั้งเมื่อสำรวจพจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษฉบับอื่น อาทิ ฉบับของ Apte พบตัวอย่างการใช้ในคำสมาสว่า หิน-คี หมายถึง มดตัวเล็ก (small ant)¹² ดังนั้นหากนำข้อมูลนี้มาพิจารณาใหม่อีกครั้ง อาจเปิดมุมมองใหม่ที่ต้อยอดกับความเห็นของ Nattier กล่าวคือ แม้ความหมายว่า “เล็ก” อาจไม่ใช่ความหมายดั้งเดิมของคำว่า หิน- แต่ก็มีย่นว่า “เล็ก” อยู่ในพจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ เพราะฉะนั้นเป็นไปได้หรือไม่ว่า ท่านกุมารชิพทราบความหมายทั้งหมดแต่เลือกคำแปลให้เหมาะสม เพื่อให้ตรงกันข้ามกับคำว่า มหา 大 จึงใช้คำว่า เล็ก 小 เป็นคำคู่ตรงข้ามที่เข้าใจง่ายได้ความทั้งในแง่อักษร 大-小 และในแง่ความหมาย (ยานลำใหญ่-ยานลำเล็ก) หรือไม่ ?

คำว่า “หินยาน” มีความสับสนกับการใช้กันมากในปัจจุบันแม้ในประเทศไทยเองก็ตาม สำหรับประเด็นนี้ หากพิจารณาในแง่ประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนา Analayo นักวิชาการชาวเยอรมันได้ตั้งข้อสังเกตอยู่ 3 ประเด็น แต่ในที่นี้ขอหยิบยกเพียงบางประเด็นมากล่าวถึง โดย Analayo เห็นว่า คำว่า “หินยาน” เป็นคำเรียกที่ใช้กับ พระพุทธศาสนานิกายต่าง ๆ ในอินเดีย

¹⁰ Jan Nattier, *A Few Good Men: The Bodhisattva Path According to the Inquiry of Ugra (Ugaparipṛcchā)* (Honolulu: University of Hawai'i Press, 2003), 172-174, เชิงอรรถที่ 4.

¹¹ M. Monier Williams, *A Sanskrit-English Dictionary*, s.v. “hīna.”

¹² V.S. Apte, *The Student's Sanskrit-English Dictionary: Containing Appendices on Sanskrit Prosody and Important Literary and Geographical Names in the Ancient History of India*, s.v. “hīna-gī.”

(Buddhist schools/Nikaya Buddhism) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการกำหนดยุคในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา เป็นประเด็นที่นักวิชาการถกเถียงกันอยู่ เรียกยุคดังกล่าวว่า “พระพุทธศานายุคกลาง (Buddhism of the middle period)” และไม่ควรใช้คำว่า “หินยาน” เรียก พระพุทธศาสนาที่อยู่ในศรีลังกาและแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ควรเรียกพระพุทธศาสนาในแถบลดังกล่าวว่า “พระพุทธศาสนาเถรวาท”¹³ นอกจากประเด็นทางด้านวิชาการ หากพิจารณาในแง่มุมมองทั่วไป การเรียกตัวเองว่า “หินยาน” ก็เป็นการดูถูกตัวเองเกินไป ซึ่งเป็นคำที่ไม่น่าใช้ แต่ในบ้านเรายังมักสับสนในการใช้และอธิบายกันอยู่เสมอ

[4] *สุวรรณประภาสสูตร (Suvamāprabhāsa Sūtra)* ตรงกับภาษาจีนว่า *จินกวงหมิงจิง (金光明經)* เป็นคัมภีร์พระพุทธศานามหายาน มีชื่อเรียกที่หลากหลาย อาทิ *สุวรรณภาส สุวรรณประภาส สุวรรณประภาส-อุตตมสูตร-อินทรราช* ส่วนสำนวนแปลมีเป็นภาษาโบราณต่าง ๆ อาทิ *จินโบราณ โขตาน ทิเบต* ในที่นี้จะกล่าวถึงรายละเอียดเพียงสำนวนแปลจีนโบราณ ดังนี้

- 1) *จินกวงหมิงจิง (金光明經)* อยู่ในพระไตรปิฎกไทโชชินชู เล่มที่ 16 ลำดับที่ 663 (T16 no.663) จำนวน 4 ผูก แปลโดย ท่านธรรมเกษม (ค.ศ. 385-433)
- 2) *เหอปัจินกวงหมิงจิง (合部金光明經)* อยู่ในพระไตรปิฎกไทโชชินชู เล่มที่ 16 ลำดับที่ 664 (T16 no.664) จำนวน 8 ผูก เป็น synoptic version รวบรวมโดยท่านเป่ากั๋ว (寶貴) ในปี ค.ศ. 597 มีทั้งสำนวนของท่านธรรมเกษม รวมทั้งเพิ่มเติมอรรถาธิบายโดยพระปรมาจารย์และพระชฎานคูปตะ (ค.ศ. 523-600)
- 3) *จินกวงหมิงจ้วยเซ่งหวางจิง (金光明最勝王經)* อยู่ในพระไตรปิฎกไทโชชินชู เล่มที่ 16 ลำดับที่ 665 (T16 no.665) แปลโดยท่านอี้จิง (ค.ศ. 635-713)

¹³ อ่านเพิ่มเติมได้ที่ Analayo, “The Hīnayāna Fallacy,” *Journal of the Oxford Centre for Buddhist Studies*, No. 6, (2014): 9-31. และบรรเจิด ขวลิตเรืองฤทธิ์, “เถรวาทกับหินยานต่างกันอย่างไร,” *วารสารธรรมธारा*, ปีที่ 1, ฉบับที่ 1 (มกราคม-ธันวาคม 2558): 55-96.

เนื้อหาหลักของพระสูตรจะกล่าวถึงแนวคิดศูนยตา ส่วนที่ท่านกาศยปะ-
มาตั้งคะอ้างว่า “หากผู้ใดสาธยายธรรมในพระสูตร จะมีอานิสงส์คือพระแม่ปฐวี
จะปกป้องรักษา ให้บ้านเรือนเกิดความร่มเย็นเป็นสุข” เมื่อตรวจดูประโยค
ดังกล่าวใน *สุวรรณประภาสสูตร* สำนวนแปลของท่านธรรมเกษม ไม่พบแบบ
คำต่อคำในพระสูตร แต่สันนิษฐานว่า หมายถึง บทที่กล่าวถึงพระแม่ปฐวีทฤดมา
(*Dr̥dhāpr̥thivīdevatāparivartah*, 堅牢地神品 ซึ่งศัพท์นี้ในบ้านเราอาจคุ้นเคย
ในอีกชื่อเรียกหนึ่งว่า “พระแม่ธรณี”) ในส่วนที่กล่าวถึงอานิสงส์ของการเผยแผ่
พระสูตรนี้ ไม่ว่าจะเป็นเทศน์สอนหรือสวดสาธยาย พระแม่ปฐวีทฤดมาจะตามไปรักษา
ที่แห่งนั้น ปกป้องคุ้มครองให้ปราศจากภัยอันตราย ทำให้มีความสุข มีความมั่งคั่ง¹⁴

[5] “พระแม่ปฐวี” เป็นการแปลโดยอรรถ อาศัยการตีความจากการอ้างถึง
“ทฤดมาปถวิเทวตา *Dr̥dhā pr̥thivīdevatā*” ในบท *Dr̥dhāpr̥thivīdevatāpari-*
vartah ของ *สุวรรณประภาสสูตร* ซึ่งในพระสูตรดังกล่าวเห็นว่าเทพแห่งแผ่นดิน
เป็นเทพี หรือ เทพผู้หญิง (*pr̥thivī devatā*) แต่ในคัมภีร์เกาเชิงจ้วนใช้คำว่า 地神
ซึ่งคล้ายกับว่าจะเห็นเป็นเพศชาย แต่ก็ไม่สามารถระบุได้แน่ชัดว่าท่านอยู่เฉยๆมี
ความเห็นอย่างไรในเรื่องดังกล่าว

ในประเด็นเกี่ยวกับเพศสภาพของเทพองค์นี้ก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่าง
หนึ่งว่า มีความแตกต่างกันอย่างไรระหว่างวัฒนธรรมความเชื่อของชาวอินเดีย

¹⁴ บทพระแม่ปฐวีทฤดมา 堅牢地神品 ในสำนวนแปลจินท่านธรรมเกษมอยู่ในพระ
ไตรปิฎกไทโชชินชูเล่มที่ 16 หน้า 345c7-346b8. ส่วนการค้นคว้าคัมภีร์ดังกล่าวสามารถ
อ่านรายละเอียดได้ที่ Michael Radich, “On the Sources, Style and Authorship
of Chapters of the Synoptic *Suvarṇa-prabhāsottama-sūtra* T664 Ascribed to
Paramārtha (Part 1),” *Annual Report of The International Research Institute for
Advanced Buddhism*, Vol. 17, (2014): 207-241. ส่วนในภาคภาษาไทยดูรายละเอียด
เพิ่มเติมที่ ชะเอม แก้วคล้าย, *สุวรรณประภาสสูตรมุตตมสูตร* (กรุงเทพมหานคร:
อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2558).; สุวิไล บุญธวัชชัย, “การศึกษาวิเคราะห์สุวรรณ
ประภาสสูตร,” (วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2560).

และชาวจีน และหากแยกมองในแง่ศาสนา เมื่อมีผู้แปลคัมภีร์พระพุทธศาสนา จากอินเดียไปสู่พากย์จีน ปฐวีเทพียังเป็น “เทพี” อยู่หรือไม่ หรือว่ากลายเป็น เทพผู้ชายไปแล้ว ซึ่งเรื่องราวเหล่านี้อาจสะท้อนให้เห็นถึงบริบททางสังคมใน ด้านต่าง ๆ ระหว่างเพศชายและเพศหญิง ถือเป็นประเด็นที่ยังคงค้างไว้อการ ค้นคว้าต่อไป

[6] เมื่อพิจารณาจากข้อเขียนของท่านอยู่เฉยๆ เกี่ยวกับเรื่องพระพุทธ ศาสนาเข้ามาในประเทศจีนสันนิษฐานว่า ท่านมีความเห็นไปในทางที่ว่า พระพุทธ ศาสนาเริ่มเข้ามาในประเทศจีนในปี ค.ศ. 67 จากข้อเขียนในคัมภีร์เกาเซ่งจ้วนที่ว่า “เริ่มตั้งแต่รัชศกหย่งผิงปีที่ 10 แห่งราชวงศ์ฮั่น (ค.ศ. 67) ถึงปีรัชศกเทียนเจียน ที่ 18 แห่งราชวงศ์เหลียง (ค.ศ. 519) รวมทั้งหมด 453 ปี” (漢明帝永平十年。終至梁天監十八年。凡四百五十三載)¹⁵ ซึ่ง Hirai ให้ความเห็นว่า หากพิจารณา จากความเห็นท่านอยู่เฉยๆ พระสุบินของจักรพรรดิฮั่นหมิงต้องเกิดก่อนหน้านั้น หลายปี¹⁶

[7] จักรพรรดิฮั่นหมิงเป็นพระจักรพรรดิองค์ที่สองของราชวงศ์ฮั่น ตะวันออก (東漢 ค.ศ. 25-220) ครองราชย์ช่วงคริสต์ศักราชปีที่ 57-75 ตำนานเรื่อง พระสุบินของจักรพรรดิองค์นี้มีบันทึกในคัมภีร์ต่าง ๆ เช่น คัมภีร์โหมวจื่อหลี่ฮั่วลุ่น (牟子理惑論)¹⁷ ชูซานจางจี้จี้ (出三藏記集)¹⁸ บันทึกประวัติศาสตร์ฮั้วอันชู (後漢書) ฯลฯ

แต่ก็มีเรื่องเล่าคล้ายพระสุบินของจักรพรรดิฮั่นหมิง ซึ่งเกิดขึ้นในสมัย จักรพรรดิฮั่นหฺวัน (ค.ศ. 146-168) โดยเล่าว่า พระองค์สุบินเห็นเล่าจื้อ จึงได้ ทำการสักการบูชาโดยสร้างศาลเจ้าขึ้นที่ซูเซี่ยน (ปัจจุบันคือเทศมณฑลฉู่ อี้ มณฑลเหอหนาน) อีกทั้งในสมัยเดียวกับจักรพรรดิฮั่นหมิงได้มีกล่าวถึงในบันทึก

¹⁵ T50.418c21-c22

¹⁶ ดูรายละเอียดที่ Shun'ei Hirai, “高僧伝の注釈的研究 (การวิจัยเชิงแปลและ อรรถาธิบายคัมภีร์เกาเซ่งจ้วน),” 173.

¹⁷ T52.4c26-5a8

¹⁸ T55.42c18-28

ประวัติศาสตร์ໄໂວ່ອັນຊູວ່າ ອ່ອງແຫ່ງແຄ້ວໂນູນາມວ່າ ຫລືວິງ (ປັດຕິເຣີຍາວ່າ ອູ່ຫວັງວິງ ຫມາຍຄື ອ່ອງແຫ່ງແຄ້ວໂນູນາມວ່າວິງ) ພຣະອຸນຸຊາຕ່າງພຣະມາຣດາຂອງຈັກຣພຣດີ ອັນຫມິງໄດ້ສັກກະບູຊາທັງຫຼວງເລ່າແລະພຸທະ¹⁹

[8] ຟູ້ (傅毅) ເປັນຊຸນນາງໃນສົມຍອນຕະວັນອອກ ນອກເໜືອຈາກຄັມກິຣ໌ ເກາເຊິງຈັວນທີ່ອ້າງຄືງແລ້ວ ເມື່ອຕຣວຈສອບໃນເອກສາຣອື່ນພວກ ໃນບັນທຶກປະຫວັດສາສຕຣ໌ ທີ່ເຣີຍາວ່າໄໂວ່ອັນຊູກໍ່ມີຄຳລ່າງຄືງປະຫວັດຊຸນນາງທ່ານນີ້ໄວ້ເຊັ່ນເດີຍວກັນ

ຈາກສອບບັນທຶກດັ່ງຄຳລ່າງທີ່ອ້າງຄືງ ເກີດປະເດັນໃຫ້ບົດຄືກ່ຽວກັບເຣື່ອງ ຣັຊສົມຍທີ່ເຂົ້າຣັບຣາຊາການຂອງຟູ້ ຈຶ່ງຫາກອ້າງຕາມບັນທຶກໄໂວ່ອັນຊູ ຈະເຫັນວ່າ ຟູ້ ເຂົ້າຣັບຣາຊາການຄັ້ງແກ່ໃນສົມຍຂອງຈັກຣພຣດີອັນຈາງ ແຕ່ຫາກຟິຈາຣາເຣື່ອງຂອງ ຟູ້ທີ່ຕອບຄຳຄາມຂອງຈັກຣພຣດີອັນຫມິງໃນຄັມກິຣ໌ເກາເຊິງຈັວນ ຈະເຫັນວ່າ ຟູ້ໄດ້ຣັບ ຣາຊາການແລ້ວໃນສົມຍຈັກຣພຣດີອັນຫມິງຊຶ່ງເປັນຈັກຣພຣດີກ່ອນຫນ້າຈັກຣພຣດີອັນຈາງ ດັ່ງນັ້ນສອບບັນທຶກຈຶ່ງມີຄວາມເຫັນແຍ້ງກັນໃນເຣື່ອງສົມຍການເຂົ້າຣັບຣາຊາການຂອງຟູ້ ນັກວິຊາການຂາວຢູ່ປຸ່ນຊື່ວ່າ Kamata ໃຫ້ຄວາມເຮື່ອຄືກັບບັນທຶກໄໂວ່ອັນຊູຫມາກວ່າ ຈຶ່ງຄືດວາການເຂົ້າຣັບຣາຊາການຂອງຟູ້ໃນສົມຍຈັກຣພຣດີອັນຫມິງທີ່ບັນທຶກໃນຄັມກິຣ໌ ເກາເຊິງຈັວນເປັນໄປໄດ້ຍາກ²⁰

ເພື່ອໃຫ້ສາມາດເປຣີຍາບເຫຣີຍາບຂໍ້ຄຳແລະເຂົ້າໃຈປະເດັນປັດຖະໄຫວໄດ້ຄຣະຈ່າງ ແຈ້ງຂັ້ນ ຈຶ່ງຫຍິບຍກເອາປະຫວັດຂອງຟູ້ໃນບັນທຶກປະຫວັດສາສຕຣ໌ໄໂວ່ອັນຊູ ຜູກທີ່ 80 ມາແສດງໄວ້ໃນທີ່ນີ້ ໂດຍຈະຄອດຄວາມແລະເຣີຍາເຣີຍາງເນື້ອຫາໃໝ່ເພື່ອໃຫ້ອ່ານເຂົ້າໃຈ ງ່າຍຂຶ້ນ ສ່ວນໃນປະເດັນທີ່ເຫັນຕ່າງເຣື່ອງສົມຍການເຂົ້າຣັບຣາຊາການຈະຟັດເສັ້ນໄດ້ສອງ ເສັ້ນກຳກັບໄວ້ ດັ່ງນີ້

¹⁹ ດູຣາຍລະເຢີຍດທີ່ Shun'ei Hirai, “高僧伝の注釈的研究 (ການວິຈັຍເຊິງແປລແລະ ອຣຣຄາຣິບາຍຄັມກິຣ໌ເກາເຊິງຈັວນ),” 172.

²⁰ ດູຣາຍລະເຢີຍດທີ່ Shigeo Kamata, 中国仏教史 I (ປະຫວັດສາສຕຣ໌ພຣະພຸທສາສນາ ຈີນ 1) (東京: 東京大学出版会, 1982), 114.; Ijima, Yoshiko, “後漢時代の東観での「校書」と 「著作」—担当した学者官僚と対象になった書物— (The Dongguan Library of the later Han and Its Editorial work with additions),” *Asian Cultural Studies*, Vol. 41, (1982): 116.

ฟูอี้มีชื่อเรียกว่า “อู่จิ้ง” พันเพเป็นคนแถบแม่น้ำหลิง เขตฝูเฟิง ปัจจุบันคือ เขตชิงผิง ที่ตั้งอยู่ในเมืองเสียนหยาง มณฑลส่านซีแห่งสาธารณรัฐประชาชนจีน ฟูอี้มีความรอบรู้ตั้งแต่เยาว์วัย ในรัชศกปีหย่งผิงได้ร่ำเรียนกาศยปะกลอนที่เมือง ผิงหลิง จึงประพันธ์บทกวีชื่อว่า “ตีจื่อ” (迪志詩) หลังจากนั้นจึงได้แต่งกวีเชิง เสียดสีชื่อว่า “ชีจี” (七激) เนื่องจากจักรพรรดิอั้นหมิงไม่ให้ความสนใจในการ เชิญผู้มีความรู้ความสามารถมารับราชการ ดังนั้น ผู้รู้ทั้งหลายได้แต่เก็บงำซ่อน เร้นทั่วแคว้น จนในที่สุด ในรัชศกเจี้ยนชู่ (建初 ค.ศ. 76-84) จักรพรรดิอั้นจาง (漢章帝 ค.ศ. 75-88) เห็นคุณค่า ได้เชื้อเชิญผู้มีความสามารถเข้ารับราชการ ดังนั้น ฟูอี้จึงตัดสินใจสมัครรับราชการในสังกัด “หลางจง” (郎中) รับผิดชอบใน ตำแหน่ง “หลานไถหลิงสื่อ” (蘭臺令史) ทำงานร่วมกับปิ่นกู่ (班固, ผู้เขียนบันทึก ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฮั่นที่เรียกว่า ฮั่นชู่) และเจียชู่ (賈逵) ในด้านอักษรศาสตร์- ประวัติศาสตร์ เช่น การตรวจสอบเอกสารข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ หลังจากจักร พรรดิอั้นหมิงสวรรคตยังไม่มีผู้ใดประพันธ์กวีสรรเสริญประจำศาลบูชาพระองค์ จึงได้แต่งบทกวีชื่อว่า กวีเสียนจง 10 โคลก โดยศึกษาจากบทกวีชิงเมี่ยว (清廟) ของราชวงศ์โจว บทกวีดังกล่าวของฟูอี้เป็นที่ยอมรับเป็นอย่างมากในราชสำนัก

ต่อมาแม่ทัพทหารม้าศึกษนามว่าหมาฝาง (馬防) ได้เชื้อเชิญโดยเสนอ ตำแหน่งชื่อหมา (司馬) ให้กับฟูอี้ หลังจากได้ร่วมงานกับหมาฝาง ฟูอี้ได้รับการ ประณินับดีด้วยความเคารพยกย่องในฐานะอาจารย์ทั้งเป็นสหายสนิท เมื่อถึงคราว เคราะห์ที่ตระกูลหมาต้องโทษ เนื่องจากหมาয়วี่บุตรชายของหมาฝางผู้เป็นพี่ชาย เข้าไปวิจารณ์การทำงานของรัฐบาล ทำให้หมาฝางถูกถอดจากตำแหน่ง ฟูอี้จำต้องรับ ชะตากรรมไปด้วย จึงกลับถิ่นฐานบ้านเกิด

หลังจากนั้นได้มีโอกาสกลับเข้ามารับราชการอีกครั้งตามคำเชิญของ แม่ทัพทหารม้าศึกไต้่วเซี่ยน (竇憲) โดยรับผิดชอบงานเป็นหัวหน้าห้องอักษร เมื่อไต้่วเซี่ยนเลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นแม่ทัพใหญ่ ฟูอี้ก็ได้ขึ้นมาดำรงตำแหน่ง ชื่อหมาในปีคริสต์ศักราชที่ 89 ร่วมงานกับปิ่นกู่และชุยยิน (崔駰) จึงทำให้งาน

ด้านอักษร-วรรณกรรมในฝ่ายของโต้แย้งเจริญรุ่งเรื่องสูงสุดเป็นประจุมงกุฏ ยอดเศียรเหนือฝ่ายอื่น แต่เป็นที่น่าเสียดายหลังจากนั้นหนึ่งปี พู่ก็ด้วนจากไป ซึ่งตรงกับปีคริสต์ศักราชที่ 90²¹

[9] ในที่นี้คำว่า “อาณาจักรทางทิศตะวันตก” (西域 xī yù) ไม่ได้หมายถึง “ประเทศตะวันตก” อย่างที่เข้าใจในปัจจุบัน แต่หมายถึง ประเทศทางทิศตะวันตกของประเทศจีนโบราณ คำนี้เริ่มมีปรากฏใช้ในบ้านทีกฮั่นชู (漢書 จดหมายเหตุราชวงศ์ฮั่น) ซึ่งหากพิจารณาจากการอธิบายพื้นที่และภูมิประเทศแล้ว เข้าใจว่าหมายเอาเพียงขอบเขตในพื้นที่ของแอ่งตาริม (เตอร์กิสถานตะวันออก) มีคำเรียกโดยภาพรวมว่า “อาณาจักรทางทิศตะวันตก 36 เมือง” ซึ่งในปัจจุบันอยู่ในเขตมณฑลซินเจียง แม้ในบ้านทีกฮั่นชูจะอธิบายการระบุขอบเขตพื้นที่เช่นนั้นก็ตาม แต่ก็ได้กล่าวรวมไปถึงประเทศต่าง ๆ ที่พ้นขอบเขตที่ระบุ อาทิเตอร์กิสถานตะวันตก อินเดียโบราณ อัฟกานิสถาน อิหร่าน ด้วยเช่นกัน สำหรับประเด็นนี้

²¹ ถอดความและเรียบเรียงประวัติพู่ใหม่จากเนื้อความต้นฉบับภาษาจีนเดิมดังนี้

字武仲，扶風茂陵人也。少傳學。永平中，於平陵習章句，因作《迪志詩》... 毅以顯宗求賢不篤，士多隱處，故作《七激》以爲諷。建初中，肅宗博召文學之士，以毅爲蘭臺令史，拜郎中，與班固、賈逵共典校書。毅追美李明皇帝功德最盛，而廟頌未立，乃依《清廟》作《顯宗頌》十篇奏之，由是文雅顯於朝廷。車騎將軍馬防，外戚尊重，請毅爲軍司馬，待以師友之禮。及馬氏敗，免官歸。永元元年，車騎將軍竇憲，復請毅爲主記室，崔駰爲主簿。及憲遷大將軍，復以毅爲司馬，班固爲中護軍。憲府文章之盛，冠於當世。毅早卒。“Hou HanShu/80 (後漢書卷80上),” zh.m.wikisource.org, Accessed June 5, 2022, <https://zh.m.wikisource.org/zh-hant/後漢書/卷80上>.

นอกจากนั้น เรื่องของหม่าวี่เป็นส่วนที่ผู้เขียนเพิ่มเติมเข้าไปเพื่อให้อ่านแล้วเข้าใจเนื้อหาช่วงดังกล่าวมากขึ้น เพราะในต้นฉบับประวัติของพู่ไม่ได้กล่าวถึงสาเหตุใดเลย ดังนั้นเพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นภาพทราบเหตุการณ์ กับโชคชะตาชีวิตที่มีทั้งขึ้นและลงในแง่มุมการเมือง จึงเห็นประโยชน์แทรกเสริมเพิ่มเข้าไปเรียบเรียงใหม่ให้เป็นเนื้อเดียวกัน โดยอ้างอิงมาจาก ໄ໓໒໓໔໕ ๒๔ “Hou HanShu/24 (後漢書卷24),” zh.m.wikisource.org, Accessed June 5, 2022, <https://zh.m.wikisource.org/zh-hant/後漢書/卷24>.

อาจทำให้เกิดการตั้งข้อสังเกตได้ว่า มีการแบ่งความหมายของคำว่า “อาณาจักรทางทิศตะวันตก” ให้มีทั้งความหมายกว้างและความหมายแคบหรือไม่ หรืออาจคิดในแง่มุมมองพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ค่านิยมอาจไม่สัมพันธ์กับความจริงที่ปรากฏขึ้นในแต่ละยุคหรือไม่²²

[10] ไม่พบรายละเอียดประวัติของท่านชายอิน (蔡愔) นอกเหนือจากนี้

[11] คำว่า ปั่วซือตี่จื่อ (博士弟子) ประกอบขึ้นจากคำว่า ปั่วซือ และ ตี่จื่อ หากแปลตามรูปศัพท์จะได้ความว่า ศิษย์ของปั่วซือ ศิษย์ของราชบัณฑิต ตำแหน่ง ปั่วซือตี่จื่อนี้ หมายถึง นักศึกษาแห่งราชสำนัก หรือนักศึกษาหลวง นั่นเอง

ส่วนคำว่า ปั่วซือ (博士) เป็นตำแหน่งราชบัณฑิตในราชสำนักจีนที่มีความเชี่ยวชาญในห้าคัมภีร์แห่งสำนักหฺรู่ ได้แก่ ซื่อจิง ชูจิง หลี่ อี้จิง ชุนชิว²³ ตำแหน่งนี้สังกัดอยู่ภายใต้การดูแลของไท่ฉาง ซึ่งคาดว่าตำแหน่งปั่วซือมีมาตั้งแต่สมัยฉิน ในสมัยฮั่นยุคแรกผู้ดำรงตำแหน่งปั่วซือไม่เพียงรู้แต่คัมภีร์ของสำนักหฺรู่ แต่รู้กว้างคลุมไปหมดในแนวคิดปรัชญาของสำนักอื่นเป็นร้อยสำนักมีเท่า เป็นต้น เมื่อสำรวจบันทึกประวัติศาสตร์ สือจี้และฮั่นชู พบว่า จากระบบสมัยของจักรพรรดิฮั่นเหวินจนถึงจักรพรรดิฮั่นจิ้ง มีปรากฏการระบุปั่วซือที่เชี่ยวชาญคัมภีร์เพียงสามคัมภีร์

เมื่อผ่านไปจนถึงสมัยของจักรพรรดิฮั่นอู่เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ เนื่องจากได้ฟังแนวคิดของต่งจ้งชู (董仲舒) ที่เสนอให้ยึดเพียงแนวคิดปรัชญาของสำนักหฺรู่เท่านั้นในการสร้างชาติจัดระเบียบประเทศ ส่วนแนวคิดปรัชญาอื่น

²² อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมที่ Shirukurōdo kentei jikkō iinkai-hen (シルクロード検定実行委員会編), *Yomu jiten : shirukurōdo no sekai* 読む事典：シルクロードの世界 (สารานุกรมน่าอ่าน ตอน อาณาจักรบนเส้นทางสายไหม) (Tokyo : NHK Shuppan, 2019), 301.

²³ อ่านรายละเอียดเกี่ยวกับ ซื่อจิง ชูจิง หลี่ อี้จิง ชุนชิว ได้ที่ เมธี พัทธกษีธีระธรรม, ปิยาภรณ์ ว่องวรังกูร และพรพิมล ศรีหมอก, “ชีวประวัติพระคังเซ่งฮู่ในคัมภีร์เกาเซ่งจ้วน แปล (1): การอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุของพระคังเซ่งฮู่ในรัชสมัยพระเจ้าชุนกวนยุคสามก๊ก,” 104-138.

ที่เหลือไม่จำเป็นต้องให้ความสำคัญ โดยมีการสนทนาถามตอบระหว่างจักรพรรดิฮั่นอู่และต่งจิงซูถึงสามครั้งสามคราต่อประเด็นนี้ โดยเหตุการณ์ดังกล่าว นักประวัติศาสตร์เรียกว่า “สามยุทธศาสตร์ชาติเชื่อมฟ้าและปวงประชา天人三策” ดังนั้นจักรพรรดิฮั่นอู่ทรงตั้งตำแหน่ง “ปั่วซือห่าคัมกัร” แต่เมื่อตรวจสอบแล้วพบว่ารายชื่อปั่วซือห่าคัมกัรกลับมีปรากฏในสมัยต่อมา กล่าวคือ ในรัชสมัยจักรพรรดิฮั่นเจามีปั่วซือทั้งหมดรวมทั้งหมด 9 ท่าน แบ่งเป็น ชื่อจิง 3 ท่าน ซูจิง 3 ท่าน ชุนชิว อี้จิงและหลืออย่างละ 1 ท่าน²⁴

[12] ท่านฉินจิง (秦景) มีชื่อปรากฏในบันทึกประวัติศาสตร์เล่มอื่น โดยมีประเด็นปัญหาเกี่ยวกับตัวท่านอยู่ 2 ประเด็น

ประเด็นแรก คือ เรื่องชื่อ มีปัญหาว่าหลายบันทึกเรียกชื่อไม่ตรงกัน เช่น ใช้ชื่อว่า จิงหลู่ (景廬) ฉินจิงเสียน (秦景憲) จิงหลู่ (景慮) จิงหนี (景匿) ในประเด็นนี้นักวิชาการชาวฝรั่งเศส Chavannes เสนอว่า ชื่อที่ถูกต้องควรเป็น “จิงหลู่” ไม่ใช่ จิงหลู่ และเป็นคนละบุคคลกับฉินจิงที่อยู่ในสมัยจักรพรรดิฮั่นหมิง แต่ Pelliot นักวิชาการชาติเดียวกันกลับเห็นแย้งว่า ชื่อ “ฉินจิง” เป็นต้นคำของชื่ออื่น ๆ แม้จะมีการเปลี่ยนไปแต่ยังคงคำชื่อเดิมไว้²⁵

ส่วนประเด็นที่สอง คือ ปัญหาเรื่องตำแหน่ง บางบันทึกระบุว่า เป็นปั่วซือตี่จื่อ (นักศึกษาหลวง) โดยเฉพาะกลุ่มที่บันทึกว่าอยู่ในสมัยจักรพรรดิฮั่นฮวง แต่ก็มีการบันทึกอื่นโดยเฉพาะกลุ่มที่บันทึกว่าอยู่ในสมัยจักรพรรดิฮั่นหมิงระบุว่า มีตำแหน่งยฺหวี่หลินจงกลางเจียง (羽林中郎將 ผู้บังคับบัญชากรมแมกไม้เหินแห่งวังหลวง) หรือ ยฺหวี่หลินจงกลาง (羽林中郎) ไม่มีคำว่า “เจียง” บ้างก็ว่าอยู่ในตำแหน่งยฺหวี่หลินหลวงจง (羽林郎中)

²⁴ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ Shigemasa Fukui, “秦漢時代における博士制度の展開：五經博士の設置をめぐる疑義再論 (The Development of the Boshi System during the Qin-Han Periods),” *The Journal of Oriental researches*, Vol. 54, No. 1, (1995): 1-31.

²⁵ Akira Sadakata, “月氏の伊存について (ประเด็นปัญหาของคำว่า “อิซอน” แห่งเกกซึ),” *Journal of Indian and Buddhist Studies*, Vol. 61, (1982): 26.

สำหรับบันทึกที่ระบุเกี่ยวกับตำแหน่งที่มีคำว่า “ยฺหวี่หลิน 羽林” นำหน้า หมายถึง กรมแมกไม้เหิน เป็นหนึ่งในสองหน่วยราชวัลลภ มีหน้าที่คอยดูแลรักษา จักรพรรดิ สังกัดอยู่ในกองลู่อุน (光祿勳 หมายถึง กระทรวงสำนักพระราชวัง หรือ เรียกอีกชื่อว่า หลางจงลิ่ง 郎中令) ส่วนอีกหนึ่งหน่วยราชวัลลภคือ กรมพยัคฆ์โผน (虎黃) ซึ่งหากอ้างอิงตามประวัติศาสตร์ถือว่า ในบรรดา 5 กรม ภายใต้สังกัดของกอง ลู่อุนในสมัยราชวงศ์ฮั่นตะวันออก ทั้งกรมพยัคฆ์โผนและแมกไม้เหินเป็นสอง หน่วยงานที่ตั้งขึ้นมาใหม่ในราชวงศ์ฮั่นตะวันตก สมัยจักรพรรดิฮั่นอู่และยังคง หน่วยงานดังกล่าวสืบต่อมาในราชวงศ์ฮั่นตะวันออก

จากข้างต้นตำแหน่งที่มีคำว่า “ยฺหวี่หลิน 羽林” นำหน้าทั้งสามตำแหน่งมีความต่างกันในการเรียกชื่อตำแหน่ง ดังนี้ 1) ยฺหวี่หลินจงหลางเจียง 2) ยฺหวี่หลินจงหลาง 3) ยฺหวี่หลินหลางจง หากสำรวจตำแหน่งดังกล่าวทั้งหมดที่ปรากฏใน ยุคฮั่นตะวันออก พบว่ามีเพียงตำแหน่ง 1) ยฺหวี่หลิน-จงหลางเจียง ที่ปรากฏอยู่ ส่วนคำว่า “จงหลางเจียง” ที่ต่อท้ายนั้น คือ ตำแหน่งอยู่ในระดับชั้นผู้บังคับบัญชา ดังนั้นตำแหน่ง ยฺหวี่หลิน-จงหลางเจียง จึงหมายถึง ผู้บังคับบัญชากรมแมกไม้เหินแห่งวังหลวง สำหรับตำแหน่ง “จงหลางเจียง” มีระบุไว้ว่ามีอยู่ 5 ตำแหน่ง แต่ละ “จงหลางเจียง” ดูแลปกครองคนละกรม ซึ่งมีทั้งหมด 5 กรม เป็นระดับชั้นรองจากกองลู่อุน ส่วนตำแหน่งที่เหลือทั้ง 2) ยฺหวี่หลินจงหลาง และ 3) ยฺหวี่หลินหลางจง ปรากฏว่า ไม่มีตำแหน่งดังกล่าวสังกัดในกรมแมกไม้เหิน จะมีพบที่ใกล้เคียงกับ 3) ยฺหวี่หลินหลางจง คือ หน่วยงานที่ชื่อว่า “ยฺหวี่หลินหลาง 羽林郎” แต่ตกคำว่า “จง”

[13] ในขณะเดินทางที่ไปอัญเชิญพระพุทธศาสนา มีการบันทึกทั้งรายนาม และตำแหน่งทางราชการไม่พ้องกันเสียทีเดียวกับบันทึกอื่น คัมภีร์เกาเซ่งจ้วนระบุว่า มีท่านช่ายอิน (蔡愔) แต่บันทึกอื่นมีระบุว่าเป็นจางเซียนหรือท่านฉินจิ่ง ส่วนท่านฉินจิ่ง (秦景) มีพบชื่อในบันทึกประวัติศาสตร์เล่มอื่น แต่ก็เกิดปัญหาว่ามีหลายบันทึกที่เรียกชื่อไม่ตรงกันรวมถึงการมีตำแหน่งไม่พ้องกัน โดยบันทึกบางกลุ่ม

ระบุว่า เป็นปั่วซือตี่จื่อ (นักศึกษาหลวง) แต่ก็มีบันทึกอื่นกลับระบุว่า มีตำแหน่ง
ยฺหวี่หลินจงหลางเจียง (羽林中郎將 ผู้บังคับบัญชากรมแมกไม้เหินแห่งวังหลวง)
และในตำแหน่งปั่วซือตี่จื่อก็มีชื่อ หวางจุน (王遵) เพิ่มเข้ามา แต่คัมภีร์เกาเซิงจ้วน
ไม่ได้เอ่ยถึงเลยหรืออาจเป็นไปได้ว่า ละไว้ในฐานที่เข้าใจ เป็นต้น ส่วนในประเด็น
เรื่องจำนวนคนทั้งคณะที่เดินทางไปอัญเชิญพระพุทธศาสนากลับมาประเทศจีน
บางบันทึกก็มีระบุจำนวนว่า มีทั้งสิ้นรวม 12 ท่าน แต่ก็มีบางบันทึกระบุไว้ว่า มี
ทั้งสิ้น 18 ท่าน และบางบันทึกก็ไม่ได้ระบุจำนวนคนไว้

อีกทั้งยังมีปัญหาในเรื่องสมัยของจักรพรรดิ เนื่องจากมีกลุ่มบันทึกที่ระบุว่า
มีการอัญเชิญพระพุทธศาสนาในสมัยจักรพรรดิฮั่นอ้าย ซึ่งนักวิชาการชาวญี่ปุ่น
ชื่อว่า Sadakata ได้รวบรวมไว้มีถึง 25 ฉบับด้วยกัน อาทิ อรรถาธิบายจดหมายเหตุ
สามก๊ก โดย เฝย ชงจื่อ (裴松之) ที่อ้างบันทึกของวุยก๊กฉบับย่อตอนซีหรง (魏略・
西戎) ประพันธ์โดยนักประวัติศาสตร์วุยก๊กสมัยเฉาเว่ยนามว่า ยฺหวี่ฮ้วน (魚豢)
ระบุเกี่ยวกับข้อมูลพระพุทธศาสนาในสมัยจักรพรรดิฮั่นอ้ายสรุปได้ว่า ท่านจึงหลู
ได้รับการถ่ายทอดคัมภีร์ของ “พุทธะ” ด้วยปากเปล่าจากทูตของเมืองต้าเยว่จื่อ
(ไม่ใช่อินเดีย) ในต้นรัชศกเยหวิ้นโซ่ว (元寿) หากคำนวณนับปีจะตรงกับ
ก่อนคริสต์ศักราช 2 ปี ซึ่งจะแย้งกับข้อมูลในบันทึกที่ระบุว่า เป็นจักรพรรดิฮั่นหมิง
ที่ส่งคณะทูตอัญเชิญพระพุทธศาสนาเข้ามาในจีน นอกจากนั้นช่วงปีรัชสมัย
จักรพรรดิฮั่นอ้ายก็เป็นยุคก่อนสมัยจักรพรรดิฮั่นหมิงอีกด้วย และหากนำบันทึกที่
ระบุถึงจางเซียนมาพิจารณาก็จะเกิดปัญหาทับซ้อนเข้าไปอีก เนื่องจากจางเซียน
เป็นขุนนางที่อยู่ในรัชสมัยจักรพรรดิฮั่นอู่ ซึ่งเป็นจักรพรรดิก่อนหน้าทั้งจักรพรรดิ
ฮั่นอ้ายและฮั่นหมิงเสียอีก นับเป็นเรื่องที่น่าปวดเศียรเวียนเกล้าให้นักวิชาการด้าน
ประวัติศาสตร์ไม่ว่าจะผ่านมาก็รันทตามักไถ่ถามตามหาความกระจ่างอยู่เสมอ²⁶

²⁶ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ Akira Sadakata, “月氏の伊存について (ประเด็นปัญหา
ของคำว่า “อิซอน” แห่งเกกซึ), 29-30.

ในประเด็นเกี่ยวกับเรื่อง “พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่แผ่นดินจีนเมื่อไร” เป็นประเด็น
ใหญ่ในเชิงวิชาการ ซึ่งเมื่อไรก็ตามที่มีการพุ่งเป้าสาวไปถึงต้นกำเนิด ก็จะมีการถกเถียง

ในที่นี้ เพื่อให้เข้าใจรายละเอียดได้ง่ายขึ้นจะเรียบเรียงเป็นตารางแยก
ระหว่างเอกสารที่บันทึกข้อมูลการอัญเชิญพระพุทธรูปศาสนาในสมัยจักรพรรดิ
ฮั่นฮายและฮั่นหมิงไว้พอสังเขปในตาราง ดังนี้

กันมากทั้งความเห็นหลากหลายตามแต่ทัศนะของนักวิชาการสมัยปัจจุบันท่านนั้น ๆ ว่า
จะเสนอเหตุผลและหลักฐานอย่างไร ส่วนแนวโน้มของวงวิชาการในแต่ละประเทศจะให้น้ำหนักกับทฤษฎีใดก็เป็นอีกปัญหาหนึ่ง ในยุคปัจจุบันการสืบหาข้อมูลเป็นเรื่องที่ไม่ยาก
เหมือนก่อน จึงมีการนำเสนอข้อมูลบทความต่าง ๆ มากมาย ผู้เขียนเห็นว่า ในการถกเถียง
หัวข้อดังกล่าวไม่ว่าจะยุคจักรพรรดิฮั่นหมิงหรือจักรพรรดิฮั่นฮาย ปัจจุบันนี้ข้อมูลต่าง ๆ
น่าจะเพียงพอในระดับหนึ่งต่อการวิเคราะห์ แต่สิ่งสำคัญน่าจะเป็นวิธีการตั้งคำถามอย่างไร
มากกว่าต่อชุดข้อมูลเหล่านี้ ผู้เขียนเห็นว่ามี 2 ประเด็น ที่ยังไม่ค่อยเห็นถกกันอย่างเป็นเรื่อง
เป็นราว ได้แก่

1. การนิยาม “การเข้ามาของพุทธศาสนาในจีน” ว่าหมายความว่าอย่างไร เช่น
ความเห็นนักวิชาการบางท่านอาจสรุปได้ว่า *มีใครก็ได้สักคนนำพระสูตรมาให้ขุนนางจีน*
ถือเป็นนิยาม “การเข้ามาของพุทธศาสนาในจีน” แล้วกรณีของใครสักคนได้ฟังว่ามี
“พระพุทธเจ้า” แล้วบอกต่อกันมา ถือว่าเป็นการเข้ามาของพุทธศาสนาได้หรือไม่

2. การรับรู้เกี่ยวกับการนิยามดังกล่าวของวงการสงฆ์จีนสมัยโบราณ เช่น ฮุยเจี๋ย
ผู้ประพันธ์*เกาเซิงจ้วน* ท่านมีความเห็นเช่นไร ในกรณีนี้หากพิจารณาจาก*เกาเซิงจ้วน* ที่ท่าน
รจนา มีแนวโน้มว่ามีปัจจัย 3 อย่างเข้ามาเกี่ยวข้องได้แก่ 1) พระสงฆ์ 2) พระสูตร (อาจจะ
มองเป็นพระธรรม) 3) พระราชา หรือไม่

แต่อย่างไรก็ตาม ในที่นี้ผู้เขียนมุ่งเน้นตรวจสอบและวิเคราะห์เนื้อหาในต้นฉบับ
ส่วนที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อนี้ คือ เรื่องคณะทูตโดยเฉพาะตัวตนของฉินจิ้งที่ปรากฏในบันทึก
แต่ละแห่ง ส่วนประเด็น “พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่แผ่นดินจีนในหลักฐานต่าง ๆ” เป็น
หัวข้อใหญ่กว่าที่จะเขียนได้หมดในบทความนี้ ด้วยข้อจำกัดไม่ว่าจะเป็นเนื้อหา จำนวน
หน้าของบทความ ดังนั้นขอยกยอไปในบทความใหม่ที่จะได้ทำการค้นคว้าในโอกาสต่อไป

ตารางที่ 1 บันทึกที่ระบุว่าเป็นสมัยจักรพรรดิฮั่นฮาย

เอกสาร	เนื้อหาความ
三国	昔漢哀帝元壽元年，博士弟子 <u>景盧</u> 受大月氏王使 <u>伊存</u> 口受《浮屠經》 ในกาลก่อน รัชศกเยหวิยนโซ่วสมัยจักรพรรดิฮั่นฮาย จึงหลูซึ่งเป็นปั่วซือตี้จื่อ (นักศึกษาหลวง) ได้รับมอบพระสูตรของพุทธศาสนาจากการท่อง[ถวายพระสูตรด้วย]ปากเปล่าโดยราชกุมาร (伊存) ซึ่งเป็นราชทูตแห่งแคว้นต้าเยว่จื่อ (อ่านประเด็นปัญหาคำแปลด้านล่างประกอบ)
世說新語	昔漢哀帝元壽元年，博士弟子 <u>景盧</u> 受大月氏王使 <u>伊存</u> 口伝《浮屠經》
魏書紀志	哀帝元壽元年，博士弟子 <u>秦景盧</u> 受大月氏王使 <u>伊存</u> 口授《浮屠經》
隋書	哀帝時，博士弟子 <u>秦景</u> 使 <u>伊存</u> 口授《浮屠經》
通典	昔漢哀帝元壽元年，博士弟子 <u>景匿</u> 受大月氏使王使 <u>伊存</u> 口授《浮屠經》
弁証論	前哀帝時， <u>秦景</u> 至月氏国其王令 <u>太子</u> 口授《浮屠經》

ตารางที่ 2 บันทึกที่ระบุว่าเป็นสมัยจักรพรรดิฮั่นหมิง

เอกสาร	เนื้อหาความ
牟子理惑論	遣 <u>中郎蔡愔</u> ，羽林 <u>郎中秦景</u> ，博士弟子 <u>王遵</u> 等 <u>十八人</u> 。於大月支。 寫佛經四十二章。 ส่งขุนนางระดับจางหลวงนามว่าช่ายอิน ขุนนางระดับหลวงจางกรมแมกไม้แห่งวังหลวงนามฉินจิง นักศึกษาหลวงหวางจุน รวม 18 ท่าน ไปถึงแคว้นต้าเยว่จื่อเพื่อรับเอาคัมภีร์ 42 บท ซึ่งเป็นคัมภีร์พุทธ
出三藏記集	即遣 <u>使者張騫</u> ，羽林 <u>中郎將秦景</u> ，博士弟子 <u>王遵</u> 等 <u>十二人</u> 。 至大月支國寫取佛經四十二章。 ส่งทูตจางเซียน ผู้บังคับบัญชากรมแมกไม้แห่งวังหลวงฉินจิง นักศึกษาหลวงหวางจุน รวม 12 ท่าน ไปถึงแคว้นต้าเยว่จื่อเพื่อรับเอาคัมภีร์ 42 บท ซึ่งเป็นคัมภีร์พุทธ
四十二章經	即遣使者張騫，羽林中郎將秦景，博士弟子王遵等十二人。至大月支國。 寫取佛經四十二章。 การถอดความเหมือนเอกสารข้างต้น (出三藏記集)

สำหรับกรณีคำแปลของเอกสารที่เกี่ยวข้องกับจักรพรรดิฮั่นฮายและการ
อัญเชิญคัมภีร์ของพุทธศาสนา ในประโยคที่ว่า 昔漢哀帝元壽元年，博士弟子
景盧受大月氏王使伊存口受《浮屠經》 มีการถกเถียงกันอย่างมากในเรื่องความ
ถูกต้องของคำแปลจากนักวิชาการทางยุโรปซึ่งมีความเชี่ยวชาญด้านภาษาจีน-
ประวัติศาสตร์-พุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็น Rémusat, Pauthier, Cunningham,
Specht, Lévi, Chavannes, Pelliot, Franke, Ware²⁷

เริ่มต้นจากกลุ่ม Pauthier, Cunningham ที่มีความเห็นไปในทางเดียวกัน
โดย Pauthier เห็นว่า จิงหลู (景盧) เดินทางไปรับ 伊存口 (อีจุนโข่ว) ซึ่งเป็นทูตแห่ง
ราชาแคว้นต้าเยว่จื่อและคัมภีร์พุทธศาสนา Cunningham รับเอาคำแปลดังกล่าว
ของ Pauthier และให้ความเห็นในแง่ประวัติศาสตร์ว่า หากแคว้นต้าเยว่จื่อได้ส่ง
ทูตและคัมภีร์พุทธไปยังประเทศจีนก่อนคริสต์ศักราชสองปี ดังนั้นในปีดังกล่าว
แคว้นต้าเยว่จื่อต้องยึดอินเดียเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

ต่อมา การค้นคว้ามีความก้าวหน้าขึ้น Specht ได้นำหลักฐานอื่นมา
ประกอบการพิจารณาในท่อนเดียวกันและชำระใหม่ได้แก่ แก์โซอักษร 受 ที่ขีด
เส้นใต้ไว้เป็น 授 สิ่งที่น่าสนใจในการตีความของ Specht คือการใช้หลักฐานทาง
ประวัติศาสตร์ชี้แจงในการตีความดังกล่าว สรุปได้ว่า

²⁷ การถกเถียงในประเด็นนี้ได้ค้นคว้าจากเอกสารหลักได้แก่ Akira Sadakata, “月氏の伊存について (ประเด็นปัญหาของคำว่า “อิซอน” แห่งเกกซึ),”: 25-30.; Sylvain Lévi, “Notes sur les Indo-Scythes,” *Journal Asiatique*, (1897): 14-20.; Sylvain Lévi, “Missions de Wang Hiuen-Ts’e dans l’Inde,” *Journal Asiatique*, (1900): 450-468. ส่วนประเด็นเกี่ยวเนื่องอ่านได้จาก Ji Xianlin, “「浮屠」と「仏」再論 (Futo 浮屠 and Fo 仏 revisited),” trans. Seishi Karashima and Yunqing Qiu, *Annual Report of the International Research Institute for Advanced Buddhology at Soka University*, Vol. 10, (2007): 461-470(L).

“อินเดียในขณะนั้นเป็นช่วงก่อนที่แคว้นต้าเยว่จือจะรุกรานเข้าไป จึงหลูซึ่งเป็นชาวอินเดีย ได้ให้การต้อนรับทูตจากแคว้นต้าเยว่จือนามว่า Ouchka ซึ่งเดินทางไปยังอินเดียเพื่ออัญเชิญคัมภีร์พุทธศาสนากลับมายังแคว้นตนเอง

จากสารขัณฑ์ตีความได้ว่าอย่างไร ตอบว่า หากพิจารณาในแง่ตัวตนทางประวัติศาสตร์ จะอธิบายได้ว่า ทูตแห่งแคว้นต้าเยว่จือนามว่า Ouchka เป็นชื่อที่ถอดเสียงมาจากอักษรจีนสามตัว คือ 伊存口 ทูตท่านนี้ไม่ใช่ใครที่ไหน ท่านก็คือปฐมราชานามว่า Huška แห่ง Tourouchka (Turuška) ในคริสต์ศตวรรษที่ 1 มีปรากฏอยู่ในตำนานทางประวัติศาสตร์ที่ชื่อว่า *Rājataranginī* โดยมีราชาอีกสองพระองค์ได้แก่ Juška และ Kaniška (กนิษกะ) ซึ่งองค์สุดท้ายนั้นคาดว่าเป็นพระเจ้ากนิษกะแห่งอาณาจักรกุษาณผู้ยิ่งใหญ่”

Lévi ได้วิจารณ์การตีความดังกล่าวของ Specht อย่างมาก โดยไม่เห็นด้วยหลายประเด็น ประการแรก จึงหลูไม่ใช่ชาวอินเดีย เนื่องจากตำแหน่งนักศึกษาหลวง 博士弟子 เป็นตำแหน่งที่ตั้งโดยจักรพรรดิอันอยู่แห่งราชวงศ์ฮั่น²⁸ ดังนั้นจึงหลูต้องเป็นคนจีนไม่ใช่ชาวอินเดียอย่างที่ Specht เข้าใจผิด ประการต่อมา แคว้นต้าเยว่จือ ไม่ได้ไปรับเอาคัมภีร์พุทธศาสนา แต่กลับนำไปถ่ายทอดต่างหากทั้งหมดทั้งมวลในการวิจารณ์ของ Lévi เกิดจากการตีความต้นฉบับไม่เหมือนกัน จึงแปลออกมาต่างกันราวหน้ามือกับหลังมือ ยกตัวอย่างเช่น คำที่ขีดเส้นใต้ คือ 伊存口 Lévi เห็นว่าไม่ได้หมายถึงชื่อคน แต่แยกศัพท์ได้ว่า 伊 เป็นคำสรรพนาม 存 หมายถึง รักษา ทรงจำ จึงแปลว่า “เขาทรงจำไว้” ซึ่งต่างกับการตีความ Specht โดย Specht เห็นว่าเป็นการถอดเสียงของคำว่า “Ouchka” ซึ่งเป็นชื่อทูต

²⁸ Lévi ได้วิจารณ์ไว้ดังนี้ “Les pouo-chen ti-tzen sont les eleves titulaires du college imperial fonde sous Ou-ti des premiers Han.” ดูรายละเอียดที่ Sylvain Lévi, “Notes sur les Indo-Scythes,” *Journal Asiatique*, (1897): 18.

แต่อย่างไรก็ตาม เนื่องจากประเด็นดังกล่าวยังไม่นิ่ง แม้ตัว Lévi เองก็มีการเปลี่ยนคำแปลของเก่าด้วยเช่นกัน เช่น “จึงหลูไปรับทูต” เป็น “ใช้ให้จึงหลูไปเป็นทูต”

Chavannes ได้เสนอคำแปลใหม่ที่น่าสนใจแม้กระทั่ง Pelliot นักวิชาการชาติเดียวกันก็ยอมรับ โดยใช้บันทึกฉบับอื่นเทียบเคียงแปลได้ความว่า “ในกาลก่อน รัชศกเยหวิยนໄໝ່ສ໋ມໄຈຣພຣດີອັນອາຍ ໄດ້ມີບັນຫາໃຫ້ຈິ່ງหลູຊຶ່ງເປັນປົວຊື່ອຊື່ຈື່ອ (นักศึกษาหลวง) ทำหน้าที่เป็นทูตไปยังแคว้นต้าเยว้จือ ราชานแห่งแคว้นต้าเยว้จือรับสั่งให้ราชกุมารไปสอนให้จึงหลูท่องจำคัมภีร์พระพุทธศาสนา”

คำแปลของ Chavannes ได้กลายเป็นแบบแผนที่ทำให้เกิดการพัฒนาต่อยอด จนกระทั่งในที่สุดคำแปลที่ได้การยอมรับกันอย่างกว้างขวางในวงวิชาการมีการแปล ดังนี้

“ในกาลก่อน รัชศกเยหวิยนໄໝ່ສ໋ມໄຈຣພຣດີອັນອາຍ ຈິ່ງหลູ ຊຶ່ງເປັນປົວຊື່ອຊື່ຈື່ອ (นักศึกษาหลวง) ໄດ້ໄປรับการสอนจากอีฉุน (伊存) ທູດແຫ່ງຣາຊາຕ້າຍູວໄຈື່ອ ໂດຍອີฉຸນທ່ອງພຣະສູຕຣຂອງພຸທຣາຊະສາດາວາຍ ແຕ່ຈິ່ງລູ”

แต่คำแปลข้างต้นก็ยังมีประเด็นปัญหาที่ไม่สามารถคลายความสงสัยได้ กล่าวคือ ประเด็นเกี่ยวกับคำว่า “อีฉุน 伊存” เนื่องจากในบันทึกอื่นใช้คำว่า “ราชกุมาร 太子” แทนที่ แม้ว่า Chavannes จะเสนอว่า เกิดจากความผิดพลาดของการบันทึก เพราะมีความใกล้เคียงกันระหว่างอักษร 存 และ 子 ในคำว่า “อีฉุน 伊存” และ “ราชกุมาร 太子” จึงเกิดความสับสนได้ง่ายก็ตาม แต่ก็ยังมีข้อกังขาอยู่

ในประเด็นดังกล่าว นักวิชาการชาวญี่ปุ่นชื่อว่า Sadakata ได้นำเสนอมุมมองใหม่ในการตีความหลักฐานโดยสรุปว่า ทั้งคำว่า “อีฉุน 伊存” และ “ราชกุมาร 太子” เป็นคำที่ถูกต้องทั้งคู่ กล่าวคือ คำแรก “อีฉุน 伊存” เป็นคำถอดเสียง ส่วนคำที่สอง “ราชกุมาร 太子” เป็นคำแปลเอาความหมาย

การถอดรหัสคำปริศนาของ Sadakata ดูน่าพิศวงและคิดออกจากกรอบเก่าที่วนเวียนซ้ำเดิม เขาหาวิธีการใหม่โดยอาศัยคำว่า “ราชกุมาร” เป็นกุญแจดอกสำคัญสืบค้นว่าตรงกับคำศัพท์ใดที่แคว้นต้าเยว่จื่อใช้และนำไปเทียบกับเสียงอ่านจีนสมัยโบราณของคำว่า “伊存” ว่าตรงกันหรือไม่

กล่าวคือ เมื่อค้นคำศัพท์ที่มีความหมายว่า “ราชกุมาร” ในศิลาจารึกทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดียจากงานของ Sten Konow ในหมวดศิลาจารึกในยุคเก่าของศกะพบคำว่า “erjhuna” ซึ่งก็มีรูปศัพท์อื่น ๆ ของคำท้องถิ่นที่ใกล้เคียงอยู่มาก ได้แก่ คำว่า “alysānai (alzānai)” และ “eysānai (ezānai)” ตรงกับศัพท์สันสกฤตคำว่า “กุมาร” ที่หมายถึง เด็กชาย ลูกชาย ราชกุมาร ในที่นี้หมายถึง ราชกุมาร อีกทั้งเมื่อสำรวจพจนานุกรมภาษา Khotan-Saka ของ H.W. Bailey ในคำศัพท์ว่า alysānaa- ที่หมายถึง บุตรชาย ราชกุมาร มีรูปคำต่างที่น่าสนใจคือ คำว่า “eysaunai”, “iysānai” และเมื่อ Sadakata สำรวจคำอ่านจีนย้อนไปยังยุคโบราณ (archaic) และยุคเก่า (ancient) ของคำว่า “伊存” ก็พบว่ามีเสียงอ่านใกล้เคียงกับคำว่า “eysaunai” หรือ “iysānai” อย่างมาก ดังนั้นจึงคาดว่า “伊存” เป็นคำแปลแบบถอดเสียงไม่ใช่แปลเอาความหมายจากข้อสรุปของ Sadakata ผู้เขียนเห็นว่า มีความเป็นไปได้อย่างมาก และหากนำประโยคที่เป็นปัญหามาแปลอีกครั้งจะถอดความได้ว่า

“ในกาลก่อน รัชศกเยหวิยนโซ่วสมัยจักรพรรดิฮั่นอาย
จึงหลูซึ่งเป็นปัวซือตี้จื่อ (นักศึกษาลวง) ได้รับมอบพระสูตรของ
พุทธศาสนาจากการทอ้ง [ถวายพระสูตรด้วย] ปากเปล่าโดยราชกุมาร
(伊存) ซึ่งเป็นราชทูตแห่งแคว้นต้าเยว่จื่อ”

หรืออาจถอดความได้อีกแบบว่า

“ในกาลก่อน รัชศกเยหวิยนໄໝสมัยจักรพรรดิฮั่นอาย
จิงหลูซึ่งเป็นปั่วซือตี้จื่อ (นักศึกษาลวง) ได้รับมอบพระสูตรของ
พุทธศาสนา โดยพระราชแห่งแคว้นต้าเยว่จื่อทรงให้ราชกุมาร
(伊存) ท่อง [ถวายพระสูตรด้วย] ปากเปล่า”

昔漢哀帝元壽元年，博士弟子景盧受大月氏王使伊存口受《浮屠經》

จากการถอดความข้างต้น ก็ยังหลงเหลือประเด็นให้ขบคิดอีกนิดที่ว่า เหตุการณ์เกิดขึ้นที่ประเทศใด จีนหรือแคว้นต้าเยว่จื่อ แต่อย่างไรก็ตาม นี่เป็น ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อ “การเริ่มเข้ามาของพุทธศาสนาในจีนในหลักฐาน ต่าง ๆ” ซึ่งเป็นประเด็นใหญ่เรื่องหนึ่งที่หากมีโอกาสจะได้ทำการสำรวจค้นคว้าต่อไป

[14] คำว่า “ที่นี่” ไม่ได้ระบุชัดว่าเป็นที่ใด ซึ่งหากพิจารณาตามเนื้อความ ก็น่าจะหมายถึงอินเดียโบราณ แต่ในบันทึกอื่นกลับระบุว่า “ต้าเยว่จื่อ” 大月氏 ซึ่งไม่ได้หมายถึงอินเดีย²⁹

[15] ในที่นี้ต้นฉบับภาษาจีนใช้คำว่า “ลั่วอี 維也” ซึ่งเป็นชื่อเดิมของลั่วหยาง หากมองย้อนกลับไปสมัยราชวงศ์โจว ในรัชสมัยกษัตริย์โจวเฉิง ได้สร้างลั่วอี ในฐานะเป็นเมืองหลวงแห่งที่ 2 เพื่อให้ชาวชางที่ถูกปราบปรามไปแล้วไม่ให้คิด ก่อการกบฏ โดยมีขุนนางผู้ใหญ่คือ เจ้ากงและโจวกงคอยช่วยเหลือ หลังจากนั้น ในรัชสมัยกษัตริย์โจวผิง ลั่วอีได้กลายเป็นราชธานี โดยย้ายจากเฮ่าจิงซึ่งเป็นเมือง หลวงเก่า นอกจากชื่อดังกล่าวแล้วยังมีชื่อเรียกอื่นอีกเช่น เฉิงโจว ตงตู หวังเฉิง และเมื่อเทียบกับลั่วหยางในปัจจุบัน ตำแหน่งของที่ตั้งระหว่างลั่วหยางในยุคฮั่น ตะวันออกและลั่วอีในยุครัชสมัยกษัตริย์โจวเฉิงจะแตกต่างกันเล็กน้อย³⁰

²⁹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ Tadao Yoshikawa and Toru Funayama, 高僧伝 I (คัมภีร์เกาเซ่งจ้วน 1), 4.; Akira Sadakata, “月氏の伊存について (ประเด็นปัญหาของ คำว่า “อิซอน” แห่งเกกซิง),”: 25-30.; Ji Xianlin, “「浮屠」と「仏」再論 (Futo浮屠 and Fo仏 revisited),”: 465-468.

³⁰ ดูรายละเอียดที่ Shun'ei Hirai, “高僧伝の注釈的研究 (การวิจัยเชิงแปลและ อรรถาธิบายคัมภีร์เกาเซ่งจ้วน),”, 171.

[16] คำว่า “วิหาร” แปลมาจากคำว่า 精舍 ซึ่ง Miyagawa ได้สำรวจคำดังกล่าวใน *ฮั้วฮั่นชู* จึงสันนิษฐานว่า ดั้งเดิมเป็นสถานที่เพื่อใช้ในการศึกษาของสำนักหฺรู (สำนักศึกษาสายขงจื้อ)³¹

[17] คำว่า 沙門 มาจากการแปลถอดเสียงศัพท์ของคำว่า “สมณะ” ซึ่งเป็นอีกคำเรียกหนึ่งของพระภิกษุในพุทธศาสนา ภาษาสันสกฤตจะเขียนว่า “ศรมณะ” ทางบาลีจะเขียนว่า “สมณะ” หากพิจารณาคำแปลถอดเสียงศัพท์จีนจะพบว่า ไม่ใช่ถอดเสียงมาจากภาษาสันสกฤต แต่คล้ายจะถอดเสียงมาจากภาษาปรากฤตมากกว่า นักภาษาศาสตร์สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นต้นเค้าของคำว่า Shaman ซึ่งหมายถึง คนทรงเจ้าเข้าผี

เมื่อพิจารณาในแง่ความหมายของศัพท์มีการตีความที่แตกต่างกัน ซึ่งหากพิจารณาด้านนิรุกติศาสตร์และเทียบศัพท์สันสกฤต สันนิษฐานว่า ศรมณะ, สมณะ มาจากกริยาธาตุ *ศรม* บาลีจะเป็น *สม* หมายถึง ลำบากตรากตรำ เหน็ดเหนื่อยพยายาม การใช้แรง ซึ่งในเชิงลัทธิศาสนาก็ควรจะหมายถึง นักบวชที่พยายามตรากตรำบำเพ็ญเพียรพรตด้วยวิธีการต่าง ๆ อาทิ ทรมานร่างกาย จรจาริกเที่ยวขอภิกษาหาร เพื่อให้หลุดพ้นตามวิถีของสำนักนั้น ๆ นี่เป็นความหมายที่นักวิชาการส่วนใหญ่ให้ไว้เป็นความหมายแรก

ความหมายที่สอง เป็นความหมายที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา ซึ่งให้ความหมายคำว่า “สมณะ” แปลว่า “ผู้สงบระงับ” มาจากกริยาธาตุ *สม* บาลีจะเป็น *สม* แปลว่า สงบ ระงับ ซึ่งมีหลักฐานปรากฏอยู่ในพระสูตร อาทิ *คัมภีร์ธรรมบท* คาถาที่ 265 ดังนี้

Yo ca sameti pāpāni, aṇumthūlāni sabbaso; Sami-
tattā hi pāpānaṃ “samaṇo” ti pavuccati.

แปลว่า ทว่าผู้ใดระงับบาปน้อยใหญ่ลงได้อย่างสิ้นเชิง เพราะการ
ที่ระงับบาปทั้งปวงได้ [ของผู้นั้น] จึงเรียกเขาว่า “สมณะ (ผู้สงบระงับ)”

³¹ Hisayoshi Miyagawa, *Rikuchō shi kenkyū* 六朝史研究 (งานวิจัยประวัติศาสตร์ยุคหกราชวงศ์) (Kyoto: Heirakuji shoten, 1964), 81.

ในความหมายที่สองนี้พบว่า มีการแปลตามแนวทางดังกล่าวปรากฏเป็นหลักฐานในคัมภีร์ที่แปลไปจีนโดยแปลว่า 息心 หมายถึง “ผู้มีใจสงบระงับ” ซึ่งมีความแตกต่างจากเดิมคือเพิ่มคำว่า “ใจ” เข้ามา เมื่อพิจารณาว่าสาเหตุมาจากสิ่งใด สันนิษฐานว่า ผู้แปลน่าจะมองเห็นคำว่า สมณะ ได้หลายรูป ได้แก่ สมณะ สมณะ สมณะ และสมณะ แล้วตีความโดยแยกคำศัพท์ได้สองรูปแบบ ได้แก่ 1) กริยาธาตุ 忖 忖 (สงบ, ระงับ) และคำว่า มนะ (ใจ) 2) คำว่า 忖 忖 และ คำว่า มนะ ดังนั้นจึงแปลว่า 息 (สงบระงับ) 心 (ใจ)

คำแปลโดยอรรถดังกล่าวมีปรากฏในคัมภีร์ อาทิ

- 1) ฝ่าจิ้ง (法鏡經 อุคฺคปริปฺภจฺฉา*³²) แปลโดยพระอ้นเสวียนและหยานฝู เตี้ยว (T12.17b28)
- 2) ลิวตู่จี (六度集經) แปลโดยพระคังเซิงฮุย (T3.49a8)
- 3) จงเปิ่นฉี (中本起經) แปลโดย พระสมณะถานกั้ว คังเม็งเสียง จูต้าลี่ ซึ่งแปลในปรัชศกเจี้ยนอันที่ 12 (ค.ศ. 207) สมัยจักรพรรดิฮั่นเซี่ยน (พระเจ้าเหี้ยนเต้)

นอกจากนั้นยังพบอีกคำแปลจีนที่ต่างอักษรแต่พ้องความหมายคือคำว่า 寂志 หมายถึง ผู้มีใจสงบระงับ แปลโดยท่านธรรมรักษ์

อนึ่ง การแปลโดยอรรถดังกล่าว ไม่สามารถใช้การวิเคราะห์แบบนี้ได้ในภาษาสันสกฤตแบบแผน เพราะคำว่า “ศรมณะ” ในภาษาสันสกฤต ไม่สามารถตีความแบบนี้ได้ในเชิงนิรุกติศาสตร์³³

³² ในคำว่า อุคฺคปริปฺภจฺฉา* มีเครื่องหมาย * กำกับไว้ เครื่องหมายนี้ทางนักวิชาการด้านพุทธศาสนศึกษาต่างประเทศจะใช้ในการความหมายว่าเป็นคำศัพท์ที่คาดการณ์ขึ้นมา โดยปริวรรตกลับไปเป็นภาษาสันสกฤต เช่นในกรณีนี้ได้คาดว่า อุคฺคปริปฺภจฺฉา เป็นชื่อสันสกฤตเดิมของพระสูตรฝ่าจิ้ง 法鏡經 ซึ่งในภาษาจีนแปลว่า พระสูตรแว่นธรรม

³³ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ Seishi Karashima, “Indian Folk Etymologies and their Reflections in Chinese Translations: brāhmaṇa, śramaṇa and Vaiśra- maṇa,” *Annual Report of the International Research Institute for Advanced Buddhology at Soka University*, Vol.19, (2016): 101-123.; Tadao Yoshikawa and Toru Funayama, *Kōsō den 1* 高僧伝 I (คัมภีร์เกาเซ่งจ้วน 1), 29.

[18] คำแปลว่า พระกาศยปะ-มาตังคะได้แต่เก็บจำความเข้าใจที่ลึกซึ้ง [ต่อพระธรรมคำสอน] นั้นไว้ [เอง] แปลมาจากประโยคภาษาจีนที่ว่า 故蘊其深解 ส่วนในคำแปลภาษาต่าง ๆ มีดังนี้

- ภาษาอังกฤษแปลว่า “For this reason (Mataṅga) concealed his deep understanding...”³⁴
- ภาษาฝรั่งเศสก็แปลไปในทิศทางเดียวกัน สรุปได้ว่า “ด้วยเหตุนี้ กาศยปะ-มาตังคะได้แต่เก็บรักษาคำสอนที่ลึกซึ้งนั้นไว้เอง (c’est pourquoi Kāśyapa Mātāṅga conserva pour lui-même sa profonde doctrine...)”³⁵
- ภาษาญี่ปุ่นแปลว่า “ดังนั้น จึงเก็บซ่อนความเข้าใจที่ลึกซึ้งไว้ (それで深い理解をつつみ隠して)”³⁶

[19] คำว่า “ลั้วหยาง” ในที่นี้ อักษรเขียนว่า 雒陽 แต่ในปัจจุบันจะเห็นว่าเขียนอีกแบบคือ 洛陽 เมื่อเทียบเคียงแล้วจะเห็นว่า มีการปรับเปลี่ยนเฉพาะอักษรตัวแรกเท่านั้น จาก 雒 → 洛 แต่ในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมายาวนาน มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ระบุให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลง “อักษร” หลายครั้งหลายครา ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีส่วนเกี่ยวข้องกับความเชื่อในแนวคิด อู๋สิง หรือที่เรียกว่า การหมุนเวียนของธาตุทั้ง 5 สรุปในเบื้องต้นได้ ดังนี้

- ในยุคฮั่นตะวันออกใช้ 雒 เนื่องจากเห็นว่าราชวงศ์ฮั่นมีธาตุไฟเป็นคุณ อักษรเก่าที่ใช้คือ 洛 มีอักษรน้ำอยู่ด้านหน้า ้ตามแนวคิดดังกล่าว หมายถึง น้ำข่มไฟ ถือว่าไม่เป็นคุณ หรืออาจเรียกได้ว่า ไม่เป็นมงคลกับธาตุประจำแห่งราชวงศ์ จึงปรับเปลี่ยนเป็น 雒陽

³⁴ เป็นคำแปลของ Arthur Link อ้างอิงจาก Shun'ei Hirai, “高僧伝の注釈的研究 (การวิจัยเชิงแปลและอธิบายคัมภีร์เกาเซิงจ้วน)”, 175.

³⁵ Robert Shih, *Biographies des Moines Éminents (Kao Seng Tchouan) de Houei-Kiao: Traduites et Annotées*, 2.

³⁶ Tadao Yoshikawa and Toru Funayama, *Kōsō den 1 高僧伝 I (คัมภีร์เกาเซิงจ้วน 1)*, 27.

- ในยุคเฉาเว่ย์ (วุยก๊ก) กลับมาใช้ 洛 เช่นเดิม เนื่องจากโจผีเห็นว่าราชวงศ์เฉาเว่ย์มีธาตุดินเป็นคุณจึงเปลี่ยนจาก 雒陽 กลับมาใช้ชื่อชงเดิมคือ 洛陽³⁷

[20] หลักฐานข้อมูลจากบันทึกอื่นที่ว่านี้ สันนิษฐานว่าเป็นบันทึกที่เรียกว่า ชูชานจ้วงจี๊³⁸ ประพันธ์โดยท่านเซ่งโย่ว (僧祐) มีข้อความที่เทียบเคียงได้ดังนี้

“สี่สิบสองบทสูตรหนึ่งผูก ในบันทึกเก่าเรียกว่า สี่สิบสองบทในรัชสมัยจักรพรรดิ [ฮั่น] เซี่ยวหมิง (จักรพรรดิฮั่นหมิง) ...พบสมณะกาศยปะ-มาตังคะ [ท่าน] ได้ทำการแปลและคัดลอกคัมภีร์ดังกล่าวไว้แล้วนำกลับมาที่ลั่วหยาง เก็บไว้ในหอหลวงห้องที่สี่สิบสี่”

《四十二章經》一卷：“舊錄云：《孝明皇帝四十二章》...遇沙門竺摩騰，譯寫此經還洛陽，藏在蘭臺石室第十四間中”³⁸

ในข้อความฉบับเต็มมีรายละเอียดดังนี้ (ส่วนที่เกี่ยวข้องซึ่งกล่าวไปแล้วข้างต้นจะขีดเส้นใต้กำกับไว้)

《四十二章經》一卷.舊錄云《孝明皇帝四十二章》。安法師所撰錄闕此經，右一部凡一卷。漢孝明帝夢見金人，詔遣使者張騫，羽林中郎將秦景到西域。始於月支國，遇沙門竺摩騰，譯寫此經還洛陽，藏在蘭臺石室第十四間中。其經今傳於世。³⁹

³⁷ ดูรายละเอียดที่ Shun'ei Hirai, “高僧伝の注釈的研究 (การวิจัยเชิงแปลและอรรถาธิบายคัมภีร์เกาเซ่งจ้วน)”, 171.; หลี่ฉวนจวิน และคณะ, 101 คำถามสามก๊ก, แปลโดย ถาวร สิกโกศล (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2556), 256-260.

³⁸ T55.5c17-22

³⁹ T55.5c17-22

[21] คัมภีร์สี่สิบสองบทสูตร (四十二章經) เราอาจจะได้ยินชื่อว่า คัมภีร์สี่สิบสองบท บ้าง พระสูตรสี่สิบสองบท บ้าง แต่ในที่นี้ขอเรียกว่า คัมภีร์สี่สิบสองบทสูตร โดยใช้คำว่า “สูตร” อยู่ต่อท้ายเพื่อให้เป็นเอกภาพสอดคล้องกับเวลาเรียกชื่อพระสูตรอื่นเช่น *ปรัชญาปารมิตาสูตร*

ขอกลับเข้าสู่ประเด็นสำคัญในที่นี้คือ เมื่อพิจารณาความเห็นของท่านอยู่เฉยๆ คล้ายกับเห็นว่าท่านธรรมรัตน์จะเป็นคนแปลพระสูตรดังกล่าว ไม่ใช่ท่านกาศยปะ-มาตังคะแปล เนื่องด้วยเหตุผลดังนี้

1. ผลงานการแปลคัมภีร์สี่สิบสองบทสูตร กลับตกไปอยู่ในส่วนประวัติของท่านธรรมรัตน์ โดยมีการระบุว่าเป็นหนึ่งในห้าของผลงานแปล
2. เมื่อพิจารณาเนื้อหาในส่วนประวัติท่านกาศยปะ-มาตังคะ ท่านอยู่เฉยๆ ไม่ได้กล่าวถึงการแปลคัมภีร์เลยจนกระทั่งมรณภาพ แต่กลับยกหลักฐานอื่นขึ้นมาอ้างในตอนท้ายที่คล้ายเป็นส่วนปกปิดเพื่อให้รู้ว่ามีข้อมูลที่กล่าวอ้างถึงท่านกาศยปะ-มาตังคะว่าเป็นผู้แปลคัมภีร์สี่สิบสองบทสูตร แตกต่างกับประวัติของท่านธรรมรัตน์ ที่ชี้ชัดลำดับช่วงเวลาดังนี้
ทำการแปลคัมภีร์ → มรณภาพ

รายละเอียดนอกเหนือจากนี้ดูในบทแปลพระธรรมรัตน์ซึ่งจะตีพิมพ์ในลำดับถัดไป ส่วนเรื่องคัมภีร์สี่สิบสองบทสูตร ได้มีนักวิชาการไทยวิจารณ์เรื่องนี้ไว้แล้ว⁴⁰

[22] คำว่า “หอหลวงห้องที่สิบสี่” เป็นการแปลโดยอรรถเพื่อเลี่ยงความสับสน ในต้นฉบับจีนใช้คำว่า 蘭臺石室第十四間 อ่านว่า “หลานไถสือซือตี้สือซือเจียน” หากแปลคำดังกล่าวตามรูปศัพท์มีแนวโน้มในการแปลไปทำนองว่า “ห้องที่สิบสี่ของห้องหินหลานไถ” เมื่อเทียบกับสำนวนแปลอื่นจะได้ดังนี้ สำนวนแปล

⁴⁰ ดูรายละเอียดที่ พระมหาอานนท์ อานนฺโท, *คัมภีร์ 42 บท ปฐมคัมภีร์พระพุทธศาสนาพากย์จีน* (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์การแปลคัมภีร์พระพุทธศาสนาตร์ ไทย-จีน มูลนิธิพุทธรังสี, 2564).

ฝรั่งเศสถอดความว่า la quatorzième entrecolonnement de la salle de pierre de la Bibliothèque impériale (ระหว่างช่องที่ 14 ของห้องหินของห้องสมุดราชสำนัก ?) สำนวนแปลอังกฤษถอดความว่า the fourteenth partition of the stone chamber of Orchid Estrade สำนวนแปลญี่ปุ่นถอดความว่า 宮中図書館の第十四室 (ห้องที่สิบสี่ของห้องสมุดในพระราชวัง) และสำนวนแปลญี่ปุ่นอีกสำนวนถอดความว่า 蘭臺石室の第十四室 (ห้องที่สิบสี่ของห้องหินหลานไถ) ซึ่งเมื่อพิจารณาสำนวนแปลทั้งหมดโดยละเอียด ก็มีข้อสงสัยอยู่หลายประการในการแปลประโยคนี้นี้ว่า ควรแปลไปในทิศทางใดดี โดยเฉพาะการทำความเข้าใจในแต่ละคำศัพท์

Hirai อธิบายโดยภาพรวมว่า 蘭臺石室 ก็คือ สถานที่เก็บข้อมูลเอกสารลับในพระราชวังสมัยราชวงศ์ฮั่น โดยอ้างหลักฐานจากบันทึกของราชวงศ์ฮั่นตะวันออกชื่อว่า โฮ่วฮั่นชู หน้าที่ 66 ในประวัติของท่านหวังยุหวิน (王允傳) หรือในบ้านเราผู้อ่านสามก๊กฉบับนวนิยายจะรู้จักกันดีในชื่อ อ๋องอ้วน ผู้เป็นบิดาบุญธรรมของนางเตียวเสียน มีใจความดังนี้ 及董卓遷都關中，允悉收斂蘭臺石室圖書秘緯要者以從。 ถอดความได้ว่า “เมื่อต่งจั่ว (ต่งโต๊ะ) ได้ย้ายเมืองหลวงไปที่โตวกววน [หวัง] ยุหวินได้รวบรวมตำรับตำราเอกสารที่สำคัญทั้งหมดที่เก็บไว้ในห้องหินหลานไถ ขนย้ายตาม [ต่งจั่ว] ไป” ซึ่งหากพิจารณาจากคำแปลของ Hirai ที่ได้แปลคำที่ขีดเส้นใต้ไว้ว่า 蘭臺の石室 จะแปลเป็นไทยได้ว่า ห้องหินของหลานไถ แต่เมื่อสำรวจการอ่านในแหล่งอื่น ๆ บางแห่งแยกคำว่า หลานไถ 蘭臺 และ ห้องหิน 石室 ทำให้เกิดประเด็นที่น่าสนใจในการพิจารณาเกี่ยวกับการแปลสื่ออักษรดังกล่าวที่มีความหมายได้ทั้ง “ห้องหินของหลานไถ” และ “ห้องหินและหลานไถ” ว่าควรแปลอย่างไรดี ในกรณีนี้ต้องอาศัยการตีความที่สัมพันธ์กับ 1) ลักษณะของการทำงานของหน่วยงานว่าเหมือนหรือแตกต่าง 2) โครงสร้างหน่วยงาน 3) ในแง่ของลักษณะสิ่งก่อสร้างของหน่วยงาน เพื่อให้กระจ่างแจ้ง

ในการตกผลึกคำแปล แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาไม่ว่าสำนวนในการแปล ภาษาใดก็ตาม โดยภาพรวมแล้ว อาจสรุปได้ว่า เป็นสถานที่เก็บเอกสารสำคัญ ในพระราชวัง แต่ไม่มีกล่าวถึงรายละเอียดใดเป็นพิเศษ⁴¹

Crespigny ได้นำเสนอคำอธิบายที่น่าสนใจระหว่างคำว่า “หลานไถ” และ “ห้องหิน” แม้จะกล่าวไว้คร่าว ๆ ก็ตาม แต่ก็พอจะเห็นเค้าลางในเชิงรูปธรรม ของการใช้งานได้บ้าง โดยอธิบายเกี่ยวกับ “หลานไถ” ดังนี้ the library of the Orchid Terrace (*Lantai* 蘭臺) held government documents and core editions of the classics. ส่วนคำว่า “ห้องหิน” ได้อธิบายดังนี้ the Stone House 石室 held apocryphal and other portentous texts in a building of special security. ซึ่งหากพิจารณาจากคำอธิบายแล้วดูคล้ายกับว่า ในส่วนของห้องหินจะมีการดูแลรักษาที่เข้มงวดกว่า⁴²

แต่อย่างไรก็ตาม ในประเด็นนี้ต้องมีการค้นคว้าต่อยอดในอนาคตเพื่อให้ชัดเจนขึ้น ถือว่าผู้วิจัยได้แปลตั้งต้นไว้ก่อนโดยนำเสนอข้อประเด็นต่าง ๆ และตั้งข้อสังเกตไว้ เพื่อในอนาคตจะได้มีนักวิชาการรุ่นหลังนำไปเปิดประเด็นค้นคว้าต่อยอดให้ก้าวหน้า และตกผลึกคำแปลให้เหมาะสมต่อไป

อนึ่งในคัมภีร์ *หมิงเซิงจ้วน* มีอธิบายว่า “หลานไถ” คือ “วัด” ดังนี้ *กาศยปะ-มาตังคะแห่งอินเดีย ณ วัดหลานไถแห่งนครลั่วหยางราชวงศ์ฮั่น* (漢維陽蘭臺寺竺迦攝摩騰) ซึ่งคำแปลที่ขีดเส้นใต้ดังกล่าวจะแตกต่างกับคัมภีร์ *เกาเซิงจ้วน* ที่ระบุว่าเป็น “วัดม้าขาว” เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างอย่างชัดเจนขอสรุปเป็นตาราง ดังนี้

⁴¹ Shun'ei Hirai, “高僧伝の注釈的研究 (การวิจัยเชิงแปลและอรรถาธิบายคัมภีร์เกาเซิงจ้วน),” , 171.

⁴² Rafe de Crespigny, “Scholars and Rulers: imperial patronage under the Later Han dynasty,” *Han-Zeit: Festschrift für Hans Stumpfeldt aus Anlaß seines 65. Geburtstages*, ed. Michael Friedrich, Reinhard Emmerich and Hans van Ess (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2006): 60.

ตารางที่ 3 สรุปรูปภาพรวมของคัมภีร์หมิงเซ่งจ้วน และคัมภีร์เกาเซ่งจ้วน

คัมภีร์ หมิงเซ่งจ้วน	คัมภีร์ เกาเซ่งจ้วน
หมวด พระธรรมอาจารย์แห่งต่างแดน 外國法師	หมวด พระผู้มีคุณูปการในการแปลคัมภีร์
พระกาศยปะมาตังคะแห่งอินเดีย ณ <u>วัดหลานไถ</u> แห่งนครลั่วหยางราชวงศ์ฮั่น 漢維陽蘭臺寺竺迦攝摩騰	พระกาศยปะมาตังคะแห่งอินเดีย ณ <u>วัดม้าขาว</u> แห่งนครลั่วหยางราชวงศ์ฮั่น 漢維陽白馬寺攝摩騰
พระธรรมรัตน์แห่งอินเดีย ณ <u>วัดหลานไถ</u> แห่ง นครลั่วหยางราชวงศ์ฮั่น 漢維陽蘭臺寺竺法蘭	พระธรรมรัตน์แห่งอินเดีย ณ <u>วัดม้าขาว</u> แห่ง นครลั่วหยางราชวงศ์ฮั่น 漢維陽白馬寺竺法蘭

Hirai ได้ตั้งข้อสังเกตที่น่าสนใจตรงคำที่ขีดเส้นใต้ คือ “วัดหลานไถ” ในคัมภีร์หมิงเซ่งจ้วนที่อยู่ฝั่งซ้ายมือ โดยเฉพาะคำว่า “วัด 寺” ว่า ท่านเป่าซาง ผู้รจนาคัมภีร์หมิงเซ่งจ้วนนี้เข้าใจว่าเป็น “วัด” จริงหรือไม่ เพราะหากพิจารณาจากยุคฮั่นตะวันออก คำว่า “ชื่อ 寺” อาจหมายถึงสถานที่ราชการก็ได้ กล่าวคือ คำว่า “หลานไถชื่อ 蘭臺寺” เป็นชื่อเรียกอีกชื่อของ ยฺวีสื่อไถ 御史臺 น่าจะเทียบเคียงได้กับหออาลักษณ์หลวง (ยังมีอีกหลายชื่อเรียก อาทิ 御史府, 蘭臺) ดังนั้นจึงเป็นเหตุที่อาจเกิดการสับสนได้ง่ายหรือไม่?⁴³

[23] ตำนานหนึ่งในที่นี้ มีปรากฏในบันทึกที่เรียกว่า ฝ่าเยวียนจูหลิน 法苑珠林 ประพันธ์โดยสมณะเต้าชื่อ 道世 ซึ่งตำนานดังกล่าวบันทึกไว้อย่างแตกต่างกับตำนานอื่น ๆ อีกทั้งเมื่อตรวจสอบในตำนานดังกล่าวเพิ่มเติมพบว่า ไม่ว่าจะ

⁴³ Shun'ei Hirai, “高僧伝の注釈的研究 (การวิจัยเชิงแปลและอรรถาธิบายคัมภีร์เกาเซ่งจ้วน),” 171. อีกทั้งมีหลักฐานสนับสนุนความเห็นของ Hirai อีกอย่างคือ ในเกาเซ่งจ้วนภาคต่อ (續高僧傳) ซึ่งเป็นตอนต่อจากเกาเซ่งจ้วนยุคเหลียงของท่านฮุยเจี๋ย รจนาโดยท่านเต้าเซวียน (道宣) ได้กล่าวถึงคำว่า “ชื่อ 寺” ว่าหมายถึงสถานที่ราชการในยุคสมัยก่อน (舊以“寺”代之, “寺”乃此土公院之名, 所謂“司”也、“廷”也) ดูอรรถาธิบายข้อที่ [24] ประกอบ

เป็นสถานที่ที่ตั้งวัดและยุศสมัยก็มีความต่างกันอีกด้วย สรุปรเพิ่มเติมได้ดังนี้ “วัดม้าขาวตั้งอยู่ในเมืองหลวงเจียนคัง (ในปัจจุบันจะรู้จักในนาม หานานจิง หรืออีกชื่อที่เรียกเป็นที่คุ้นหูว่า นานกิง) มีการเปลี่ยนชื่อจากวัดจตุรทิศเป็นวัดม้าขาว ในปีที่ 2 แห่งรัชศกไท่ซิง 太興二年 (ค.ศ. 319) สมัยจักรพรรดิจินเย่หวียนแห่งราชวงศ์ตงจิ้น”⁴⁴

[24] คำว่า วัดจตุรทิศ ในต้นฉบับของท่านอยู่เฉยๆใช้คำว่า เจาถี 招提 ซึ่งมีการอธิบายความหมายของคำดังกล่าวปรากฏในคัมภีร์เกาเซิงจ้วนยุคถัง หรือเรียกว่า เกาเซิงจ้วนภาคต่อ (續高僧傳) ซึ่งเป็นตอนต่อจากเกาเซิงจ้วนยุคเหลียงของท่านอยู่เฉยๆ รจนาโดยท่านเต้าเซวียน (道宣) มีรายละเอียดเทียบเคียงได้ดังนี้ (เฉพาะประโยคที่ขีดเส้นใต้)

舊以“寺”代之，“寺”乃此土公院之名，所謂“司”也、“廷”也。又云“招提”者，亦訛略也。世依字解，招謂招引，提謂提携，並浪語也，此乃西言耳。正音云“招闢提奢”，此云四方，謂處所為四方衆僧之所依住也。⁴⁵

ถอดความเฉพาะประโยคที่ขีดเส้นใต้

อีกทั้งมีกล่าวว่า คำว่า “เจาถี 招提” เป็นการเรียกแบบย่อซึ่งอาจจะไม่ถูกต้องเท่าไร...คำเรียกดังกล่าวเป็นคำพูดของภาษาแถบอาณาจักรตะวันตก หากจะถอดเสียงให้ถูกต้อง [ตามเสียงสันสกฤต] ควรจะเป็น เจาไต้ถึเชอ (招闢提奢) [ที่มาจากคำว่า จตุรทิศ] แปลว่า 4 ทิศ กล่าวได้ว่า เป็นสถานที่พำนักของคณะสงฆ์จากจตุรทิศ⁴⁶

⁴⁴ T53.594c7-c14

⁴⁵ T50.435a15-17

⁴⁶ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ Shun'ei Hirai, “高僧伝の注釈的研究 (การวิจัยเชิงแปลและอธิบายคัมภีร์เกาเซิงจ้วน)”, 170.

3. บทสรุป

ในคัมภีร์ *เกาเซ่งจ้วน* ไม่ได้กล่าวถึงประวัติพระกาศยปะ-มาตังคะ มากนัก แต่ก็พอทราบถึงพื้นเพ อุปนิสัย ความรู้ และความตั้งใจ ในการเผยแผ่พระธรรม คำสอนต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย โดยเฉพาะในตอนที่เป็นที่ห้ามทัพสองเมืองไม่ให้ประหัตประหารทำลายชีวิตกัน โดยยอมอุทิศตัวเข้าไปห้ามปราม เป็นการแสดงให้เห็นถึงจิตใจที่มีแต่ความกรุณาอยากช่วยเหลือรวมถึงอุปนิสัยที่ยอมเสียสละตนเพื่อผู้อื่น บ่งบอกถึงความเป็น “สมณะ” และ “นักเผยแผ่” ของท่านได้เป็นอย่างดี แต่การเผยแผ่พุทธธรรมก็ไม่ได้เป็นไปตามที่หวังได้ตลอด เมื่อก้าวเข้าสู่แผ่นดินฮั่น ซึ่งยังไม่เคยมีพระสงฆ์เดินทางมาถึง ในฐานะที่เป็นพระรูปแรก นับว่าเป็นเรื่องยากอย่างยิ่งในการสื่อสารหรือทำความเข้าใจกับวัฒนธรรมที่แตกต่างเพื่อปรับประยุกต์คำสอนให้สัมฤทธิ์ผล จึงได้แต่เก็บความรู้ในพระธรรมไว้กับตนเองและมรณภาพในที่สุด

แม้กระนั้นก็ตามท่านอยู่เจียวผู้รวบรวมชีวประวัติของท่านและประพันธ์คัมภีร์ *เกาเซ่งจ้วน* นี้ ได้เห็นคุณค่าต่อการเดินทางมาสู่แผ่นดินจีนในฐานะพระรูปแรก ก่อเกิดการไหลบ่าของพระนักเผยแผ่จากอินเดียและประเทศอื่นในเส้นทางสายไหมไหลเป็นกระแสมุ่งเข้าสู่จีนอย่างต่อเนื่อง จึงบันทึกชีวประวัติท่านไว้ให้จดจำเป็นตำนานเล่าขานต่อ ๆ กันมา และให้พระรุ่นหลังได้ถอดบทเรียนเพื่อเตรียมตัวในงานเผยแผ่ต่างประเทศให้ดียิ่งขึ้นไปกว่าเดิม

ส่วนในการตรวจสอบและวิเคราะห์เนื้อหาที่แสดงไว้ในอรรถาธิบายสามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ได้ 3 หมวด ได้แก่ 1. ประวัติศาสตร์จีน คิดได้ราว 42% 2. พุทธศาสนา คิดเป็น 25% และ 3. ภาษา คิดเป็น 33% เมื่อพิจารณาในรายละเอียดพบว่า ในหมวดแรกมีประเด็นปัญหาที่ยากจะสรุปได้ เช่น อรรถาธิบายข้อที่ 8 เรื่องปีการเข้ารับราชการของฟูอี้ และอรรถาธิบายข้อที่ 12, 13 เรื่องคณะทูตโดยเฉพาะขุนนางจีนซึ่งมีความสับสนเกี่ยวกับชื่อเรียกที่หลากหลายและตำแหน่งในราชสำนัก หลงเหลือเป็นประเด็นค้นคว้าวิจัยในโอกาสต่อไป

บรรณานุกรม

• ภาษาไทย

1. หนังสือ

ชะเอม แก้วคล้าย. *สุวรรณประภาโสดตมสูตรเรนทรราชสูตร*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2558.

พระมหาอานนท์ อานนฺโท. *คัมภีร์ 42 บท ปฐมคัมภีร์พระพุทธศาสนาพากย์จีน*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์การแปลคัมภีร์พระพุทธศาสนาตร์ ไทย-จีน มูลนิธิพุทธรังสี, 2564.

หลี่ฉวนจวิน และคณะ. *101 คำถามสามก๊ก*. แปลโดย ถาวร ลีโกศล. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2556.

2. บทความ

บรรเจิด ขวลิตเรื่องฤทธิ์. “เถรวาทกับหินยานต่างกันอย่างไร.” *วารสารธรรมธारा*, ปีที่ 1, ฉบับที่ 1 (มกราคม-ธันวาคม 2558): 55-96.

เมธี พิทักษ์ธีระธรรม, ปิยาภรณ์ ว่องวรารังกูร และพรพิมล ศรีหมอก. “ชีวประวัติพระคังเซิงฮู่ในคัมภีร์เกาเซิงจ้วนแปล (1): การอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุของพระคังเซิงฮู่ในรัชสมัยพระเจ้าซุนกวนยุคสามก๊ก.” *วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, ปีที่ 27, ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2563): 104-138.

_____. “ชีวประวัติพระคังเซิงฮู่ในคัมภีร์เกาเซิงจ้วนแปล (2): ผลกรรมกรลบลหู่พระพุทธรูปของพระเจ้าซุนโฮ.” *วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, ปีที่ 29, ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน 2565): 31-66.

3. วิทยานิพนธ์

สุวิไล บุญธวัชชัย. “การศึกษาวิเคราะห์สุวรรณประภาโสตตมสูตร.” วิทยานิพนธ์
ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2560.

• ภาษาต่างประเทศ

1. หนังสือ

KAMATA, Shigeo. *Chūgoku bukkyō shi 1* 中国仏教史 I (ประวัติศาสตร์
พระพุทธศาสนาจีน 1). Tokyo: Tokyōdaigaku shuppan kai, 1982.

MIYAGAWA, Hisayoshi. *Rikuchō shi kenkyū* 六朝史研究 (งานวิจัยยุคหก
ราชวงศ์). Kyoto: Heirakuji shoten, 1964.

NATTIER, Jan. *A Few Good Men: The Bodhisattva Path According to
the Inquiry of Ugra (Ugraparipṛcchā)*. Honolulu: University of
Hawai'i Press, 2003.

SHIH, Robert. *Biographies des Moines Éminents (Kao Seng Tchouan) de
Houeï-Kiao: Traduites et Annotées*. Louvain: Institut Orientaliste,
Université de Louvain. 1968.

Shirukurōdo kentei jikkō iinkai-hen (シルクロード検定実行委員会編).
Yomu jiten : shirukurōdo no sekai 読む事典:シルクロードの世界
(สารานุกรมน่าอ่าน ตอน อาณาจักรบนเส้นทางสายไหม). Tokyo: NHK
Shuppan, 2019.

YOSHIKAWA, Tadao and Toru FUNAYAMA. *Kōsō den 1* 高僧伝 I (คัมภีร์เกาเซ่งจ้วน 1).
Tokyo: Iwanami bunko, 2009.

2. พจนานุกรม

APTE, V.S.. *The Student's Sanskrit-English Dictionary: Containing Appendices on Sanskrit Prosody and Important Literary and Geographical Names in the Ancient History of India*. Delhi: Motilal Banarsidass, 1970.

MONIER-WILLIAMS, M.. *A Sanskrit-English Dictionary*. Delhi: Motilal Banarsidass, 2002.

3. บทความ

ANALAYO. “The Hīnayāna Fallacy.” *Journal of the Oxford Centre for Buddhist Studies*, Vol. 6, (2014): 9-31.

de CRESPIGNY, Rafe. “Scholars and Rulers: imperial patronage under the Later Han dynasty.” *Han-Zeit: Festschrift für Hans Stumpfeldt aus Anlaß seines 65. Geburtstages*. Edited by Michael Friedrich, Reinhard Emmerich and Hans van Ess. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, (2006): 57-77.

FUKUI, Shigemasa. “秦漢時代における博士制度の展開：五經博士の設置をめぐる疑義再論 (The Development of the Boshi System during the Qin-Han Periods).” *The Journal of Oriental Researches*, Vol. 54, No. 1, (1995): 1-31.

HIRAI, Shun’ei. “高僧伝の注釈的研究 (การวิจัยเชิงแปลและอธิบายคัมภีร์เถาเถิงจ้วน).” *Journal of the Faculty of Buddhism of the Komazawa University*, Vol. 49 (1991): 170-184 (L).

IJIMA, Yoshiko. “後漢時代の東觀での「校書」と「著作」—担当した学者官僚と対象になった書物— (The Dongguan Library of the later Han and Its Editorial work with additions).” *Asian Cultural Studies*, Vol. 41, (2015): 113-134.

- Ji, Xianlin (季羨林). “「浮屠」と「仏」再論 (Futo浮屠 and Fo仏 revisited).” translated by Seishi KARASHIMA (辛嶋靜志) and Yunqing QIU (裘雲青). *Annual Report of the International Research Institute for Advanced Buddhology at Soka University*, Vol. 10, (2007): 461-470(L).
- KARASHIMA, Seishi. “Indian Folk Etymologies and their Reflections in Chinese Translations: brāhmaṇa, śramaṇa and Vaiśramaṇa.” *Annual Report of the International Research Institute for Advanced Buddhology at Soka University*, Vol. 19, (2016): 101-123.
- LÉVI, Sylvain. “Missions de Wang Hiuen-Ts’e dans l’Inde.” *Journal Asiatique*, (1900): 297-468.
- _____. “Notes sur les Indo-Scythes.” *Journal Asiatique*, (1897): 5-26.
- RADICH, Michael. “On the Sources, Style and Authorship of Chapters of the Synoptic *Suvarṇaprabhāsa-sūtra* T664 Ascribed to Paramārtha (Part 1).” *Annual Report of The International Research Institute for Advanced Buddhology*, Vol. 17, (2014): 207-244.
- Sadakata, Akira. “月氏の伊存について (ประเด็นปัญหาของคำว่า “อิซอน” แห่ง เกกซึ).” *Journal of Indian and Buddhist Studies* 61, (1982): 25-30.

4. ข้อมูลจากเว็บไซต์

- zh.m.wikisource.org. “Hou HanShu/24 (後漢書卷24).” Accessed June 5, 2022.
<https://zh.m.wikisource.org/zh-hant/後漢書/卷24>.
- zh.m.wikisource.org. “Hou HanShu/80 (後漢書卷80上).” Accessed June 5, 2022.
<https://zh.m.wikisource.org/zh-hant/後漢書/卷80上>.

**การบูรณาการพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างคุณค่า
ตามคติสุวรรณภูมิ กรณีวัดพระปฐมเจดีย์**

**An Integration of Buddhism in order to Create Values
in accordance with Suvarnabhumi in the Case of
Wat Phra Pathom Chedi**

สมบูรณ์ วัฒนะ* เรืองวิชญ์ นิลโคตร
ประยูร สุยะใจ*** และสุวิญ รักษัตย์****
Somboon WATANA, Reongwit NILKOTARA,
Prayoon SUYAJAI and Suvin RAKSAT**

* วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล **มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี,
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย *มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
College of Religious Studies Mahidol University, Thailand. Rambhai Barni
Rajabhat University, Thailand. Mahachulalongkornrajavidyalaya University,
Thailand. Mahamakut Buddhist University, Thailand.

ตอบรับบทความ (Received) : 15 ต.ค. 2565
รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 22 ม.ค. 2566
DOI : 10.14456/djbs.2023.2

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 6 ธ.ค. 2565
เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 31 ม.ค. 2566

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณค่าวัดพระปฐมเจดีย์และบูรณาการพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างคุณค่าตามคติสุวรรณภูมิ กรณีวัดพระปฐมเจดีย์ เป็นการวิจัยคุณภาพ โดยการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและการสังเกตภาคสนาม

ผลการวิจัยพบคุณค่าหลายประการของวัดพระปฐมเจดีย์ ประกอบด้วย (1) วัดพระปฐมเจดีย์มีต้นทุนทางประวัติศาสตร์ เป็นปูชนียสถานอันสำคัญของประเทศ (2) เป็นศูนย์กลางการบริหารจัดการคณะสงฆ์ระดับจังหวัดและระดับภูมิภาค (3) ปฏิบัติงานอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชนท้องถิ่นจนถึงหน่วยงานภาครัฐ (4) เจ้าอาวาสเป็นพระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะภาค มีภาวะผู้นำสูง วิสัยทัศน์กว้างไกลในการบริหารจัดการพัฒนาวัดและชุมชนที่ทันต่อสถานการณ์ (5) มีความเอื้อเพื่อต่อสังคมและชุมชน และ (6) เป็นศูนย์การเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนา

ส่วนการบูรณาการพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างคุณค่าตามคติสุวรรณภูมิ กรณีวัดพระปฐมเจดีย์ โดยการให้ความอนุเคราะห์ให้แก่วัดและประชาชนทั่วไป ได้แก่ (1) ทำบุญสังฆทานและรับบริจาคเพื่อบูรณปฏิสังขรณ์วัด (2) การออกร้านจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภคในบริเวณวัด (3) จัดทำวัตถุมงคลมอบให้แก่ผู้มาทำบุญเสริมสร้างกุศล (4) รับบริจาคเพื่อสาธารณกุศล (5) เป็นศูนย์การเรียนรู้พระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ (6) เป็นศูนย์ปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิกชน ในส่วนหลักพุทธธรรมและสังฆนียสถานจำลองในวัดพระปฐมเจดีย์ พบว่า การเป็นพื้นที่สร้างการเรียนรู้และสร้างแรงบันดาลใจ ได้แก่ การได้มาสักการะองค์พระปฐมเจดีย์ที่เป็นสื่อให้ระลึกถึงพระพุทธคุณ และใช้หลักธรรมเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม อนุตตรริยะ 6 และวัดพระปฐมเจดีย์นับได้ว่าเป็นต้นแบบในการสร้างคุณค่าตามคติสุวรรณภูมิ เพราะเป็นศูนย์กลางทาง

พระพุทธศาสนาที่มีศาสนวัตถุที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ มีการสืบสานประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น ก่อเกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจและอาชีพแก่ชุมชนรอบข้าง เอื้อประโยชน์และสร้างคุณค่าให้กับประชาชนในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการพัฒนาคุณภาพชีวิต

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนา คุณค่าของวัดพระปฐมเจดีย์ สวรรณภูมิ

Abstract

This research article aims to study the value of Wat Phra Pathom Chedi and integrate Buddhism in order to create value in accordance with Suvarnabhumi in the case of Wat Phra Pathom Chedi. It is qualitative research based on materials gathered from documents and field observation.

The research found several valuable aspects of Phra Pathom Chedi: 1) the temple has historical capital as well as national significance, 2) it is a provincial Sangha's administrative center, 3) it is a participant in both governmental and community activity, 4) it has continuous and timely management with an abbot who is the primate-level bishop the equivalent of the region, having leadership and new policies to manage the temple, 5) it is generous to society and community, and 6) it is a Buddhist learning center.

As for integration of Buddhism in order to create value in accordance with Suvarnabhumi in the case of Wat Phra Pathom Chedi, it was found that this temple always assists other temples and the general public. Namely, 1) it makes offerings and donates for the restoration of the temple 2) it lends some of its grounds for the people's various shops, 3) it produces holy amulets and provides offerings to the Sangha to enhance charity 4) it has allocated a public charity donation center 5) it is a center for monastic priestly learning, and 6) it is a center of Buddhist Dharma practice. In addition, the Buddhist teaching and the replicas of four Buddhist Holy Places in Wat Phra Pathom Chedi create learning and inspiration to come to worship and admire Phra Pathom Chedi, which is a memorial to the Buddha. They are consistent with the Buddhist teaching 'Anuttariya 6'. Wat Phra Pathom Chedi is considered a model for creating value in accordance with Suvarnabhumi, because it is a center of Buddhism where religious objects are dominant and unique. There is a continuation of local cultural traditions. It creates economic and occupational values for the surrounding communities, contributing and creating value for people in terms of economy, society, and quality of life development.

Keywords: Buddhism, Values of Wat Phra Pathom Chedi,
Suvarnabhumi

1. บทนำ

สำหรับประเทศไทยในฐานะที่มีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักเพราะมีประชากรนับถือมากที่สุดตามรายงานของศูนย์ข้อมูลกลางทางด้านศาสนา นำรายงานข้อมูลจากกรมการปกครอง ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2564 พบว่ามีประชากรร้อยละ 94.60¹ นับถือพระพุทธศาสนา มีวัดในพระพุทธศาสนาจำนวน 42,626 แห่ง มีพระภิกษุจำนวน 205,513 รูป และมีสามเณรจำนวน 33,510 รูป² สะท้อนให้เห็นความสำเร็จของการส่งสมณทูตของพระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อครั้งยุคสมัยสุวรรณภูมิในอดีตกว่าสองพันปี ซึ่งดินแดนสุวรรณภูมิในส่วนของประเทศไทยในปัจจุบันเป็นศูนย์กลางแห่งพระพุทธศาสนาตั้งแต่บัดนั้น เป็นต้นมา พระพุทธศาสนาอยู่คู่แผ่นดินไทยอันเป็นส่วนหนึ่งของดินแดนสุวรรณภูมิที่มีประวัติศาสตร์บอกเล่าสืบต่อกันมาระหว่างพระพุทธศาสนากับสุวรรณภูมิจากอดีตกว่าสองพันปีจวบจนปัจจุบัน ในสังคมไทย วัดในพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางชุมชนที่มีความเก่าแก่อยู่คู่สังคมไทยมายาวนาน จึงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตคนไทยทั้งในด้านหลักธรรมนำชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรม ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และอื่น ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่สะท้อนให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองของชาติ ทั้งยังเป็นแหล่งรวมข้อมูลที่สามารถศึกษาย้อนกลับไป ในทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และความเชื่อมโยงความเป็นมาของวัฒนธรรมกับชุมชนและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน³ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร มีพระปฐมเจดีย์เป็นปูชนียสถานที่สำคัญของจังหวัดนครปฐม

¹ “สถิติผู้นับถือ,” ศูนย์ข้อมูลกลางทางด้านศาสนา, สืบค้นเมื่อ 14 ตุลาคม 2565, <https://e-service.dra.go.th/religion/buddhism?type=10>.

² “ข้อมูลวัด และ พระทั่วประเทศ พ.ศ. 2564,” สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2565, <https://www.onab.go.th/th/page/item/index/id/1>.

³ รสีกา อังกูร, “ความพร้อมของวัดในเขตกรุงเทพมหานครเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยผ่านการนำชมศิลปวัฒนธรรม,” (รายงานการวิจัย, สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2544), 148.

เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ที่ ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมืองนครปฐม การค้นพบพระปฐมเจดีย์ เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปัจจุบันเป็นศูนย์กลางเมืองนครปฐม พระปฐมเจดีย์เป็นเจดีย์ขนาดใหญ่ มีการบูรณปฏิสังขรณ์ ต่อเติมโดยสร้างเจดีย์ครอบองค์เดิมมาหลายครั้ง องค์พระปฐมเจดีย์องค์ปัจจุบันได้รับการบูรณะแล้วเสร็จในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว⁴

องค์พระปฐมเจดีย์ หรือตามเอกสารทางราชการระบุชื่อไว้ว่า พระปฐมเจดีย์ มีประวัติและตำนานสืบเนื่องมายาวนาน เป็นเจดีย์ที่ใหญ่และสูงที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย และมีความเชื่อว่าเป็นเจดีย์แห่งแรกของดินแดนสุวรรณภูมิ เมื่อครั้งแรกเริ่มการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ จึงได้ชื่อว่า พระปฐมเจดีย์ในเวลาต่อมา องค์พระปฐมเจดีย์ มีประวัติความเป็นมายาวนาน นอกจากความเชื่อตามประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาแล้วยังมีความเชื่อตามคติท้องถิ่น โดยเชื่อกันว่าเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า องค์พระปฐมเจดีย์เป็นศูนย์รวมศรัทธาของพุทธศาสนิกชนในพื้นที่จังหวัดนครปฐมและใกล้เคียง ทุก ๆ ปีทางวัดจัดให้มีงานเทศกาลนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์อันสืบทอดมาแต่โบราณ จัดขึ้นระหว่างวันขึ้น 12 ค่ำ ถึงแรม 4 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี ณ บริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ เพื่อบูชาพระบรมสารีริกธาตุ และร่วมกันบริจาคทรัพย์ทำนุบำรุงรักษาองค์พระปฐมเจดีย์ให้มั่นคงสืบต่อไป ภายในงานจะมีการออกร้านค้าจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองและการแสดงมหรสพต่าง ๆ⁵ มีงานออกร้านและแสดงสินค้าเพื่อรองรับพุทธศาสนิกชนที่เดินทางมา

⁴ ชุตินันท์ สาแก้ว และสิทธิพร ภิรมย์รัตน์, “การศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐานและการพัฒนาเมืองนครปฐมเพื่อการวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาชุมชน,” วารสารวิชาการ Veridian E-Journal ฉบับมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ, ปีที่ 7, ฉบับที่ 3, (กันยายน – ธันวาคม 2557): 1277.

⁵ กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อพัฒนาจังหวัด, แผนพัฒนาจังหวัดนครปฐม 2561-2564 (นครปฐม: สำนักงานจังหวัดนครปฐม, 2564), 20, <http://www.oic.go.th/fileweb/cabinforcenter1/drawer022/general/data0001/00001321.pdf>.

นมัสการขอพร นับว่าเป็นสถานที่ท่องเที่ยวของพุทธศาสนิกชน ประชาชนทั่วไป ทั้งชาวไทยและต่างประเทศได้มาท่องเที่ยวในแต่ละวันเป็นจำนวนมาก วัดพระปฐมเจดีย์นอกจากจะเป็นสถานที่ตั้งขององค์พระปฐมเจดีย์แล้วยังมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจทางด้านพระพุทธศาสนา หลักฐานของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์บอกเล่าเกี่ยวกับตำนานพื้นถิ่น หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ทรงคุณค่าเมื่อครั้งพื้นที่แห่งนี้ยังเจริญรุ่งเรือง นอกจากนี้แล้วที่สำคัญคือ มีประวัติศาสตร์เชื่อมโยงกับสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นอย่างยิ่ง เป็นคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่นำไปสู่การแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ของชาวจังหวัดนครปฐม

ด้วยเหตุผลดังกล่าว คณะผู้วิจัยจึงสนใจศึกษากรณีวัดพระปฐมเจดีย์ที่เมืองพระปฐมเจดีย์เป็นศูนย์กลางของการศึกษาวิจัย โดยบูรณาการพระพุทธศาสนา ที่หมายถึง โบราณคดี ประวัติศาสตร์บอกเล่า ศาสนธรรม ศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศาสนบุคคล ศาสนพิธี การบริหารจัดการ การเผยแผ่ งานจัดการศึกษา งานสังคมสงเคราะห์ และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวัดพระปฐมเจดีย์ โดยมีองค์พระปฐมเจดีย์เป็นศูนย์กลาง เพื่อสร้างคุณค่าให้แก่ชุมชน สังคมและประเทศ ในมิติศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี เศรษฐกิจ และสังคม เพื่อสร้างคุณค่าตามคติสุวรรณภูมิในส่วนของประเทศไทยที่มีพระพุทธศาสนาเป็นฐาน และเพื่อส่งเสริมหลักการพัฒนายั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ ในด้านเป้าหมายการพัฒนาที่ 11 ความว่า เมืองและถิ่นฐานมนุษย์อย่างยั่งยืน : Sustainable Cities and Communities ตามเป้าหมายย่อยข้อที่ 11.3 ยกระดับการพัฒนาเมืองและขีดความสามารถให้ครอบคลุมและยั่งยืนเพื่อการวางแผนและการบริหารจัดการ การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์อย่างมีส่วนร่วม บูรณาการและยั่งยืนในทุกประเทศ และข้อที่ 11.4 เสริมความพยายามที่จะปกป้องและคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติของโลก⁶

⁶ “เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน เมืองและชุมชนที่ยั่งยืน,” สหประชาชาติ ประเทศไทย, สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2565, <https://thailand.un.org/th/sdgs/11>.

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาคุณค่าวัดพระปฐมเจดีย์
2. เพื่อบูรณาการพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างคุณค่าตามคติสุวรรณภูมิ กรณีวัดพระปฐมเจดีย์

3. วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยเรื่อง “การบูรณาการพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างคุณค่าตามคติสุวรรณภูมิ กรณีวัดพระปฐมเจดีย์” เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย เรื่อง “โครงการจ้างที่ปรึกษาและวิเคราะห์ความเชื่อมโยงทางด้านพระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสังคม สุวรรณภูมิจากอดีตสู่ปัจจุบันและอนาคต เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์และการวางแผนยุทธศาสตร์ของประเทศในมิติศาสนา วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคม” อดทนงบประมาณโดยสำนักปรยุคต์และบริการภูมิสารสนเทศ สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (องค์การมหาชน) เป็นการวิจัยแบบคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขั้นตอนการวิจัยดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหาเอกสารแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เช่น ประวัติพระพุทธศาสนาในสุวรรณภูมิและในประเทศไทย ประวัติและสภาพพื้นที่วัดพระปฐมเจดีย์ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาสภาพพื้นที่ โดยการสังเกตวัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม ระหว่างวันที่ 1-30 พฤษภาคม 2562

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูลภาคเอกสาร การสังเกต บูรณาการข้อมูลสังเคราะห์ข้อมูล

ขั้นตอนที่ 4 สรุปผลการศึกษาวิจัย และการนำเสนอผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

4. ผลการวิจัย

ผลการศึกษาวิจัย สามารถรายงานข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ทั้ง 2 ข้อ โดยเสนอข้อค้นพบตามลำดับ ดังนี้

4.1 คุณค่าของวัดพระปฐมเจดีย์

4.1.1 วัดพระปฐมเจดีย์เปิดพื้นที่อนุเคราะห์ให้แก่วัดอื่น ๆ ในการช่วยกันทำนุบำรุงสืบทอดพระพุทธศาสนา

วัดพระปฐมเจดีย์ได้ให้ความอนุเคราะห์พื้นที่วัดให้เป็นสถานที่บอกบุญแก่วัดอื่น ๆ เพื่อนำปัจจัยกลับไปบูรณปฏิสังขรณ์วัดอื่น ๆ ในพื้นที่ต่างจังหวัด และวัดในพื้นที่จังหวัดนครปฐม เป็นการช่วยเหลือและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของคณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชน ที่มุ่งบำรุงพระพุทธศาสนาในพื้นที่ของตนเอง กิจกรรมต่าง ๆ ที่วัดได้ให้ความอนุเคราะห์กับวัด และองค์กรหรือหน่วยงานอื่น ๆ ที่สำคัญ เช่น

1) ทำบุญสังฆทานและบริจาคบูรณปฏิสังขรณ์วัด วัดพระปฐมเจดีย์เปิดพื้นที่ลานวัด ศาลา บริเวณรอบ ๆ องค์พระปฐมเจดีย์เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้ร่วมทำบุญกับวัดอื่น ๆ ที่มาขอความอนุเคราะห์บอกบุญบริจาคเงินทองให้กับทางวัด ผ่านการถวายสังฆทาน การบูชาพระ การจองกฐิน หรือการตั้งกองผ้าป่า ซึ่งในแต่ละเดือนจะมีวัดไม่น้อยกว่า 10 วัดมาขอความช่วยเหลือ โดยจะมีพระสงฆ์แต่ละวัดเข้ามาเป็นตัวแทนของวัดในการรับสังฆทานตามจุดต่าง ๆ ที่ทางวัดได้ให้ความอนุเคราะห์

2) การออกร้านขายของรอบ ๆ บริเวณวัด เป็นการตั้งร้านขายสินค้าเหมือนเป็นงานวัดประจำปี ซึ่งจะเป็งานเทศกาลของวัดทุกปี ในแต่ละครั้งของการออกร้านวัดจะมีการตั้งร้านรอบ ๆ บริเวณวัดเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวงานวัด คณะสงฆ์เป็นผู้ดูแลร่วมกับคณะกรรมการต่าง ๆ ของวัด รายได้จาก

การบริจาค นอกจากจะเป็นเงินทุนค่าใช้จ่ายภายในวัดแล้ว ยังเป็นเงินทุนในการทำสาธารณกุศลอื่น ๆ อีกด้วย

3) การออกเหรียญวัตถุมงคล การทำบุญสังฆทาน เพื่อเสริมกุศล เป็นการระดมทุน นอกจากหารายได้ให้กับทางวัดแล้วยังเป็นการเสริมศรัทธาปสาทะให้กับพุทธศาสนิกชนที่เข้ามาเที่ยววัดและนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์อีกด้วย

4) การตั้งศูนย์รับบริจาคเพื่อสาธารณกุศล การเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาและเป็นที่ยินยอมของประชาชนและพุทธศาสนิกชนทั่วไปที่เดินทางมาท่องเที่ยวโดยเฉลี่ยแล้วประมาณ 150,000-200,000 คน ต่อเดือน ทำให้เกิดรายได้ สร้างงานให้กับคนในพื้นที่ นอกจากนี้แล้วยังเป็นที่ตั้งของหน่วยงานองค์กรกุศลต่าง ๆ เพื่อรองรับบริจาคระดมทุนในการทำงานสาธารณกุศลต่าง ๆ ไม่น้อยกว่า 200 แห่ง เช่น มูลนิธิผู้พิการ มูลนิธิสังคมสงเคราะห์ มูลนิธิทางการศึกษา การระดมทุนเพื่อสร้างโรงพยาบาล เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดได้รับความเอื้อเฟื้อจากคณะสงฆ์และคณะกรรมการวัดพระปฐมเจดีย์จัดพื้นที่และประชาสัมพันธ์

5) ศูนย์กลางการเรียนรู้พระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ การเป็นวัดหลวงที่มีศักยภาพในการบริหารจัดการอยู่ในระดับสูง นอกจากต้นทุนทางประวัติศาสตร์และการเป็นศูนย์กลางศรัทธาของคนในพื้นที่แล้ว วัดพระปฐมเจดีย์ได้เป็นศูนย์กลางการบริหารจัดการของคณะสงฆ์จังหวัดนครปฐม ดังนั้นการจัดการศึกษาของจังหวัดนครปฐมทั้งหมดจะมีศูนย์กลางที่วัดพระปฐมเจดีย์แห่งนี้ มีการจัดการศึกษาและสนับสนุนการศึกษาทั้งด้านปริยัติธรรมแผนกบาลีและแผนกธรรม นอกจากนี้ ยังให้การศึกษาแก่พุทธศาสนิกชนในพื้นที่รอบ ๆ วัด เข้ามาศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

6) ศูนย์กลางการปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิกชน มีการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเหมือนวัดทั่วไป เช่น การอบรมสมถกัมมัฏฐาน การทำบุญอุบรรมธรรมะทุกวันพระ การจัดกิจกรรมตามปฏิทินทางศาสนา และกิจกรรมตามปฏิทินราชการ วัดพระปฐมเจดีย์จึงเป็นศูนย์กลางทั้งในภูมิภาคตะวันตก และในภาคกลางของประเทศทั้งหมด

ด้วยเป็นวัดหลวงในระดับ “ราชวรมหาวิหาร” ซึ่งเป็นวัดสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ พระสงฆ์และคณะกรรมการบริหารวัด จึงต้องให้ความสำคัญกับกิจกรรมต่าง ๆ รวมถึงการบมเพาะพระสงฆ์ และการให้การอบรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชนให้ดำเนินตามวิถีพุทธธรรมมาโดยตลอด และจุดเด่นที่สำคัญ คือ การเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาทั้งในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ มีประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประวัติศาสตร์และพัฒนามาพร้อม ๆ กับประวัติศาสตร์ชาติไทย และประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ดังนั้น การจัดกิจกรรมต่าง ๆ จึงให้ความสำคัญกับฐานคติทางพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ

ความพร้อมของสถานที่ที่ไม่ไกลจากเมืองหลวงของประเทศ ต้นทุนทางประวัติศาสตร์ ทั้งหมดนี้เองได้เป็นต้นทุนของวัด และเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาวัดให้มีความต่อเนื่อง และเป็นศูนย์กลางศรัทธาของพุทธศาสนิกชน รวมถึงปัจจุบันได้กลายเป็นจุดท่องเที่ยวที่สำคัญของภาคกลางที่คนผ่านมาแล้วจะต้องเข้าวัดขอพรจากองค์พระปฐมเจดีย์ การชมตลาดนัดรอบ ๆ วัด รวมถึงการเดินทางท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอเมืองนครปฐม และพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งนับได้ว่าเป็นดินแดนมงคลในพื้นที่ภาคกลาง เป็นพื้นที่สาธารณะทางพระพุทธศาสนาที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศ

4.1.2 หลักพุทธธรรมและสังฆนียสถานจำลองในวัดพระปฐมเจดีย์

ฐานคติที่สำคัญอันเป็นพื้นฐานจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ช่วยสร้างคุณค่าทางจิตวิญญาณให้กับพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวมาเยือน วัดพระปฐมเจดีย์ ประกอบด้วย

1) การเป็นพื้นที่สร้างการเรียนรู้และสร้างแรงบันดาลใจ ได้แก่ การได้มานมัสการชื่นชมองค์พระปฐมเจดีย์ที่เป็นสื่อระลึกถึงพระพุทธคุณ นับว่าเป็นทัศนานุตตริยะ

การได้มาฟังธรรม ณ สถานที่แห่งนี้ นับว่าเป็น**สวานนุตตรियะ** และการได้มาพบมาเห็นมาฟังเกิดศรัทธาในพระพุทธองค์ในพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็น**ลาภานุตตรियะ** การได้น้อมนำประสบการณ์ทั้งสามนั้นไปพิจารณาทบทวนนำไปพัฒนาตนเองให้มีศีล มีธรรม มีสติปัญญา จึงเป็น**สิกขานุตตรियะ** การได้ทำนุบำรุงพระศาสนา เป็น**ปาริจรียนุตตรियะ** และการระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นับถือเป็นสรณะ จัดว่าเป็น **อนุสสทานุตตรियะ** โดยประสบการณ์ทั้ง 6 นี้ ถือว่าเป็นประสบการณ์สำคัญอย่างยิ่ง (อนุตตรियะ) ต่อชีวิต เพราะเป็นธรรมที่นำไปสู่การพัฒนาชีวิตให้ดียิ่งๆ ขึ้น ตามหลักพระพุทธศาสนา

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ความพร้อมทางทุนศักยภาพของพื้นที่ทั้งด้านประวัติศาสตร์ที่พัฒนาการมาพร้อมกับประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา และประวัติศาสตร์ของประเทศไทย ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาของวัดพระปฐมเจดีย์ในหลากหลายมิติ เช่น การศึกษา การพัฒนาศักยภาพคน การท่องเที่ยว การเป็นศูนย์กลางสาธารณกุศล เป็นต้น

2) หลักมงคล 38 ประการ: การบูรณาการคุณภาพชีวิต และสร้างคุณค่าชีวิตประจำวัน

มงคล 38 หมายถึง ธรรมอันนำมาซึ่งความสุขความเจริญ เรียกเต็มว่า อุดมมงคล คือ มงคลอันสูงสุด ประกอบด้วย อเสวนา จ พาลานํ หมายถึง ไม่คบคนพาล การรู้จักคบเพื่อนที่ไม่นำพาในสิ่งที่ไม่ดี และ ปณฺธิตานญฺจ เสวนา หมายถึง เสวนาคบบัณฑิต เลือกรู้เพื่อน และมิตรที่ดี เป็นต้น

3) สังเวชนียสถาน 4

สังเวชนียสถาน หมายถึง สถานที่ที่ทำให้เกิดความรู้สึกระลึกถึงพระพุทธองค์ เกิดความเข้มข้น เบิกบาน เกิดแรงบันดาลใจที่จะทำความดี เมื่อได้ไปพบเห็นสังเวชนียสถาน 4 แห่ง ได้แก่ 1) สถานที่ประสูติ 2) สถานที่ตรัสรู้ 3) สถานที่แสดงปฐมเทศนา และ 4) สถานที่ปรินิพพาน การจำลองสถานที่ต่าง ๆ เพื่อเป็นที่

ระลึกถึงสังฆเวณีสถานทั้ง 4 เป็นแนวทางหนึ่งที่จะน้อมนำศรัทธาให้พุทธศาสนิกชนได้รำลึกถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ เป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาพระพุทธศาสนาให้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น ๆ ขึ้น กล่าวได้ว่าหลักสังฆเวณีสถาน 4 แห่งนี้ หากพุทธศาสนิกชนได้ไปรำลึกและไปเคารพสักการะ แสวงบุญ เพื่อให้เกิดความสังเวชและเกิดพุทธานุสติ ก็จักนำมาซึ่งบุญกุศลและความปลาบปลื้มแช่มชื่นใจ สังฆเวณีสถานทั้ง 4 นี้ เกิดจากพุทธดำรัสไว้ว่า ผู้ใดระลึกถึงพระองค์ พึงจาริกไปยังสังฆเวณีสถานทั้ง 4 บริเวณวัดพระปฐมเจดีย์มีองค์ประกอบสังฆเวณีสถานทั้ง 4 อยู่พร้อม นอกจากนี้ยังมีสถานที่สำหรับการศึกษาและระลึกถึงพระรัตนตรัย กิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอื่น ๆ ที่สำคัญ ประกอบด้วย

(1) **สักการะพระบรมสารีริกธาตุ** พระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานอยู่ในพระวิหารด้านทิศตะวันออก หรือพระวิหารหลวง โดยในช่วงเทศกาลสงกรานต์ จะอัญเชิญมาประดิษฐานด้านหน้าองค์พระปฐมเจดีย์ เพื่อให้ประชาชนและนักท่องเที่ยวได้มีโอกาสสรงน้ำสักการะ

(2) **สักการะพระร่วงโรจนฤทธิ์ พระคู่บ้านคู่เมือง** พระร่วงโรจนฤทธิ์ พระพุทธรูปเก่าแก่ปางห้ามญาติ ศิลปะสุโขทัย เดิมประดิษฐานอยู่ที่อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย แต่มีลักษณะชำรุดมากเหลือเพียงพระเศียร พระหัตถ์ และพระบาท แต่ยังคงมีลักษณะงดงาม ตามประวัติพบว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็นสยามมกุฎราชกุมาร ได้ทอดพระเนตรเห็นเมื่อคราวเสด็จประพาสเมืองเหนือ จึงโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญลงมากรุงเทพฯ แล้วให้ช่างปั้นบูรณะให้บริบูรณ์เต็มองค์ โดยใช้โลหะทองเหลืองจนเสร็จสมบูรณ์ดังเช่นปัจจุบัน และในสมัยรัชกาลที่ 7 ได้มีการอัญเชิญพระราชสรีรางคารของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 มาประดิษฐานไว้ที่ฐานของพระร่วงโรจนฤทธิ์ ให้ผู้คนได้กราบสักการะอีกด้วย พระร่วงโรจนฤทธิ์ได้เป็นสัญลักษณ์ของพระคู่เมืองของชาวจังหวัดนครปฐม เป็นที่นิยมสักการะบูชาและขอพร เพื่อให้เกิดสิริมงคลต่อการดำเนินชีวิต และ

พุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปจะนิยมเดินทางมาสักการะขอพรเป็นจุดแรกก่อนที่จะไปทำบุญในจุดอื่น ๆ ภายในพระปฐมเจดีย์

(3) **สักการะหลวงพ่พระประธาน พระพุทธรูปศิลาขาว พระพุทธรูปศิลาขาว** ประทับนั่งห้อยพระบาท ปางปฐมเทศนา สร้างขึ้นในศิลปะทวารวดี อายุกว่า 1,000 ปี เป็นพระประธานในอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์ เดิมประดิษฐานอยู่ที่วัดทุ่งพระเมรุหรือวัดพระเมรุซึ่งเป็นวัดร้าง ชาวบ้านพบพระพุทธรูปอยู่ในจอมปลวกสภาพยังสมบูรณ์ ขณะกำลังขนย้ายอิฐเพื่อนำมาบูรณะองค์พระปฐมเจดีย์ พระพุทธรูปองค์นี้สามารถถอดออกเป็นชิ้นส่วนต่าง ๆ ได้

(4) **สักการะพระพุทธรูปคันธารราษฎร์ ศิลปะทวารวดี** พระพุทธรูปศิลาขาว ประทับนั่งห้อยพระบาท ปางปฐมเทศนา ศิลปะทวารวดี อีกองค์หนึ่งที่สร้างในยุคเดียวกับหลวงพ่พระประธาน ประดิษฐานอยู่ที่ลานทางทิศใต้ขององค์พระปฐมเจดีย์ โดยในประวัติกล่าวไว้ว่า พระพุทธรูปศิลาขาวปางปฐมเทศนาในประเทศไทยมีอยู่ 4 องค์ ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา พระนครศรีอยุธยา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร และที่พระปฐมเจดีย์นี้มี 2 องค์ คือองค์นี้ที่อยู่ทางทิศใต้และพระประธานในอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์

(5) **สักการะพระพุทธรูปไสยาสน์ พระนอนในสมัยรัชกาลที่ 4** พระพุทธรูปไสยาสน์ ยาว 17 เมตร ที่มีความงดงามมากองค์นี้ รัชกาลที่ 4 โปรดให้สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานเป็นพระประธานในพระวิหารด้านตะวันตก

(6) **เรียนรู้เรื่องราวของดินแดนแห่งนี้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์** ถ้าอยากทราบประวัติศาสตร์ความเป็นมาของดินแดนแห่งนี้ต้องมาที่นี่ พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ได้รวบรวมโบราณวัตถุหายากตั้งแต่สมัยทวารวดี และหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในจังหวัดนครปฐม ความเจริญรุ่งเรืองจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

(7) เรียนรู้รูปแบบขององค์พระปฐมเจดีย์ที่เจดีย์องค์เก่าจำลองพระปฐมเจดีย์ถูกสร้างและบูรณะใหม่แล้วถึง 4 ครั้ง โดยได้สร้างครอบเจดีย์องค์เดิมไว้ จนกระทั่งเสร็จสมบูรณ์เป็นเจดีย์ในรูปแบบปัจจุบันในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยจะเห็นรูปทรงของเจดีย์ในยุคก่อนได้จากเจดีย์จำลององค์นี้ ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้ขององค์พระปฐมเจดีย์

(8) ศึกษาเรียนรู้ความงามของศิลปะช่างนครปฐมผ่านภาพจิตรกรรมฝาผนัง ในวิหารแต่ละหลังของวัดแห่งนี้ มีภาพวาดจิตรกรรมฝาผนังที่งดงามอยู่ ไม่ว่าจะเป็นภาพที่วาดให้เห็นด้านในขององค์พระเจดีย์ที่หาชมได้ยาก ในวิหารหลวงด้านทิศใต้ ตั้งแต่ในอดีตที่เป็นสลูบมียอดปราศรัย จนเป็นทรงระฆังอย่างในปัจจุบัน หรือจะเป็นภาพเทพชุมนุมที่มีรูปร่างหน้าตา สรีระ และท่าทางที่มีความสมจริง ก็มีความงดงามไม่แพ้กัน

(9) การทำบุญสังฆทานและถวายผ้าห่มองค์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งจะมีพระสงฆ์และคณะกรรมการวัดคอยอำนวยความสะดวกในการทำบุญทั้งด้านหน้าทางเข้าวิหาร และด้านองค์พระร่วงโรจนฤทธิ์ กิจกรรมและจุดต่าง ๆ ตั้งอยู่ภายในบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งจะใช้ระยะเวลาในการเดินทางแต่ละจุดไม่มากนัก มีต้นไม้และอาคารที่สัปปายะ เหมาะแก่การทำบุญและการพักผ่อน

4.1.3 การบูรณาการพันธกิจของวัดกับการส่งเสริมการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาอย่างมีชีวิต

ต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นปัจจัยสำคัญให้องค์พระปฐมเจดีย์และจังหวัดนครปฐม เป็นที่รับรู้และเป็นศูนย์รวมศรัทธาของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป อันสืบเนื่องจากข้อมูลและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีที่ปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของภาคกลางมาเป็นเวลานาน จังหวัดนครปฐมเคยติดอันดับการท่องเที่ยวมากที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย และในระยะ 10 ปีที่ผ่านมาพบว่า นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาเที่ยวประมาณ 10 ล้านคนต่อปี และเป็นนักท่องเที่ยวต่างประเทศประมาณ

150,000–200,000 คนต่อปี จุดเด่นที่สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของพื้นที่ของ องค์พระปฐมเจดีย์และจังหวัดนครปฐม คือ แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะทางพระพุทธศาสนาดินแดนแห่งสุวรรณภูมิตามความเชื่อของคนในพื้นที่ นอกจากนี้แล้วยังมีโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศาสนสถานที่สำคัญอีกด้วย

การบูรณาการพระพุทธศาสนาในการส่งเสริมการเรียนรู้ของคณะสงฆ์ วัดพระปฐมเจดีย์ ที่สะท้อนให้เห็นการธำรงรักษาพระพุทธศาสนา การเชื่อมโยงกับสังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะการปลูกฝังให้อยู่ในวิถีของพระภิกษุสงฆ์และประชาชนทั่วไป การหล่อหลอมคุณธรรมจริยธรรมให้เป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตที่สำคัญประกอบด้วย

1) การให้การศึกษาแก่พระภิกษุสงฆ์ เป็นภารกิจของวัดที่จะส่งเสริมและสนับสนุนให้การศึกษาแก่พระสงฆ์ วัดพระปฐมเจดีย์มีโรงเรียนสหศึกษาบาลี องค์พระปฐมเจดีย์ เป็นการศึกษาบาลีศึกษา โดยใช้ระเบียบกตรอบ ๆ องค์พระปฐมเจดีย์เป็นห้องเรียน จัดการศึกษาตั้งแต่ระดับเปรียญตรีถึงเปรียญเอก โดยมีพระภิกษุสงฆ์ภายในวัดและจากวัดในพื้นที่จังหวัดนครปฐมเข้ามาศึกษา

2) การให้การศึกษาแก่เด็กและเยาวชน พื้นที่วัดพระปฐมเจดีย์ นอกจากจะเป็นสถานที่ศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรแล้วยังเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กับเด็กและเยาวชน โดยเฉพาะศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เปิดรับนักเรียนในพื้นที่ชุมชนโดยรอบของอำเภอเมืองนครปฐม และผู้สนใจทั่วไป เนื้อหาของหลักสูตรเน้นการศึกษาวិชาการทางพระพุทธศาสนา และหลักสูตรระยะสั้น ได้แก่ ดนตรี การสวดสรภัญญะ ภาษาต่างประเทศ อบรมคุณธรรมจริยธรรมตามวิถีที่ดั่งามของชาวพุทธ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นต้น และทางวัดพระปฐมเจดีย์ได้ให้การสนับสนุนสวัสดิการต่าง ๆ ในการอำนวยความสะดวกต่อการศึกษา เช่น อาหารกลางวัน ชุดแต่งกาย รวมถึงการมอบทุนการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชนผู้ที่เรียนดีมีความประพฤติดีงาม เป็นต้น

3) **ศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ความเชื่อ และตำนาน**
นอกจากประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาแล้ว ตามความเชื่อของชุมชนท้องถิ่นได้กล่าวถึงการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมเจดีย์ โดยมีเค้าโครงเรื่องจากตำนาน “พญางงพญาพาน” และได้เล่าสืบทอดต่อ ๆ กันมา ตำนานพญางงพญาพานเป็นความเชื่อท้องถิ่นที่ยังปรากฏอยู่ในปัจจุบัน สถานที่ปรากฏในตำนานหลายแห่ง เช่น วัดดอนยายหอม พระประโทนเจดีย์ ได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่สำคัญของชาวจังหวัดนครปฐม

4) **ศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของพระพุทธศาสนา เชื่อมโยงกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา** ภายในวัดพระปฐมเจดีย์นอกจากจะมีองค์พระปฐมเจดีย์เป็นโบราณสถานที่สำคัญแล้ว ยังมีการบูรณปฏิสังขรณ์และการก่อสร้างปูชนียสถานต่าง ๆ เพื่อให้พุทธศาสนิกชน และประชาชนทั่วไปได้เข้ามาศึกษาและท่องเที่ยว และได้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย

(1) **พระอุโบสถของวัดพระปฐมเจดีย์** เป็นศาสนสถานที่สำคัญของวัดพระปฐมเจดีย์ ตามประวัติได้ก่อสร้างเมื่อสมัยรัชกาลที่ 4 สันนิษฐานว่าเป็นพระอุโบสถที่ก่อสร้างครอบพระอุโบสถเดิม มีการค้นพบหินเสมาเก่าแก่ สันนิษฐานว่าเป็นสมัยทวารวดี ด้านหลังพระอุโบสถบันทึกคาถา “เย ธมฺมา” ได้มีการบูรณะใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 7 และยังเป็นรูปทรงสมัยทวารวดีเหมือนเดิม

(2) **พระวิหารทั้ง 4** เป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ประกอบด้วย ด้านทิศตะวันออก เรียกว่า “พระวิหารหลวง” เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางตรัสรู้ประทับนั่งขัดสมาธิ พระวิหารด้านทิศใต้ เรียกว่า “วิหารปัญจวัคคีย์” เป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางปฐมเทศนา แสดงธรรมจกกับปวัตตสูตรโปรดพระปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 รูป คือ พระโกณฑัญญะ พระวชิระ พระภัททิยะ พระมหานามะ และพระอัสสชิ และด้านหลังมีพระพุทธรูปนาคปรก พระวิหารด้านทิศตะวันตก เรียกว่า “พระวิหารพระนอน” ซึ่งสร้างในสมัย

ราชการที่ 4 วิหารด้านทิศเหนือ ได้สร้างขึ้นสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นที่ตั้งของพระพุทธรูปปางประสูติ และด้านหน้าเป็นที่ประดิษฐานพระร่วงโรจนฤทธิ์ และมีบันไดทางขึ้นเป็นรูปนาคตามคติชาวพุทธ

(3) **วิหารเก๋งจีน** เป็นชื่อเรียกของ “พระวิหารพระพุทธไสยาสน์” เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธไสยาสน์ศิลปะแบบจีน และเป็นที่ตั้งของห้องสมุดโรงเรียนสหศึกษาบาลี

(4) **พิพิธภัณฑสถานวัดพระปฐมเจดีย์** สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 เพื่อเป็นศาลาโรงธรรม และเป็นศาลาการเปรียญ สำหรับการบำเพ็ญกุศลและฟังพระธรรมเทศนาของพุทธศาสนิกชน ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นพิพิธภัณฑสถานในสมัยรัชกาลที่ 6 เพื่อเก็บรักษาโบราณวัตถุต่าง ๆ

(5) **ศาลาพลับพลาพระเครื่อง** สร้างในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นสถานที่ทรงพระเครื่องเป็นที่โปรยทาน และที่เสด็จลงจากพระเกี้ยวสำหรับขึ้นนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์

(6) **พระพุทธรูปปางสำคัญ ๆ** ที่ประดิษฐานรอบองค์พระปฐมเจดีย์ ได้แก่ (1) **พระร่วงโรจนฤทธิ์** พระพุทธรูปปางห้ามญาติ มีขนาดสูง 12 ศอก 4 นิ้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้อัญเชิญมาประดิษฐานที่พระวิหารเหนือเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2458 (2) **พระพุทธรูปปางประสูติ** ประดิษฐานภายในห้องหลังวิหารพระร่วงโรจนฤทธิ์ (3) **พระพุทธรูปปางป่าเลไลยก์** ประดิษฐานอยู่ภายในห้องด้านหลังวิหารพระร่วงโรจนฤทธิ์ (4) **พระพุทธรูปปางตรัสรู้** ชื่อพระพุทธรูปนันทราย และพระปางสมาธิซุ้มเรือนแก้ว (5) **พระพุทธรูปมหายานวิชัย** (6) **พระพุทธรูปปางแสดงปฐมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร** โปรดปัญจวัคคีย์ ตั้งอยู่ทางวิหารด้านทิศใต้ขององค์พระปฐมเจดีย์ เป็นต้น

(7) **ที่พักสงฆ์** ด้านทิศตะวันตกขององค์พระปฐมเจดีย์มีกุฏิสงฆ์โบราณ พุทธศาสนิกชนเชื่อว่ามีอายุร่วมพันปี และเป็นที่พักของพระโสดาและพระอัครเถระ ที่เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ ที่พักสงฆ์

ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปัจจุบันยังเป็นที่ศึกษาประวัติศาสตร์และเป็นที่เคารพบูชาของพุทธศาสนิกชนที่เข้ามาทำบุญภายในวัด

สถานที่ต่าง ๆ ภายในบริเวณได้แสดงให้เห็นถึงสังคมและวัฒนธรรมทั้งในระดับชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งรวมถึงรูปแบบของความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นโครงสร้างเชิงสัญลักษณ์ที่ทำให้วิถีพระพุทธศาสนาในท้องถิ่นโดยเฉพาะองค์พระปฐมเจดีย์นั้นมีความเด่นชัด และมีความสำคัญต่อศรัทธาพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างยิ่ง เป็นคุณค่าที่มีความต่อเนื่องเป็นวิถีของชาวจังหวัดนครปฐมและใกล้เคียง

4.2 การบูรณาการพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างคุณค่าตามคติสุวรรณภูมิ กรณีวัดพระปฐมเจดีย์

จากผลการวิจัยที่ค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เป็นฐาน งานวิจัยนี้จะแสดงผลการบูรณาการพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างสร้างคุณค่าตามคติสุวรรณภูมิกรณีวัดพระปฐมเจดีย์ ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

4.2.1 มิติด้านองค์ประกอบ

1) โบราณคดี/ประวัติศาสตร์บอกเล่า วัดพระปฐมเจดีย์ และองค์พระปฐมเจดีย์ ได้แสดงให้เห็นถึงการสืบสานวัฒนธรรมและความเชื่อในพระพุทธศาสนา เห็นได้จากวรรณกรรมท้องถิ่น จิตรกรรม ประติมากรรม ประเพณี วัฒนธรรม แบบแผนกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในวัดและองค์พระปฐมเจดีย์ รวมไปถึงความสัมพันธ์ทางสังคมและแนวการปฏิบัติที่ทำให้ความเชื่อในพระพุทธศาสนาในพื้นที่ยังมีชีวิต และอยู่ในวิถีของประชาชนในพื้นที่ ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจน คือตามประวัติศาสตร์ของพื้นที่ที่มีประวัติความเป็นมายาวนานในแผ่นดินสุวรรณภูมิ มีความเจริญรุ่งเรืองสืบเนื่องมานับตั้งแต่สมัยสุวรรณภูมิ และเป็นหัวเมืองและราชธานีสำคัญในสมัยทวารวดี ในยุคนั้น นครปฐมเป็นแหล่งเผยแผ่อารยธรรม

จากประเทศอินเดีย ซึ่งรวมทั้งพระพุทธศาสนา นครปฐมจึงเป็นศูนย์กลางของความเจริญ มีชนชาติต่าง ๆ อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นจำนวนมาก ประวัติศาสตร์โบราณคดี และประวัติศาสตร์บอกเล่าในท้องถิ่น จึงมีอยู่เป็นจำนวนมากและเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย และภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

2) **วิถีสังคมและวัฒนธรรม ศรัทธา ความเชื่อของท้องถิ่น** ความเชื่อตามตำนานท้องถิ่นของชาวจังหวัดนครปฐมและพื้นที่ใกล้เคียง ได้กลายเป็นสำนึกร่วมและเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นผ่านเรื่องเล่าที่ถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ตำนานเกี่ยวกับการสร้างพระปฐมเจดีย์ที่เกี่ยวข้องกับตำนานพญางงพญาวาน นอกจากนี้ยังมีตำนานเกี่ยวกับสถานที่ที่เกี่ยวข้องกัน เช่น ตำนานวัดดอนยายหอม ตำนานถนนขาด ตำนานการสร้างวัดพระประโทนเจดีย์ ตำนานพระธรรมศาลา เป็นต้น ทั้งหมดเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Resource) ที่แฝงอยู่ในวิถีของชุมชน เป็นอัตลักษณ์เฉพาะของตำนาน และเรื่องเล่าที่มีแบบฉบับเฉพาะตนและได้ส่งต่อมาถึงเยาวชนรุ่นหลัง

3) **ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เชื่อมโยงวิถีพระพุทธศาสนา** ประเพณีและกิจกรรมที่สำคัญและถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของพุทธศาสนิกชนพื้นที่จังหวัดนครปฐมที่มีศรัทธาต่อองค์พระปฐมเจดีย์ คือ **ประเพณีการแห่ผ้าห่มองค์พระปฐมเจดีย์** โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อนำผ้าห่มพระธาตุ และเป็นประเพณีตามความเชื่อถือของคนในท้องถิ่นว่า การได้ถวายผ้าแก่พระสงฆ์จะได้านิสงส์มาก ประเพณีนี้เป็นกิจกรรมหนึ่งในงานนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ นอกจากจะเป็นความเชื่อของชุมชนแล้ว หน่วยงานราชการและภาครัฐต่าง ๆ ในพื้นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว นับว่าเป็นงานชุมชนและสร้างการมีส่วนร่วมให้กับทุกภาคส่วนในพื้นที่จังหวัดนครปฐม นอกจากนี้ยังมีงานเทศกาลนมัสการ**พระปฐมเจดีย์** มีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ การเชิญชวนพุทธศาสนิกชนได้ทำบุญรำลึกถึงคุณพระรัตนตรัย โดยถือเอานิมิตหมายจากการที่องค์พระปฐมเจดีย์ เป็น

เจดีย์ที่สำคัญในพระพุทธศาสนาของประเทศไทย เป็นประเพณีปฏิบัติที่สืบเนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 งานนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์จะถูกจัดขึ้นทุกปีในช่วงเวลาวันเพ็ญกลางเดือน 12 รวมเป็นเวลาทั้งหมด 9 วัน 9 คืน การทำบุญตามประเพณีนี้นอกจากจะเป็นการกำหนดช่วงเวลาเพื่อมานมัสการกราบไหว้บูชารำลึกถึงคุณพระรัตนตรัยแล้ว ยังเป็นโอกาสสำคัญที่รวบรวมเงินบริจาคสมทบเป็นทุนถวายไว้สำหรับบูรณปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมเจดีย์ให้คงอยู่ต่อไปอีกด้วย

4) วิถีการดำรงชีวิต การกิน การอยู่ แบบแผนเชิงพฤติกรรมในชีวิตประจำวัน การเป็นศาสนสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และการเป็นศูนย์กลางบริหารพระพุทธศาสนาในภูมิภาค จุดเด่นที่สำคัญ คือ การเป็นสถานศึกษาจัดการศึกษาให้กับพระภิกษุสามเณร มีโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ การจัดการศึกษาศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และสถานปฏิบัติธรรมสำหรับพุทธศาสนิกชนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา แบบแผนการดำรงชีวิต การกิน การอยู่ รวมถึงพฤติกรรมต่าง ๆ ของวัดพระปฐมเจดีย์ตั้งอยู่บนฐานศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นแบบแผนตามหลักการดำเนินชีวิตแบบสายกลางในพระพุทธศาสนา

5) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น และเป็นรากฐานทางปัญญาของพื้นที่ องค์พระปฐมเจดีย์นอกจากมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์แล้วยังเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นอัตลักษณ์ของจังหวัด และท้องถิ่น ปัจจุบันตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัดนครปฐม มี “รูปพระปฐมเจดีย์ ประดับด้วยเครื่องหมายเลข 4 ไทยในพระมหากษัตริย์มงกุฎ” เป็นการย้ำถึงความสำคัญของ “พระพุทธศาสนา” ที่มีคุณค่าต่อสังคมไทยและชาวจังหวัดนครปฐม ในฐานะที่เป็นพื้นที่ที่ตั้งของอารยธรรมสำคัญ การที่มีประวัติศาสตร์และตำนานความเป็นมายาวนานในแผ่นดินที่ได้ชื่อว่า เป็นดินแดนสุวรรณภูมิ นอกจากนี้แล้วคำขวัญประจำจังหวัด

นครปฐม คือ “ส้มโหวาน ข้าวสารขาว ลูกสาวงาม ข้าวหลามหวานมัน สนามจันทร์งามล้น พุทธมณฑลคู่ธานี พระปฐมเจดีย์เสียดฟ้า สวยงามตาแม่น้ำท่าจีน” ยังแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระปฐมเจดีย์ทั้งในฐานะความเจริญงอกงามของพระพุทธศาสนาและความเป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แฝงอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของชาวจังหวัดนครปฐม และพื้นที่ใกล้เคียง

สำหรับความเชื่อมโยงของคติสุพรรณภูมิกับกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ ภายในองค์พระปฐมเจดีย์ และวัดพระปฐมเจดีย์จากการลงพื้นที่สังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมของคณะวิจัย สรุปได้ตามตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ของคติสุวรรณภูมิกับกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ
ภายในองค์พระปฐมเจดีย์และวัดพระปฐมเจดีย์

องค์ประกอบ ตามคติ สุวรรณภูมิ	พุทธบูรณาการ	ความสัมพันธ์ของคติสุวรรณภูมิ กับวัดพระปฐมเจดีย์
โบราณคดี/ ประวัติศาสตร์ บอกเล่า	วัฒนธรรม	ประวัติศาสตร์ของพื้นที่ที่มีประวัติความเป็นมา ยาวนานในแผ่นดินสุวรรณภูมิ มีความเจริญรุ่งเรือง สืบเนื่องมาจากสมัยสุวรรณภูมิ เป็นหัวเมืองและ ราชธานีสำคัญในสมัยทวารวดี
	จิตอาสา	ศูนย์กลางการจัดการศึกษาทางพระพุทธศาสนา และสังคมสงเคราะห์ในพื้นที่จังหวัดนครปฐม และปริมณฑล
	เศรษฐกิจพอเพียง/ การพัฒนาที่ยั่งยืน	มีพื้นที่การเรียนรู้ด้านคุณธรรมจริยธรรม การ ประกอบกิจการทางพระพุทธศาสนา
วิถีสังคมและ วัฒนธรรม ศรัทธา ความเชื่อ ของท้องถิ่น	วัฒนธรรม	ตำนานเกี่ยวกับการสร้างวัดพระปฐมเจดีย์ที่เกี่ยวข้อง เนื่องกับตำนานพญากงพญาพาน นอกจากนี้ ยังมีตำนานเกี่ยวกับสถานที่ที่เกี่ยวข้องกัน เช่น ตำนานวัดดอนยายหอม ตำนานถนนขาด ตำนานการสร้างวัดพระประโทนเจดีย์ เป็นต้น ทั้งหมดเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Resource) ที่แฝงอยู่ใน วิถีของชุมชน
	จิตอาสา	สำนึกร่วมในการรักษาท้องถิ่น และจิตอาสาในการ ดูแลพระพุทธศาสนา
	เศรษฐกิจพอเพียง/ การพัฒนาที่ยั่งยืน	มีพื้นที่การเรียนรู้ด้านคุณธรรมจริยธรรม การ ประกอบกิจการทางพระพุทธศาสนา

ตารางที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ของคติสุวรรณภูมิกับกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ
ภายในองค์พระปฐมเจดีย์และวัดพระปฐมเจดีย์ (ต่อ)

องค์ประกอบ ตามคติ สุวรรณภูมิ	พุทธบูรณาการ	ความสัมพันธ์ของคติสุวรรณภูมิ กับวัดพระปฐมเจดีย์
ประเพณีและ วัฒนธรรมท้องถิ่นที่เชื่อมโยงวิถี พระพุทธศาสนา	วัฒนธรรม	ประเพณีการแห่ผ้าห่มองค์พระปฐมเจดีย์ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อนำผ้าห่มพระธาตุ และเป็นประเพณีตามความเชื่อถือของคนใน ท้องถิ่นว่าการได้ถวายผ้าแก่พระสงฆ์จะได้ อานิสงส์มาก และงานเทศกาลนมัสการพระ ปฐมเจดีย์ มีวัตถุประสงค์สำคัญคือการเชิญ ชวนพุทธศาสนิกชนได้ทำบุญรำลึกถึงคุณพระ รัตนตรัย โดยถือเอานิมิตหมายจากการที่องค์ พระปฐมเจดีย์เป็นเจดีย์ที่สำคัญทางพระพุทธ ศาสนาและของประเทศไทย
	จิตอาสา	มีจิตอาสาในการช่วยเหลือภารกิจวัด
	เศรษฐกิจพอเพียง/ การพัฒนาที่ยั่งยืน	มีพื้นที่การเรียนรู้ด้านคุณธรรมจริยธรรม การ ประกอบกิจการพระพุทธศาสนา
วิถีดำรงชีวิต การกิน การอยู่ แบบแผน พฤติกรรม ใน ชีวิตประจำวัน	วัฒนธรรม	กิจกรรมต่าง ๆ จึงเชื่อมกับวิถีการดำเนินชีวิต
	จิตอาสา	ของชุมชนอย่างเป็นเนื้อเดียวกัน การออกแบบ
	เศรษฐกิจพอเพียง และการพัฒนาที่ยั่งยืน	กิจกรรมและโครงการต่าง ๆ ของเครือข่ายจิต อาสา นั้น คณะกรรมการ แคนนำได้ให้ความสำคัญ กับวิถีการดำเนินชีวิต การกิน การอยู่ และ แบบแผนชีวิตของสมาชิกในชุมชน และกลุ่ม เป้าหมาย โดยเฉพาะเรื่องคุณภาพชีวิต และการ ส่งเสริมสุขภาพพื้นฐาน นอกจากการบูรณาการ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นฐานคิดและ แนวปฏิบัติสำหรับการทำงานแล้ว ยังให้ประยุกต์ ใช้แนวทางการส่งเสริมสุขภาพเข้าไปเสริมด้วย

ตารางที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ของคติสุวรรณภูมิกับกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ
ภายในองค์พระปฐมเจดีย์และวัดพระปฐมเจดีย์ (ต่อ)

องค์ประกอบ ตามคติ สุวรรณภูมิ	พุทธบูรณาการ	ความสัมพันธ์ของคติสุวรรณภูมิ กับวัดพระปฐมเจดีย์
ภูมิปัญญา ท้องถิ่นที่เป็น อัตลักษณ์ เฉพาะถิ่น และ เป็นรากฐานทาง ปัญญาของพื้นที่	วัฒนธรรม	ตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัดนครปฐมมี “รูป พระปฐมเจดีย์ ประดับด้วยเครื่องหมายเลข 4 ไทยในพระมหาพิชัยมงกุฏ” เป็นการย้ำถึง ความสำคัญของ “พระพุทธศาสนา” ที่มีคุณค่า ต่อสังคมไทยและชาวจังหวัดนครปฐม และ คำขวัญประจำจังหวัดนครปฐมคือ “ส้มโอหวาน ข้าวสารขาว ลูกสาวงาม ข้าวหลามหวานมัน สนามจันทร์งามล้น พุทธมณฑลคู่ธานี พระ ปฐมเจดีย์เสียดฟ้า สวยงามตาแม่น้ำท่าจีน” ยัง แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระปฐมเจดีย์ทั้ง ในฐานะความเจริญงอกงามทางพระพุทธศาสนา และความเป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น
	จิตอาสา	
	เศรษฐกิจพอเพียง และการพัฒนาที่ยั่งยืน	

จากตารางที่ 1 เป็นการยืนยันได้ว่าองค์พระปฐมเจดีย์ และวัดพระปฐมเจดีย์เป็นดินแดนทางพระพุทธศาสนาที่ทรงคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมสืบสานต่อเนื่องมาตั้งแต่พระพุทธศาสนาเข้ามายังดินแดนสุวรรณภูมิเมื่ออดีตกว่าสองพันปี แฝงด้วยแบบแผนการดำเนินชีวิตที่เป็นปัจจุบันตามหลักพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดนครปฐมได้เป็นอย่างดี

4.2.2 พระปฐมเจดีย์กับการสร้างคุณค่าตามคติสุวรรณภูมิ

จากการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม ตลอดถึงการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องของวัดพระปฐมเจดีย์ และองค์พระปฐมเจดีย์ ได้แสดงให้เห็นถึงการเป็นพุทธสถานที่ทรงคุณค่าของประเทศ มีประวัติศาสตร์เชื่อมโยงทั้งประวัติศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ได้ชื่อว่าเป็นดินแดนแห่งสุวรรณภูมิตามความเชื่อของพุทธศาสนิกชนในพื้นที่ วัดพระปฐมเจดีย์นอกจากเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สำคัญของคณะสงฆ์แล้ว ยังเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ชาติไทย ศูนย์กลางการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ การสังคมสังเคราะห์ และอื่น ๆ อีกหลายด้าน อันเป็นผลสืบเนื่องจากการเป็นวัดที่มีความสำคัญระดับประเทศ อีกทั้งมีต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมในระดับสูง คุณค่าทางพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในวัดพระปฐมเจดีย์ และองค์พระปฐมเจดีย์จึงสามารถมองได้หลายมิติ เพื่อให้เห็นภาพของคุณค่าทางพระพุทธศาสนาเชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คณะวิจัยได้พัฒนาเป็นกรอบแนวคิดที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ความเป็นองค์พระปฐมเจดีย์ที่เป็นศูนย์กลางแห่งศรัทธาและการศึกษาของชาวพุทธ ซึ่งประกอบด้วยความสัมพันธ์ 3 ด้าน คือ **ประการแรก** ด้านสังคมและวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประเพณีวัฒนธรรมความเชื่อ และแบบแผนพฤติกรรมที่เด่นชัด **ประการที่สอง** ด้านการเป็นแหล่งเรียนรู้และสร้างแรงบันดาลใจการเป็นจิตอาสาและจิตสาธารณะซึ่งสะท้อนออกมาให้เห็นในรูปแบบของการเป็นศูนย์กลางการให้ความรู้ การระดมทุน และการสนับสนุนกิจกรรมด้านสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ และ**ประการสุดท้าย** ด้านที่เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการน้อมนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นหลักในการดำเนินชีวิตกล่าวคือคุณธรรมความพอเพียง และการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน ซึ่งทั้งหมดมีฐานคิดมาจากพุทธธรรมนั่นเอง โดยสามารถสรุปเป็นแผนภาพแสดงคุณค่าทางพระพุทธศาสนาได้ ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 แสดงการบูรณาการหลักพุทธธรรมกรณีองค์พระปฐมเจดีย์
ที่มา: คณะผู้วิจัย

องค์พระปฐมเจดีย์ เป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นศูนย์รวมอารยธรรมทางด้านประวัติศาสตร์ชาติและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การบริหารจัดการ กิจกรรมและการดำเนินการต่าง ๆ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของพุทธธรรมที่แฝงอยู่ในทุกมิติ จุดเด่นที่สำคัญจากการสังเกตการณ์ คือ การน้อมนำเอามงคล 38 ประการ สังฆะนิยมธรรมและอนุตตริยะ บูรณาการสอดแทรกในทุกมิติ เป็นคุณค่าทั้งด้านการบริหารจัดการ คุณค่าทางจิตวิญญาณ เป็นไปเพื่อเป็นหลักในการดำเนินชีวิต การเรียนรู้ และการสร้างปฏิสัมพันธ์กับสังคมและชุมชน

ศักยภาพและพื้นที่ที่มีต้นทุนทางประวัติศาสตร์ขององค์พระปฐมเจดีย์ ผวนกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ อย่างยาวนานควบคู่กับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย และ ประวัติศาสตร์ชาติไทย ได้เป็นปัจจัยสำคัญในการทำให้พื้นที่เป็นศูนย์กลาง พระพุทธศาสนาที่เด่นชัดในภูมิภาคนี้ เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้คนในพื้นที่จังหวัดนครปฐม และ จังหวัดปริมณฑล เป็นศูนย์กลางการแสดงสินค้าออกร้านตามเทศกาลสำคัญ ทั้งที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและเกี่ยวกับปฏิทินของทางราชการ ในมิติ ทางพระพุทธศาสนาได้สะท้อนให้เห็นถึง “ความมีชีวิตของพระพุทธศาสนา” ที่ประกอบด้วย ศรัทธา ความเชื่อ พิธีกรรม แรงบันดาลใจ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และอื่น ๆ อีกหลายประการ ซึ่งทั้งหมดมีรากฐานที่สำคัญ คือ สังคมและวัฒนธรรม ความเชื่อและตำนานท้องถิ่น และหลักธรรมทางพระพุทธ ศาสนาที่ได้เป็นพื้นฐานสำคัญทั้งในแง่วิถีคิดและวิถีการดำเนินชีวิต ที่สำคัญดังได้ กล่าวแล้วข้างต้นคือ เป็นบทเรียนเชิงรูปธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้ พุทธธรรมไปพร้อม ๆ กับพัฒนาการของสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย หลักธรรม ที่บูรณาการที่สำคัญเช่น อนุตตรียะ 6 หลักมงคล 38 ประการ หลักสังฆนียธรรม เป็นหลักธรรมพื้นฐานที่สอดแทรกในทุกกิจกรรม ส่วนสิ่งที่ต้องคำนึงถึงใน การพัฒนาและยกระดับสู่การเป็นพื้นที่ต้นแบบของการสร้างคุณค่าตามคติ สุวรรณภูมิ กรณีองค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม คือ 1) การเป็นศูนย์กลาง ทางพระพุทธศาสนา มีประวัติศาสตร์เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ของประเทศ ประวัติสถาบันพระมหากษัตริย์ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น รวมถึงความเชื่อตาม ตำนานท้องถิ่น ซึ่งทั้งหมดได้กลายเป็นต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่เด่นชัด และเป็นที่ยอมรับของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ 2) ศาสนวัตถุที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ การศึกษาทาง พระพุทธศาสนา ศูนย์กลางการบริหารคณะสงฆ์ระดับท้องถิ่นและระดับภูมิภาค

- 3) สืบสานประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นศูนย์กลางของการสืบสานประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่น มีความต่อเนื่อง และเป็นที่ยอมรับของพุทธศาสนิกชน และ
- 4) ก่อเกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจและอาชีพแก่ชุมชนรอบข้าง เอื้อประโยชน์และสร้างคุณค่าให้กับประชาชนในด้านเศรษฐกิจและการพัฒนาคุณภาพชีวิต

5. สรุปผลการวิจัย

พระปฐมเจดีย์มีประวัติศาสตร์บอกเล่ายึดโยงกับประวัติศาสตร์ดินแดนสุวรรณภูมิ ในส่วนของประเทศไทยย้อนอดีตกลับไปได้กว่าสองพันปี เมื่อครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งสมณทูตมาเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนสุวรรณภูมิ โดยคนไทยสืบทอดความเชื่อว่า ดินแดนบริเวณนครปฐมและพื้นที่ใกล้เคียงในปัจจุบัน คือ ศูนย์กลางรับเอาพระพุทธศาสนาเมื่อครั้งนั้น และสืบทอดต่อมาจนถึงปัจจุบัน พระปฐมเจดีย์ คือ ประจักษ์พยานทางโบราณวัตถุและโบราณสถานที่ยืนยันศรัทธาและความเชื่อที่สืบทอดกันมา ปัจจุบันยังคงสะท้อนให้เห็นคุณค่าของศรัทธาความเชื่อนั้น ดังที่ผลการวิจัยนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่า พระปฐมเจดีย์และวัดพระปฐมเจดีย์ได้รังสรรค์ประโยชน์ต่าง ๆ มากมายอย่างไม่สิ้นสุด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้นับถือศรัทธาจะมองเห็นคุณค่า ประโยชน์ โอกาส ในการนำพระพุทธศาสนาผ่านสื่อกลาง คือ พระปฐมเจดีย์และวัดพระปฐมเจดีย์แห่งนี้ มาเป็นฐานในการพัฒนาสังคมที่เกี่ยวข้องให้เจริญสืบไปทั้งในมิติทางวัตถุและจิตใจ ซึ่งตัวอย่างของการนำพื้นที่กรณีศึกษาพระปฐมเจดีย์และวัดแห่งนี้ ที่ได้สร้างคุณค่าตามคติสุวรรณภูมิ ที่งานวิจัยนี้นำเสนอไว้ เพื่อทำทลายต่อการนำไปศึกษา พัฒนาต่อยอด เป็นแนวทางปฏิบัติและพัฒนาสืบต่อโดยยึดโยงการพัฒนาในปัจจุบันอนาคต กับพระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิเมื่อครั้งอดีตแรกเริ่มในส่วนของประเทศไทย อันถือได้ว่า เป็นรากเหง้าของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน และเพื่อการส่งต่อไปสู่นาคต่ออย่างยั่งยืน

6. ข้อเสนอแนะ

6.1 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

- 1) ภาควิชาที่เกี่ยวข้องกับพระปฐมเจดีย์และวัดพระปฐมเจดีย์ ควรส่งเสริมการรับรู้และการตระหนักถึงคุณค่า ความสำคัญของโบราณวัตถุและโบราณสถานแห่งนี้มากยิ่งขึ้นและส่งเสริมในเชิงกลยุทธ์ด้วย
- 2) นำผลการวิจัยนี้ไปขยายผลเพื่อนำคุณค่าของโบราณสถานแห่งนี้สู่สังคมไทยอย่างเต็มศักยภาพและในวงกว้างมากยิ่งขึ้น

6.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

- 1) ควรศึกษาวิจัยคุณค่าของโบราณสถานและโบราณวัตถุทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญในภาคอื่น ๆ เพื่อสร้างคุณค่าของพระพุทธศาสนาตามคติสุพรรณภูมิ
- 2) ควรศึกษาวิจัยค้นหาจุดอ่อนจุดแข็ง โอกาสพัฒนาของวัดทางพระพุทธศาสนาที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานมีความสำคัญในมิติต่าง ๆ เพื่อสร้างคุณค่าต่อการพัฒนาสังคม ในมิติ ศาสนา สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ

บรรณานุกรม

• ภาษาไทย

1. หนังสือ

กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อพัฒนาจังหวัด. แผนพัฒนาจังหวัดนครปฐม 2561-2564. นครปฐม: สำนักงานจังหวัดนครปฐม, 2564.

<http://www.oic.go.th/fileweb/cabinfocenter1/drawer022/general/data0001/00001321.pdf>.

2. บทความ

ชูตินันท์ สาแก้ว และสิทธิพร ภิรมย์รัตน์. “การศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐานและการพัฒนาเมืองนครปฐมเพื่อการวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาชุมชน.” วารสารวิชาการ *Veridian E-Journal ฉบับมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ*, ปีที่ 7, ฉบับที่ 3, (กันยายน – ธันวาคม 2557): 1265–1283.

3. รายงานวิจัย

รศิกา อังกูร. “ความพร้อมของวัดในเขตกรุงเทพมหานครเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยผ่านการนำชมศิลปวัฒนธรรม.” รายงานการวิจัย, สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2544.

4. ข้อมูลจากเว็บไซต์

ศูนย์ข้อมูลกลางทางด้านศาสนา. “สถิติผู้นับถือ.” สืบค้นเมื่อ 14 ตุลาคม 2565.
<https://e-service.dra.go.th/religion/buddhism?type=10>.

สหประชาชาติ ประเทศไทย. “เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน เมืองและชุมชนที่ยั่งยืน.” สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2565.

<https://thailand.un.org/th/sdgs/11>.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. “ข้อมูลวัด และ พระทั่วประเทศ พ.ศ. 2564.” สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2565.

<https://www.onab.go.th/th/page/item/index/id/1>.

หมวดที่ 2

บทความวิชาการ

ใบลานเรื่อง “สมันตภูวนา” ฉบับรดน้ำแดง
รัชกาลที่ 2: การศึกษาต้นฉบับ และทบทวนกับฉบับพิมพ์
ของสมาคมบาลีปกรณ์ (Pāli Text Society)

The Rot Nam Daeng Copy of the Palm-Leaf
Manuscript entitled *Samantakūṭavaṇṇanā* in the Reign
of King Rama II: A Study of the Palm-Leaf Manuscript
and A Review of the Printed Edition
of the Pāli Text Society

พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์* และณัชพล ศิริสวัสดิ์**

Phramaha Kaweesak WAPEEKUNLASET and Natchapol SIRISAWAD

* นิลิระดับดุษฎีบัณฑิต,

* ** ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* Doctoral Candidate, * ** Department of Eastern Languages, Faculty of Arts,
Chulalongkorn University, Thailand

ตอบรับบทความ (Received) : 30 มิ.ย. 2565

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 22 ม.ค. 2566

DOI : 10.14456/djbs.2023.3

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 5 ต.ค. 2565

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 31 ม.ค. 2566

บทคัดย่อ

สมันตภูฏาณณาเป็นวรรณคดีบาลีที่พระเวทเทพระแต่งขึ้นในเกาะลังกา ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 18 มีเนื้อหาเกี่ยวกับการสรรเสริญภูเขาสมันตภูฏา เป็นหลัก ต้นฉบับใบลานเรื่องนี้ในปัจจุบันเท่าที่พบในประเทศไทยมี 5 ฉบับ บทความนี้มุ่งศึกษาต้นฉบับหมายเลข 2298/ก/1-2 อันเป็นฉบับรตน้าแดง สมัย รัชกาลที่ 2 โดยศึกษาลักษณะของต้นฉบับใบลาน เครื่องหมายต่าง ๆ ตัวเขียน และการแก้ไขข้อความ และทบทวนกับฉบับพิมพ์ของสมาคมบาลีปกรณ์ (Pali Text Society) เพื่อแสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะของต้นฉบับใบลาน

ผลการศึกษาพบว่า ต้นฉบับนี้มีเอกลักษณ์ตรงที่ความงดงามของลวดลาย รตน้าบนพื้นรักแดงของปกหน้าและปกหลัง มีการแก้ไขข้อความในหลายรูปแบบ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า มีผู้นำต้นฉบับมาใช้งานหลังจากที่สร้างต้นฉบับเสร็จแล้ว ส่วน การทบทวนกับฉบับพิมพ์ของสมาคมบาลีปกรณ์พบข้อสังเกต 4 ประการ ได้แก่ (1) ต้นฉบับใบลานมีการจารรูปคำภาษาบาลีต่างจากฉบับพิมพ์ (2) ต้นฉบับใบลาน ช่วยสันนิษฐานคำที่ควรถูกต้องให้แก่ฉบับพิมพ์ได้ในกรณีที่ฉบับพิมพ์มีข้อ บกพร่องที่อาจเกิดจากกระบวนการพิมพ์ (3) ฉบับพิมพ์มีเนื้อความที่สมบูรณ์ กว่าต้นฉบับใบลาน และ (4) ต้นฉบับใบลานและฉบับพิมพ์สืบสายการคัดลอก ต่างสาขากัน การทบทวนต้นฉบับทั้งสองนี้แสดงให้เห็นว่า แม้ปัจจุบันจะมีคัมภีร์ ทางพุทธศาสนาพิมพ์เผยแพร่เป็นจำนวนมากแล้ว แต่การศึกษาค้นคว้าต้นฉบับใบลานก็ ยังเป็นสิ่งที่จำเป็นและไม่ควรถูกมองข้าม

คำสำคัญ: สมันตภูฏาณณา ภูเขาสมันตภูฏา ต้นฉบับใบลาน ฉบับรตน้าแดง รัชกาลที่ 2

Abstract

The Pāli literature entitled *Samantakūṭavaṇṇanā* was composed by Vedeha Thera in Lanka in the late 13th century, for the purpose of praising Mount Samantakuta. At present, there were 5 palm-leaf manuscripts found in Thailand. This paper focuses on the study of the manuscript no. 2298/ก/1-2, which was the Rot Nam Daeng Copy in the reign of King Rama II through the study of the characteristics of the palm-leaf manuscript, various markers, scribble script and text corrections together with the review of the printed edition of the Pāli Text Society in order to show the characteristics of the palm-leaf manuscript.

The results showed that this palm-leaf manuscript was unique because of the splendor of a red lacquered background on the front and back covers. The text has been edited in many formats, so this reflects that the palm-leaf manuscript was being used after it had been produced. The review of the printed edition of the Pāli Text Society revealed that there are 4 significant observations which are (1) the palm-leaf manuscript has a form of Pāli words which are different from the printed edition, (2) the palm-leaf manuscript helps to assume the correct wording for the printed edition in case of some defect caused by printing process, (3) the printed edition has more complete content than the palm-leaf manuscript, and (4) the transmission of both examples should be different recension. The review shows that although many Buddhist scriptures has been published at present, the study of palm-leaf manuscripts was still necessary and should not be abandoned.

Keywords: *Samantakūṭavaṇṇanā*, Mount Samantakuta, Palm-Leaf Manuscript, A Rot Nam Daeng Copy, King Rama II

1. บทนำ

สมันตกุฏวันณา (*Samantakuṭavanṇanā*) แปลว่า “การสรรเสริญ ภูเขาสมันตกุฏ” เป็นชื่อของวรรณคดีบาลีที่พระเวทเทเถระแต่งขึ้นในลังกา ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 18 มีเนื้อหาเริ่มด้วยเรื่องราวพุทธประวัติตั้งแต่พระ โพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตลงมาประสูติและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จากนั้น กล่าวถึงการที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปเกาะลังกา 3 ครั้ง โดยเฉพาะครั้งที่ 3 นั้นได้ประทับ รอยพระบาทไว้บนยอดเขาสมันตกุฏ และมีการพรรณนาความงดงามของภูเขาดังกล่าวอันเป็นที่มาของชื่อเรื่อง

ในประเทศไทย ชื่อของภูเขาสมันตกุฏปรากฏหลักฐานทางจารึกมาตั้งแต่ สมัยสุโขทัย ได้แก่ จารึกนครชุม (พ.ศ. 1900)¹ จารึกเขากบ (ราว พ.ศ. 1902-1912) จารึกเขาสุมณภู (พ.ศ. 1911) และจารึกรอยพระยุคลบาทวัดบวรฯ (พ.ศ. 1970) ซึ่งล้วนกล่าวถึงการจำลองรอยพระพุทธรูปจากภูเขาสมันตกุฏ ในลังกา² หลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าคนไทยในอดีตรู้จักภูเขาภูเขานี้ แต่กว่าที่ จะรู้ว่ามี การแต่งวรรณคดีบาลีเรื่องสมันตกุฏวันณาเพื่อสรรเสริญภูเขาภูเขานี้ นั้น เพิ่งปรากฏในสมัยอยุธยาตอนปลาย จากหลักฐานคือชื่อเรื่องและการแบ่งเนื้อหาใน ตำราไตรปิฎก³ และในสมัยรัตนโกสินทร์ก็ได้มีการสำรวจต้นฉบับใบลานเรื่องนี้

¹ ดูเพิ่มเติมใน จตุพร ศิริสัมพันธ์ และคณะ, *ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย* (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2548), 69–70.

² แม้ในจารึกจะปรากฏชื่อภูเขาต่างกันเป็นสมันตกุฏ สุมณภู สุมณบรรพต สุมณภู บรรพต สุมณคีรี หรือสมันตคีรี แต่โดยความหมายแล้วคือภูเขาภูเขเดียวกัน ดูเพิ่มเติมใน เรื่องเดียวกัน, 91–92, 94, 97, 123, 338.

³ ข้อความว่า “abhisambodhika laṅkāya pathamagamana laṅkāya dutiya-gamana kalyāṇidesagamana || 4 samantakuṭavanṇanā ||” ผู้เขียนปริวรรตจาก อักษรขอมโดยอ่านจากภาพถ่ายต้นฉบับใบลานเรื่องตำราไตรปิฎก ลานโก ด้านหน้า (Recto) บรรทัดที่ 4 – 5 อ้างถึงใน ศานติ ภักดีคำ, *ตำราไตรปิฎก* (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2560).

แล้วพบว่ามิตันฉบับโบราณอยู่จำนวน 2 ผูก⁴ อย่างไรก็ตาม วรรณคดีบาลีเรื่องนี้ไม่แพร่หลายในประเทศไทยมากนัก แต่ทว่าได้ผ่านสายตาของชาวตะวันตกมาตั้งแต่ พ.ศ. 2501 (ค.ศ. 1958) โดยการตรวจชำระของ C. E. Godakumbura⁵ ทั้งยังมีการแปลเป็นภาษาอังกฤษโดย Ann Appleby Hazlewood⁶ เมื่อ พ.ศ. 2529 (ค.ศ. 1986) โดยมีสมาคมบาลีปกรณ์ (Pāli Text Society) เป็นผู้จัดพิมพ์เผยแพร่หนังสือทั้งสองเล่ม

ใน พ.ศ. 2563 พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์ ได้เสนอวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทฉบับที่ 1 ในหัวข้อว่า “วรรณกรรมบาลีเรื่องสมันตกุฎวณณา: การศึกษาวรรณศิลป์และสังคม” โดยใช้ฉบับพิมพ์อักษรโรมันของ C. E. Godakumbura เป็นหลัก จากนั้นได้แปลภาษาบาลีเป็นภาษาไทย และมุ่งศึกษาเนื้อหาในด้านวรรณศิลป์และภาพสะท้อนทางสังคมเป็นสำคัญ แม้พระมหากวีศักดิ์ได้สำรวจบัตร์รายการต้นฉบับโบราณเรื่องสมันตกุฎวณณาที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร และให้ข้อมูลไว้ว่ามี 5 ฉบับก็จริง แต่ก็ไม่ได้ศึกษาลักษณะของต้นฉบับโบราณโดยละเอียด⁷ ผู้เขียนได้สำรวจอีกครั้งหนึ่ง พบข้อมูลที่สอดคล้องกับพระมหากวีศักดิ์ โดยต้นฉบับทั้งห้ามีรายละเอียดดังนี้

⁴ กรรมการหอพระสมุดฯ, บัญชีคัมภีร์ภาษาบาลี แล คัมภีร์สันสกฤต อันมีฉบับในหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร, ให้พิมพ์ในงานเฉลิมพระชันษาชาวยศ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระมหาสมณะ (ม.ป.ท.: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2464), 26.

⁵ *Samantakūṭavaṇṇanā of Vedeha Thera*, ed. C. E. Godakumbura (London: Pāli Text Society, 1958).

⁶ *In Praise of Mount Samanta (Samantakūṭavaṇṇanā) by Vedeha Thera*, trans. Ann Appleby Hazlewood (London: Pāli Text Society, 1986).

⁷ ดูเพิ่มเติมใน พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์, “วรรณกรรมบาลีเรื่องสมันตกุฎวณณา: การศึกษาวรรณศิลป์และสังคม,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทฉบับที่ 1, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2563), 50–53.

1) **ต้นฉบับหมายเลข 859/1-2** เป็นฉบับทองใหญ่ รัชกาลที่ 1 ไม่ประทับ
ทองทึบ มีตราประจำรัชกาล มีจำนวน 2 ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หน้าละ
5 บรรทัด ทรงสร้างโดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ไม่ปรากฏปีที่
สร้าง จัดเก็บรักษาไว้ที่หอพระมณเฑียรธรรม ภายในพระบรมมหาราชวัง

2) **ต้นฉบับหมายเลข 2298/ก/1-2** เป็นฉบับร่น้ำแดง รัชกาลที่ 2 ไม่ประทับ
ประดับเกล็ดหอย มีตราประจำรัชกาล มีจำนวน 2 ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร
หน้าละ 5 บรรทัด ทรงสร้างโดยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ไม่ปรากฏปีที่สร้าง จัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนัก
หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

3) **ต้นฉบับหมายเลข 2303/ก/1-2** เป็นฉบับทองทึบ รัชกาลที่ 5 ไม่ประทับ
ทาร์กดำ มีจำนวน 2 ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หน้าละ 5 บรรทัด
ไม่ปรากฏผู้สร้างและปีที่สร้าง จัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและ
จารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

4) **ต้นฉบับหมายเลข 6086/ก/1-2** เป็นฉบับทองทึบ ไม่ประทับทาร์ก
มีจำนวน 2 ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หน้าละ 5 บรรทัด ไม่ปรากฏ
ผู้สร้างและปีที่สร้าง จัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนัก
หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

5) **ต้นฉบับหมายเลข 10646** เป็นฉบับล่องชาด ไม่ประทับธรรมดา
มีจำนวน 2 ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หน้าละ 5 บรรทัด ไม่ปรากฏ
ผู้สร้างและปีที่สร้าง จัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนัก
หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นว่า มีต้นฉบับหมายเลข 859/1-2 ฉบับทองใหญ่
รัชกาลที่ 1 และ 2298/ก/1-2 ฉบับร่น้ำแดง รัชกาลที่ 2 ที่มีตราประจำรัชกาล
อันแสดงให้เห็นว่าทั้ง 2 ฉบับนี้มีความสำคัญในฐานะที่เป็นใบลานฉบับหลวง
ในสมัยรัตนโกสินทร์ ในบทความนี้ ผู้เขียนจึงมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาต้นฉบับ

ใบลานเรื่องนี้ให้เป็นที่รู้จัก แต่เนื่องจากยังไม่สามารถเข้าถึงต้นฉบับหมายเลข 859/1-2 ที่จัดเก็บรักษาไว้ที่หอพระมณเฑียรธรรม ภายในพระบรมมหาราชวัง จึงจะศึกษาต้นฉบับหมายเลข 2298/ก/1-2 อันถือว่าเป็นฉบับที่เก่าที่สุดที่จัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร โดยมุ่งศึกษาลักษณะของต้นฉบับใบลานเพื่อให้เห็นองค์ประกอบอย่างละเอียด นอกจากนี้ ด้วยความที่ผู้เขียนพบปัญหาเกี่ยวกับตัวบทในฉบับพิมพ์ของ C. E. Godakumbura ซึ่งอาจเกิดจากกระบวนการพิมพ์หรือต้นฉบับที่นำมาใช้ตรวจชำระ ดังนั้น ผู้เขียนจึงจะใช้ต้นฉบับหมายเลข 2298/ก/1-2 นี้ทบทวนกับฉบับพิมพ์ของสมาคมบาลีปกรณ์ (Pāli Text Society) เพื่อพยายามคลี่คลายปัญหาที่พบ อย่างไรก็ตาม บทความนี้ไม่ได้มุ่งศึกษาเนื้อหา (Content) หรือนำเสนอเกี่ยวกับการตรวจชำระเชิงวิพากษ์ (Textual criticism) จึงไม่ได้วินิจฉัยว่าฉบับใดคงคำอ่านดั้งเดิมเอาไว้ เป็นแต่เพียงการนำเสนอเพื่อให้เห็นลักษณะเฉพาะของต้นฉบับใบลานเท่านั้น

2. ข้อตกลงเบื้องต้น

ผู้เขียนปริวรรตอักษรขอมเป็นอักษรไทยเฉพาะหัวข้อที่ 3.1 – 3.5 เท่านั้น นอกจากนั้นปริวรรตเป็นอักษรโรมันทั้งหมด เพราะการปริวรรตเป็นอักษรไทยไม่สามารถแสดงการแก้ไขข้อความหรือความแตกต่างด้านอักขรวิธีได้เด่นชัดเท่ากับอักษรโรมัน จึงเป็นอุปสรรคในการนำเสนอผลการศึกษาบางประการ

3. การศึกษาต้นฉบับใบลานเรื่องสมันตภูฏาวันณา ฉบับรดน้ำแดง รัชกาลที่ 2

ต้นฉบับหมายเลข 2298/ก/1-2 ที่เรียกว่า “ฉบับรดน้ำแดง” นี้เป็นใบลานที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงให้จารและสร้างต้นฉบับขึ้นมา

นับว่ามีความสำคัญยิ่งในฐานะที่เป็นใบลานฉบับหลวงประจำรัชกาล

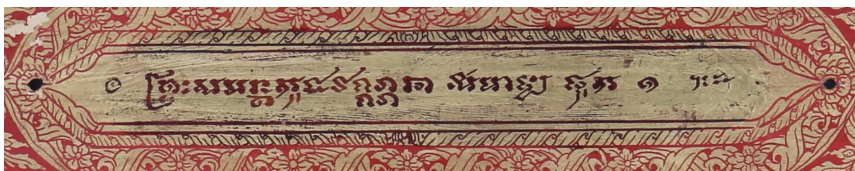
รูปแบบอักษรขอมในต้นฉบับนี้ไม่แตกต่างจากเรื่องอื่น ๆ ที่จารขึ้นในช่วงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ฉะนั้นแล้ว ผู้เขียนจึงไม่ได้ศึกษารูปอักษรขอม หากแต่จะศึกษาลักษณะภายนอกอื่น ๆ อันได้แก่ ปกหน้า ปกหลัง ไบรอนปก เครื่องหมายต่าง ๆ ตัวเกี๋ยน ไปจนถึงการแก้ไขข้อความ อันจะแสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะของต้นฉบับใบลานสำหรับนี้ ดังต่อไปนี้

3.1 ปกหน้า ปกหลัง ไบรอนปก

ต้นฉบับสมันตกุฎาวณณาเป็นใบลานจำนวน 2 ผูก ปกหน้า (ภาพที่ 1) ของแต่ละผูกมีอักษรขอมย่อเส้นซุบรักดำบนพื้นทองที่บอกชื่อเรื่องว่า “พระสมันตกุฎาวณณา สี่หฟ” ตามด้วยคำว่า “ผูก” และเลขลำดับผูก กล่าวคือ ถ้าเป็นผูกที่ 1 จะใช้เลขไทย “๑” (ภาพที่ 2) และถ้าเป็นผูกที่ 2 จะใช้เลขไทย “๒”

ภาพที่ 1 ปกหน้า

ภาพที่ 2 อักษรขอมย่อเส้นซุบรักดำบนพื้นทองที่บอกชื่อเรื่องว่า
“พระสมันตกุฎาวณณา สี่หฟ ผูก ๑ ฑะ”

สำหรับเอกลักษณ์ประการหนึ่งของใบลานฉบับรตนน้ำแดง คือ ปกหน้า (ภาพที่ 1) และปกหลัง (ภาพที่ 3) จะตกแต่งด้วยลายรดน้ำบนพื้นรักแดง เป็นลายก้านขดออกเถา เทพนมครึ่งตัว เทพธำครึ่งตัว เคล้าภาพครุฑยุคนาคอยู่ภายในรูป

พุ่มข้าวบิณฑ์ อันเป็นรูปสัญลักษณ์ประจำรัชกาลที่ 2 ที่กรอบเขียนลายประจำยาม ปีกนกแบบประดิษฐ์อย่างใหม่⁸ ถือเป็นฉบับที่หาดูได้ยาก เพราะนอกจากที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติแล้ว ไม่ปรากฏในวัดหรือสถานที่อื่น⁹

ภาพที่ 3 ปกหลัง

ด้านที่สองของปกหน้า (ภาพที่ 4) มีการบอกเลขที่คัมภีร์ที่จัดทำโดยกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารีอยู่บริเวณด้านซ้ายของใบลานรวมถึงตราประทับของหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งเป็นการทำขึ้นในสมัยหลัง คือ ในสมัยที่กำหนดเลขบัญชีบริเวณกึ่งกลางมีอักษรย่อ “ป” และ “สมนต” ซึ่งคำหลังนี้สันนิษฐานได้ว่าย่อมาจากคำว่า “สมนตกุฎาณณนา” จากนั้นตามด้วยเลขลำดับผูก “๑” และคำว่า “รดน้ำแดง” ซึ่งหมายถึง “ฉบับรดน้ำแดง” ในสมัยรัชกาลที่ 2 ข้อความดังกล่าวปรากฏในด้านที่สองของปกหลังด้วย (ภาพที่ 5) ต่างแค่ใช้อักษรย่อ “ล” แทน “ป” ซึ่งอักษรย่อทั้งสองนี้ผู้เขียนยังไม่สามารถหาความหมายได้¹⁰

ภาพที่ 4 ด้านที่สองของปกหน้า

⁸ ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และวิรัตน์ อนุนาทรวงกูร, *คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2546), 34–35.

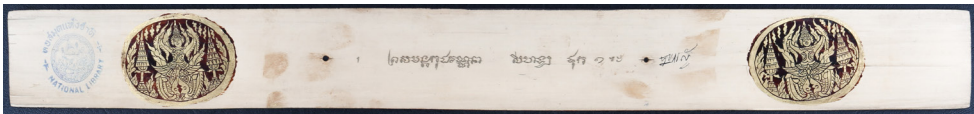
⁹ สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์, *คัมภีร์ใบลานในประเทศไทย* (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), 135.

¹⁰ ไม่แน่ว่า “ป” หมายถึง “ปาลี” และ “ล” หมายถึง “ลังกา” หรือไม่

ภาพที่ 5 ด้านที่สองของปกหลัง

ส่วนใบรองปก (ภาพที่ 6) ประกอบด้วยอักษรขอมจารบอกชื่อเรื่อง ลำดับผู้กล่าว “๑ พุทธมนตกุฎาวณนา สีนหฺ พุก ๑ ๓๕” และตัวเกเขียนระบุว่า “ทานแล้ว” ซึ่งเป็นคนละลายมือ อันมีนัยสำคัญที่หมายถึงว่ามีนักปราชญ์ได้ตรวจทานแก้ไขข้อความในต้นฉบับ (สัมพันธ์กับหัวข้อ 3.6 ต่อไป) แต่ไม่สามารถกำหนดอายุได้ว่าตรวจทานเมื่อใด

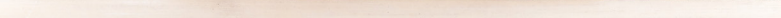
ภาพที่ 6 ใบรองปก

ทั้งนี้ ด้านซ้ายและขวาของใบรองปกประกอบด้วยรูปครุฑยุคแรก อันเป็นรูปสัญลักษณ์ในรัชกาลที่ 2 (ภาพที่ 6) อยู่ตรงกลางภายในรูปวงรี มีฉัตร 5 ชั้น ขนาบอยู่ 2 ข้าง และมีลายชอกนกเปลวประกอบในพื้นที่ว่าง¹¹ (ภาพที่ 7)

ภาพที่ 7 พระบรมราชสัญลักษณ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 2

¹¹ ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และวิรัตน์ อนุนาทรวงกูร, *คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์*, 43.

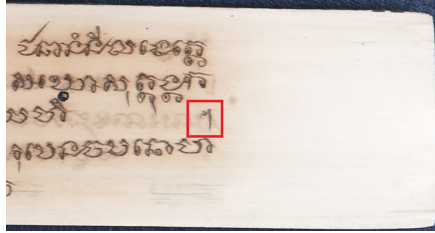
3.2 อังกาในต้นฉบับ

၈၆၆
 ၈၆၇
 ၈၆၈
 ၈၆၉
 ၈၇၀
 ၈၇၁
 ၈၇၂
 ၈၇၃
 ၈၇၄
 ၈၇၅
 ၈၇၆
 ၈၇၇
 ၈၇၈
 ၈၇၉
 ၈၈၀
 ၈၈၁
 ၈၈၂
 ၈၈၃
 ၈၈၄
 ၈၈၅
 ၈၈၆
 ၈၈၇
 ၈၈၈
 ၈၈၉
 ၈၉၀
 ၈၉၁
 ၈၉၂
 ၈၉၃
 ၈၉၄
 ၈၉၅
 ၈၉၆
 ၈၉၇
 ၈၉၈
 ၈၉၉
 ၉၀၀
 ၉၀၁
 ၉၀၂
 ၉၀၃
 ၉၀၄
 ၉၀၅
 ၉၀၆
 ၉၀၇
 ၉၀၈
 ၉၀၉
 ၉၁၀
 ၉၁၁
 ၉၁၂
 ၉၁၃
 ၉၁၄
 ၉၁၅
 ၉၁၆
 ၉၁၇
 ၉၁၈
 ၉၁၉
 ၉၂၀
 ၉၂၁
 ၉၂၂
 ၉၂၃
 ၉၂၄
 ၉၂၅
 ၉၂၆
 ၉၂၇
 ၉၂၈
 ၉၂၉
 ၉၃၀
 ၉၃၁
 ၉၃၂
 ၉၃၃
 ၉၃၄
 ၉၃၅
 ၉၃၆
 ၉၃၇
 ၉၃၈
 ၉၃၉
 ၉၄၀
 ၉၄၁
 ၉၄၂
 ၉၄၃
 ၉၄၄
 ၉၄၅
 ၉၄၆
 ၉၄၇
 ၉၄၈
 ၉၄၉
 ၉၅၀
 ၉၅၁
 ၉၅၂
 ၉၅၃
 ၉၅၄
 ၉၅၅
 ၉၅၆
 ၉၅၇
 ၉၅၈
 ၉၅၉
 ၉၆၀
 ၉၆၁
 ၉၆၂
 ၉၆၃
 ၉၆၄
 ၉၆၅
 ၉၆၆
 ၉၆၇
 ၉၆၈
 ၉၆၉
 ၉၇၀
 ၉၇၁
 ၉၇၂
 ၉၇၃
 ၉၇၄
 ၉၇၅
 ၉၇၆
 ၉၇၇
 ၉၇၈
 ၉၇၉
 ၉၈၀
 ၉၈၁
 ၉၈၂
 ၉၈၃
 ၉၈၄
 ၉၈၅
 ၉၈၆
 ၉၈၇
 ၉၈၈
 ၉၈၉
 ၉၉၀
 ၉၉၁
 ၉၉၂
 ၉၉၃
 ၉၉၄
 ၉၉၅
 ၉၉၆
 ၉၉၇
 ၉၉၈
 ၉၉၉
 ၁၀၀၀

¹² เรื่องเดียวกัน, 7.

3.3 เครื่องหมายอังคั่น

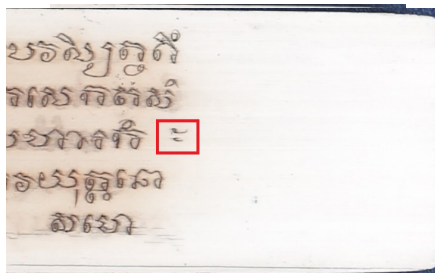
สมันตภูฏาณนาแต่งเป็นคาถาทั้งหมด 802 บท ซึ่งแต่ละบทนั้นจะมี 4 บาท ผู้เขียนพบว่าเครื่องหมายอังคั่น (๓) ในต้นฉบับใบลานเรื่องนี้ (ภาพที่ 10) จะใช้จารปิดท้ายคาถาแต่ละบท เป็นเครื่องหมายให้ผู้อ่านรู้ว่าจบแต่ละบทแล้ว

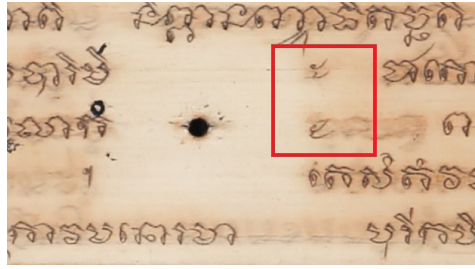
ภาพที่ 10 ตัวอย่างการใช้เครื่องหมายอังคั่น

3.4 เครื่องหมายละสุด

เครื่องหมายละสุด (๔) มีลักษณะคล้ายกับเครื่องหมายวิสรรชนีในปัจจุบัน หากจารทำยบรรทัด (ภาพที่ 11) หรือก่อนรื้อร้อยสายสนอง จะทำหน้าที่แสดงการหยุดจารเพื่อให้ข้อความในบรรทัดอื่นมีแนวตรงเสมอกันกับเครื่องหมายดังกล่าว ไม่จารเกินไปกว่านี้ หากจารหลังรื้อร้อยสายสนอง (ภาพที่ 12) จะทำหน้าที่แสดงการเริ่มต้นจารเพื่อให้ข้อความหลังรื้อร้อยสายสนอง เฉพาะบรรทัดที่ 2-4 มีแนวตรงเสมอกันกับเครื่องหมายดังกล่าว

ภาพที่ 11 เครื่องหมายละสุดท้ายบรรทัด

ภาพที่ 12 เครื่องหมายลวดหลังรูร้อยสายสนอง

3.5 ตัวเขียนในต้นฉบับ

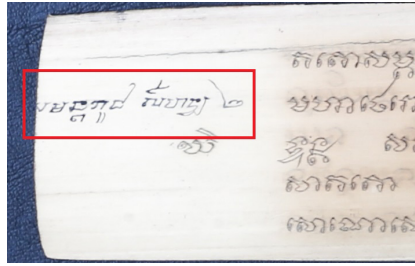
“ตัวเขียน” เป็นตัวอักษรที่นิยมเขียนแทรกนอกบรรทัดของตัวบทที่ใช้อักษรขอมบรรจง เป็นข้อความสั้น ๆ สำหรับอธิบายเนื้อหา มีขนาดเล็กและนิยมเขียนเฉียงขวา มีลายมือที่หวัด บางทีจึงเรียกว่า “อักษรขอมหวัด”¹³ ในต้นฉบับใบลานวรรณคดีบาลีบางเรื่อง พบว่า ตัวเขียนมีหน้าที่แปลกำกับข้อความภาษาบาลีเป็นภาษาไทย เสริมข้อความที่ไม่มีในภาษาบาลี¹⁴ ระบุดัชนีสัญลักษณ์ หรือบอกศักราช¹⁵

สำหรับต้นฉบับที่ผู้เขียนศึกษานี้ นอกจากตัวเขียนว่า “ทานแล้ว” ในใบรองปกแล้ว ยังพบอีกแห่งหนึ่งในลานขี ด้านหลัง (Verso) คือ คำว่า “สมนตภูฏ สี่พ ๒” (ภาพที่ 13) แต่ก็ไม่ได้มีนัยสำคัญ ทั้งนี้ น่าสังเกตว่าอักษร ส ปรากฏแค่ครึ่งตัว สะท้อนให้เห็นว่าการเขียนขอบใบลานทำหลังจากจารข้อความเสร็จแล้ว และตัวเขียนนี้เขียนขึ้นในเวลาเดียวกับตัวบท

¹³ ศานติ ภักดีคำ, “อักษรขอม จากอักษรเขมรโบราณสู่อักษรลุ่มน้ำเจ้าพระยาที่ส่งอิทธิพลให้กัมพูชา,” *สรรพศาสตร์ สรรพศิลป์ ถิ่นลพบุรี* (ลพบุรี: คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรีและภาคี, 2559): 400.

¹⁴ ดูเพิ่มเติมใน พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์, “ขาลีกัณหาภิเศกกัณฑ์ ฉบับภาษาบาลีของวัดบวรนิเวศวิหาร: การศึกษาต้นฉบับ การปริวรรต และการแปล,” *วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, ปีที่ 28, ฉบับที่ 1, (มกราคม – เมษายน 2564): 63–67.

¹⁵ ดูเพิ่มเติมใน เจียรระโน วิทิตกุล, “มหายุทธการวงศ์: ราชอิรชฉบับภาษาบาลี,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุขฎิบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2563), 48–50.

ภาพที่ 13 ตัวเขียนคำว่า “สมันตกุฎวณนา สี่พ ๒” ในลานฉิ ด้านหลัง (Verso)

3.6 การแก้ไขข้อความในต้นฉบับ

ดังที่กล่าวไปในเบื้องต้นว่า ใบรองปก มีตัวเขียนระบุว่า “ทานแล้ว” อันหมายความว่า มีการตรวจทานต้นฉบับนี้หลังจากที่สร้างต้นฉบับเสร็จแล้ว ซึ่งสัมพันธ์กับการที่ต้นฉบับนี้มีการแก้ไขข้อความเกือบทุกหน้า โดยมีวิธีแก้ไข 5 แบบ ได้แก่ (1) ใช้หมึกเขียนทับอักษรเดิม (2) ใช้หมึกเขียนเพิ่ม (3) ใช้หมึกทำเครื่องหมายกากบาทแล้วแทรกอักษรเข้ามา (4) ลบด้วยสีฝุ่นเทาออกดำและน้ำเงิน และ (5) การแทรกข้อความเข้ามา ทั้งนี้ ผู้เขียนจะนำเสนอโดยการปริวรรตอักษรขอมเป็นอักษรโรมัน โดยมีข้อกำหนดในการใช้สัญลักษณ์¹⁶ ดังนี้

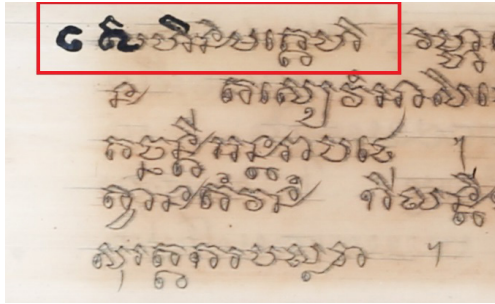
« » หมายถึง การเพิ่มข้อความโดยผู้ตรวจทานต้นฉบับ

{ } หมายถึง การลบข้อความโดยผู้ตรวจทานต้นฉบับ

3.6.1 ใช้หมึกเขียนทับอักษรเดิม

การแก้ไขในรูปแบบนี้จะเป็นการใช้หมึกเขียนทับอักษรเดิมซึ่งเป็นตัวจาร ดังตัวอย่างการใช้หมึกเขียนทับอักษรเดิมเป็น s (ส) เพิ่มสระ e (เอ) หน้า s นอกจากนี้ยังมีการจารเพิ่มสระ i (อิ) เหนืออักษร h (ห) เป็นคำว่า “«se»h«i» nimittehi” (ภาพที่ 14)

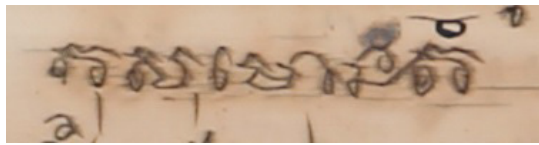
¹⁶ ปรับใช้มาจาก Natchapol Sirisawad, “The Mahāprātihāryasūtra in the Gilgit Manuscripts: A Critical Edition, Translation and Textual Analysis,” (PhD diss., Ludwig Maximilian University of Munich, 2019), 17.

ภาพที่ 14 การใช้หมึกเขียนทับอักษรและเขียนเพิ่ม

3.6.2 ใช้หมึกเขียนเพิ่ม

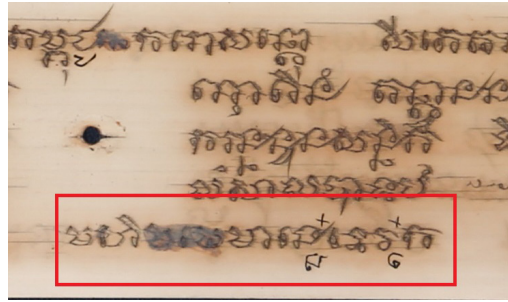
การแก้ไขในรูปแบบนี้จะเป็นการใช้หมึกเขียนเพิ่มเข้ามา ที่พบมาก คือนิคคหิต (ṃ) สระ u, ū, i, ī (อุ, อู, อิ, อี) ดังตัวอย่างการเขียนนิคคหิตเพิ่มเข้ามาเป็นคำว่า “kusumonata<<ṃ>>” (ภาพที่ 15)

ภาพที่ 15 การใช้หมึกเขียนเพิ่ม

3.6.3 ใช้หมึกทำเครื่องหมายกากบาทแล้วแทรกอักษรเข้ามา

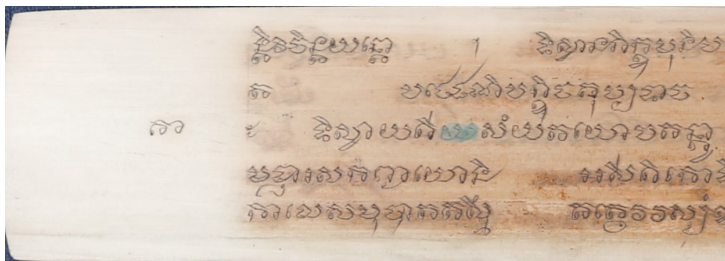
การแก้ไขในรูปแบบนี้จะเป็นการใช้หมึกทำเครื่องหมายกากบาท (kākapāda หรือ haṃsapāda) เหนือบรรทัดอักษรขอมบรรทัดที่เป็นตัวบทแล้วแทรกอักษรที่จะเพิ่มเข้ามาให้อยู่ใต้บรรทัด ดังตัวอย่างคำว่า “mahī[mapē] māne <<sa>>devak<<e>>” (ภาพที่ 16) เป็นการแทรกอักษร s (ส) และสระ e (เอ) ให้อยู่ใต้บรรทัด ทั้งยังมีการทำเครื่องหมายกากบาทใต้บรรทัดแล้วแทรกอักษรเข้ามาเหนือบรรทัดด้วย

ภาพที่ 16 การใช้หมึกทำเครื่องหมายกากบาทเหนือบรรทัดและ
ห้อยอักษรที่จะเพิ่มลงมาใต้บรรทัด

3.6.4 ลบด้วยสีฝุ่นเทาออกดำและน้ำเงิน

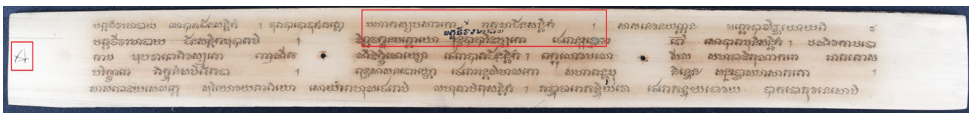
การแก้ไขในรูปแบบนี้จะเป็นการลบตัวอักษรที่ไม่ต้องการโดยใช้สีฝุ่นที่มีสีเทาออกดำหรือน้ำเงินแต้มตัวอักษรนั้น ดังตัวอย่างคำว่า “disvā yatī[ya]sam yatayopagantvā” (ภาพที่ 17) เป็นการใช้สีฝุ่นสีน้ำเงินแต้มอักษร y (ย) ทั้งนี้ ในผูกที่ 1 จะพบการใช้สีฝุ่นสีเทาออกดำเท่านั้น ส่วนในผูกที่ 2 พบการใช้ทั้งสีเทาออกดำและสีน้ำเงิน

ภาพที่ 17 ตัวอย่างการใช้สีฝุ่นสีน้ำเงินแต้มอักษรที่ไม่ต้องการ

3.6.5 การแทรกข้อความเข้ามา

การแก้ไขด้วยการแทรกข้อความเข้ามาในต้นฉบับนี้พบเพียงแห่งเดียว คือ ในลานฉิ ด้านหน้า (Recto) เท่านั้น โดยผู้ตรวจทานทำเครื่องหมายกากบาทคู่ (xx) ทางด้านซ้ายของใบลาน เพื่อแสดงให้เห็นว่ามีการเพิ่มข้อความในหน้านี้ (ภาพที่ 18) จากนั้นทำเครื่องหมายกากบาท (x) ในบรรทัดที่ต้องการจะแทรก และแทรกข้อความว่า “«pattacīvaram ādāya»” เข้ามาภายใต้บรรทัดนั้นในระหว่างคำว่า “mahākassapasāvako” และ “agamā jinasantikam” ทั้งนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับฉบับพิมพ์ของสมาคมบาลีปกรณ์แล้ว ข้อความที่แทรกเข้ามานี้เป็นส่วนหนึ่งของบทที่ 636 เป็นข้อความที่ถูกตัดทุกประการ¹⁷ ข้อนี้แสดงให้เห็นว่าผู้ตรวจทานต้นฉบับนี้ได้ใช้ต้นฉบับอื่นที่มีความถูกต้องกว่าในการตรวจทาน ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าจะเป็นต้นฉบับหมายเลข 859/1-2 ฉบับทองใหญ่ สมัยรัชกาลที่ 1 หรือไม่ เพราะถ้าเป็นเช่นนั้นจริง นั่นหมายความว่า ฉบับทองใหญ่อาจเป็นฉบับที่มีข้อความที่ถูกตัดและสมบูรณ์กว่าฉบับรดน้ำแดง

ภาพที่ 18 การแทรกข้อความว่า “«pattacīvaram ādāya»” เข้ามาในต้นฉบับ

4. การใช้ต้นฉบับใบลานทบทวนกับฉบับพิมพ์ของสมาคมบาลีปกรณ์

C. E. Godakumbura ได้ตรวจชำระวรรณคดีเรื่องนี้เป็นอักษรโรมัน เมื่อ ค.ศ. 1958 โดยใช้ข้อมูลในการตรวจชำระดังนี้

¹⁷ dhūtapāpo dhutaṅ’ aggo mahākassapasāvako
pattacīvaram ādāya agamā jinasantikam
Samantakūṭavaṇṇanā of Vedeha Thera, 58.

1) ฉบับพิมพ์อักษรสิงหลครั้งที่ 1 ค.ศ. 1890 และพิมพ์ครั้งที่ 2 ค.ศ. 1910
ตรวจชำระโดยพระธัมมานันทะ (Dhammānanda)

2) คำอ่านต่าง (Variant readings) ที่ให้ไว้ในเชิงอรรถของฉบับพิมพ์อักษร
สิงหลครั้งที่ 2

3) ต้นฉบับตัวเขียนในบริติชมิวเซียม (British Museum)

4) ต้นฉบับพิมพ์อักษรเทวนาครี บทที่ 1–113 ในวารสาร Journal of the
Buddhist Text Society of India, vol.1, pt.2, Calcutta ค.ศ. 1893

5) บางบทที่ได้รับการอ้างอิงในวรรณคดีสิงหลสมัยหลังเรื่องสัตธรรมา
รัตนการยะ (*Saddharma-ratnākara*)

6) ต้นฉบับตัวเขียนในโคลอมโบมิวเซียม (Colombo Museum)

ผู้เขียนพบปัญหาเกี่ยวกับตัวบทในฉบับพิมพ์ ซึ่งเป็นไปได้ว่าอาจเกิด
จากกระบวนการพิมพ์หรือความแตกต่างของต้นฉบับที่นำมาตรวจชำระ จึงมี
สมมติฐานว่าต้นฉบับใบลานหมายเลข 2298/ก/1-2 นี้อาจรักษาความถูกต้อง
ของตัวบทและคลี่คลายปัญหาดังกล่าวได้ ผู้เขียนจึงได้ใช้ต้นฉบับใบลานดังกล่าว
มาทบทวนกับฉบับพิมพ์แล้วพบข้อสังเกต 4 ประการ ได้แก่ (1) ต้นฉบับใบลาน
มีการจารรูปคำภาษาบาลีต่างจากฉบับพิมพ์ (2) ต้นฉบับใบลานช่วยสนับสนุน
คำที่ควรถูกต้องให้แก่ฉบับพิมพ์ (3) ฉบับพิมพ์มีเนื้อความที่สมบูรณ์กว่าต้นฉบับ
ใบลาน และ (4) ต้นฉบับใบลานและฉบับพิมพ์สืบสายการคัดลอกต่างสาขากัน
ดังนำเสนอต่อไปนี้

4.1 ต้นฉบับใบลานมีการจารรูปคำภาษาบาลีต่างจากฉบับพิมพ์¹⁸

วรรณคดีบาลีที่เรารู้จักกันในปัจจุบัน ตั้งแต่ชั้นพระไตรปิฎก อรรถกถา
ฎีกา ตลอดจนปกรณ์วิเสสต่าง ๆ ที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่เป็นอักษรโรมัน

¹⁸ ผู้เขียนอาศัยการศึกษาของเจียรไน วิทิตกุล เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา
หัวข้อนี้ ดูเพิ่มเติมได้ใน เจียรไน วิทิตกุล, “มหายุทธการวงศ์: ราชอิทธิราชฉบับภาษาบาลี,”
388–449.

สิงหล พม่า หรือ ไทย นั้น ล้วนมีตัวบทภาษาบาลีที่ผ่านการตรวจชำระโดยมีมาตรฐานการเขียนรูปพยัญชนะและรูปสัทที่ที่เป็นแบบแผนดังที่ปรากฏในพจนานุกรมภาษาบาลีหลายฉบับ แต่ทว่าต้นฉบับโบราณก่อนที่จะนำไปตรวจชำระเป็นฉบับพิมพ์นั้นไม่ค่อยมีผู้ได้นำมาเสนอให้เห็นถึงลักษณะการจารรูปคำภาษาบาลีมากนัก ฉะนั้นแล้ว ในหัวข้อนี้ผู้เขียนจึงได้ศึกษาประเด็นนี้แล้วพบว่าต้นฉบับโบราณมีการจารรูปคำภาษาบาลีต่างจากฉบับพิมพ์ จึงขอแสดงคำที่ปรากฏในฉบับพิมพ์ก่อนและเทียบเคียงกับต้นฉบับโบราณ แสดงให้เห็นความต่างโดยทำเป็นพยัญชนะตัวหนา ดังนี้

1) เปลี่ยนสระที่มีฐานกรณ์ (อวัยวะที่ใช้ออกเสียง) คนละตำแหน่ง เช่น เปลี่ยนสระ a (อะ) เป็น i (อิ) ในคำว่า pāramī (บารมี) เป็น pārimī

2) ยืดสระเสียงสั้นเป็นยาว เช่น ยืดเสียงสระ a (อะ) เป็น ā (อา) ในคำว่า suṇantu (จงฟัง) เป็น suṇāntu

3) หดสระเสียงยาวเป็นสั้น เช่น หดเสียงสระ ū (อุ) เป็น u (อุ) ในคำว่า pūretvā (บำเพ็ญแล้ว) เป็น puretvā

4) เปลี่ยนฐานที่เกิด เช่น เปลี่ยนพยัญชนะวรรณยุกต์ชะ (retroflex) เป็นวรรณยุกต์ทันตชะ (dental) ดังการเปลี่ยน ḍ (ฑ) เป็น d (ท) ในคำว่า mukhaṇḍalaṇḍito (ประดับด้วยมณฑลแห่งพระพักตร์) เป็น mukhaṇḍalaṇḍito

5) แทรกพยัญชนะ เช่น แทรก j (ช) ในคำว่า sitambujakaro (มีมือประคุดอกบัวขาว) เป็น sitambujjakaro

6) ลดพยัญชนะ เช่น ลด ṇ (ณ) ในคำว่า vaṇṇayissaṇ (ข้าพเจ้าจักพรรณนา) เป็น vaṇṇayissaṇ

7) เปลี่ยนนิคหิตเป็นพยัญชนะตัวที่ 5 ของวรรณยุกต์ เช่น เปลี่ยน padakkhiṇaṇ mātu เป็น padakkhiṇaṇ mātu

8) ผันคำขยายไม่ตรงตามลิงค์ (เพศ) ของประธาน เช่น ประโยคว่า “yā purī lolasāgarasannibhā” ในฉบับพิมพ์ มีประธานคือ “purī” (เมือง) เป็นอิตถีลิงค์

(เพศหญิง) และมีคำขยายผันลงท้ายด้วย ā (อา) เป็นเครื่องหมายแสดงอดีตลิงค์ คือ คำว่า “yā” (อันใด) และ “lolasāgarasannibhā” (เหมือนท้องทะเลที่มีคลื่น) แต่ทว่าต้นฉบับใบลานผันลงท้ายด้วย o (โอ) เป็นเครื่องหมายแสดงปุงลิงค์ (เพศชาย) กลายเป็นคำว่า “lolasāgarasannibho”

ลักษณะข้างต้นเหล่านี้แม้จะมีผู้มองว่าเป็น “ข้อบกพร่อง” ที่เกิดจากผู้จาร ที่ไม่มีความรอบคอบหรือมีความรู้ภาษาบาลีที่ยังไม่ดีพอ อย่างไรก็ตาม เราอาจมองได้ว่าลักษณะเหล่านี้เป็นปกติของวัฒนธรรมการสืบทอดต้นฉบับตัวเขียนในประเทศไทย เนื่องจากพบลักษณะเหล่านี้ในต้นฉบับใบลานของวรรณคดีบาลีเรื่องอื่นด้วย¹⁹ จึงเป็นไปได้ว่าในช่วงสมัยก่อนที่จะมีพจนานุกรม หรือพจนานุกรมยังไม่แพร่หลาย การเขียนรูปคำภาษาบาลีอาจจะยังไม่มีแบบแผนตายตัวเหมือนในปัจจุบัน ฉะนั้นแล้ว ผู้ศึกษาควรมองรูปคำภาษาบาลีในต้นฉบับใบลานในเชิงพรรณนา (descriptive) เพื่อทำความเข้าใจลักษณะที่ปรากฏ มากกว่าที่จะตัดสินว่าเป็นเรื่องผิด

4.2 ต้นฉบับใบลานช่วยสนับสนุนฐานคำที่ควรถูกต้องให้แก่ฉบับพิมพ์

จากการใช้ต้นฉบับใบลานทบทวนกับฉบับพิมพ์ ทำให้เห็นว่า ฉบับพิมพ์มีข้อผิดพลาดบางประการที่อาจเกิดจากกระบวนการพิมพ์หรือต้นฉบับที่ใช้ตรวจชำระ ซึ่งต้นฉบับใบลานหมายเลข 2298/ก/1-2 สามารถรักษาคำที่ถูกต้องไว้ได้ดังตัวอย่างต่อไปนี้

¹⁹ ดูเพิ่มเติมได้ในงานวิจัยเกี่ยวกับการตรวจชำระวรรณคดีบาลีเรื่องอื่น เช่น วัลลีย์ ภิงคารวัฒน์, “ชินาลังการ: การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), 8-9.; วาสน์ มุขยานวงศ์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ชินจรีต,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), 20-27.; สุปราณี พณิขพงศ์, “การตรวจชำระและศึกษาพุทธานุสสติในคัมภีร์จตุรารักขาอรรถกถาบาลี,” *วารสารธรรมธارا*, ปีที่ 5, ฉบับที่ 2, (กรกฎาคม – ธันวาคม 2562): 39–99. ด้วยเหตุนี้ การตรวจชำระวรรณคดีบาลีจึงไม่สามารถใช้ต้นฉบับใบลานเพียงฉบับเดียวได้ หากจำเป็นต้องใช้หลายฉบับมาสอบเทียบกัน

ตัวอย่างที่ 1 บทที่ 16 เป็นฉันทปฐยาวัตร

ตารางที่ 1 บทที่ 16 ในฉบับพิมพ์และต้นฉบับใบลาน

ฉบับพิมพ์	ต้นฉบับใบลาน
avhamānā va devānaṃ puralakhyā bhujāriva mandānileritā tuṅga- nānārāgaddhajā yahim ²⁰	amhamānāya devānaṃ puralakkhyā bhujāriva mandānileritā tuṅga- nānārāgadhajā yahim
คำแปล: (พระนครกบิลพัสดุ์) เป็นพระนคร ที่มีธงล้อมด้วยสีนानาพรรณสูงใหญ่พัด สะบัดโบกด้วยลมอย่างช้า ๆ ประหนึ่งแขน สองข้างของเทวดาทั้งหลายซึ่งกำลังเรียกอยู่... แห่งพระนคร	คำแปล: (พระนครกบิลพัสดุ์) เป็นพระนคร ที่มีธงล้อมด้วยสีนानาพรรณสูงใหญ่พัด สะบัดโบกด้วยลมอย่างช้า ๆ ประหนึ่งแขน สองข้างของเทวดาทั้งหลายซึ่งกำลังเรียกอยู่ ด้วยความมดงามแห่งพระนคร

บทนี้มีเนื้อหาว่าด้วยการชมเมืองกบิลพัสดุ์ แต่ฉบับพิมพ์มีปัญหาในคำว่า “puralakhyā” เพราะเมื่อแปลข้อความทั้งประโยคแล้วจะติดขัดในคำที่เป็นปัญหาดังกล่าว เนื่องจากคำว่า “puralakhyā” นี้ หากแยกศัพท์แล้วเป็นที่ชัดเจนเฉพาะคำว่า “pura” ที่แปลว่า “เมือง” ส่วนคำว่า “lakhyā” นั้นไม่ทราบความหมาย แต่เมื่อทบทวนคำนี้กับต้นฉบับใบลานแล้วพบว่า ต้นฉบับใบลานใช้คำว่า “lakkhyā” จึงทำให้ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตได้ว่า คำนี้มีรูปก่อนแจกวิภัตติว่า “lakkhi” ซึ่งตรงกับภาษาสันสกฤตว่า “lakṣmī” อันหมายถึง “สิริ, โชค, ความสำเร็จ, ความมดงาม, พระลักษมี” และเมื่อแจกคำนี้ในรูปวิภัตติที่ 3 จะได้รูปว่า “lakṣmyā” ดังนั้น คำว่า “lakhyā” ในฉบับพิมพ์นั้นควรจะเป็นคำว่า “lakkhyā” เหมือนในต้นฉบับใบลาน ซึ่งเป็นการแจกวิภัตติตามแบบสันสกฤต²¹ หากแต่พิมพ์ตัวสะกด “k” (ก) ตกไป ฉะนั้นแล้ว

²⁰ Samantakūṭavaṇṇanā of Vedeha Thera, 2.

²¹ สมันตกุฎวณณนาเป็นวรรณคดีบาลีที่ได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมภาษา

คำที่ถูกตัดคือ “*puralakḥhyā*” ซึ่งแปลได้ว่า “ด้วยความมั่งคั่งแห่งพระนคร” อันมีความหมายลงรอยดีกับเนื้อหาในบทที่ 16 ที่กำลังกล่าวถึงความรุ่งเรืองของเมืองกบิลพัสดุ์ ทั้งนี้ เมื่อตรวจสอบกับฉบับแปลภาษาอังกฤษ แม้ Ann Appleby Hazlewood จะแปลต่างจากผู้เขียนเป็น “...of *lakkhī*...”²² (ของพระลักชีหรือลักษมี) แต่นั่นก็เท่ากับเป็นการยืนยันว่า Ann Appleby Hazlewood และผู้เขียนมองคล้ายกันว่า “*lakhyā*” ในฉบับพิมพ์มีปัญหา แท้จริงควรจะเป็น “*lakkhyā*” ซึ่งมีรูปก่อนแจกเป็นวิภัตติที่ 3 ว่า “*lakkhī*” นั่นเอง

ตัวอย่างที่ 2 บทที่ 48 เป็นฉันทปฐยาวัตร

ตารางที่ 2 บทที่ 48 ในฉบับพิมพ์และต้นฉบับใบลาน

ฉบับพิมพ์	ต้นฉบับใบลาน
dehavdeaddumālamba- pārohbbhabhujadvayaṃ aṅgulīpallavantambu- binducārunakhāvaliṃ ²³	dehadevaddamālamba- pārohābhabhujadvayaṃ aṅgulīpalavantambu- bindhacārutakhāvaliṃ
คำแปล: “(ซึ่งพระนางยโสธรา) ผู้มีพระกร ทั้งสองคือกิ่งไม้ที่ห้อยย้อยลงมาจากต้นไม้... พระวรกาย ผู้มีถ้องแถวแห่งพระนขาางดงาม ดั่งหยदन้าอันมีในที่สุดแห่งปลายพระองค์	คำแปล: (ซึ่งพระนางยโสธรา) ผู้มีพระกร ทั้งสองคือกิ่งไม้ที่ห้อยย้อยลงมาจากต้นไม้ ของเทวดาคือพระวรกาย ผู้มีถ้องแถว แห่งพระนขาางดงามดั่งหยदन้าอันมีในที่สุด แห่งปลายพระองค์

สันสกฤตอย่างเข้มข้น ไม่ว่าจะเป็นสำนวนภาษา ไวยากรณ์ ขนบวรรณศิลป์ ฯลฯ. ดูเพิ่มเติมใน พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์, “วรรณกรรมบาลีเรื่องสมันตภูฏาวันณา: การศึกษาวรรณศิลป์และสังคม,” 81-91, 121-131.

²² *In Praise of Mount Samanta (Samantakūṭavaṇṇanā) by Vedeha Thera*, 3.

²³ *Samantakūṭavaṇṇanā of Vedeha Thera*, 4.

บทนี้มีเนื้อหาว่าด้วยการชมความงามของพระนางยโสธราโดยเปรียบเทียบส่วนต่าง ๆ ของพระวรกายกับสิ่งอื่น ๆ แต่ฉบับพิมพ์มีปัญหาในคำว่า “dehavdeaddumālā-” เพราะเมื่อแปลข้อความทั้งประโยคแล้วจะติดขัดในคำที่เป็นปัญหาดังกล่าว เนื่องจากคำว่า “dehavdeaddumālā-” หากแยกศัพท์แล้วเป็นที่ชัดเจนเฉพาะคำว่า “deha” ที่แปลว่า “ร่างกาย” และ “dumālā” ที่แปลว่า “ต้นไม้” แต่คำว่า “vdead” นั้นไม่ทราบความหมายที่แน่ชัด อย่างไรก็ตาม พบว่าฉบับพิมพ์ได้ให้เชิงอรรถซึ่งเป็นคำอ่านต่าง (Variant readings) ที่ปรากฏในฉบับตัวเขียนในบริติชมิวเซียมว่า “dehadevadumālā-”²⁴ ไปด้วย ซึ่งแยกคำได้ว่า “deha” (ร่างกาย) + “deva” (เทวดา) + “dumālā” (ต้นไม้) ทั้งนี้ เมื่อทบทวนกับต้นฉบับใบลานแล้วได้คำว่า “dehadevaddumālā-” ซึ่งแม้จะไม่มีสระอุที่คำว่า “da-” ก็จริง แต่ก็มี ความคล้ายคลึงกับฉบับตัวเขียนในบริติชมิวเซียม ฉะนั้นแล้วจึงสามารถยืนยันได้ว่าฉบับพิมพ์ได้พิมพ์ตำแหน่งของ v กับ de สลับกัน ซึ่งแท้จริงแล้วควรจะเป็นคำว่า “dehadevaddumālā-” แปลได้ว่า “ต้นไม้ของเทวดาคือพระวรกาย”

ตัวอย่างที่ 3 บทที่ 143 เป็นฉันทปฐยาวัตร

ตารางที่ 3 บทที่ 143 ในฉบับพิมพ์และต้นฉบับใบลาน

ฉบับพิมพ์	ต้นฉบับใบลาน
ābādhimūlato magge devehi samalaṅkate maṇitorañapālīhi puṇṇakumbhaddhajādīhi ²⁵	ā bodhimūlato magge devehi samalaṅkate maṇitorañādīpālīhi puṇṇakumbhaṇḍajādīhi

²⁴ Id.

²⁵ Ibid., 10.

ตารางที่ 3 บทที่ 143 ในฉบับพิมพ์และต้นฉบับใบลาน (ต่อ)

ฉบับพิมพ์	ต้นฉบับใบลาน
คำแปล: ในหนทาง ที่เหล่าทวยเทพได้ ประดับประดาเป็นอย่างดีแล้ว ด้วยแถว แห่งขุมเรือนแก้วมณี ปูรณฆฏะ (หม้อเต็ม ด้วยน้ำ) และธง เป็นต้น	คำแปล: ในหนทางจนถึงโคนต้นโพธิ์ที่ เหล่าทวยเทพได้ประดับประดาเป็นอย่างดี แล้ว ด้วยแถวแห่งขุมเรือนแก้วมณี ปูรณฆฏะ (หม้อเต็มด้วยน้ำ) และธง เป็นต้น

บทนี้มีเนื้อหาวาดด้วยเทวดาพากันมาประดับประดาถนนหนทางในขณะที่พระโพธิสัตว์กำลังจะบำเพ็ญเพียรเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แต่ฉบับพิมพ์มีปัญหาในคำว่า “ābādhimūlato” เพราะเมื่อแปลข้อความทั้งประโยคแล้วจะติดขัดในคำที่เป็นปัญหาดังกล่าว เนื่องจากคำว่า “ābādhimūlato” หากแยกศัพท์แล้วเป็นที่ชัดเจนเฉพาะคำว่า “mūlato” (mūla + to ปัจจัย) แต่คำว่า “ābādhi” นั้นไม่พบความหมายในพจนานุกรม แต่ว่าเมื่อได้ทบทวนกับต้นฉบับใบลานแล้วพบว่าคำนี้ควรจะเป็น “ā bhodhimūlato” มากกว่า ซึ่งคำว่า “ā” ในที่นี้คือคำบุพบทที่มักจะปรากฏในวรรณคดีสันสกฤต โดยใช้นำหน้าคำนามที่แจกเป็นปัญจมีวิภัตติหรือทุตยวิภัตติ²⁶ และคำว่า “bhodhimūlato” แยกศัพท์ได้ว่า “bhodhi” (ต้นโพธิ์) + “mūla” (โคน) + “to” ปัจจัยที่ใช้แทนปัญจมีวิภัตติ (Ablative) คำนี้จึงแปลเข้ากับคำบุพบท “ā” ได้ว่า “จนถึงโคนต้นโพธิ์”

²⁶ หากใช้นำหน้าปัญจมีวิภัตติจะแปลว่า “จาก...(คำที่เป็นปัญจมีวิภัตติ) มาจนถึงที่นี่” หรืออาจแปลเอาความว่า “ตั้งแต่ที่นี่จนกระทั่งถึง...(คำที่เป็นปัญจมีวิภัตติ)” หากใช้นำหน้าทุตยวิภัตติจะแปลว่า “ไปจนถึง, จนถึง...(คำที่เป็นทุตยวิภัตติ)” เช่น ā karṇam แปลว่า “จนถึงหู”. วิสุทธิ์ บุษยกุล, *แบบเรียนภาษาสันสกฤต* (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554), 28.

4.3 ฉบับพิมพ์มีเนื้อความที่สมบูรณ์กว่าต้นฉบับใบลาน

นอกจากต้นฉบับใบลานช่วยสนับสนุนคำที่ควรถูกต้องให้แก่ฉบับพิมพ์แล้ว แต่ในขณะเดียวกัน ผู้เขียนพบว่า ฉบับพิมพ์มีเนื้อความที่สมบูรณ์กว่าต้นฉบับใบลาน จึงทำให้ทราบว่าต้นฉบับใบลานมีเนื้อความที่หายไป 2 รูปแบบ ได้แก่ (1) การตัดเนื้อหา และ (2) การละเนื้อหาที่ซ้ำกัน ดังนี้

1) การตัดเนื้อหา

ต้นฉบับใบลานมีเนื้อความที่ขาดหายไปจำนวนร้อยละ 4 คือ ตั้งแต่บทที่ 222 ไปจนถึงบางส่วนของบทที่ 362 ดังตารางที่ 4 นี้จะเห็นว่าต้นฉบับใบลานมีเนื้อหาในบทที่ 221 เหมือนฉบับพิมพ์ แต่จากนั้นข้ามกว่าร้อยบทจนไปหยุดที่ประโยคว่า “siddhattha he gaccha santakoyam mamāsanam” อันเป็นบาทที่ 3-4 ของบทที่ 362 ตามฉบับพิมพ์ ด้วยเหตุนี้ เนื้อหาในต้นฉบับใบลานจึงไม่ต่อเนื่องกัน

ตารางที่ 4 การตัดเนื้อหาในต้นฉบับใบลาน

ฉบับพิมพ์	ต้นฉบับใบลาน
dinaṃ duddinakaṃ āsi hataraṃsī divākaro ukkāpātopi paṅkīyī disāḍḍāho 'papajjatha 221 ...(คาถาที่ 222-361)... tadā 'ha namuci kuddho bhujam ukkhippamādisaṃ khippaṃ siddhattha he gaccha santakedaṃmamāsanam 362	dinaṃ duddinakaṃ āsi hataraṃsi divākaro ukkāpātopi paṅkīyī disāḍḍāhopapajjatha siddhattha he gaccha santakoyam mamāsanam

ส่วนที่หายไปดังกล่าวมีเนื้อหาว่าด้วยพญามารขัดขวางการตรัสรู้ของพระพุทเจ้า ซึ่งเป็นไปอย่างยืดยาวและวิจิตรพิสดาร แปลกกว่าวรรณคดีบาลีเรื่องอื่น ๆ²⁷ เหตุผลที่เนื้อหาดังกล่าวไม่ปรากฏในต้นฉบับใบลานนั้นเป็นไปได้ 2 ทาง คือ (1) ผู้คัดลอกอาจเห็นว่าจุดประสงค์หลักของสมันตกุฎัณณาคือ การพรรณนาการเสด็จไปลังกาของพระพุทเจ้า ความงดงามภูเขาสมันตกุฎ และการที่พระพุทเจ้าประทับรอยพระบาทไว้บนภูเขาสมันตกุฎ ฉะนั้นแล้ว เนื้อหาที่พญามารขัดขวางการตรัสรู้ของพระพุทเจ้านั้นยืดยาวเกินไป เลยจึงใจตัดเนื้อหาส่วนนี้เพื่อให้กระชับลง เพราะไม่ส่งผลกระทบต่อเนื้อหาหลัก และ (2) ต้นฉบับใบลานสมันตกุฎัณณนาในประเทศไทยสืบสายการคัดลอกเช่นนี้มาตั้งแต่แรก เพราะการตัดเนื้อหาส่วนนี้ไม่เพียงปรากฏเฉพาะในต้นฉบับใบลานหมายเลข 2298/ก/1-2 เท่านั้น หากยังรวมถึงหมายเลข 2303/ก/1-2, 6086/ก/1-2 และ 10646 อีกด้วย จึงทำให้ทราบว่าต้นฉบับใบลานทั้ง 4 ฉบับนี้สืบสายการคัดลอกมาจากสาขาเดียวกัน แต่ในเมื่อผู้เขียนยังไม่สามารถเข้าถึงต้นฉบับหมายเลข 859/1-2 ได้ จึงยังไม่สามารถตัดสินได้ว่าทั้ง 4 ฉบับสืบสายการคัดลอกมาจากฉบับนี้หรือไม่

2) การละเนื้อหาที่ซ้ำกัน

ในช่วงที่กล่าวถึงการเสวยวิมุตติสุขแต่ละสัปดาห์ พระเวทเทเถระผู้ประพันธ์สมันตกุฎัณณापิดท้ายด้วยคาถาสรุบทความที่มีเนื้อหาซ้ำกัน ในบทที่ 412, 415, 418 ด้วยเหตุที่เนื้อหาซ้ำกัน ในต้นฉบับใบลานจึงใช้คำว่า “| pe |” ที่ย่อมาจาก “peyyāla” อันหมายถึงการละคำหรือเนื้อหาที่ซ้ำกัน โดยบอกตอนต้นและตอนจบไว้ เทียบได้กับการใช้ “ฯ” ในภาษาไทย ดังตัวอย่างในลานไขด้านหน้า (Recto) ที่จารได้ว่า “ajjāpa tasmim | pe | mahanti te tena divaṃ payanti” ตรงกับข้อความที่สมบูรณ์ในฉบับพิมพ์เพียง 2 คำแรกของบาทที่ 1 และบาทที่ 4 เท่านั้น ทั้งต้นฉบับใบลานก็เปลี่ยนคำว่า “ajjāpi” เป็น “ajjāpa”

²⁷ ดูเพิ่มเติมใน พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์, “วรรณกรรมบาลีเรื่องสมันตกุฎัณณนา: การศึกษาวรรณศิลป์และสังคม”, 65-67.

และ “mahenti” เป็น “mahanti” ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตารางที่ 5 การละเนื้อหาในต้นฉบับใบลาน

ฉบับพิมพ์	ต้นฉบับใบลาน
ajjāpi tasmim̐ dharaṇippadese katassa thūpassa tadeva nāmaṃ ahosi devā ca naroragā ca mahenti te tena divaṃ payanti ²⁸	ajjāpa tasmim̐ pe mahanti te tena divaṃ payanti
คำแปล: แม้ในวันนี้ พระสฤๅปีที่ได้รับการสร้าง ไว้บนแผ่นดินนั้นก็มิมีชื่อเรียกเช่นนั้นนั้นแล ทวยเทพ ปวงประชา และเหล่าพญานาค ย่อมบูชา และขึ้นสวรรค์ ด้วยเหตุนี้	คำแปล: แม้ในวันนี้ (พระสฤๅปีที่ได้รับการ สร้างไว้บนแผ่นดิน) นั้น (ก็มิมีชื่อเรียกเช่น นั้นนั้นแล ทวยเทพ ปวงประชา และเหล่า พญานาค) ย่อมบูชา และขึ้นสวรรค์ ด้วย เหตุนี้

4.4 ต้นฉบับใบลานและฉบับพิมพ์สืบสายการคัดลอกต่างสาขากัน

“สาขา” หรือ “สาย” (Recension) หมายถึง ตัวบทที่มีข้อความแตกต่างกันเล็กน้อยในสำนวนเดียวกัน อันเกิดจากการคัดลอกต้นฉบับสืบ ๆ กันมา²⁹ โดยความต่างเล็กน้อยนี้ไม่ได้ทำให้ความหมายโดยรวมแตกต่างกันมาก หรือบางทีแต่ละฉบับใช้คำต่างกันก็จริง แต่ก็ยังมีความหมายเหมือนกัน ทั้งนี้ ความต่างของสาขานี้เองที่ทำให้เกิดการจัดกลุ่ม และสืบสายได้ว่าต้นฉบับใดคัดลอกมาจากต้นฉบับใด³⁰

จากการใช้ต้นฉบับใบลานทบทวนกับฉบับพิมพ์ ผู้เขียนสันนิษฐานว่า ต้นฉบับใบลานสืบสายการคัดลอกต่างสาขาจากฉบับพิมพ์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

²⁸ Samantakūṭavaṇṇanā of Vedeḥa Thera, 30.

²⁹ เจริญใน วิทิตกุล, “มหายุทธการวงส์: ราชธรรมาสน์ฉบับภาษาบาลี”, 9.

³⁰ ที่เดียวกัน

ตัวอย่างที่ 1 คำว่า “hemakāhalasaṃkāsanaśikaṃ” และ “hemakāhalasaṃkāsanaśikaṃ”

บทที่ 45 มีเนื้อหาว่าด้วยการชมพระสิริโฉมของพระนางยโสธรา

ตารางที่ 6 ตัวอย่างการสืบสายการคัดลอกต่างสาขากัน

ฉบับพิมพ์	ต้นฉบับใบลาน
siṅgāramandiradvāre dhajopamabhamudvayaṃ hemakāhalasaṃkāsanaśikaṃ rūpalakkhiyā ³¹	siṅgāramandiradvāre dhajopamabhamūdvayaṃ hemakāhalasaṃkāsanaśikaṃ rūpalakkhiyā
คำแปล: (ซึ่งพระนางยโสธรา) ผู้มีพระชนกทั้งสองข้างโคงงอนดั่งธงทิวที่อยู่เหนือประตูพระมณเฑียรทอง ผู้มีพระนาสิกคล้ายกับแตงรองทอง เพราะความมั่งคั่งแห่งพระสิริโฉม	คำแปล: (ซึ่งพระนางยโสธรา) ผู้มีพระชนกทั้งสองข้างโคงงอนดั่งธงทิวที่อยู่เหนือประตูพระมณเฑียรทอง ผู้มีพระนาสิกคล้ายกับแตงรองทอง เพราะความมั่งคั่งแห่งพระสิริโฉม

ในบทข้างต้นนั้น จะเห็นว่าฉบับพิมพ์ใช้คำเดียวว่า “hemakāhalasaṃkāsanaśikaṃ” ซึ่งแปลได้ว่า “ผู้มีพระนาสิกคล้ายกับแตงรองทอง” แต่ต้นฉบับใบลานแยกออกเป็น 2 คำ คือ คำว่า “hemakāhalasaṃkāsanaśikaṃ” แปลว่า “อันคล้ายกับแตงรองทอง” และ “nāśikaṃ” แปลว่า “ผู้มีพระนาสิก” ซึ่งแม้จะต่างจากฉบับพิมพ์ แต่โดยความหมายแล้วแปลเหมือนกันทุกประการ ทั้งการแยกเป็น 2 คำนี้ไม่ผิดคณะของฉันทปรีชาวัตร ความต่างในแบบเดียวกับตัวอย่างที่ 1 นี้พบเป็นจำนวนมากระหว่างต้นฉบับใบลานและฉบับพิมพ์ แสดงให้เห็นถึงการสืบสายการคัดลอกต่างสาขากัน

³¹ *Samantakūṭavaṇṇanā of Vedeha Thera*, 4.

ตัวอย่างที่ 2 ข้อความปิดท้ายเรื่อง

หลังบทที่ 802 ซึ่งเป็นนิคมกถาคือคำลงท้ายหรือปัจฉิมพจน์ (Colophon) ก่อนจบเรื่อง ฉบับพิมพ์ปิดท้ายเรื่องด้วยประโยคว่า “siddhir attu”³² แปลว่า “ขอความสำเร็จจงมี” หากแต่ต้นฉบับใบลาน หน้าลานสุดท้ายของผู้ที่ 2 ปิดท้ายด้วยคำว่า “rasatu sabhamasatu”³³ ซึ่งตอนแรกไม่สามารถแปลและหาความหมายได้ หากแต่ฉบับพิมพ์ได้ให้เชิงอรรถระบุคำต่างว่าฉบับตัวเขียนในบริติชมิวเซียมปิดท้ายด้วยประโยคว่า “siddhir astu subham astu”³⁴ ซึ่งเป็นภาษาสันสกฤตแปลได้ว่า “ขอความสำเร็จจงมี, ขอความดีงามจงมี” ผู้เขียนจึงสันนิษฐานว่าแท้จริงแล้วคำว่า “r asatu sabham asatu” ในต้นฉบับใบลานนั้นไม่สมบูรณ์ และมีความเป็นไปได้ว่าจะกร่อนมาจากประโยคภาษาสันสกฤตดังกล่าว ทั้งนี้แม้ไม่สามารถสรุปได้ว่าต้นฉบับใบลานทั้ง 4 ฉบับที่จัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร สืบสายการคัดลอกมาจากสาขาเดียวกับฉบับในบริติชมิวเซียมก็ตาม แต่สามารถบอกได้ว่าสืบสายการคัดลอกต่างสาขาจากฉบับพิมพ์อย่างแน่นอน

5. บทสรุป

ต้นฉบับใบลานเรื่องสมันตกุฎาวณณาหมายเลข 2298/ก/1-2 เป็นฉบับรดน้ำแดง รัชกาลที่ 2 จัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร มีความสำคัญในฐานะที่เป็นใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงให้จารและสร้างต้นฉบับขึ้นมา

³² Ibid., 75.

³³ อีก 2 ฉบับ คือ หมายเลข 2303/ก/1-2 และ 10646 ใช้เหมือนกัน ต่างแค่ฉบับ 6089/ก/1-2 ใช้ว่า “rasatu subhamasatu”

³⁴ *Samantakūṭavaṇṇanā of Vedeḥa Thera*, 75.

ต้นฉบับใบลานหมายเลข 2298/ก/1-2 นี้มีเอกลักษณ์ตรงที่ความงดงามของ ลวดลายรดน้ำบนพื้นรักแดง มีลายก้านขดออกเถา รูปเทพนมครึ่งตัว รูปเทพรา ครึ่งตัว และมีครุฑยุดนาคอยู่ภายในรูปพุ่มข้าวบิณฑ์ อันเป็นรูปสัญลักษณ์ประจำ รัชกาลที่ 2 ภายในต้นฉบับมีการแก้ไขข้อความในรูปแบบที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็น การใช้หมึกเขียนทับตัวอักษรหรือเขียนเพิ่ม แทรกตัวอักษรหรือข้อความเข้ามา ไปจนถึงการลบอักษรหรือสระบางตัวด้วยสีฝุ่น สัมพันธ์กับการที่มีตัวเกเขียนระบุ ไว้บนใบรองปกว่า “ทานแล้ว” ซึ่งหมายความว่า มีผู้ที่มีความรู้ภาษาบาลีมาตรวจ ทานแก้ไขต้นฉบับนี้หลังจากที่สร้างต้นฉบับเสร็จแล้ว แสดงให้เห็นถึงมิติการนำ ต้นฉบับมาใช้งานจริง แต่ยังไม่สามารถระบุได้ว่านำมาใช้ประกอบการเรียนการ สอนหรือไม่ อย่างไร

ส่วนการทบทวนกับฉบับพิมพ์ของสมาคมบาลีปกรณ์นั้นมีข้อสังเกตที่ว่า ต้นฉบับใบลานมีการจารรูปคำภาษาบาลีต่างจากฉบับพิมพ์ ซึ่งพบเป็นปกติใน ต้นฉบับใบลานภาษาบาลีในประเทศไทย ทั้งนี้ ต้นฉบับใบลานช่วยสนับสนุนคำ ที่ควรถูกต้องให้แก่ฉบับพิมพ์ได้ในกรณีที่ฉบับพิมพ์มีปัญหาเกี่ยวกับตัวบทที่อาจ เกิดจากกระบวนการพิมพ์หรือการใช้ต้นฉบับที่นำมาตรวจชำระต่างกัน และใน ขณะเดียวกัน ฉบับพิมพ์มีเนื้อความที่สมบูรณ์กว่าต้นฉบับใบลาน อันนำไปสู่ข้อ สังเกตที่ว่าต้นฉบับใบลานและฉบับพิมพ์น่าจะสืบสายการคัดลอกต่างสาขากัน

ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า แม้ในปัจจุบันคัมภีร์พุทธศาสนาหลายเรื่องจะได้ รับการพิมพ์เผยแพร่เป็นที่เรียบร้อยแล้ว แต่การศึกษาต้นฉบับใบลานก็ยังเป็น สิ่งที่สำคัญและไม่ควรถูกละเลย เนื่องจากทั้งสองฉบับอาจเติมเต็มข้อมูลบาง ประการให้แก่กันและกันได้ ดังจะเห็นได้ว่าหากฉบับพิมพ์ดูเหมือนจะมีปัญหา เกี่ยวกับตัวบทที่อาจเกิดจากกระบวนการพิมพ์ การสืบสาวกลับมาหาต้นฉบับ ใบลานอาจช่วยคลี่คลายปัญหานั้นให้กระจ่างชัดได้ ต้นฉบับใบลานจึงมีความ สำคัญยิ่ง ทั้งยังมีคุณค่าในด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เป็นภูมิปัญญาของ คนโบราณที่ส่งต่อมาให้แก่คนในสมัยปัจจุบันได้ศึกษาต่อยอดให้กว้างขวางออกไป

อนึ่ง บทความนี้เป็นเพียงการศึกษาต้นฉบับใบลานหมายเลข 2298/ก/1-2 เพียงฉบับเดียว ยังมีอีก 4 ฉบับ คือ 1 ฉบับ ที่จัดเก็บรักษาที่หอพระมณเฑียรธรรม ภายในพระบรมมหาราชวัง และอีก 3 ฉบับที่จัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือ ตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ซึ่งยังมีประเด็นให้ ศึกษาได้อีกว่า ลักษณะเฉพาะของแต่ละฉบับเป็นอย่างไร สืบสายการคัดลอกมา จากสาขาเดียวกันหรือไม่ ถ้าหากมีโอกาส ผู้เขียนจักศึกษาต้นฉบับเหล่านี้ในแง่มุมต่าง ๆ แล้วนำเสนอในโอกาสต่อไป

6. กิตติกรรมประกาศ

บทความวิชาการนี้พัฒนามาจากบทความที่เสนอในรายวิชา 2221716 สัมมนา คัมภีร์ต้นฉบับวรรณคดีพุทธศาสนา ภาษาบาลีและสันสกฤต ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2564 ของสาขาวิชาภาษาเอเชียใต้ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทั้งนี้ ขอขอบคุณคุณยุวเรศ วุทธิธโรพล นักภาษาโบราณชำนาญการ พิเศษ กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ สำหรับข้อมูลเรื่องการจัดเก็บต้นฉบับใบลาน และอาจารย์ ดร. เจียรระโน วิทิตกุล สำหรับข้อเสนอแนะหลายประการอันมีประโยชน์ต่อการพัฒนามาเป็นบทความนี้

บรรณานุกรม

• ภาษาไทย

1. คัมภีร์

ศานติ ภัคดีคำ. ตำราไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2560.

2. หนังสือ

กรรมการหอพระสมุดฯ. บัญชีคัมภีร์ภาษาบาลี แล คัมภีร์สันสกฤต อันมีฉบับในหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร. ให้พิมพ์ในงานเฉลิมพระชันษาชายิต สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระมหาสมณะ. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2464.

ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และวิรัตน์ อนันทาทรวางกูร. คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2546.

จตุพร ศิริสัมพันธ์, พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ, เอมอร เขาวนีสวน, สมภพ มีสบาย และศิวพร ฮาชันนารี. ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2548.

วิสุทธ์ บุชยกุล. แบบเรียนภาษาสันสกฤต. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.

สุรสิทธิ์ ไทรัตน์. คัมภีร์ใบลานในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556.

3. บทความ

พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์. “ชาลีกันหาอภิเสกกันท์ ฉบับภาษาบาลีของวัด
บวรนิเวศวิหาร: การศึกษาต้นฉบับ การปริวรรต และการแปล.” *วารสาร
พุทธศาสน์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, ปีที่ 28, ฉบับที่ 1, (มกราคม -
เมษายน 2564): 57-108.

ศานติ ภัคดีคำ. “อักษรขอม จากอักษรเขมรโบราณสู่อักษรลุ่มน้ำเจ้าพระยา
ที่ส่งอิทธิพลให้กัมพูชา.” *สรรพศาสตร์ สรรพศิลป์ ถิ่นลพบุรี*. ลพบุรี: คณะ
วิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรีและภาคี, 2559: 394-405.
สุปราณี พนิชยพงศ์. “การตรวจชำระและศึกษาพุทธานุสสติในคัมภีร์จตุรา
รักษอรรถกถาบาลี.” *วารสารธรรมธารา*, ปีที่ 5, ฉบับที่ 2, (กรกฎาคม -
ธันวาคม 2562): 39 - 99.

4. วิทยานิพนธ์

เจียรไน วิทิตกุล. “มหาพุทธการวงศ์: ราชอิราชนับภาษาบาลี.” วิทยานิพนธ์
ปริญญาคุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2563.

พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์. “วรรณกรรมบาลีเรื่องสมันตภูมิดรรชนี:
การศึกษาวรรณศิลป์และสังคม.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2563.

วัลลีย์ ภิงคารวัฒน์. “ชินาลังการ: การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์.”
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.

วาสน์ มุขยานวงศ์. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ชินจรีต.” วิทยานิพนธ์ปริญญา
โทบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.

• ภาษาต่างประเทศ

1. คัมภีร์ภาษาบาลี

สมันตภูฏาณนา. หนังสือใบลาน 2 ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับ
รตนน้ำแดง รัชกาลที่ 2. เลขที่ 2298/ก/1-2. กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก
สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ป.

Samantakūṭavaṇṇanā of Vedeha Thera. Edited by C. E. Godakumbura.
London: Pāli Text Society, 1958.

2. หนังสือภาษาอังกฤษ

In Praise of Mount Samanta (Samantakūṭavaṇṇanā) by Vedeha Thera.
Translated by Ann Appleby Hazlewood. London: Pāli Text Society,
1986.

3. วิทยานิพนธ์

SIRISAWAD, Natchapol. “The Mahāprātihāryasūtra in the Gilgit Manuscripts:
A Critical Edition, Translation and Textual Analysis.” PhD diss.,
Ludwig Maximilian University of Munich, 2019.

หมวดที่ 3

บทความแปลจากภาษาต่างประเทศ

จารึกภาษาอินโด-อารยันยุคกลาง:
ภาพรวมและการศึกษาวิจัยที่ผ่านมา

**Epigraphy in Middle Indo-Aryan Languages:
An Overview and Previous Studies**

ออสการ์ ฟอน ฮินูเบอร์*

อรุณทัย อ่อนพุ่ม** และชาคริต แหลมม่วง** (แปล)

OSKAR VON HINÜBER

Arunothai ONPHUM and Chakhrit LAEMMUANG (Translated)

* มหาวิทยาลัยไฟรบวร์ค ประเทศเยอรมนี

University of Freiburg, Germany

** ศูนย์วิจัยพระไตรปิฎก DCI

DCI Tipitaka Research Center, DCI, Thailand

ตอบรับบทความ (Received) : 1 ต.ค. 2565

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 22 ม.ค. 2566

DOI : 10.14456/djbs.2023.4

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 1 พ.ย. 2565

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 31 ม.ค. 2566

บทคัดย่อ

ความรู้เกี่ยวกับภาษาอินโด-อารยันยุคกลางนับเป็นสิ่งหนึ่งซึ่งมีความสำคัญต่อการศึกษาวิชาภาษาบาลี ภาษาที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ ได้แก่ อรรธมาคธี มหาราษฎรี เศารเสนี มาคธี คานธารี ไปศาจี บทความนี้มุ่งนำเสนอภาพรวมของจารึกภาษาอินโด-อารยันยุคกลาง โดยแปลถอดใจความจากเนื้อหาตอนหนึ่งในหนังสือภาษาเยอรมันชื่อว่า *Das ältere Mittelindisch im Überblick* (ภาพรวมของภาษาอินเดียบุราณยุคกลาง) ข้อความจารึกเหล่านี้ถูกพบในอินเดียและดินแดนข้างเคียง ปรากฏอยู่บนหิน โลหะ เปลือกไม้ แผ่นไม้ และดินเผา จารึกดังกล่าวแบ่งออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ คือ 1. จารึกพระเจ้าอโศก 2. จารึกรุ่นถัดมา 3. เหรียญและตราประทับ

จารึกพระเจ้าอโศก ทำขึ้นในช่วง 268-232 ปีก่อนคริสตกาล แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ จารึกภาษาทางการ จารึกภาษาถิ่นตะวันตก และจารึกภาษาถิ่นตะวันตกเฉียงเหนือ (คานธารี) จารึกรุ่นถัดมา ทำขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตกาล ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 4 แบ่งเป็น 6 กลุ่ม คือ จารึกทางตะวันตก จารึกทางตอนกลาง จารึกทางตอนใต้ จารึกทางตะวันออก จารึกทางตะวันตกเฉียงเหนือ และจารึกปรากฏตสิ่งหล ส่วนเหรียญและตราประทับ มีรวบรวมจัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์บางแห่ง เช่น พิพิธภัณฑ์บริติช สำหรับอักษรบนตราประทับทางพุทธศาสนา เริ่มมีปรากฏตั้งแต่ศตวรรษที่ 1 ก่อนคริสตกาล

เนื้อหาในบทความมีกล่าวถึงจำนวนจารึกที่พบ และให้ข้อสังเกตทางลักษณะภาษาในจารึก รวมทั้งแสดงรายการเอกสารอ้างอิงที่เกี่ยวข้องซึ่งเรียบเรียงเป็นภาษาต่าง ๆ ได้แก่ อังกฤษ เยอรมัน ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการค้นคว้าเชิงลึกยิ่งขึ้นไป

คำสำคัญ: อินโด-อารยัน จารึก เหรียญกษาปณ์ ตราประทับ พราหมี ขโรษฐี

Abstract

Knowledge of Middle Indo-Aryan languages is essential for studying the Pāli language. The languages that fall into this group include Ardhamāgadhī, Mahārāṣṭrī, Śaurasenī, Māgadhī, Gāndhārī, and Paīśācī. This article aims to present an overview of Middle Indo-Aryan engraved epigraphy. Its content has been concisely translated into Thai from a section of a German book entitled *Das ältere Mittelindisch im Überblick (The Overview of Middle Indo-Aryan Languages)*. This epigraphy was found in India and its neighboring territories. It appears on stone, metal, bark, wood, and clay. Such epigraphy is classified into three categories: 1) Aśoka's inscriptions, 2) later inscriptions, and 3) coins and seals.

Aśoka's inscriptions were created between 268-232 B.C. They can be divided into three groups: inscriptions in the official language, inscriptions in the western dialect, and inscriptions in the northwestern dialect (Gāndhārī). Later inscriptions were made between the 3rd century B.C. and the 4th century A.D. They can be divided into six groups: Western inscriptions, Central inscriptions, Southern inscriptions, Eastern inscriptions, Northern inscriptions and Sinhalese Prakrit inscriptions. Coins and seals are exhibited in museums such as the British Museum. The letters on the Buddhist seal began appearing in the 1st century B.C.

In the article, there are some notes on language characteristics in inscriptions and mentions of inscription numbers that were found. Moreover, there are many relevant references written in various languages, viz. English, German, French, and Japanese, as a guide for further in-depth research.

Keywords: Indo-Aryan, Inscription, Coin, Seal (emblem), Brāhmī, Kharoṣṭhī

เกริ่นนำจากผู้แปล

ภาษาอินโด-อารยันยุคกลาง (Middle Indo-Aryan languages หรือ Middle Indic languages) ได้แก่ อรรถมาคธี มหาราษฎฐี เศารเสนี มาคธี คานธารี ไปศาจี รวมถึงภาษาบาลีก็จัดอยู่ในกลุ่มนี้ด้วย¹ ความรู้เกี่ยวกับภาษากลุ่มนี้นับว่ามีความสำคัญต่อการศึกษาวิจัยภาษาบาลีอยู่ไม่น้อย Oskar von Hinüber ปราชญ์ด้านการทวิทยาได้เรียบเรียงเนื้อหาเกี่ยวกับภาษากลุ่มนี้ไว้เป็นภาษาเยอรมันในหนังสือชื่อว่า *Das ältere Mittelindisch im Überblick* (ภาพรวมของภาษาอินเดียบราณยุคกลาง) จัดพิมพ์ฉบับปรับปรุงในปี ค.ศ. 2001 (พิมพ์ครั้งแรกปี ค.ศ. 1986) จุดเด่นของหนังสือนี้คือ มีการแนะนำชื่อเอกสารค้นคว้าเพิ่มเติมแทรกอยู่ในตัวเนื้อหาตลอดทั้งเล่ม² บทความนี้ได้คัดเลือกตอนว่าด้วย “จารึกภาษาอินโด-อารยันยุคกลาง” เป็นเนื้อหาย่อหน้า §14-31 ซึ่งปรากฏอยู่ในบทที่ 2 ส่วนต้น (ตอน A) ของหนังสือมาแปลถอดใจความ³

¹ ภาษาเหล่านี้สามารถเรียกโดยรวมได้ว่า ภาษาปรากฤต

² ชื่อเอกสารเหล่านี้ ผู้แปลจะแสดงไว้ที่เชิงอรรถ โดยมีได้นำมาลงไว้ครบทั้งหมดตามต้นฉบับ สำหรับส่วนที่มีได้นำมาลงไว้ จะเป็นรายการที่เนื้อหามีความสำคัญไม่มาก เช่น เป็นบทความวิจารณ์หนังสือ รวมถึงบางรายการอ้างอิงที่ผู้แปลไม่สามารถสืบค้นรายละเอียดมาแสดงให้ครบถ้วนได้ตามหลักเกณฑ์การอ้างอิงของวารสารธรรมธารา นอกจากนี้ หากผู้แปลพบแหล่งข้อมูลออนไลน์ของเอกสารอ้างอิงก็จะใส่เพิ่มไว้ที่เชิงอรรถและคำอธิบายอักษรย่อด้วย (แหล่งข้อมูลออนไลน์ที่ใส่กำกับไว้ในเชิงอรรถแล้ว จะไม่นำไปใส่ไว้ในบรรณานุกรมอีก)

³ เนื่องด้วยข้อกำหนดของทางวารสารเกี่ยวกับความยาวของบทความที่จะลงตีพิมพ์ จึงมีเนื้อหาบางส่วนในต้นฉบับที่มีได้นำมาแปล โดยเนื้อหาส่วนที่ละไว้ส่วนใหญ่เป็นข้อความที่แทรกเสริมเข้ามา ซึ่งในต้นฉบับจะใช้ขนาดอักษรที่เล็กกว่าข้อความปกติ นอกจากนี้ในการแปลศัพท์เฉพาะทางวิชาการ หากจำเป็นต้องระบุคำดังกล่าวเป็นภาษาต่างประเทศกำกับไว้ ผู้แปลจะเลือกใช้เป็นภาษาอังกฤษ (มิได้คงไว้ตามชื่อเรียกในภาษาเยอรมันตามต้นฉบับ)

ต่อไปนี้เป็นเนื้อความที่ได้ดำเนินการแปล ประกอบด้วย 3 หัวข้อหลัก คือ
1. จารึกพระเจ้าอโศก 2. จารึกรุ่นถัดมา 3. เหรียญและตราประทับ⁴

1. จารึกพระเจ้าอโศก

[ข้อมูลทั่วไป]

§14. จารึกภาษาอินโด-อารยันยุคกลางอันเก่าแก่สุดเท่าที่ค้นพบนั้น สลักขึ้นตามพระบรมราชโองการของพระเจ้าอโศก (ครองราชย์ปี 268-232 ก่อน ค.ศ.)⁵ ได้แก่ (1) จารึกศิลาใหญ่ (Major Rock Edicts) 14 หลัก (2) จารึกเอกเทศพิเศษ (Separate Rock Edicts) 2 หลักที่เฮาไล (Dhauili) และเซาคทะ (Jaugada) ซึ่งอยู่ในแคว้นกาลิงคะสมัยนั้น (3) จารึกบนเสาอโศก (Pillars of Aśoka) 7 หลัก และ (4) จารึกขนาดเล็กอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งบางหลักเป็นภาษากรีก ภาษาแอราเมอิก (Aramaic)⁶

⁴ ส่วนที่ 3 นี้ ในต้นฉบับมีเนื้อหาแสดงไว้ค่อนข้างสั้น

⁵ ดูเพิ่ม IG 125; Gérard Fussman, "Pouvoir central et régions dans l'Inde ancienne: le problème de l'empire maurya," *Annales: Histoire, Sciences Sociales*, 37, no. 4, (July-August, 1982): 621-647, www.jstor.org/stable/27581536. (ผู้แปล - บางแหล่งข้อมูลว่า พระเจ้าอโศกครองราชย์ช่วงปี 269-232 ก่อน ค.ศ.)

⁶ ดูเพิ่ม K. R. Norman, "Notes on the Greek Version of Aśoka's Twelfth and Thirteenth Rock Edicts," *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, no. 2, (1972): 111-118, www.jstor.org/stable/25203367 = CP I 144-155; Helmut Humbach, *Die aramäische Inschrift von Taxila* (Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur, 1969); G. Djelani Davary, and Helmut Humbach, *Eine weitere aramäische Inschrift der Periode des Aśoka aus Afghanistan* (Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur, 1974); B. N. Mukherjee, "The Taxila Edict of Asoka," *Journal of Central Asia*, 7, no. 1, (1984): 17-27; "A Note on the Khandahar Fragmentary Aramaic

หลังจากที่ John Prinsep ได้ไขปริศนาของอักษรในจารึก (อักษรพราหมี และอักษรขโรษฐีซึ่งพบทางตะวันตกเฉียงเหนือ) ในปี ค.ศ. 1837 แล้ว⁷ ได้มีการตีพิมพ์ขานานใหญ่ครั้งแรกโดย Alexander Cunningham⁸ แม้ว่าในปัจจุบันผลงานเล่มนี้จะมีบางส่วนที่ล้าสมัยไปบ้าง แต่คำอธิบายเกี่ยวกับแหล่งค้นพบจารึกยังเป็นเนื้อหาที่มีคุณค่าอยู่เสมอ นอกจากนี้ยังมีการตรวจสอบเสาโอศกในทางโบราณคดีโดย John Irwin⁹

ผลงานตีพิมพ์เกี่ยวกับจารึกพระเจ้าอโศกมีสืบเนื่องเรื่อยมา ได้แก่ E. Hultzsch¹⁰ นำเสนอข้อค้นพบใหม่หลายอย่างในงานของตน และมีฉบับอธิบาย

Inscription of Asoka,” *Śrī Dīnēśācandrika, Studies in Indology: Shri D.C. Sircar Festschrift* (Delhi: Sundeep, 1983): 407-410; *Studies in the Aramic Edicts of Aśoka* (Calcutta: Indian Museum, 1984); Gikyō Itō, “A new interpretation of Aśokan inscriptions, Taxila and Kandahar I,” *Studia Iranica*, 6, (1977): 151-161; “Aśokan inscriptions, Laghman I and II,” *Studia Iranica*, 8, (1979): 175-183.

⁷ Ernst Windisch, *Geschichte der Sanskrit-Philologie und Indischen Altertumskunde I* (Strassburg: Karl J. Trübner, 1917), 105-106, www.archive.org/details/geschichtedersan01winduoft.

⁸ Alexander Cunningham, *Corpus Inscriptionum Indicarum Vol.I: Inscriptions of Asoka* (Calcutta: Superintendent of Government Printing, 1877), www.archive.org/details/in.ernet.dli.2015.35693.

⁹ John Irwin, “Aśokan Pillars: A Reassessment of the Evidence,” *The Burlington Magazine*, 115, no. 848, (November 1973): 703-720, www.jstor.org/stable/877526; 116, no. 861, (December 1974): 712-726, www.jstor.org/stable/877843; 117, no. 871, (October 1975): 631-643, www.jstor.org/stable/878154; 118, no. 884 (November 1976): 734-753, www.jstor.org/stable/878588.

¹⁰ E. Hultzsch, *Corpus Inscriptionum Indicarum Vol.I: Inscriptions of Asoka, New Edition* (Oxford: Clarendon Press, 1925), www.archive.org/details/in.ernet.dli.2015.135307.

เพิ่มเติมโดย Jules Bloch¹¹ ซึ่งได้ทำการแปลใหม่ให้ข้อสังเกตที่น่าสนใจ รวมทั้งมีการตีความจารึกโดยพิจารณารูปแบบการซ้อนพยัญชนะ (Gemination)¹² นอกจากนั้นยังมีผลการศึกษาจารึกที่แอร์คุติ (Erraguḍi) โดย Ulrike Niklas¹³ และมีผลงานตีพิมพ์เกี่ยวกับการค้นพบจารึกพระเจ้าอโศกขนาดเล็กอีกด้วย¹⁴

¹¹ Jules Bloch, *Les inscriptions d'Asoka* (Paris: Les Belles Lettres, 1950).

¹² ดูเพิ่ม Klaus Ludwig Janert, *Abstände und Schlußvokalverzeichnungen in Asoka-Inschriften* (Wiesbaden: Franz Steiner, 1972), <https://doi.org/10.26015/adwdocs-1850>; Ulrich Schneider, *Die grossen Felsen-Edikte Aśokas: kritische Ausgabe, Übersetzung und Analyse der Texte* (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1978).

¹³ Ulrike Niklas, "Bemerkungen zu einer neuen Edition der 14 großen Felsenedikte Aśokas in Erraguḍi," *Studien zur Indologie und Iranistik*, 10, (1984): 213-229; *Die Editionen der Aśoka-Inschriften von Erraguḍi* (Bonn: VGH Wissenschaftsverlag, 1990).

¹⁴ D. C. Sircar, *Aśokan Studies* (Calcutta: Indian Museum, 1979), www.archive.org/details/in.gov.ignca.67068; Gustav Roth, "Notes on Inscriptions of Aśoka," *Prajñā Bhārati*, 2, (1982): 32-53 = IS 367-390; P. K. Andersen, *Studies in the Minor Rock Edicts of Aśoka I: Critical Edition* (Freiburg: Hedwig Falk, 1990); K. R. Norman, "Studies in the Minor Rock Edicts of Aśoka," *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1, no. 2, (July 1991): 243-253, www.jstor.org/stable/25182325 = CP VI 214-232; Harry Falk, "The Preamble at Pāṅgurāriā," *Bauddhavidyāsudhākaraḥ: Studies in Honour of Heinz Bechert on the Occasion of His 65th Birthday* (Swisttal-Odendorf: Indica et Tibetica, 1997): 107-121, www.vdoc.pub/download/bauddhavidyasudhakarah-studies-in-honour-of-heinz-bechert-on-the-occasion-of-his-65th-birthday-adm25vjbv2u0.

[ลักษณะภาษาบางประการ]

§15. จากภาษาที่ใช้จารึก สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ

(1) ภาษาทางการ¹⁵ ได้แก่ จารึกศิลาใหญ่ และจารึกบนเสาโอศก ยกเว้น จารึกที่คิรินาร์ (Girnār) ซาห์บาซการ์ฮี (Shāhbāzgarhī) และมานเสห์รา (Mānsehrā)

(2) ภาษาถิ่นตะวันตก ได้แก่ จารึกที่คิรินาร์ (Girnār) พบลักษณะบางอย่างทางภาษาที่ใกล้เคียงกับภาษาบาลี¹⁶

(3) ภาษาถิ่นตะวันตกเฉียงเหนือ หรือเรียกว่า คานธารี (Gāndhārī) ได้แก่ จารึกที่ซาห์บาซการ์ฮี (Shāhbāzgarhī) และมานเสห์รา (Mānsehrā) ภาษาในถิ่นนี้ยังอาจจำแนกลงไปอีกเป็นสองแบบย่อยซึ่งปรากฏความแตกต่างกันเล็กน้อย ทั้งยังมีลักษณะพิเศษหลายอย่างที่มีสัมพันธ์เชื่อมโยงกับภาษารุ่นหลังของถิ่นนี้

นอกจากนั้น K. R. Norman¹⁷ ได้กล่าวถึงประเด็นปัญหาของจารึกบางแห่งว่า มีลักษณะภาษาที่ไม่สอดคล้องกับภาษาในท้องถิ่นนั้น อีกทั้งมิใช่ภาษาทางการ¹⁸

¹⁵ ผู้แปล - หมายถึง ภาษาหลักที่ใช้ในราชสำนักของพระเจ้าอโศกมหาราช

¹⁶ ผู้แปล - แม้ว่าจะมีความคล้ายคลึงกับภาษาบาลี แต่ไม่ใช่เหมือนกันทั้งหมด และยังไม่มื่อน้ำหนักมากพอจะสนับสนุนว่าภาษาบาลีมีกำเนิดมาจากถิ่นนี้ ดูเพิ่มใน พระครูปลัด สุธัมมโนโพธิคุณ (สมชาย ฐานวุฑโฒ), “ถิ่นกำเนิดภาษาบาลี,” *วารสารธรรมธารา*, ปีที่ 3, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 4), (มกราคม-มิถุนายน 2560): 26-35.

¹⁷ K. R. Norman, “The Aśokan Inscriptions and Prakrit Dialect Geography,” *Jainism and Prakrit in Ancient and Medieval India: Essays for Prof. Jagdish Chandra Jain*, ed. N. N. Bhattacharyya (New Delhi: Manohar, 1994), 51-57, www.archive.org/details/dli.ernet.426870 = CP VI 1-8; “The Dialects in which the Buddha Preached,” *Die Sprache der ältesten buddhistischen Überlieferung / The Language of the Earliest Buddhist Tradition* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1980), 69 = CP II 137.

¹⁸ ดูเพิ่ม Colette Caillat, “Sur l’authenticité linguistique des édits

§16. ลักษณะเฉพาะที่สำคัญของภาษาทางการ ได้แก่

- การเปลี่ยนหน่วยเสียง¹⁹จาก /r/ เป็น // เช่น rājā (พระราช) เป็น lajā
- เสียงท้ายของคำนามที่เป็นหน่วยเสียง /a/ ตามด้วยวิสรรคมีการแปรเปลี่ยน คือ จาก -ah เป็น -e (ส่วนถิ่นตะวันตกเป็น -o)

ตัวอย่างการเปลี่ยนหน่วยเสียง /r/ ในจารึก เช่น mṛgaḥ (กวาง) ในสันสกฤต ใช้เป็น mige ในจารึกแถบกาลสี (Kālsī) กับเซาคทะ (Jaugada) และใช้เป็น mago ในแถบคิรนาร์ (Girnār)

สำหรับจารึกภาษาคานธารี J. C. Wright²⁰ ได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับการเปลี่ยนเสียงท้ายคำนามว่า ยังมีรูปแบบที่จำแนกย่อยตามกรณีได้อีก

นอกจากนี้ หน่วยเสียงพยัญชนะนาสิกทั้งสาม คือ /ṅ/ /ṇ/ /n/ ยังมีการเปลี่ยนแปลงโดยรวมเป็นเสียงเดียวกัน คือ /n/ ในจารึกบางแห่ง เช่น

- prāṇa (ลมปราณ) ในสันสกฤตและจารึกที่คิรนาร์ ใช้เป็น pāna ในจารึกที่เฮาลีและเซาคทะ
- jātī (ญาติ) ในสันสกฤต ใช้เป็น kātikā ในจารึกที่คิรนาร์ แต่เป็น nātī ในจารึกที่เฮาลี

§17. ภาษาทางการมีสมมติฐานที่เป็นไปได้มากกว่ามีต้นกำเนิดในเมืองปาฏลีบุตร (Pāṭaliputra ปัจจุบัน คือ ปฏนา Paṭnā) ซึ่งใช้ในราชสำนักแห่งจักรวรรดิเมารยะ (Maurya) H. Lüders ขนานนามภาษาทางการนี้ว่าเป็น “ภาษาอรรธมาคธีเก่า”

d'Asoka,” *Dialectes dans les Littératures Indo-aryennes: Actes du Colloque International* (Paris: Collège de France, Institut de Civilisation Indienne, 1989): 413-432; Adelheid Mette, “Zum Stil der Aśoka-Inschriften,” *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft*, 44 (Festgabe für Karl Hoffmann), (1985): 145-159.

¹⁹ ผู้แปล - เป็นการเปลี่ยนเสียงโดยเทียบกับภาษาสันสกฤต

²⁰ J. C. Wright, “Reviewed Work: *Das Ältere Mittelindisch im Überblick*,” *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, no. 2, (1987): 349, www.jstor.org/stable/25212186.

ทั้งนี้ Jules Bloch²¹ ได้คัดค้านการกำหนดชื่อเรียกดังกล่าว แต่ก็มีการปกป้องสนับสนุนด้วยเหตุผลที่หนักแน่นจาก Ludwig Alsdorf²²

§18. ภาษาถิ่นตะวันตกของจารึกที่คิรนาร์ (Girnār) มีคุณลักษณะพื้นฐานบางอย่างสอดคล้องกับภาษาบาลี เช่น

- มีหน่วยเสียงพยัญชนะนาสิก คือ /ṅ/ /ṇ/ /ṇ/ ทั้งสามเสียงแยกกันชัดเจน
- เสียงท้ายของคำนามที่เป็นหน่วยเสียง /a/ ตามด้วยวิสรรค คือ -aḥ แปรเปลี่ยนไปเป็น -o

- เมื่อหน่วยเสียง /r/ เปลี่ยนเป็นเสียงสระอื่นแทน ก็มักไม่ส่งผลให้พยัญชนะตัวถัดไปอันมีฐานเกิดที่ฟัน (Dental หรือทันตชะ) แปรเปลี่ยนไปเป็นพยัญชนะลิ้นม้วน (Retroflex²³ หรือมูทชะ) ตัวอย่าง คือ kṛta (ทำแล้ว) ในสันสกฤต ใช้เป็น kata ในจารึกที่คิรนาร์ (Girnār) ตรงข้ามกับที่กาลสี (Kālsī) เชาลี (Dhauḷī) เชาคทะ (Jaugaḍa) และมานเสห์รา (Mānsehrā) ซึ่งใช้เป็น kaṭa ส่วนที่ชาห์บาซการ์ฮี (Shāhbāzgarhī) ใช้เป็น kiṭa²⁴

²¹ Jules Bloch, “Trois Notes,” *Bulletin de l’Ecole française d’Extrême-Orient*, 44, no. 1, (1947-1950): 46-50 (Asoka et l’Ardhamāgadhi), www.persee.fr/issue/befeo_0336-1519_1951_num_44_1 = *Recueil d’Articles de Jules Bloch 1906-1955: Textes rassemblés par Colette Caillat* (Paris: Collège de France, Institut de Civilisation Indienne, 1985), 404-408.

²² Ludwig Alsdorf, “Ardha-Māgadhi,” *Die Sprache der ältesten buddhistischen Überlieferung / The Language of the Earliest Buddhist Tradition* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1980): 17-23.

²³ ผู้แปล - เป็นเสียงที่เกิดจากปลายลิ้นหรือส่วนใต้ลิ้น กับส่วนปลายสุดของปุ่มเหงือกที่ต่อกับเพดานแข็ง

²⁴ K. R. Norman, “The Orthography of the Girnār Version of the Aśokan Rock Edicts,” *Bulletin d’Études Indiennes*, 5, (1987): 273-285 = CP III 274-282; Colette Caillat, “Some Idiosyncrasies of Language and Style in Asoka’s Rock

§19. สำหรับภาษาถิ่นตะวันตกเฉียงเหนือ Georg Morgenstierne ได้ค้นพบ “การสลับที่ของเสียงพยัญชนะเหลว”²⁵ (Liquid Metathesis) ในกลุ่มภาษาดาร์ดิก²⁶ (Dardic languages) และนำเสนอในปี ค.ศ. 1947 หลักการนี้เริ่มมีปรากฏให้เห็นตั้งแต่ในจารึกพระเจ้าอโศก ภาษาที่จัดอยู่ในกลุ่มดาร์ดิกนี้ ได้แก่ กาสมีรี (Kāśmīrī) ชินา (Ṣiṇā) ผลุระ (Phalūra หรือ Palula) โขวาร์ (Khowār) โตร์วาลี (Torwālī) เป็นต้น

ตัวอย่างการสลับที่ของเสียงพยัญชนะเหลวที่ปรากฏให้เห็นในจารึกพระเจ้าอโศก เช่น

- garbha (ครรภ์) ในสันสกฤต ใช้เป็น gabha ในจารึกที่คิรินาร์ ซึ่งก็คือ gabbha ในภาษาบาลี แต่ใช้เป็น grabha ในจารึกที่มานเสห์รา และชาห์บาซการ์ฮี
- dharma (ธรรมะ) ในสันสกฤต ปรากฏใช้ในจารึกเป็น dhamma dhrama และยังมีใช้เป็น dhramma อีกด้วย

มีตัวอย่างที่แสดงถึงหลักการสลับที่ของเสียงพยัญชนะเหลวในกลุ่มภาษาดาร์ดิกให้เห็นได้ชัดเจน คือ karman (การกระทำ, การงาน) ในสันสกฤต ใช้เป็น kaṃma และ krama ในจารึกพระเจ้าอโศก ส่วนในภาษาชินา (Ṣiṇā) ใช้เป็น krom และภาษาผลุระ (Phalūra หรือ Palula) ใช้เป็น kram เป็นต้น²⁷

นอกจากนี้ ยังมีการเพิ่มเสียงแทรกกลางคำ เช่น kraṃma dhraṃma²⁸ และมีตัวอย่างอื่นเพิ่มเติม ได้แก่ dīrgha (ยาว) ในสันสกฤต ใช้ในจารึกเป็น

Edicts at Girnar,” *Hinduismus und Buddhismus: Festschrift für Ulrich Schneider* (Freiburg: Hedwig Falk, 1987): 87-100.

²⁵ ผู้แปล - เสียงพยัญชนะเหลว ได้แก่ /r/ // (ร ล) เป็นเสียงที่ไหลออกมาโดยไม่ขึ้นจมูก ไม่เสียดแทรก ไม่พ่นลม

²⁶ ผู้แปล - เป็นกลุ่มภาษาอินโด-อารยันที่มีใช้พูดกันในตอนเหนือของปากีสถาน ตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย รวมถึงแคชเมียร์ และตะวันออกเฉียงเหนือของอัฟกานิสถาน

²⁷ Atlas II 11, 22-31, 357, 408

²⁸ ผู้แปล - ตัวอย่างนี้เป็นการเพิ่มเสียง ṃ (อนุสวาระ หรือนิคหิต) ข้างหน้า m

drīrgha²⁹ และ dhriggha³⁰ ส่วนภาษาในกลุ่มดาร์ติก มีใช้เป็น drigho ในภาษาสินธี (Sindhī) และเป็น drigghā ในภาษาลาห์นทา (Lahndā)³¹ ซึ่งมีลักษณะการสลับที่ของเสียงพยัญชนะเหลวปรากฏให้เห็นด้วย

§20. ในภาษาถิ่นตะวันตกเฉียงเหนือ เสียงพยัญชนะเสียดแทรก (Sibilant) กับอัมสระ³² (Semi-vowel) ที่อยู่ติดกัน ยังมีการเปลี่ยนเสียงอันเป็นลักษณะเฉพาะได้แก่

(1) เสียงเสียดแทรกอุสม ปลายลิ้นม้วน (Retroflex sibilant) กับหน่วยเสียง /y/ (ṣy) เช่น manuṣya (มนุษย์) ในสันสกฤต ใช้เป็น manuśa ในจารึกถิ่นนี้ สำหรับในภาษาชิณา (Ṣiṇā) ใช้เป็น muśā³³ ส่วนบาลีใช้เป็น manussa นอกจากนี้ คำกริยารูปอนาคตกาล (Future tense หรือภวิสสันตวิภัตติ) ก็มีการแปรเสียงในลักษณะเดียวกัน คือ -iṣyati ในสันสกฤต ใช้เป็น -iśati³⁴ ในจารึก ส่วนบาลีใช้เป็น -issati

(2) เสียงเสียดแทรกอุสม เพดานแข็ง (Palatal sibilant) กับหน่วยเสียง /r/ (śr) เช่น śramaṇa (สมณะ) ในสันสกฤต ใช้เป็น ṣamaṇa ในจารึก³⁵ ส่วนบาลีใช้เป็น samaṇa

(3) เสียงเสียดแทรกอุสม ฟัน (Dental sibilant) กับหน่วยเสียง /v/ (sv) ตัวอย่างแรก เช่น svarga (สวรรค์) ในสันสกฤต ใช้เป็น spagra ในจารึก (มีการสลับที่ของเสียงพยัญชนะเหลวด้วย) ส่วนบาลีใช้เป็น sagga อีกตัวอย่าง คือ

²⁹ ดูเพิ่ม “drīrghāyu” ใน ANP I 124 (footnote 25), plate 214

³⁰ ดูเพิ่ม “drigha” ใน GDhp 121, 147

³¹ ดูเพิ่ม CDIAL s.v. “6368 dīrghā-”

³² ผู้แปล – อัมสระ ได้แก่ /y/ /r/ /l/ /v/ (ย ร ล ว)

³³ ดูเพิ่ม CDIAL s.v. “9828 manuṣyā-”

³⁴ ดูเพิ่ม “iśadi” ใน GDhp 104 (§59)

³⁵ ดูเทียบกับ Atlas II 122 (s.v. “corne”)

aśva (ม้า) ในสันสกฤต ใช้เป็น aśp ในภาษาชิณา (Śiṇā) เป็นต้น³⁶ ส่วนบาลี ใช้เป็น assa

นอกจากนี้ เสียงท้ายสรรพนามที่ผันเป็นอธิกรณ์การก (Locative case หรือสัตตมีวิวัตติ) เอกพจน์ ก็มีการแปรเปลี่ยนเสียงด้วย คือ -asmin ในสันสกฤต ใช้เป็น -amhi ในจารึกที่คิรินาร์และในบาลี สำหรับจารึกภาษาทางการใช้เป็น -asi ส่วนจารึกที่ชาวบาชการีฮีและมานเสห์รา ใช้เป็น -aspi

§21. ภาษาถิ่นตะวันตกเฉียงเหนือยังปรากฏลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่ง คือ ยอมรับการใช้หน่วยเสียง /r/ เป็นพยัญชนะซ้อน(ควบคู่กับพยัญชนะต้น) ในหลายคำ³⁷ เช่น prajā (ประชา) ในสันสกฤต ใช้เป็น praja ในจารึกที่ชาวบาชการีฮี และมานเสห์รา ส่วนบาลีใช้เป็น pajā แต่จารึกที่คิรินาร์มีปรากฏใช้ทั้ง prajā prāṇa และ pāṇa³⁸

2. จารึกรุ่นถัดมา

§22. จารึกพระเจ้าอโศกนับว่ามีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวที่ไม่ปรากฏในจารึก รุ่นหลัง จารึกรุ่นต่อมาที่เป็นภาษาอินโด-อารยันยุคกลางนั้นส่วนใหญ่มีเนื้อหาเกี่ยวกับคำอุทิศ Madhukar Anant Mehendale³⁹ ได้ประมวลข้อมูลจารึกเหล่านี้ แล้วจัดแบ่งจารึกออกเป็น 4 กลุ่มตามแหล่งค้นพบ โดยไม่นับรวมจารึกอักษร ขโรษฐี (Kharoṣṭhī) และจารึกภาษาปรากฤตสิงหลไว้ใน 4 กลุ่มนี้

³⁶ ดูเทียบกับ Atlas II 108 (s.v. “cheval”)

³⁷ ยกเว้นกรณีในข้อ §20. (2)

³⁸ ดูเทียบกับ Atlas II 411 (s.v. “pr-”)

³⁹ HGIP

จารีกรุ่นหลังเหล่านี้ มีจำนวนหนึ่งได้ถูกตีพิมพ์ในหนังสือชุด *Corpus Inscriptionum Indicarum* และมีข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับจารึกที่รวบรวมไว้ถึง 1,454 ชิ้น โดย H. Lüders⁴⁰ ซึ่งมีผลการศึกษาของ D. C. Sircar⁴¹ นอกจากนี้สามารถสืบค้นเพิ่มเติมได้จากในวารสาร *Epigraphia Indica*⁴² และรายงานประจำปี *Indian Archaeology* (ฉบับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1953-1954 เป็นต้นไป)⁴³ รวมไปถึงผลงานอันทรงคุณค่าของ Tsukamoto Keishō⁴⁴ ซึ่งตีพิมพ์เป็นภาษาญี่ปุ่น

[จารึกทางตะวันตก]

§23. จารึกกลุ่มนี้ทางตะวันตกมีมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์กษัตริปะ (Kṣatrapa)⁴⁵

⁴⁰ Heinrich Lüders, “A List of Brāhmī Inscriptions from the Earliest Times to about A.D. 400 with the Exception of those of Aśoka,” *Epigraphia Indica*, 10, (1909-1910): appendix.

⁴¹ SI

⁴² ผู้แปล - สืบค้นและดาวน์โหลดได้ใน www.archive.org

⁴³ ผู้แปล - ดาวน์โหลดบางฉบับได้ใน www.nmma.nic.in/nmma/archReview.do และ www.asi.nic.in/e-publications

⁴⁴ Keishō Tsukamoto (塚本啓祥), *Indo Bukkyō Himei no Kenkyū* インド仏教碑銘の研究 (A Comprehensive Study of the Indian Buddhist Inscriptions), Part I: Text, Notes and Japanese Translation; Part II: Indices, Maps and Illustrations (Kyoto: Heirakuji Shoten, 1996-1998), <https://doi.org/10.5281/zenodo.3874844>, <https://doi.org/10.5281/zenodo.3874869>. (ผู้แปล - ในปี ค.ศ. 2003 มีการตีพิมพ์ Part III: Inscriptions in Northern Areas, Pakistan, <https://doi.org/10.5281/zenodo.3874872>)

⁴⁵ GI 98; Richard Salomon, “The Kṣatrapas and Mahākṣatrapas of India,” *Wiener Zeitschrift für die Kunde Südasiens / Vienna Journal of South Asian Studies*, 17, (1973): 5-25; Louis de La Vallée Poussin, *L’Inde aux temps des Mauryas et des Barbares, Grecs, Scythes, Parthes et Yue-Tchi* (Paris: E.

ได้รับการวิเคราะห์เบื้องต้นโดย Mehendale⁴⁶ นอกจากนี้ A. V. Naik⁴⁷ ได้ให้ภาพรวมเกี่ยวกับจารึกไว้ด้วย แหล่งค้นพบที่สำคัญคือ

(1) **นาสิก** (Nāsik) พบจารึก 45 ชิ้น ทำขึ้นในศตวรรษที่ 1 ก่อนคริสตกาลถึงคริสต์ศตวรรษที่ 2⁴⁸

(2) **การ์เล** (Karle) พบจารึกประมาณ 40 ชิ้น ทำขึ้นในศตวรรษที่ 2 ก่อนคริสตกาล ถึงราวคริสต์ศตวรรษที่ 1-2⁴⁹

(3) **กันเหรี** (Kanheri) พบจารึก 70 ชิ้น ทำขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 2⁵⁰

(4) **ขุนนาร์** (Junnar) พบจารึก 34 ชิ้น ทำขึ้นในศตวรรษที่ 2 ก่อนคริสตกาล ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 2

de Boccard, 1930), 288, www.archive.org/details/dli.granth.88656.

⁴⁶ HGIP 46-104 (§158-210)

⁴⁷ A. V. Naik, "Inscriptions of the Deccan: An Epigraphical Survey (Circa 300 B.C.–1300 A.D.)," *Bulletin of the Deccan College Post-Graduate and Research Institute*, 9, no. 1/2, (December 1948): 1-160, www.jstor.org/stable/42929414.

⁴⁸ E. Senart, "The Inscriptions in the Caves at Nāsik," *Epigraphia Indica*, 8, (1905-1906): 59-96; Jeanne L. Trabold, "A Chronology of Indian Sculpture: The Sātavāhana Chronology at Nāsik," *Artibus Asiae*, 32, no. 1, (1970): 49-88, <https://doi.org/10.2307/3249527>.

⁴⁹ E. Senart, "The Inscriptions in the Caves at Karle," *Epigraphia Indica*, 7, (1902-1903): 47-74; Madho Sarup Vats, "Unpublished Votive Inscriptions in the Caitya Cave at Karle," *Epigraphia Indica*, 18, (1925-1926): 325-329; K. A. Nilakanta Sastri, and K. Gopalachari, "Epigraphical Notes," *Epigraphia Indica*, 24, (1937-1938): 282.

⁵⁰ Shobhana Gokhale, *Kanheri Inscriptions* (Pune: Deccan College Post Graduate and Research Institute, 1991), <https://doi.org/10.5281/zenodo.1092666>.

[จารึกทางตอนกลาง]

§24. จารึกทางตอนกลาง⁵¹ ทำขึ้นในยุคสมัยราชวงศ์ต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่ราชวงศ์ศุงคะ (Śuṅga) แต่แหล่งที่นับว่าสำคัญจะอยู่ที่สาณจี (Sāñcī) ซึ่งส่วนใหญ่ทำขึ้นในสมัยราชวงศ์ศาตวาหะ (Śātavāhana) หรืออานธระ (Āndhra)⁵² แหล่งค้นพบที่สำคัญคือ

(1) **สาณจี** (Sāñcī) พบจารึก 827 ชิ้น ทำขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 1 ก่อนคริสตกาล ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 1⁵³

(2) **ภารhut** (Bhārhut) พบจารึก 218 ชิ้น ทำขึ้นในราวศตวรรษที่ 2-1 ก่อนคริสตกาล⁵⁴

(3) **มธุรา** (Mathurā) ทำขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตกาล ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 1⁵⁵ นอกจากนี้ยังมีจารึกอักษรขโรษฐี (Kharoṣṭhī) ที่มีต้นกำเนิดมาจาก

⁵¹ HGIP 147-182 (§264-313)

⁵² GI 129

⁵³ John Marshall, Alfred Foucher, and N. G. Majumdar, *The Monuments of Sāñchī*, 3 vols. (Delhi: Swati, 1982), esp. Vol.I 263-383, www.archive.org/details/monumentsofsanch01john, www.archive.org/details/monumentsofsanch02john, www.archive.org/details/monumentsofsanch03john; Michael Willis, *Buddhist Reliquaries from Ancient India* (London: British Museum Press, 2000), 58, 70.

⁵⁴ Heinrich Lüders, *Corpus Inscriptiones Indicarum Vol.II Part II: Bharhut Inscriptions* (Ootacamund: Government Epigraphist for India, 1963), www.archive.org/details/corpusinscriptio014676mbp.

⁵⁵ Heinrich Lüders, *Mathurā Inscriptions: Unpublished Papers Edited by Klaus L. Janert* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1961), www.archive.org/details/details/in.ernet.dli.2015.201093; Theo Damsteegt, *Epigraphical Hybrid Sanskrit: Its Rise, Spread, Characteristics and Relationship to Buddhist Hybrid Sanskrit* (Leiden: E. J. Brill, 1978), 3-5 (แสดงเอกสารอ้างอิงที่เกี่ยวข้อง); R. C. Sharma, "New Inscriptions from Mathurā," *Mathurā: The Cultural Heritage*, ed. Doris Meth

มฤดาอีกด้วย ซึ่งตีพิมพ์โดย S. Konow⁵⁶

(4) เปาณี (Pauni) ซึ่งอยู่ในนาคปุร์ (Nāgpur) พบจารึก 30 ชิ้น ทำขึ้นในศตวรรษที่ 1 ก่อนคริสตกาล⁵⁷

[จารึกทางตอนใต้]

§25. จารึกทางตอนใต้ส่วนใหญ่ทำขึ้นสมัยราชวงศ์ศาควาหนะ⁵⁸ ในอมราวดี และทำขึ้นสมัยราชวงศ์อิक्षวากุ (Ikṣvāku)⁵⁹ ในนาการจุนโกณฑะ (Nāgārjuna-konḍa)⁶⁰ จารึกกลุ่มนี้ยังมีลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งคือ มีการใช้ภาษานอกเหนือกลุ่มอินโด-อารยันด้วย แหล่งค้นพบที่สำคัญคือ

(1) อมราวดี (Amarāvati) พบจารึกประมาณ 214 ชิ้น ทำขึ้นในศตวรรษที่ 2 ก่อนคริสตกาล ถึงราวคริสต์ศตวรรษที่ 1-2⁶¹

Srinivasan (New Delhi: American Institute of Indian Studies, 1989): 308-315, www.indianculture.gov.in/ebooks/mathura-cultural-heritage.

⁵⁶ ดูเชิงอรรถ 83 ของ §27

⁵⁷ Shantaram Bhālchandra Deo, and Jagat Pati Joshi, *Pauni Excavations (1969-1970)* (Nagpur: Nagpur University, 1972); V. B. Kolte, “Brahmi Inscriptions from Pauni,” *Epigraphia Indica*, 38, (1969-1970): 169-174.

⁵⁸ HGIP 105-146 (§211-263)

⁵⁹ P. R. Srinivasan, and S. Sankaranarayanan, *Inscriptions of the Ikṣvāku Period* (Hyderabad: Government of Andhra Pradesh, 1979).

⁶⁰ GI 132

⁶¹ Keishō Tsukamoto (塚本啓祥), “Amarāvati Bukkyō Himei Amarāvati 仏教碑銘 (Buddhist Inscriptions from Amarāvati),” *Naritasan bukkyō kenkyūjo kiyō* 成田山仏教研究所紀要 (Journal of Naritasan Institute for Buddhist Studies), 15, no. 2, (1992): 207-302; Inguva Karthikeya Sarma, “Some More Inscriptions from Amarāvati Excavations and the Chronology of the Mahāstūpa,” *Studies in Indian Epigraphy*, 1, (1975): 60-74, www.archive.org/details/aclarch000041a47.

(2) **นาการขุณโณณะ** (Nāgārjunakoṇḍa) พบจารึกมากกว่า 50 ชิ้น ทำขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 3⁶²

(3) **ภฏฏิปโรฬุ** (Bhattiprolu) พบจารึก 10 ชิ้น ทำขึ้นในศตวรรษที่ 2 ก่อนคริสตกาล⁶³

ต่อไปนี้เป็นชื่อจารึกทางตอนใต้ภาษาอินโด-อารยันยุคกลาง 9 แผ่น ซึ่งมีคำอุทิศมอบถวายที่ดินรวมอยู่ด้วย

⁶² J. Ph. Vogel, “Prakrit Inscriptions from a Buddhist Site at a Nagarjunikonda,” *Epigraphia Indica*, 20, (1929-1930): 1-37; “Additional Prakrit Inscriptions from Nāgārjunikoṇḍa,” *Epigraphia Indica*, 21, (1931-1932): 61-71; K. A. Nilakanta Sastri, and K. Gopalachari, “Epigraphical Notes,” *Epigraphia Indica*, 24, (1937-1938): 280; D. C. Sircar, and K. G. Krishnan, “Two Inscriptions from Nagarjunakonda,” *Epigraphia Indica*, 34, (1961-1962): 17-22; D. C. Sircar, “More Inscriptions from Nagarjunakonda,” *Epigraphia Indica*, 35, (1963-1964): 1-36; H. Sarkar, “A Note on Some Fragmentary Inscriptions from Nagarjunakonda,” *Epigraphia Indica*, 38, (1969-1970): 175-178; Keishō Tsukamoto (塚本啓祥), “Nāgārjunakoṇḍa bukkyō himei Nāgārjunakoṇḍa の仏教碑銘 (Buddhist Inscriptions from Nāgārjunakoṇḍa),” *Tōhoku Daigaku Bungakubu Kenkyū Nenpō* 東北大学文学部研究年報 (The Annual reports of the Faculty of Arts and Letters, Tohoku University), 40, (1990): 1(142)-50(93); Gregory Schopen, “On the Buddha and His Bones: The Conception of a Relic in the Inscriptions from Nāgārjunakoṇḍa,” *Journal of the American Oriental Society*, 108, no. 4 (October-December 1988): 527-537, <https://doi.org/10.2307/603142>. ผู้แปล - ดูเพิ่มเติมอีกใน อุเทน วงศ์สถิตย์, “จารึกรอยพุทธบาทจากอานธรประเทศ: หลักฐานพุทธศาสนิกายวิภังคชาท,” *วารสารธรรมธารา*, ปีที่ 8, ฉบับที่ 2 (ฉบับรวมที่ 15), (กรกฎาคม-ธันวาคม 2565): 61-90.

⁶³ Heinrich Lüders, “Epigraphische Beiträge: I. Die Inschriften von Bhattiprolu,” *Philologica Indica* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1940): 213-229, www.archive.org/details/philologicaindicaluders; SaI 189

3 จารึกแรก ทำขึ้นสมัยต้นราชวงศ์ปัลลวะ (Pallava)⁶⁴ คือ (1) มยิดโวลู (Mayidavolu)⁶⁵ (2) ฮีรหทคัลลิก (Hirahadagalli)⁶⁶ (3) กุณปเทยะ (Guṇapadeya)⁶⁷

4 จารึกถัดมา มีเนื้อหาเกี่ยวกับการบริจาคที่ดิน ในคริสต์ศตวรรษที่ 4 สมัยราชวงศ์ศาลังกายณะ (Śālaṅkāyana) คือ (4) เอลูรู (Elūru หรือ Ellore)⁶⁸ (5) กนุกอลลู (Kanukollu)⁶⁹ (6) เปนุกอนทะ (Penugonḍa)⁷⁰ (7) ธาริกาทูระ (Dhārikātūra)⁷¹

ถัดไป เป็นจารึกเกี่ยวกับการสถาปนาอารามในพุทธศาสนา สมัยราชวงศ์ อิกษวากู (Ikṣvāku) คือ (8) ปาตคัณทิกูเทม (Pātagaṇḍigūḍem)⁷²

⁶⁴ IG 153; Richard Salomon, *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions in Sanskrit, Prakrit, and the Other Indo-Aryan Languages* (Oxford: Oxford University Press, 1998), 114, www.archive.org/details/IndianEpigraphy.

⁶⁵ E. Hultzsch, "Mayidavōlu Plates of Śivaskandavarman," *Epigraphia Indica*, 6, (1900-1901): 84-89; IP 31-34 (no. 2)

⁶⁶ G. Bühler, "A Prākṛit Grant of the Pallava King Śivaskandavarman," *Epigraphia Indica*, 1, (1892): 2-10; IP 35-39 (no. 3)

⁶⁷ E. Hultzsch, "British Museum Plates of Chārudevī," *Epigraphia Indica*, 8, (1905-1906): 143-146; IP 40-41 (no. 4)

⁶⁸ E. Hultzsch, "Plates of Vijaya-Devavarman," *Epigraphia Indica*, 9, (1907-1908): 56-59.

⁶⁹ B. V. Krishna Rao, "Two Salankayana Charters from Kanukollu: A. Plates of Nandivarman (I), Year 14," *Epigraphia Indica*, 31, (1955-1956): 1-7.

⁷⁰ D. C. Sircar, "Penugonda Plates of Hastivarman," *Epigraphia Indica*, 35, (1963-1964): 145-150.

⁷¹ D. C. Sircar, "Three Copper-Plate Charters: 1. Dhārikātūra Grant of Achaṇḍavarman, Year 35," *Epigraphia Indica*, 36, (1965-1966): 1-7.

⁷² Harry Falk, "The Pātagaṇḍigūḍem Copper-Plate grant of the Ikṣvāku King Ehavala Cāntamūla," *Silk Road Art and Archaeology: Journal of the Institute of Silk Road Studies, Kamakura*, 6, (1999-2000): 275-283.

และจารึกสุดท้าย ไม่สามารถระบุได้ว่าทำขึ้นในสมัยราชวงศ์ใด คือ (9)
โกณทมูติ (Koṇḍamudī)⁷³

นอกจากนี้ ยังมีศิลาจารึกอีกหลักชื่อ มัญจิกัลล (Mañcikallu) อันเป็น
ภาษาปรากฏตสมัยปัลลวะซึ่งได้พิมพ์เผยแพร่โดย D. C. Sircar⁷⁴

[จารึกทางตะวันออก]

§26. จารึกทางตะวันออก⁷⁵ พบอยู่ประมาณ 40 ชิ้น จารึกที่อายุน้อยสุดได้ทำขึ้น
ในคริสต์ศตวรรษที่ 4 แหล่งค้นพบที่สำคัญ คือ

(1) พุทธคยา (Bodh Gaya) พบจารึก 10 ชิ้น ทำขึ้นในศตวรรษที่ 3 ก่อน
คริสตกาล

(2) อุทัยคีรี (Udayagiri) และขัณฑคีรี (Khaṇḍagiri) พบจารึก 14 ชิ้น
ทำขึ้นในศตวรรษที่ 2 ก่อนคริสตกาล⁷⁶

⁷³ E. Hultzsch, "Koṇḍamudī Plates of Jayavarman," *Epigraphia Indica*, 6, (1900-1901): 315-319.

⁷⁴ D. C. Sircar, "Two Inscriptions from Guntur District: 2. Mañchikallu Inscription of Pallava Siṃhavarman," *Epigraphia Indica*, 32, (1957-1958): 87-90; IP 29-30 (no. 1)

⁷⁵ HGIP 183-202 (§315-362); Bhagwant Sahai, *The Inscriptions of Bihar* (Patna: Ramanand Vidya Bhawan, 1983), www.archive.org/details/in.gov.ignca.83463; Hermann Kulke, *Orissa: A Comprehensive and Classified Bibliography* (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1982), 22-26 (no. 439-515), www.archive.org/details/orissa-bibliography-1980.

⁷⁶ Benimadhab Barua, *Old Brāhmī Inscriptions in the Udayagiri and Khaṇḍagiri Caves* (Calcutta: University of Calcutta, 1929), www.archive.org/details/in.ernet.dli.2015.103481; "Minor Old Brāhmī Inscriptions in the Udayagiri and Khaṇḍagiri Caves," *Indian Historical Quarterly*, 14, (1938): 158-166, www.archive.org/details/in.ernet.dli.2015.33104.

ข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับจารึกทางตะวันออก ได้แก่

- จารึกแผ่นทองแดงพบที่โสห์เคารา (Sohgaurā) ใกล้เมืองโครัฆปุร (Gorakhpur) จัดอยู่ในกลุ่มนี้เช่นกัน⁷⁷ บางครั้งยังถูกพิจารณาว่าเก่าแก่กว่าจารึกพระเจ้าอโศก⁷⁸
- มีจารึกที่บันทึกประวัติศาสตร์การปกครองในคัมภีร์ปุราณะ (Purāṇa) ด้วย Shashi Kant⁷⁹ ได้รวบรวมเนื้อหาจารึกเหล่านี้ไว้
- มีจารึกเพียงชิ้นเดียวที่เป็นภาษามาครี(เก่า) ซึ่งพบในถ้ำโซคิมารา (Jogīmārā)⁸⁰
- โดยทั่วไปแล้วจารึกกลุ่มนี้มีอิทธิพลของภาษาถิ่นตะวันตกปรากฏอยู่ค่อนข้างมาก แต่ในช่วงสมัยนั้นทางตะวันออกได้เป็นศูนย์กลางทางภาษาอินเดียยุคกลาง จึงทำให้เห็นถึงแนวโน้มการปรับใช้ตามแบบภาษามหาราษฎรี (Māhārāṣṭrī) ของอาณาจักรศัตวาหนะ (Śātavāhana) ด้วย⁸¹

⁷⁷ SI I 82 (no. 47)

⁷⁸ Sal 177

⁷⁹ Shashi Kant, *The Hāthīgumpha Inscription of Khāravela and the Bhabru Edict of Aśoka: A Critical Study* (Delhi: Prints India, 1971).

⁸⁰ Heinrich Lüders, *Bruchstücke buddhistischer Dramen* (Berlin: Georg Reimer, 1911), 41, <https://doi.org/10.11588/diglit.37425>; S. N. Ghoshal, "On the Interpretation of an Old Brāhmī Inscription Found at the Jogīmārā Cave of Rāmgarh Hills," *Journal of the Asiatic Society, Calcutta*, 21, (1979): 78-94.

⁸¹ Gustav Roth, "Particular Features of the Language of the Ārya-Mahāsāṃghika Lokottaravādins and their Importance for Early Buddhist Tradition," *Die Sprache der ältesten buddhistischen Überlieferung / The Language of the Earliest Buddhist Tradition* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1980): 80, www.scribd.com/document/464155227/Particular-Features-of-the-Language-of-the-Ārya-Mahāsāṃghika-Lokottaravādins; = IS 291; Harry Falk, "Kunstichtung in den Höhlen von Rāmgarh," *Asiatische Studien / Études asiatiques*, 45, no. 2,

[จารึกทางตะวันตกเฉียงเหนือ]

§27. ในถิ่นตะวันตกเฉียงเหนือ แม้ภายหลังสิ้นสุดจักรวรรดิเมารยะแล้ว ก็ยังพบการใช้อักษรโรษฐีในจารึกภาษาคานธารีอยู่⁸² S. Konow⁸³ เป็นผู้เริ่มรวบรวมข้อมูลจารึกเหล่านี้ จากนั้นได้มีการค้นพบจารึกอักษรโรษฐีเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งมีการนำแผ่นบันทึกที่ค้นพบในเอเชียกลาง⁸⁴ แลบนียา (尼雅 Ní yǎ) และโหลวหลาน (楼兰 Lóu lán) จำนวน 764 ฉบับ⁸⁵ ของ M. Aurel Stein

(1991): 257-276 (หน้า 268 บรรทัด 27 “Ardhamāgadhi” ให้แก่เป็น “Māgadhi” โดยเทียบเคียงได้กับหน้า 273 บรรทัด 33 อีกทั้งหน้า 272 บรรทัด 27 “nordwestlich” ให้แก่เป็น “westlich” โดยเทียบเคียงได้กับหน้า 273 บรรทัด 31), <https://dx.doi.org/10.5169/seals-146919>.

⁸² Sal 84; Richard Salomon, *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions in Sanskrit, Prakrit, and the Other Indo-Aryan Languages* (Oxford: Oxford University Press, 1998), 46-51, www.archive.org/details/IndianEpigraphy.

⁸³ Sten Konow, *Corpus Inscriptionum Indicarum Vol. II Part I: Kharoshthi Inscriptions with the Exception of those of Aśoka* (Calcutta: Government India Central Publication Branch, 1929), https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Corpus_Inscriptionum_Indicarum_Vol_2_Part_1.pdf.

⁸⁴ ผู้แปล - ช่วงปี ค.ศ. 2012-2016 ในจีนมีผลงานตีพิมพ์เกี่ยวกับบันทึกแผ่นไม้ (Wooden tablet หรือ Hastalekha) ที่พบเพิ่มเติมในแถบนี้ อีก ดูได้ในบรรณานุกรมหมวดเอกสารอ้างอิงภาษาจีน

⁸⁵ A. M. Boye et al., *Kharoṣṭhī Inscriptions Discovered by Sir Aurel Stein in Chinese Turkestan*, 3 parts (Oxford: Clarendon Press, 1920-1929), Part I, www.archive.org/details/kharostiinscript00boyeuoft (ผู้แปล - ปี ค.ศ. 1997 มีการตีพิมพ์ทั้ง 3 part รวมเป็นเล่มเดียวกันโดย Cosmo Publications ที่เมือง New Delhi); T. Burrow, *A Translation of the Kharoṣṭhī Documents from Chinese Turkestan* (London: The Royal Asiatic Society, 1940), www.archive.org/details/Burrow1940TranslationKharoshthiDocumentsChineseTurkestan.

มาใช้ร่วมเป็นหลักฐานเพิ่มเติมเกี่ยวกับภาษาคานธารี⁸⁶ บันทึกเหล่านี้มีอายุตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 3 และเป็นภาษาที่มีความเหมือนกันสืบเนื่องมาเกือบศตวรรษ ยกเว้นบันทึกหมายเลข 661 จากเขตพื้นที่ Endere (安迪尔 Ān dí ěr) เพียงฉบับเดียว⁸⁷

§28. รูปแบบทางภาษาและการเขียนในบันทึกจากนียา (尼雅) มีความแตกต่างในรายละเอียดเมื่อเทียบกับจารึกในถิ่นตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย แต่เนื่องจากภาษาในบันทึกเหล่านี้ไม่ได้ถูกกล่าวถึงโดยนักไวยากรณ์ชาวอินเดียรุ่นเก่าที่กำหนดกฎเกณฑ์หลักภาษาอินเดียยุคกลาง เราจึงไม่ทราบชื่อเรียกดั้งเดิมของภาษาที่ใช้ในบันทึกดังกล่าว แต่เมื่อถ้อยตามเขตพื้นที่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย ก็ได้กำหนดเรียกรวมกันโดยทั่วไปว่า ภาษาคานธารี (Gāndhārī)⁸⁸ อย่างไรก็ตาม พึงสังเกตเห็นว่า ชื่อภาษาคานธารี มิได้บ่งบอกว่าจะต้องเป็นภาษาแบบเดียวกันกับที่เคยใช้ในแคว้นคันธาระ

⁸⁶ ดูเพิ่ม John Brough, “Comments on Third-Century Shan-Shan and the History of Buddhism,” *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 28, no. 3, (1965): 582-612, www.jstor.org/stable/612100; “Supplementary Notes on Third-Century Shan-Shan,” *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 33, no. 1, (1970): 39-45, www.jstor.org/stable/613319; B. N. Mukherjee, “Kharoshṭhī Documents of Shan-Shan and the Kushāṇa Empire,” *Studies in the Sources on the History of Pre-Islamic Central Asia*, ed. J. Harmatta (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979): 91-97, www.real-eod.mtak.hu/11157.

⁸⁷ F. W. Thomas, “Some Notes on Central Asian Kharoshṭhī Documents,” *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 11, no. 3, (1945): 521-534, www.jstor.org/stable/609335.

⁸⁸ H. W. Bailey, “Gāndhārī,” *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 11, no. 4, (1946): 764-797, www.jstor.org/stable/608590.

§29. ตั้งแต่สมัยราชวงศ์กุษาณะ (Kuşāṇa) “คานธารี” ไม่เพียงแต่เป็นภาษาทางการในถิ่นนั้น แต่ยังมีบทบาทสำคัญต่อกลุ่มชาวพุทธ⁸⁹ ในการเผยแผ่ศาสนาสู่เอเชียกลางอีกด้วย⁹⁰ ทั้งนี้ F. Bernhard ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า มิได้มีเพียงนิกายธรรมคุปต์ (Dharmagupta) เท่านั้นที่ใช้ภาษาคานธารีในการถ่ายทอดหลักธรรม⁹¹

คัมภีร์ธรรมบทคานธารี (Gāndhārī-Dharmapada) ซึ่งมีอายุยาวนานเป็นคัมภีร์รวมบทคาถาอันเป็นที่รู้จักกันดี และนับเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญของคัมภีร์พุทธฉบับภาษาคานธารี⁹² จากการศึกษาในช่วงต้น ประมาณ 2 ใน 3 ของต้นฉบับเปลือกต้นเบิร์ช (Birch bark) ที่ได้มา มีปรากฏคาถาเป็นจำนวนถึง 344 บท⁹³

⁸⁹ Gérard Fussman, “Upāya-kaśālyā: L’implantation du bouddhisme au Gandhāra,” *Bouddhisme et cultures locales: Quelques cas de réciproques adaptations*, ed. Fukui Fumimasa, Gérard Fussman (Paris: École française d’Extrême-Orient, 1994): 39.

⁹⁰ ประเด็นหนึ่งเกี่ยวกับภาษาคานธารีที่ไม่มักค่อยกล่าวถึงคือ มีคำยืมจากภาษานี้ปรากฏอยู่ไม่น้อยในภาษากลุ่มซาคา (Saka) ซึ่งเคยมีใช้ในบางถิ่นของมณฑลซินเจียงในจีนหนึ่ง ภาษาโชตาน (Khotanese) ก็อยู่ในกลุ่มภาษานี้ด้วย

⁹¹ Franz Bernhard, “Gāndhārī and the Buddhist Mission in Central Asia,” *Añjali: Papers on Indology and Buddhism*, ed. J. Tilakasiri (Peradeniya: Felicitation Volume Editorial Committee, University of Ceylon, 1970): 55-62; Oskar von Hinüber, “Sanskrit und Gāndhārī in Zentralasien,” *Sprachen des Buddhismus in Zentralasien: Vorträge des Hamburger Symposions vom 2. Juli bis 5. Juli 1981*, ed. Klaus Röhrborn, and Wolfgang Veenker (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1983): 27-34, www.scribd.com/document/331493960/Sanskrit-und-Gandhari-in-Zentralasien.

⁹² ในการศึกษาเอกสารทางพุทธศาสนาฉบับภาษาคานธารี สามารถใช้คัมภีร์ฉบับแปลจีนโบราณเป็นเครื่องมือช่วยเทียบเคียงสอบทานความหมายได้ด้วย

⁹³ GDhp 119-175 (ผู้แปล – ดูข้อความปริวรรตเป็นโรมันจากต้นฉบับลายมือคัมภีร์นี้ ซึ่งมีเพิ่มส่วนที่สามารถอ่านได้ภายหลังอีกใน www.gandhari.org/catalog?

ต่อมา มีการเชื่อมต่อกับส่วนอื่น ๆ ของต้นฉบับจนมีข้อความที่อ่านได้เพิ่มขึ้นอีกไม่น้อย⁹⁴ และเนื่องด้วยมีการค้นพบธรรมบทภาษาคานธารีเพิ่มเป็น 2 ฉบับ จึงได้กำหนดชื่อเรียกฉบับหนึ่งเป็น “ธรรมบทโชตาน”⁹⁵ (Khotan-Dharmapada) ตามคำแนะนำของ R. Salomon

[จารึกปรากฏตติงหล]

§30. ภาษาปรากฏตติงหลได้เป็นที่รู้จักกันจากในจารึก ซึ่งทำขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 3-2 ก่อนคริสตกาล ถึงราวคริสต์ศตวรรษที่ 3-4 ทั้งนี้ในวรรณกรรมพื้นเมืองของศรีลังกา นอกจากจะมีใช้ภาษาบาลีแล้ว ภาษาปรากฏตติงหลยังได้ถูกนำมาใช้ครั้งแรกในคริสต์ศตวรรษที่ 9 อันเป็นยุคกลางของภาษาสิงหลอีกด้วย⁹⁶

catid=CKM0077)

⁹⁴ Richard Salomon, “A Preliminary Survey of Some Early Buddhist Manuscripts Recently Acquired by the British Library,” *Journal of the American Oriental Society*, 117, no. 2, (April-June 1997): 353-358, <https://doi.org/10.2307/605500>; *Ancient Buddhist scrolls from Gandhāra: The British Library Kharoṣṭhī Fragments* (Seattle: University of Washington Press, 1999); *A Gāndhārī Version of the Rhinoceros Sūtra* (Seattle: University of Washington Press, 2000).

⁹⁵ ผู้แปล – คือฉบับที่ตีพิมพ์ใน GDhp ซึ่งค้นพบในแถบโชตาน (เขตพื้นที่ 和田 Hé tián หรือสมัยก่อนเป็นอาณาจักรโบราณชื่อ 于阗 Yú tián) มณฑลซินเจียงของจีน ส่วนเนื้อหาธรรมบทคานธารีอีกฉบับหนึ่ง ดูได้ใน Timothy Lenz, *A New Version of the Gāndhārī Dharmapada and a Collection of Previous-Birth Stories* (Seattle: University of Washington Press, 2003), 52-75.

⁹⁶ LSS; Wilhelm Geiger, *Kleine Schriften: zur Indologie und Buddhismuskunde* (Wiesbaden: Franz Steiner, 1973), 470-491 (esp. §27-41, §60), www.glasenapp-stiftung.de/KISchr-Scan/06%20Geiger.pdf.

มีการเก็บสะสมข้อมูลในจารึกกลุ่มนี้ไว้ได้ประมาณ 1,500 คำ จารึกส่วนใหญ่เป็นข้อความที่สั้นมาก⁹⁷ อีกทั้งมีเนื้อหาที่เทียบเคียงกันได้ค่อนข้างน้อย ลักษณะพิเศษของภาษาถิ่นนี้คือ พยัญชนะธนิศ⁹⁸ (Aspiration) ได้ละหายไป⁹⁹ มีการหดรเสียงสระยาวเป็นเสียงสั้น¹⁰⁰ เป็นต้น โดยรวมแล้วภาษาปรากฏุดสิงหลมีพัฒนาการทั่วไปที่แตกต่างจากภาษาอื่น ๆ ในกลุ่มภาษาอินเดียยุคกลาง¹⁰¹

3. เหริยญและตราประทับ

§31. เหริยญและตราประทับ¹⁰² นับเป็นอีกแหล่งข้อมูลทางภาษาอินโด-

⁹⁷ Senarat Paranavitana, *Inscriptions of Ceylon*, Vol. I, Vol. II Part 1 (Colombo: Department of Archaeology, 1970-1983). (ผู้แปล - มีการตีพิมพ์ Vol. II Part 2 ในปี ค.ศ. 2001) และมีสิ่งพิมพ์ออกต่อเนื่องเกี่ยวกับจารึกในศรีลังกา คือ *Epigraphia Zeylanica* เริ่มตั้งแต่ฉบับปี ค.ศ. 1904-1912 (ผู้แปล - สืบค้นและดาวน์โหลด Vol. I-IV ได้ใน www.zenodo.org) และ *Epigraphical Notes* เริ่มตั้งแต่ฉบับปี ค.ศ. 1972

⁹⁸ ผู้แปล - พยัญชนะที่มีเสียงลม (h) เช่น /kh/ /gh/ /th/ /dh/ /ph/ /bh/

⁹⁹ LSS 55 (§32)

¹⁰⁰ LSS 56-57 (§34)

¹⁰¹ ดูเพิ่ม P. B. F. Wijeratne, "Phonology of the Sinhalese Inscriptions up to the End of the Tenth Century A.D.," *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 11, no. 3, (1945): 580-594, www.jstor.org/stable/609338; 12, no. 1, (1947): 163-183, www.jstor.org/stable/608993; 13, no.1, (1949): 166-181, www.jstor.org/stable/609070; 14, no. 2, (1952): 263-298, www.jstor.org/stable/608679; D. J. Wijayarathne, "Notes and Queries: Some Observations on the Intervocalic Sonant in Sinhalese Inscriptions," *University of Ceylon Review*, 1, (1943): 102-107.

¹⁰² ผู้แปล - ตราประทับในที่นี้ หมายถึงทั้งตราประทับที่มีลักษณะเป็นแม่พิมพ์ (seal moulds) และตราดิน(เผา)ที่ถูกประทับ (clay sealings)

อารยันยุคกลางด้วย E. J. Rapson¹⁰³ ได้แนะนำเกี่ยวกับเหรียญกษาปณ์ไว้ ซึ่งยังคงเป็นเนื้อหาที่มีคุณค่า แม้ว่าตีพิมพ์มานานแล้ว ต่อมา P. L. Gupta¹⁰⁴ ได้ให้เนื้อหาภาพรวมที่ดีเกี่ยวกับแหล่งข้อมูลส่วนนี้ พร้อมทั้งให้เอกสารอ้างอิงในบรรณานุกรมอันเป็นแนวทางการค้นคว้า

นอกจากนี้ Kiran Kumar Thaplyal¹⁰⁵ ยังแสดงเนื้อหาภาพรวมตราประทับของอินเดียไว้เป็นอย่างดี และ S. D. Lawson¹⁰⁶ ก็ได้ทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเกี่ยวกับตราดินเผาประทับทางพุทธศาสนาในอินเดีย(ส่วนที่เก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์บริติช)อีกด้วย¹⁰⁷

สรุปและส่งท้ายในทัศนะผู้แปล

เนื้อหาที่แปลถอดใจความนี้ กล่าวถึงหลักฐานทางภาษาอินโด-อารยันยุคกลางซึ่งมีการค้นพบในอินเดียและดินแดนข้างเคียง จากข้อมูลข้างต้นรวมถึง

¹⁰³ E. J. Rapson, *Indian Coins* (Strassburg: Karl J. Trübner, 1898), www.archive.org/details/in.ernet.dli.2015.38554.

¹⁰⁴ Parmeshwari Lal Gupta, *Coins: India - The Land and People* (New Delhi: National Book Trust, 1969), www.archive.org/details/in.ernet.dli.2015.107500.

¹⁰⁵ Kiran Kumar Thaplyal, *Studies in Ancient Indian Seals* (Lucknow: Akhila Bharatiya Sanskrit Parishad, 1972).

¹⁰⁶ Simon D. Lawson, "A Catalogue of Indian Buddhist Clay Sealings in British Museums," (PhD diss., University of Oxford, 1982), <https://doi.org/10.5281/zenodo.1222198>.

¹⁰⁷ ดูเพิ่ม Simon D. Lawson, "Dhāraṇī Sealings in British Collections," *South Asian Archaeology 1983 Vol. II* (Naples: Istituto Universitario Orientale, 1985): 703-717, www.indianculture.gov.in/ebooks/south-asian-archaeology-1983-papers-seventh-international-conference-association-south-asian; Vasudeva S. Agrawala, *Varanasi Seals and Sealings* (Varanasi: Prithivi Prakashan, 1984).

ในเอกสารที่อ้างอิงมา พอจะประมวลเกี่ยวกับเนื้อหาของจารึก อักษร และวัสดุที่ใช้จารึกได้โดยสังเขป ดังนี้

(1) **ด้านเนื้อหา** จารึกพระเจ้าอโศกโดยมากมีเนื้อหาว่าด้วยพระบรมราชโองการของพระเจ้าอโศก ส่วนจารึกรุ่นถัดมาส่วนใหญ่มีเนื้อหาเกี่ยวกับคำอุทิศ (เช่น การบริจาคที่ดิน) ทั้งยังมีปรากฏเนื้อหาอื่น ได้แก่ ทางถิ่นตะวันออกมีปรากฏจารึกเรื่องราวจากคัมภีร์ปุราณะ ทางตะวันตกเฉียงเหนือมีบันทึกคัมภีร์ทางพุทธศาสนาภาษาคานธารี (มีคาถาธรรมบท เป็นต้น) และบันทึกของทางราชการ (พบแถบเอเชียกลางในพื้นที่ของจีน)

(2) **ด้านอักษร** จารึกหรือบันทึกทางตะวันตกเฉียงเหนือนิยมใช้อักษรขโรษฐี ส่วนถิ่นอื่นใช้อักษรพราหมี

(3) **ด้านวัสดุ** จารึกพระเจ้าอโศกปรากฏอยู่บนแผ่นศิลาและเสาหิน จารึกรุ่นถัดมามีใช้วัสดุอื่นด้วย เช่น ทางตะวันออกมีจารึกแผ่นทองแดง ทางตะวันตกเฉียงเหนือมีการบันทึกโดยใช้เปลือกต้นเบิร์ช (แถบคันธาระ) และแผ่นไม้ (แถบเอเชียกลางในพื้นที่ของจีน) ส่วนจารึกบนเหรียญและตราประทับ ใช้วัสดุที่เป็นโลหะและดินเผา เหล่านี้ล้วนเป็นแหล่งข้อมูลดั้งเดิมที่มีใช้การคัดลอกสืบต่อเป็นทอด ๆ (อย่างเช่นในไบลานที่โดยทั่วไปต้องจารคัดลอกกันทุก 200-300 ปี) นับเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญยิ่ง

กล่าวโดยสรุปแล้ว ผู้แปลเห็นว่าเนื้อหาที่ได้ถอดใจความมานี้ มีคุณค่าต่อผู้สนใจและวงการวิชาการดังนี้

ประการแรก ได้นำเสนอหลักฐานทางภาษาอินโด-อารยันยุคกลางอย่างครอบคลุมมากขึ้น (เอกสารไทยส่วนใหญ่มักกล่าวถึงเพียงจารึกพระเจ้าอโศก) นับเป็นเนื้อหาตัวอย่างของหนังสือ *Das ältere Mittelindisch im Überblick* และเป็นข้อมูลพื้นฐานให้กับผู้ที่เริ่มศึกษาค้นคว้าด้านนี้ ทั้งยังอาจนำหลักการเปลี่ยนเสียงบางอย่างมาใช้ร่วมในการศึกษาภาษาบาลีบางคำได้ เช่น “การสลับที่

ของเสียงพยัญชนะเหลว” (§19) สามารถใช้ประกอบการศึกษาเชิงนิรุกติศาสตร์สำหรับคำบาลีว่า *payirupāsati* (เข้าไปนั่งใกล้) ซึ่งใช้เป็น *paryupāsate* ในสันสกฤต และใช้กับอีกตัวอย่างคำอ่านที่มีปรากฏน้อยแห่งในคัมภีร์บาลีคือ *ayira*¹⁰⁸ (ผู้ประเสริฐ, สูงส่ง) ซึ่งใช้เป็น *ārya* ในสันสกฤต นอกจากนี้ ยังสามารถนำหลักการเปลี่ยนเสียงท้ายคำนามของภาษาทางการในราชสำนักพระเจ้าอโศก (§16) มาอธิบายอิทธิพลที่ปรากฏในคัมภีร์ภิกขุวัตถุได้ กล่าวคือ มีบางคำที่ผันเป็นกรรตุการก (Nominative หรือปฐ्मวาทิต) เอกพจน์ ใช้เสียงท้ายเป็น -e เช่น *vattabbe*¹⁰⁹ (พึงกล่าว) ซึ่งตามหลักไวยากรณ์บาลีควรใช้เป็น *vattabbo* อนึ่ง ประเด็นตัวอย่างที่ยกมาในส่วนนี้ยังสามารถศึกษาวิจัยเพิ่มเติมต่อได้อีก

ประการที่สอง ทำให้เห็นแนวการศึกษาวิจัยของนักวิชาการทางตะวันตกในส่วนผู้เขียนเนื้อหาต้นฉบับเป็นภาษาเยอรมันเองก็ได้ค้นคว้าเอกสารต่าง ๆ มาอ้างอิงไว้เป็นจำนวนมาก เอื้อประโยชน์ให้ผู้เริ่มศึกษาด้านนี้ได้ทราบในเบื้องต้นว่า ควรนำเอกสารรายการใดบ้างมาใช้ศึกษาค้นคว้า แม้ในขณะที่ผู้แปลดำเนินการแปลก็ได้ศึกษาเพิ่มเติมในเอกสารอ้างอิงเหล่านี้อยู่หลายเล่ม เช่น จากการศึกษาเนื้อหาในงานวิจัยของ S. D. Lawson ทำให้ทราบรายละเอียดอีกว่า “อักษรบนตราประทับทางพุทธศาสนา เริ่มมีปรากฏในศตวรรษที่ 1 ก่อนคริสตกาล”¹¹⁰ ท้ายที่สุดนี้ ผู้แปลเชื่อว่า หากศึกษาเพิ่มเติมจากเอกสารอ้างอิงต่าง ๆ ที่มีแสดงไว้ในบทความด้วย ย่อมจะช่วยเพิ่มพูนทักษะความรู้เกี่ยวกับภาษาอินโด-อารยันยุคกลางให้พัฒนาระดับยิ่งขึ้นไป

¹⁰⁸ โดยมากปรากฏใช้ในคัมภีร์บาลีเป็น *ariya* และยังมีพัฒนาการ(จาก *ārya* ในสันสกฤต)ไปเป็น *ayya* อีกด้วย คำอ่านว่า *ariya* นี้มีปรากฏในบางแห่ง เช่น J V 138,¹⁴ “*ayire*”, 257,¹⁸ “*ayirassa*”

¹⁰⁹ Kv I 1,⁸ “*na h’ evaṃ vattabbe*.”

¹¹⁰ Simon D. Lawson, “A Catalogue of Indian Buddhist Clay Sealings in British Museums,” (PhD diss., University of Oxford, 1982), 11, <https://doi.org/10.5281/zenodo.1222198>.

อักษรย่อ

- ANP *Antiquities of Northern Pakistan, Reports and Studies Vol. I: Rock Inscriptions in Indus Valley, Part I: Text; Part II: Plates.* 1989. Karl Jettmar, Mainz: Philipp von Zabern. Part I, www.pahar.in/pahar/1989-antiquities-of-northern-pakistan-vol-1-rock-inscriptions-in-indus-valley-by-jettmar-s-pdf; Part II, www.pahar.in/pahar/1989-antiquities-of-northern-pakistan-vol-1-rock-inscriptions-in-indus-valley-plates-by-jettmar-s-pdf.
- Atlas *Atlas Linguistique des Parlers Dardes et Kafirs, II. Commentaire.* 1972. Gérard Fussman, Paris: École française d'Extrême-Orient. www.archive.org/details/in.ernet.dli.2015.377314.
- CDIAL *A Comparative Dictionary of the Indo-Aryan Languages.* 1966. R. L. Turner, London: Oxford University Press. www.archive.org/details/turner-a-comparative-dictionary-of-the-indo-aryan-languages-1966-1969.
- CP *Collected Papers, Vol. I, II, III, VI.* 1990-1996. K. R. Norman, Oxford: Pali Text Society.
- GDhp *The Gāndhārī Dharmapada.* 1962. Edited by John Brough, London: Oxford University Press. www.archive.org/details/in.ernet.dli.2015.142342.
- GI *Geschichte Indiens: Von der Induskultur bis heute.* 1998. Hermann Kulke, and Dietmar Rothermund, München: C.H. BECK.
- HGIP *Historical Grammar of Inscriptional Prakrits.* 1948. Madhukar Anant Mehendale, Poona: Deccan College, Postgraduate and Research Institute. www.archive.org/details/in.ernet.dli.2015.65282.

- IG *Indische Geschichte vom Altertum bis zur Gegenwart*. 1982. Hermann Kulke, Horst-Joachim Leue, Jürgen Lütt, and Dietmar Rothermund, München: R. Oldenbourg.
- IP *Inscriptions of the Pallavas*. 1988. T. V. Mahalingam, New Delhi: Indian Council of Historical Research. https://www.tamildigital-library.in/admin/assets/book/TVA_BOK_0011156_Inscriptions_of_the_Pallavas.pdf.
- IS *Indian Studies: Selected Papers*. 1986. Gustav Roth, Delhi: Sri Satguru Publications.
- J *Jātaka Together with Its Commentary*, Vol. V. 1963. Edited by V. Fausbøll, London: The Pali Text Society. http://gretil.sub.uni-goettingen.de/gretil/2_pali/1_tipit/2_sut/5_khudd/jatak5ou.htm.
- Kv *Kathāvatthu*, 2 vols. 1979. Edited by Arnold C. Taylor, London: The Pali Text Society. http://gretil.sub.uni-goettingen.de/gretil/2_pali/1_tipit/3_abh/kathavou.htm.
- LSS *Litteratur*¹¹¹ *und Sprache der Singhalesen*. 1900. Wilhelm Geiger, Strassburg: Karl J. Trübner. www.archive.org/details/Litteratur-UndSpracheDerSinghalesen.
- Sal *Schrift im alten Indien: Ein Forschungsbericht mit Anmerkungen*. 1993. Harry Falk, Tübingen: Gunter Narr. www.archive.org/details/falk_1993_Schrift_im_alten_Indien.
- SI *Select Inscriptions Bearing on Indian History and Civilization Vol. I*. 1965. D. C. Sircar, Calcutta: University of Calcutta. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3371397>.

¹¹¹ มีการตีพิมพ์อีกครั้งในปี ค.ศ. 2018 โดยเปลี่ยนคำแรกของชื่อหนังสือให้สะกดตามแบบภาษาเยอรมันสมัยใหม่ คือ *Literatur*

บรรณานุกรม

• ภาษาไทย

1. บทความ

พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ (สมชาย ฐานวุฑโฒ). “ถิ่นกำเนิดภาษาบาลี.” *วารสารธรรมธารา*, ปีที่ 3, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 4), (มกราคม-มิถุนายน 2560): 11-87.

อุเทน วงศ์สถิตย์. “จารึกรอยพุทธบาทจากอานธรประเทศ: หลักฐานพุทธศาสนา นิกายวิภิกขวาท.” *วารสารธรรมธารา*, ปีที่ 8, ฉบับที่ 2 (ฉบับรวมที่ 15), (กรกฎาคม-ธันวาคม 2565): 61-90.

• ภาษาต่างประเทศ

ภาษาอังกฤษ

1. หนังสือ

AGRAWALA, Vasudeva S.. *Varanasi Seals and Sealings*. Varanasi: Prithivi Prakashan, 1984.

ANDERSEN, P.K.. *Studies in the Minor Rock Edicts of Aśoka I: Critical Edition*. Freiburg: Hedwig Falk, 1990.

BARUA, Benimadhab. *Old Brāhmī Inscriptions in the Udayagiri and Khaṇḍagiri Caves*. Calcutta: University of Calcutta, 1929.

BOYE, A.M., E. J. RAPSON, E. SENART, and P.S. NOBLE. *Kharoṣṭhī Inscriptions Discovered by Sir Aurel Stein in Chinese Turkestan*, 3 parts. Oxford: Clarendon Press, 1920-1929.

BURROW, T.. *A Translation of the Kharoṣṭhī Documents from Chinese Turkestan*. London: The Royal Asiatic Society, 1940.

- CUNNINGHAM, Alexander. *Corpus Inscriptionum Indicarum Vol.I: Inscriptions of Asoka*. Calcutta: Superintendent of Government Printing, 1877.
- DAMSTEEGT, Theo. *Epigraphical Hybrid Sanskrit: Its Rise, Spread, Characteristics and Relationship to Buddhist Hybrid Sanskrit*. Leiden: E. J. Brill, 1978.
- DEO, Shantaram Bhalchandra, and Jagat Pati JOSHI. *Pauni Excavations (1969-1970)*. Nagpur: Nagpur University, 1972.
- GOKHALE, Shobhana. *Kanheri Inscriptions*. Pune: Deccan College Post Graduate and Research Institute, 1991.
- GUPTA, Parmeshwari Lal. *Coins: India - The Land and People*. New Delhi: National Book Trust, 1969.
- HULTZSCH, E.. *Corpus Inscriptionum Indicarum Vol.I: Inscriptions of Asoka, New Edition*. Oxford: Clarendon Press, 1925.
- KANT, Shashi. *The Hāthīgumphā Inscription of Khāravela and the Bhabru Edict of Aśoka: A Critical Study*. Delhi: Prints India, 1971.
- KONOW, Sten. *Corpus Inscriptionum Indicarum Vol.II Part I: Kharoshthī Inscriptions with the Exception of those of Aśoka*. Calcutta: Government India Central Publication Branch, 1929.
- KULKE, Hermann. *Orissa: A Comprehensive and Classified Bibliography*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1982.
- LENZ, Timothy. *A New Version of the Gāndhārī Dharmapada and a Collection of Previous-Birth Stories*. Seattle: University of Washington Press, 2003.
- LÜDERS, Heinrich. *Mathurā Inscriptions: Unpublished Papers Edited by Klaus L. Janert*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1961.

- _____. *Corpus Inscriptions Indicarum Vol. II Part II: Bharhut Inscriptions*. Ootacamund: Government Epigraphist for India, 1963.
- MARSHALL, John, Alfred FOUCHER, and N.G. MAJUMDAR. *The Monuments of Sāñchī*, 3 vols. Delhi: Swati, 1982.
- MUKHERJEE, B.N.. *Studies in the Aramic Edicts of Aśoka*. Calcutta: Indian Museum, 1984.
- PARANAVITANA, Senarat. *Inscriptions of Ceylon*, Vol. I-II. Colombo: Department of Archaeology, 1970-2001.
- RAPSON, E.J.. *Indian Coins*. Strassburg: Karl J. Trübner, 1898.
- SAHAI, Bhagwant. *The Inscriptions of Bihar*. Patna: Ramanand Vidya Bhawan, 1983.
- SALOMON, Richard. *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions in Sanskrit, Prakrit, and the Other Indo-Aryan Languages*. Oxford: Oxford University Press, 1998.
- _____. *Ancient Buddhist scrolls from Gandhāra: The British Library Kharoṣṭhī Fragments*. Seattle: University of Washington Press, 1999.
- _____. *A Gāndhārī Version of the Rhinoceros Sūtra*. Seattle: University of Washington Press, 2000.
- SIRCAR, D.C.. *Aśokan Studies*. Calcutta: Indian Museum, 1979.
- SRINIVASAN, P.R., and S. SANKARANARAYANAN. *Inscriptions of the Ikṣvāku Period*. Hyderabad: Government of Andhra Pradesh, 1979.
- THAPLYAL, Kiran Kumar. *Studies in Ancient Indian Seals*. Lucknow: Akhila Bharatiya Sanskrit Parishad, 1972.
- WILLIS, Michael. *Buddhist Reliquaries from Ancient India*. London: British Museum Press, 2000.

2. บทความ

- BAILEY, H.W.. "Gāndhārī." *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 11, no. 4, (1946): 764-797.
- BARUA, Benimadhab. "Minor Old Brāhmī Inscriptions in the Udayagiri and Khaṇḍagiri Caves." *Indian Historical Quarterly*, 14, (1938): 158-166.
- BERNHARD, Franz. "Gāndhārī and the Buddhist Mission in Central Asia." *Añjali: Papers on Indology and Buddhism*. Edited by J. Tilakasiri. Peradeniya: Felicitation Volume Editorial Committee, University of Ceylon, 1970: 55-62
- BROUGH, John. "Comments on Third-Century Shan-Shan and the History of Buddhism." *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 28, no. 3, (1965): 582-612.
- _____. "Supplementary Notes on Third-Century Shan-Shan." *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 33, no. 1, (1970): 39-45.
- BÜHLER, G.. "A Prākṛit Grant of the Pallava King Śivaskandavarman." *Epigraphia Indica*, 1, (1892): 2-10.
- CAILLAT, Colette. "Some Idiosyncrasies of Language and Style in Asoka's Rock Edicts at Girnar." *Hinduismus und Buddhismus: Festschrift für Ulrich Schneider*. Freiburg: Hedwig Falk, 1987: 87-100.
- FALK, Harry. "The Preamble at Pāṅgurārīā." *Bauddhavidyāsudhākaraḥ: Studies in Honour of Heinz Bechert on the Occasion of His 65th Birthday*. Swisttal-Odendorf: Indica et Tibetica, 1997: 107-121.

- _____. “The Pātaṇḍigūḍem Copper-Plate grant of the Ikṣvāku King Ehavala Cāntamūla.” *Silk Road Art and Archaeology: Journal of the Institute of Silk Road Studies, Kamakura*, 6, (1999-2000): 275-283.
- GHOSHAL, S.N.. “On the Interpretation of an Old Brāhmī Inscription Found at the Jogīmārā Cave of Rāmgaṛh Hills.” *Journal of the Asiatic Society, Calcutta*, 21, (1979): 78-94.
- HULTZSCH, E.. “Mayidavōlu Plates of Śivaskandavarman.” *Epigraphia Indica*, 6, (1900-1901): 84-89.
- _____. “Koṇḍamudi Plates of Jayavarman.” *Epigraphia Indica*, 6, (1900-1901): 315-319.
- _____. “British Museum Plates of Chārudevī.” *Epigraphia Indica*, 8, (1905-1906): 143-146.
- _____. “Plates of Vijaya-Devavarman.” *Epigraphia Indica*, 9, (1907-1908): 56-59.
- IRWIN, John. “Aśokan Pillars: A Reassessment of the Evidence.” *The Burlington Magazine*, 115, no. 848, (November 1973): 703-720; 116, no. 861, (December 1974): 712-726; 117, no. 871, (October 1975): 631-643; 118, no. 884 (November 1976): 734-753.
- Itō, Gikyō. “A new interpretation of Aśokan inscriptions, Taxila and Kandahar I.” *Studia Iranica*, 6, (1977): 151-161.
- _____. “Aśokan inscriptions, Laghmān I and II.” *Studia Iranica*, 8, (1979): 175-183.
- KOLTE, V.B.. “Brahmi Inscriptions from Pauni.” *Epigraphia Indica*, 38, (1969-1970): 169-174.

- KRISHNA RAO, B.V.. "Two Salankayana Charters from Kanukollu: A. Plates of Nandivarman (I), Year 14." *Epigraphia Indica*, 31, (1955-1956): 1-7.
- LAWSON, Simon D.. "Dhāraṇī Sealings in British Collections." *South Asian Archaeology 1983 Vol.II*. Naples: Istituto Universitario Orientale, 1985: 703-717.
- LÜDERS, Heinrich. "A List of Brāhmī Inscriptions from the Earliest Times to about A.D. 400 with the Exception of those of Aśoka." *Epigraphia Indica*, 10, (1909-1910): appendix.
- MUKHERJEE, B.N.. "Kharoshthī Documents of Shan-Shan and the Kushāṇa Empire." *Studies in the Sources on the History of Pre-Islamic Central Asia*. Edited by J. Harmatta. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979: 91-97.
- _____. "A Note on the Khandahar Fragmentary Aramaic Inscription of Asoka." *Śrī Dinesacandrika, Studies in Indology: Shri D.C. Sircar Festschrift*. Delhi: Sundeep, 1983: 407-410.
- _____. "The Taxila Edict of Asoka." *Journal of Central Asia*, 7, no. 1, (1984): 17-27.
- NAIK, A.V.. "Inscriptions of the Deccan: An Epigraphical Survey (Circa 300 B.C.–1300 A.D.)." *Bulletin of the Deccan College Post-Graduate and Research Institute*, 9, no. 1/2, (December 1948): 1-160.
- NORMAN, K.R.. "Notes on the Greek Version of Aśoka's Twelfth and Thirteenth Rock Edicts." *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, no. 2, (1972): 111-118.

- _____. "The Dialects in which the Buddha Preached." *Die Sprache der ältesten buddhistischen Überlieferung / The Language of the Earliest Buddhist Tradition*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1980: 61-77.
- _____. "The Orthography of the Gīrnār Version of the Aśokan Rock Edicts." *Bulletin d'Études Indiennes*, 5, (1987): 273-285.
- _____. "Studies in the Minor Rock Edicts of Aśoka." *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1, no. 2, (July 1991): 243-253.
- _____. "The Aśokan Inscriptions and Prakrit Dialect Geography." *Jainism and Prakrit in Ancient and Medieval India: Essays for Prof. Jagdish Chandra Jain*. Edited by N. N. Bhattacharyya. New Delhi: Manohar, 1994: 51-57.
- ROTH, Gustav. "Particular Features of the Language of the Ārya-Mahāsāṃghika Lokottaravādins and their Importance for Early Buddhist Tradition." *Die Sprache der ältesten buddhistischen Überlieferung / The Language of the Earliest Buddhist Tradition*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1980: 78-135.
- _____. "Notes on Inscriptions of Aśoka." *Prajñā Bhārātī*, 2, (1982): 32-53.
- SALOMON, Richard. "The Kṣatrapas and Mahākṣatrapas of India." *Wiener Zeitschrift für die Kunde Südasiens / Vienna Journal of South Asian Studies*, 17, (1973): 5-25.
- _____. "A Preliminary Survey of Some Early Buddhist Manuscripts Recently Acquired by the British Library." *Journal of the American Oriental Society*, 117, no. 2, (April-June 1997): 353-358.

- SARKAR, H.. "A Note on Some Fragmentary Inscriptions from Nagarjunakonda." *Epigraphia Indica*, 38, (1969-1970): 175-178.
- SARMA, Inguva Karthikeya. "Some More Inscriptions from Amarāvati Excavations and the Chronology of the Mahāstūpa." *Studies in Indian Epigraphy*, 1, (1975): 60-74.
- SASTRI, K. A. Nilakanta, and K. GOPALACHARI, "Epigraphical Notes." *Epigraphia Indica*, 24, (1937-1938): 279-282.
- SCHOPEN, Gregory. "On the Buddha and His Bones: The Conception of a Relic in the Inscriptions from Nāgārjunakoṇḍa." *Journal of the American Oriental Society*, 108, no. 4 (October-December 1988): 527-537.
- SENART, E.. "The Inscriptions in the Caves at Karle." *Epigraphia Indica*, 7, (1902-1903): 47-74.
- _____. "The Inscriptions in the Caves at Nāsik." *Epigraphia Indica*, 8, (1905-1906): 59-96.
- SHARMA, R.C.. "New Inscriptions from Mathurā." *Mathurā: The Cultural Heritage*. Edited by Doris Meth Srinivasan. New Delhi: American Institute of Indian Studies, 1989: 308-315.
- SIRCAR, D.C.. "Two Inscriptions from Guntur District: 2. Mañchikallu Inscription of Pallava Siṃhavarman." *Epigraphia Indica*, 32, (1957-1958): 87-90.
- _____. "More Inscriptions from Nagarjunakonda." *Epigraphia Indica*, 35, (1963-1964): 1-36.
- _____. "Penugonda Plates of Hastivarman." *Epigraphia Indica*, 35, (1963-1964): 145-150.

- _____. “Three Copper-Plate Charters: 1. Dhārikāṭūra Grant of Achaṇḍavarman, Year 35.” *Epigraphia Indica*, 36, (1965-1966): 1-7.
- SIRCAR, D.C., and K.G. KRISHNAN. “Two Inscriptions from Nagarjunakonda.” *Epigraphia Indica*, 34, (1961-1962): 17-22.
- THOMAS, F.W.. “Some Notes on Central Asian Kharoṣṭhī Documents.” *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 11, no. 3, (1945): 513-549.
- TRABOLD, Jeanne L.. “A Chronology of Indian Sculpture: The Sātavāhana Chronology at Nāsik.” *Artibus Asiae*, 32, no. 1, (1970): 49-88.
- VATS, Madho Sarup. “Unpublished Votive Inscriptions in the Caitya Cave at Karle.” *Epigraphia Indica*, 18, (1925-1926): 325-329.
- VOGEL, J.Ph.. “Prakrit Inscriptions from a Buddhist Site at a Nagarjunikonda.” *Epigraphia Indica*, 20, (1929-1930): 1-37.
- _____. “Additional Prākṛit Inscriptions from Nāgārjunikoṇḍa.” *Epigraphia Indica*, 21, (1931-1932): 61-71.
- WIJAYARATNE, D.J.. “Notes and Queries: Some Observations on the Intervocalic Sonant in Sinhalese Inscriptions.” *University of Ceylon Review*, 1, (1943): 102-107.
- WIJERATNE, P.B.F.. “Phonology of the Sinhalese Inscriptions up to the End of the Tenth Century A.D.” *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 11, no. 3, (1945): 580-594; 12, no. 1, (1947): 163-183; 13, no.1, (1949): 166-181; 14, no. 2, (1952): 263-298.
- WRIGHT, J.C.. “Reviewed Work: *Das Ältere Mittelindisch im Überblick*.” *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, no. 2, (1987): 349.

3. วิทยานิพนธ์

LAWSON, Simon D.. "A Catalogue of Indian Buddhist Clay Sealings in British Museums." PhD diss., University of Oxford, 1982.

ภาษาเยอรมัน

1. หนังสือ

DAVARY, G. Djelani and Helmut HUMBACH. *Eine weitere aramäische Inschrift der Periode des Aśoka aus Afghanistan*. Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur, 1974.

GEIGER, Wilhelm. *Kleine Schriften: zur Indologie und Buddhismuskunde*. Wiesbaden: Franz Steiner, 1973.

HINÜBER, Oskar von. *Das ältere Mittelindisch im Überblick*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2001.

HUMBACH, Helmut. *Die aramäische Inschrift von Taxila*. Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur, 1969.

JANERT, Klaus Ludwig. *Abstände und Schlußvokalverzeichnungen in Asoka-Inschriften*. Wiesbaden: Franz Steiner, 1972.

LÜDERS, Heinrich. *Bruchstücke buddhistischer Dramen*. Berlin: Georg Reimer, 1911.

NIKLAS, Ulrike. *Die Editionen der Aśoka-Inschriften von Erraguḍi*. Bonn: VGH Wissenschaftsverlag, 1990.

SCHNEIDER, Ulrich. *Die grossen Felsen-Edikte Aśokas: kritische Ausgabe, Übersetzung und Analyse der Texte*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1978.

WINDISCH, Ernst. *Geschichte der Sanskrit-Philologie und Indischen Altertumskunde I*. Strassburg: Karl J. Trübner, 1917.

2. บทความ

ALSDORF, Ludwig. "Ardha-Māgadhī." *Die Sprache der ältesten buddhistischen Überlieferung / The Language of the Earliest Buddhist Tradition*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1980: 17-23.

FALK, Harry. "Kunstichtung in den Höhlen von Rāmgarh." *Asiatische Studien / Études asiatiques*, 45, no. 2, (1991): 257-276.

HINÜBER, Oskar von. "Sanskrit und Gāndhārī in Zentralasien." *Sprachen des Buddhismus in Zentralasien: Vorträge des Hamburger Symposions vom 2. Juli bis 5. Juli 1981*. Edited by Klaus Röhrborn, and Wolfgang Veenker. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1983: 27-34.

LÜDERS, Heinrich. "Epigraphische Beiträge: I. Die Inschriften von Bhattiprōlu." *Philologica Indica*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1940: 213-229.

METTE, Adelheid. "Zum Stil der Aśoka-Inschriften." *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft*, 44 (Festgabe für Karl Hoffmann), (1985): 145-159.

NIKLAS, Ulrike. "Bemerkungen zu einer neuen Edition der 14 großen Felsenedikte Aśokas in Erraguḍi." *Studien zur Indologie und Iranistik*, 10, (1984): 213-229.

ภาษาฝรั่งเศส

1. หนังสือ

BLOCH, Jules. *Les inscriptions d'Asoka*. Paris: Les Belles Lettres, 1950.
_____. *Recueil d'Articles de Jules Bloch 1906-1955: Textes rassemblés*

par Colette Caillat. Paris: Collège de France, Institut de Civilisation Indienne, 1985.

LA VALLÉE POUSSIN, Louis de. *L'Inde aux temps des Mauryas et des Barbares, Grecs, Scythes, Parthes et Yue-Tchi*. Paris: E. de Boccard, 1930.

2. บทความ

BLOCH, Jules. "Trois Notes." *Bulletin de l'Ecole française d'Extrême-Orient*, 44, no. 1, (1947-1950): 43-53.

CAILLAT, Colette. "Sur l'authenticité linguistique des édits d'Asoka." *Dialectes dans les Littératures Indo-aryennes: Actes du Colloque International*. Paris: Collège de France, Institut de Civilisation Indienne, 1989: 413-432.

FUSSMAN, Gérard. "Pouvoir central et régions dans l'Inde ancienne: le problème de l'empire maurya." *Annales: Histoire, Sciences Sociales*, 37, no. 4, (July-August, 1982): 621-647.

_____. "Upāya-kaśālyā: L'implantation du bouddhisme au Gandhāra." *Bouddhisme et cultures locales: Quelques cas de réciproques adaptations*. Edited by Fukui Fumimasa, Gérard Fussman. Paris: École française d'Extrême-Orient, 1994: 17-51.

ภาษาญี่ปุ่น

1. หนังสือ

TSUKAMOTO, Keishō (塚本啓祥). *Indo Bukkyō Himei no Kenkyū* インド仏教碑銘の研究 (A Comprehensive Study of the Indian Buddhist Inscriptions), 3 parts. Kyoto: Heirakuji Shoten, 1996-2003.

2. บทความ

TSUKAMOTO, Keishō (塚本啓祥). “Nāgārjunakoṇḍa bukkhō himei Nāgārjunakoṇḍa の仏教碑銘 (Buddhist Inscriptions from Nāgārjunakoṇḍa).” *Tōhoku Daigaku Bungakubu Kenkyū Nenpō* 東北大学文学部研究年報 (The Annual reports of the Faculty of Arts and Letters, Tohoku University), 40, (1990): 1(142)-50(93).

_____. “Amarāvati Bukkyō Himei Amarāvati 仏教碑銘 (Buddhist Inscriptions from Amarāvati).” *Naritasan bukkhō kenkyūjo kiyō* 成田山仏教研究所紀要 (Journal of Naritasan Institute for Buddhist Studies), 15, no. 2, (1992): 207-302.

ภาษาจีน

1. หนังสือ

DUAN, Qing (段晴) and TSHELOTHAR (才洛太). *Qīng hǎi zàng yī yào wén huà bó wù guǎn cáng Qū lú wén chǐ dú* 青海藏医药文化博物馆藏佉卢文尺牍 (Kharoṣṭhī Documents Preserved in Qinghai Tibetan Medical Culture Museum). Shàng hǎi: Zhōng xī shū jú, 2016.

DUAN, Qing (段晴) and ZHANG Zhiqing (张志清). *Zhōng guó guó jiā tú shū guǎn cáng xī yù wén shū—Fàn wén Qū lú wén juàn* 中国国家图书馆藏西域文书——梵文、佉卢文卷 (Xinjiang Manuscripts Preserved in the National Library of China: Sanskrit Fragments and Kharoṣṭhī Documents). Shàng hǎi: Zhōng xī shū jú, 2013.¹¹²

¹¹² เนื้อหาบางส่วนในหนังสือนี้ เคยลงตีพิมพ์ในวารสารวิชาการปี ค.ศ. 2012
ดูได้ในบรรณานุกรมของหนังสือ

2. บทความ

- DUAN, Qing (段晴). “Sà jiā móu yún de jiā yuán——yǐ Ní yǎ 29 hào yí zhǐ chū tǔ Qū lú wén shū guān Shàn shàn wáng guó de jiā zú yǔ shè huì 萨迦牟云的家园——以尼雅29号遗址出土佉卢文书观鄯善王国的家族与社会 (Saḡamoi’s Homestead: Looking at Shanshan’s Family and Society from the Kharoṣṭhī Documents of Ruin 29 in Niya).” *Xī yù yán jiū* 西域研究 (The Western Regions Studies), no. 3, (2016): 54-64, 143. <https://dx.doi.org/10.16363/j.cnki.xyyj.2016.03.007>.
- GUAN, Di (关迪). “Hé tián bó wù guǎn cáng Qū lú wén pàn jué shū kǎo shì 和田博物馆藏佉卢文判决书考释 (Annotation of a Kharoṣṭhī Document of Judgment Collected in Hetian Museum).” *Xī yù yán jiū* 西域研究 (The Western Regions Studies), no. 4, (2014): 9-15, 139.
- LOUKOTA, Diego (王臣邑). “Hé tián bó wù guǎn cáng yuán yú Qiū cí guó de yī jiàn qū lú wén mù dú 和田博物馆藏源于龟兹国的一件佉卢文木牍 (A Kharoṣṭhī Document from Kucha in the Collection of the Hetian Museum).” *Xī yù yán jiū* 西域研究 (The Western Regions Studies), no. 3, (2016): 65-74, 143. <https://dx.doi.org/10.16363/j.cnki.xyyj.2016.03.008>.
- WU, Yunpei (吴贇培). “Hé tián bó wù guǎn cáng Qū lú wén chǐ dú fàng qī shū zài shì yì 和田博物馆藏佉卢文尺牍放妻书再释译 (A New Transcription and Translation of the Kharoṣṭhī Deed of Divorce in Hetian Museum).” *Xī yù yán jiū* 西域研究 (The Western Regions Studies), no. 3, (2016): 75-83, 144. <https://dx.doi.org/10.16363/j.cnki.xyyj.2016.03.009>.

ภาคผนวก

หลักเกณฑ์การอ้างอิง
ของวารสารธรรมธารา
(ปรับปรุงครั้งที่ 2)

ประวัติการศึกษา
ของบรรณาธิการและผู้เขียน

อักษรย่อและหลักเกณฑ์การอ้างอิง คัมภีร์พระพุทธศาสนา

1. อักษรย่อกัมภีร์

- อักษรย่อตัวโรมัน ยึดตามพจนานุกรม Critical Pāli Dictionary¹
- อักษรย่อตัวไทย ยึดตามที่ระบุในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยสงฆ์ราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539²

2. อักษรย่ออื่น ๆ

มจร	คัมภีร์ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มมร	คัมภีร์ฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ภูมิพล	คัมภีร์ฉบับภูมิพล
หลวง	พระไตรปิฎกแปลฉบับหลวง
Apte	<i>The Practical Sanskrit-English Dictionary (Revised and enlarged edition)</i> . 1986. Vaman Shivaram Apte. Kyoto: Rinzen Book.
B ^๑	คัมภีร์บาลีอักษรพม่า ฉบับฉัฐรังสีคีติ (Burmese edition)
BHS	<i>Buddhist Hybrid Sanskrit Vol. I: Grammar</i> . 1953-85. Franklin Edgerton, Yale University Press: New Haven.
BHSD	<i>Buddhist Hybrid Sanskrit Vol. II: Dictionary</i> . 1953-85. Franklin Edgerton, Yale University Press: New Haven.
C ^๑	คัมภีร์บาลีอักษรสิงหล ฉบับพุทธชยันตี หรือฉบับ Simon Hewavitarne Bequest Series (Ceylon edition)

¹ ดูรายละเอียดได้ที่ https://cpd.uni-koeln.de/intro/vol1_epileg_abbrev_texts

² ดูรายละเอียดได้ที่ http://gds.mcu.ac.th/site/office/images/b7_acronym.html

- E° คัมภีร์บาลีอักษรโรมัน ฉบับสมาคมบาลีปกรณ์ (European edition (PTS))
- HOS *Harvard Oriental Series*
- IAKBh I *Index to the Abhidharmakośabhāṣya* (P. Pradhan Edition)
Part I Sanskrit-Tibetan-Chinese. 2001. Hirakawa Akira 平川彰.
Tokyo: Daizōshuppan 大蔵出版.
- IAKBh II *Index to the Abhidharmakośabhāṣya* (P. Pradhan Edition)
Part II Sanskrit-Tibetan-Chinese. 2001. HirakawaAkira 平川彰.
Tokyo: Daizōshuppan 大蔵出版.
- KBD *A Buddhist Chinese-Sanskrit Dictionary*. Bukkyō Kan-Bon
Daijiten 佛教漢梵大辞典. 1997. Hirakawa Akira 平川彰. Tokyo.
- MW *A Sanskrit-English Dictionary*. 1986. Monier Williams,
Tokyo: Meicho-fukyukai. (first printed.1899. Oxford:
Clarendon Press)
- NPED *A Dictionary of Pāli*, Part II. 2010. Margaret Cone, Pali Text
Society.
- PED *The Pali Text Society's Pali-English Dictionary*. 1921-1925.
T.W. Rhys Davids and William Stede. London: PTS.
- PTS สมาคมบาลีปกรณ์ (Pali Text Society)
- PW *Sanskrit-Wörterbuch*. 7 vols. 1855-75. Otto Böhtlingk
and Rudolph Roth. St.Petersburg.
- S° คัมภีร์บาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ (Siamese edition)

3. รูปแบบการอ้างอิงหลักฐานคัมภีร์ในเชิงอรรถ

- สามารถระบุการอ้างอิงได้ 2 แบบ คือ
 - 1) ระบุชื่อคัมภีร์ และเลขกำกับ มี 2 แบบ
 - 1.1) ระบุ เล่ม-หน้า เช่น DN II 105
 - 1.2) ระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ขุ.อิติ. 25/195/237
 - 2) ระบุตัวเลข “วรรค” “พระสูตร” “คาถา”

ซึ่งต้องเรียงตามลำดับที่ได้กำหนดไว้แล้วใช้เครื่องหมาย
ทวิภาค (Full stop) “.” คั่นระหว่างกัน
- ควรใช้รูปแบบเดียวทั้งเอกสาร
- ให้เขียนเป็นตัวเลขอารบิก
- กรณีต้องการอ้างอิงข้อมูลระดับบรรทัด สามารถใส่เครื่องหมายจุลภาค
“,” ต่อจากเลขหน้า แล้วใส่เลขระบุบรรทัดเป็นตัวห้อย (Subscript) เช่น
DN II 105,³⁵⁻³⁷ หรือ ขุ.อิติ. 25/195/237,¹⁹ (บาลี.มมร)
- กรณีคัมภีร์เดียวกัน แต่มีการอ้างอิงหลายหน้า ใช้ “,” คั่นแบ่งหน้า
ตัวอย่างที่ 1 - DN III 218, 227, 421
- ตัวอย่างที่ 2 - ที.มหา. 10/191/158, 253/203 (บาลี.มมร)
- กรณีเปรียบเทียบคัมภีร์เดียวกัน ต่างจารีต ใช้ “;” คั่นแบ่งหน้า
ตัวอย่าง - AN (E°) II 120; (C°) II 210; (S°) II 112; (B°) II 77
- กรณีหลายคัมภีร์หรือหลายจารีต ใช้ “;” คั่นแบ่งคัมภีร์ เช่น
ตัวอย่างที่ 1 - DN III 218; MN I 72; Nidd I 82
- ตัวอย่างที่ 2 - AN (E°) I 41; MN (C°) III 70; Khp (S°) 57
- ตัวอย่างที่ 3 - ที.มหา. 10/191/158 (บาลี.มมร); ที.ปา. 11/108/10
(บาลี.มมร)

คัมภีร์	ฉบับ	ตัวอย่างการอ้างอิง
คัมภีร์บาลี ³ • พระไตรปิฎก	(ยุโรป) สมาคมบาลีปกรณ์ (PTS หรือ E ^o) (ไทย) สยามรัฐ * อ้างเป็น เล่ม/หน้า (ไทย) จุฬาลงกรณ์ * อ้างเป็น เล่ม/ข้อ/หน้า	Vin IV 104 , Vin IV 104, ¹² DN III 218 , DN III 218, ₃ ขุ.อป. 32/502 (บาลี.มจร) ขุ.อติ. 25/195/237 (บาลี.มจร)
	(ยุโรป) สมาคมบาลีปกรณ์ (ไทย) สยามรัฐ (พม่า) ฉန္ธะสังคีติ (ศรีลังกา) พุทธชยันตี	MN (E ^o) III 19 Vin (S ^o) IV 144 Vin (B ^o) IV 144 DN (C ^o) II 105-106
• อรรถกถา • ฎีกา • อนุฎีกา	(ไทย) สยามรัฐ * อ้างเป็น เล่ม/หน้า (ไทย) จุฬาลงกรณ์ * อ้างเป็น เล่ม/ข้อ/หน้า เลขเล่ม อรรถกถาให้นับแยกคัมภีร์ เช่น ปัญจ- สุทนีมี 4 เล่ม ให้นับ 1 ที่เล่มแรกของ ปัญจสุทนี และเมื่อขึ้นอรรถกถา คัมภีร์ใหม่ เช่น สารัตถ์ปกาสินี ก็ให้ นับ 1 ที่เล่มใหม่ของสารัตถ์ปกาสินี แต่หากว่าอรรถกถาเดิมเพียงเล่มเดียว ให้ระบุเป็น ข้อ/หน้า โดยไม่ต้องใส่ เลขเล่ม	ส.มหา.อ. 19/592 (บาลี.มจร) ม.ม.อ. 2/452/254 (บาลี.มจร) ขุ.ธ.อ. 6/138 (บาลี.มจร)

³ รูปแบบการอ้างอิงคัมภีร์บาลี ให้ผู้เขียนยึดโครงสร้างการอ้างอิงแบบทั่วไป

- ฉบับยุโรป, ไทย, พม่า ศรีลังกา ที่ใช้อักษรโรมัน ให้ยึดรูปแบบ
อักษรย่อคัมภีร์ - เล่ม - หน้า เป็นหลัก (เครื่องหมาย - คือ เว้นวรรค 1 คาบ)
- ฉบับไทยที่ใช้อักษรไทย ให้ยึดรูปแบบ
อักษรย่อคัมภีร์ เล่ม/ข้อ/หน้า (ชื่อฉบับ)
- หากมีการเปรียบเทียบคัมภีร์หลายสายจารีตที่ใช้อักษรโรมัน
ให้ใส่อักษรย่อของสายจารีตกำกับด้านหลังชื่อคัมภีร์นั้น ๆ ด้วย

คัมภีร์	ฉบับ	ตัวอย่างการอ้างอิง
ทิเบต	Peking Edition Derge Edition * ควรใช้รูปแบบเดียวทั้งเอกสาร	รูปแบบที่ 1 : ระบุเล่ม แกว หน้า P118.269a3-270a5 D96.269a3-270a5 รูปแบบที่ 2 : หมายเลขกำกับพระสูตร P Thu 128b5-129b7 D Ña 103b9
จีน	ฉบับไทโชชินชูไดโซเคียว (Taisho Shinshu Daizokyo) * ควรใช้รูปแบบเดียวทั้งเอกสาร	รูปแบบที่ 1 : ระบุเล่ม แกว หน้า T32.101a7-101b19 (no.1648) หรือ T32.101a7-101b19 รูปแบบที่ 2 : หมายเลขกำกับพระสูตร T 1648
ฉบับแปล ภาษาไทย ⁴ • พระไตรปิฎก	ฉบับ มจร ฉบับ มมร ฉบับหลวง	ขุ.อป. 32/82/12 (ไทย.มจร) ขุ.อป. 71/394/912 (ไทย.มมร) ส.มหา. 19/1081/592 (ไทย.หลวง)
• อรรถกถา	ฉบับ มจร * อ้างเป็น เล่ม/ข้อ/หน้า โดยใช้อักษรย่อตามที่ปรากฏอยู่บริเวณสันเล่มของอรรถกถา มจร เช่น สมันตปาสาทิกา ภาค 1 คือ วิ.อ. 1 เป็นต้น แล้วจึงระบุ ข้อ/หน้า แต่หากอรรถกถาใดมีเล่มเดียวให้ระบุเป็น ข้อ/หน้า ฉบับ มมร * อ้างเป็น เล่ม/หน้า	วิ.อ. 1/36/312 (ไทย.มจร) ที.สี.อ. 2/68-70 (ไทย.มจร) อง.เอก.อ. 32/231 (ไทย.มมร)

⁴ รูปแบบการอ้างอิงคัมภีร์แปลภาษาไทยให้ผู้เขียนยึดโครงสร้างการอ้างอิงแบบทั่วไป คือ อักษรย่อคัมภีร์ เล่ม/ข้อ/หน้า (ไทย.ผู้แปล) เป็นหลัก แต่หากต้องการเพิ่มรายละเอียด เช่น ปีที่พิมพ์, หรือระดับบรรทัด สามารถเพิ่มเติมได้เมื่อต้องการใช้งาน

4. การลงบรรณานุกรม

ให้ลงตามประเภทเอกสารนั้น ๆ โดยใส่ชื่อฉบับแทนชื่อผู้แต่ง แล้วจึงระบุชื่อคัมภีร์ สามารถระบุแบบรวมเล่มหรือแยกเล่มก็ได้

• บรรณานุกรม _____

ชื่อฉบับ. \ ชื่อคัมภีร์. \ สถานที่พิมพ์: \ สำนักพิมพ์, \ ปีที่พิมพ์.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ขุททกนิกาย ชาตกปาฬียา ส่วนฉนวนาฏดา
ชาตกฏฐกถา สดตโม ภาโค วิสติ-จตตาลีสนิปาตวณณนา.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, 2535
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล
ชุด 91 เล่ม. นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

5. การใส่ชื่อคัมภีร์ในงานเขียน

• งานเขียนภาษาอังกฤษ ชื่อคัมภีร์อักษรโรมัน ใช้เป็นตัวเอียง เช่น *Dīghanikāya*, *Linatthappakāsinī*, *Visuddhimagga* เป็นต้น

• งานเขียนภาษาไทย ชื่อคัมภีร์อักษรไทยไม่ต้องทำตัวเอียง แต่หากมีการกำกับชื่อคัมภีร์เป็นอักษรโรมันทั้งในบทความย่อภาษาอังกฤษ และการอ้างอิงท้ายกระดาษ (Footnote) ให้ทำตัวเอียงเฉพาะอักษรโรมัน เช่น คัมภีร์ทีฆนิกาย (*Dīghanikāya*) เป็นต้น

แบบทั่วไป	– ส.มหา. 19/1081/592 (ไทย.มจร)
แบบละเอียด	– ส.มหา. 19/1081/592, ₁₁ (ไทย.มจร.2539)
แบบระบุเฉพาะปีที่ตีพิมพ์	– ส.มหา. 19/1081/592 (ไทย.มจร.2539)
แบบระบุเฉพาะเลขบรรทัด	– ส.มหา. 19/1081/592, ₁₁ (ไทย.มจร)

หลักเกณฑ์การอ้างอิงอื่น ๆ

หลักการ : ยึดตามระบบ Chicago เวอร์ชัน 17

ลักษณะอ้างอิง : เชิงอรรถท้ายกระดาษ (Footnote)

1. คำแนะนำเบื้องต้น

- **ชื่อผู้แต่งคนไทย** ให้ลง “ชื่อ นามสกุล” ทั้งเชิงอรรถ และบรรณานุกรม เช่น ปัญญวุฒิ ศิริวัฒนชัย

- **ชื่อผู้แต่งคนต่างประเทศ**

กรณีอ้างอิงในเชิงอรรถให้ลง “ชื่อ นามสกุล” ทุกคน เช่น Lisa Kelly

กรณี**บรรณานุกรม**ให้ลง “นามสกุล, ชื่อ” เฉพาะคนแรก ส่วนคนต่อไปใช้ “ชื่อ นามสกุล” เช่น KELLY, Lisa and Philip BALL และให้ทำอักษร Small Cap กับนามสกุลของผู้แต่งทุกคน

- **ชื่อหนังสือ/ชื่อวารสาร** ทั้งภาษาไทย และต่างประเทศ ใช้ ตัวเอียง กรณีเป็นภาษาญี่ปุ่น/จีน ให้ใช้ “คำอ่านโรมัน อักษรจีน/ญี่ปุ่น (คำแปลไทย).”

ตัวอย่าง สมภาร พรหมทา. เก็บเพชรจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542.

LEITT, Steven, and Stephen J. DUBNER. *Freakonomics: A Rogue Economist Explores the Hidden Side of Everything*. New York: William Morrow, 2005.

SHIMODA, Masahiro (下田正弘). *Nhangyō no kenkyū: Daijō kyōten no kenkyū hōhō shiron* 涅槃經の研究: 大乘經典の研究 方法 試論 (การศึกษาวิจัยมหาปริณิพพานสูตร: วิธีการศึกษาวิจัยคัมภีร์ พระพุทธศาสนา มหายาน). Tokyo: Shunjūsha, 1997.

- ปีตีพิมพ์ ใช้เลขปี ค.ศ. หรือ ปี พ.ศ. ตามที่ปรากฏในงานเขียน
- กรณีพิมพ์ซ้ำ ให้ใช้ปีของเล่มที่ใช้อ้างอิงจริง ๆ
- กรณีผู้เขียนคนเดียว มีงานเขียนตั้งแต่ 2 งานขึ้นไปในปีเดียวกัน งานเขียนใช้เลขปี พ.ศ. ให้ใช้ ก, ข, ค... ต่อท้ายปีตามลำดับงานเขียนใช้เลขปี ค.ศ. ให้ใช้ a, b, c... ต่อท้ายปีตามลำดับ
- กรณีไม่ปรากฏปีตีพิมพ์ ภาษาไทยใช้ “ม.ป.ป.” ต่างประเทศใช้ “n.d.”

2. การอ้างอิงเชิงอรรถท้ายกระดาษ (Footnote)

2.1 บรรทัดแรกของข้อมูลหรือสิ่งอ้างอิง ให้ย่อหน้า 1 ครั้ง แล้วจึงพิมพ์หมายเลขอ้างอิงเป็นตัวยก และเว้นวรรค 1 เคาะ แล้วจึงพิมพ์แหล่งอ้างอิงตามระบบ Chicago เวอร์ชัน 17

2.2 กรณีผู้แต่ง **2-4 คน** ให้ระบุชื่อผู้แต่งทุกคน, กรณีผู้แต่ง **4-10 คน** ให้ใส่ชื่อผู้แต่งคนที่ 1 แล้วพิมพ์คำว่า “และคณะ” ภาษาต่างประเทศใช้คำว่า “et al.”

2.3 กรณีไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง แต่มีชื่อผู้ดำเนินการ ให้ละชื่อผู้แต่ง เช่น พระพุทธศาสนา ม.1, บรรณาธิการโดย สุระ ดามาพงษ์ และบุญรัตน์ รอดตา (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, 2551), 12.

2.4 การอ้างอิงเอกสารเรื่องเดียวกันซ้ำ โดยไม่มีเอกสารอื่นมาคั่น ภาษาไทยใช้คำว่า “เรื่องเดียวกัน” ภาษาต่างประเทศใช้อักษรย่อ “Ibid.” แล้วจึงระบุหน้า เช่น เรื่องเดียวกัน, 14. หรือ Ibid., 601.

2.5 การอ้างอิงเอกสารเรื่องเดียวกันและหน้าเดียวกัน โดยไม่มีเอกสารอื่นมาคั่น ภาษาไทยใช้คำว่า “ที่เดียวกัน” ภาษาต่างประเทศใช้อักษรย่อ “Id.”

2.6 การอ้างอิงเอกสารเรื่องเดียวกันซ้ำ โดยมีเอกสารอื่นมาคั่น ให้ใช้การอ้างอิงแบบย่อ (Shortened-form) ยกมาเพียงชื่อผู้แต่ง ชื่อหนังสือ/ชื่อบทความ/ชื่อวิทยานิพนธ์ และเลขหน้า

3. การลงบรรณานุกรม (Bibliography)

3.1 พิมพ์ข้อมูลอ้างอิงขีดขอบกระดาษ เมื่อขึ้นบรรทัดต่อไป ต้องย่อหน้า 1 ครั้ง

3.2 ให้เรียงประเภทเอกสารในบรรณานุกรมดังต่อไปนี้

- (1) คัมภีร์
- (2) หนังสือ ตำราที่เป็นต้นฉบับ
- (3) พจนานุกรม/สารานุกรม
- (4) บทความ
- (5) วิทยานิพนธ์
- (6) รายงานวิจัย/รายงานที่ประชุมทางวิชาการ
- (7) ข้อมูลจากเว็บไซต์
- (8) สื่อออนไลน์
- (9) รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ กฎหมาย ประกาศ

3.3 เมื่อเรียงประเภทเอกสารแล้ว ให้เรียงลำดับเอกสารแต่ละประเภทตามตัวอักษร โดยให้เรียงลำดับเอกสารที่เป็นภาษาหลักที่ใช้ในการนิพนธ์งานขึ้นก่อน แล้วจึงตามด้วยเอกสารภาษาอื่น ๆ

3.4 เมื่อเรียงเอกสารแต่ละประเภทตามตัวอักษรแล้ว ให้เรียงลำดับปีของเอกสารตามลำดับการพิมพ์

3.5 กรณีเอกสารและสิ่งอ้างอิงหลายเรื่อง ผู้แต่งคนเดียวหรือคณะเดียวกัน เมื่อเรียงลำดับในรายการเอกสารและสิ่งอ้างอิงไม่ต้องพิมพ์ชื่อผู้แต่งซ้ำ โดยพิมพ์เครื่องหมาย Underscore ยาวเท่ากับย่อหน้า (6 ครั้ง) แล้วปิดด้วยจุดมหัพภาค “_____.” แทนการพิมพ์ชื่อซ้ำ

3.6 กรณีผู้แต่งหลายคน

(1) ให้เรียงรายการที่มีผู้แต่งคนเดียวจนหมดก่อน แล้วจึงใส่รายการที่มีผู้แต่งหลายคน โดยยึดตัวอักษรของผู้เขียนคนแรกเป็นสำคัญ

- (2) ให้เรียงลำดับผู้แต่งที่ปรากฏในเอกสารอ้างอิงนั้น ๆ
- (3) ระบุชื่อผู้แต่งทุกคน

รูปแบบการอ้างอิงแบบเชิงอรรถ

¹ โกศล วงศ์สวรรค์ และคณะ, ปัญหาสังคม (*Social Problem*) (กรุงเทพมหานคร: อมรพริ้นติ้ง, 2549), 74-76.

² สุภัค มหาวรรการ, “พระจันทร์: การสื่อแนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก,” *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ*, ปีที่ 13, ฉบับที่ 2 (26), (มกราคม-มิถุนายน 2555): 67.

³ ส.มหา. 19/1081/592 (ไทย.มจร)

⁴ พระไพศาล วิสาโล, *ศาสนาประจำใจ* (กรุงเทพมหานคร: โพสต์-บุ๊กส์), 77.

⁵ พระไพศาล วิสาโล, *สุขเหนือใจ* (กรุงเทพมหานคร: เนชั่น-บุ๊กส์, 2552), 25.

⁶ กฤติกาวัลย์ หิรัญสี, *โกณฑัญญะบรมครูโทรเอกของโลก* (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 83.

⁷ Svetlana Cicmil et al., *Exploring the Complexity of Projects: Implications of Complexity Theory for Project Management Practice* (New Jersey: Project Management Institute, 2009), 54-55.

⁸ Margaret Lock, “Comprehending the Body in the Era of the Epigenome.” *Current Anthropology*, 56, no. 2, (April 2015): 162.

⁹ Ibid., 165.

¹⁰ กฤติกาวัลย์ หิรัญสี, *โกณฑัญญะบรมครูโทรเอกของโลก*, 89.

¹¹ สุภัค มหาวรรการ, “พระจันทร์: การสื่อแนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก,”: 69.

รูปแบบการลงบรรณานุกรม

• ภาษาไทย

1. คัมภีร์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

2. หนังสือ

กฤติกาวัลย์ หิรัญสี. โภชนาญะบรมครูโหรเอกของโลก. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553.

โกศล วงศ์สวรรค์, สุธีลา ตุลยะเถียร, สถิต วงศ์สวรรค์, อ้วน อรชร และสุพัตรา สุภาพ. ปัญหาสังคม (Social Problem). กรุงเทพมหานคร: อมรพรินติ้ง, 2549.

พระไพศาล วิสาโล. ศาสนาประจำใจ. กรุงเทพมหานคร: โพสต์บุ๊กส์, 2552.

_____. สุขเหนือสุข. กรุงเทพมหานคร: เนชั่นบุ๊กส์, 2552.

3. บทความ

สุภัค มหาวรรการ. “พระจันทร์: การสื่อแนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก.” วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ, ปีที่ 13, ฉบับที่ 2 (26), มกราคม-มิถุนายน 2555: 60-77.

• ภาษาต่างประเทศ

1. หนังสือ

Cicmil, Svetlana, Terry COOKE-DAVIS, Lynn CRAWFORD, Kurt A. RICHARDSON, and Project Management Institute. *Exploring the Complexity of Projects: Implications of Complexity Theory for Project Management Practice*. New Jersey: Project Management Institute, 2009.

หลักเกณฑ์การอ้างอิงของวารสารธรรมธารา (ปรับปรุงครั้งที่ 2)

ยึดตามระบบ : Chicago เวอร์ชัน 17

ลักษณะการอ้างอิง : เชิงอรรถท้ายกระดาษ (Footnote)

ดาวน์โหลด : https://drive.google.com/file/d/1_yYcg3-2nJoYOFQRLJTQ6tUAvm6y7AeO/view

สามารถศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่

The University of Chicago. Notes and Bibliography. *The Chicago Manual of Style 17th edition text*. Accessed April 14, 2019.

<https://www.chicagomanualofstyle.org/book/ed17/part3/ch14/toc.html>

ประวัติการศึกษา ของบรรณาธิการและผู้เขียน

พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ (สมชาย ฐานวุฑโฒ), พ.บ., ดร.
Phragrupalad Suvattanabodhigun (Somchai THANAVUDDHO), M.D., Ph.D.

บรรณาธิการ (Editor)

E-Mail: thanavuddho@dhammakaya.or.th

- อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พุทธศาสตร์)
- อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (พุทธศาสตร์) มหาวิทยาลัยโตเกียว (University of Tokyo) ประเทศญี่ปุ่น
- แพทยศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- Ph.D. (Buddhist Studies), University of Tokyo, Japan
- M.A. (Buddhist Studies), University of Tokyo, Japan
- M.D. (Doctor of Medicine) Chulalongkorn University, Thailand

พระมหานันทวัฒน์ ธมฺมณฺโฑ (ทองโฑ)
Phramaha Nantawat DHAMMANANDO (THONGTHO)

พระนิสิต ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

แผนก ศูนย์รวบรวมและอนุรักษ์คัมภีร์พระไตรปิฎกโบราณ (CPAM)

Student of DCI Center for Buddhist Studies

Department of Center for the Preservation of Ancient Manuscripts

E-Mail: dtpnanta@gmail.com

- รัฐศาสตรบัณฑิต (ร.บ.) มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- B.Pol.Sc., Ramkhamhaeng University

ดร. ภัทธิดา แรงทน
Phatthida RAENGTHON, Ph.D.

หัวหน้าศูนย์วิจัยพุทธศาสตร์ DCI

Head of the DCI Buddhist Research Center

E-Mail: phatthida.dcibs@gmail.com

- พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พุทธบริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- Ph.D. (Buddhist Education Administration), Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand
- M.A. (Buddhist Studies), Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

- ครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิทยาศาสตร์ทั่วไป
สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

- Bachelor of Education (General Science),
Rajabhat Institute ChiangMai

ดร. เมธี พิทักษ์ธีระธรรม
Maythee PITAKTEERADHAM, Ph.D.

นักวิจัย ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

Researcher, DCI Center for Buddhist Studies, Thailand

E-Mail: ptakteeradham@gmail.com

- ศิลปศาสตรบัณฑิต (พุทธศาสตร์)
มหาวิทยาลัยโอตานิ ประเทศญี่ปุ่น
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พุทธศาสตร์)
มหาวิทยาลัยโอตานิ ประเทศญี่ปุ่น
- พุทธศาสตรบัณฑิต (พุทธศาสตร์)
มหาวิทยาลัยริชโซ ประเทศญี่ปุ่น
- นิเทศศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรังสิต
- Ph.D. (Buddhist Studies),
Otani University, Japan
- M.A. (Buddhist Studies),
Otani University, Japan
- M.A. (Buddhist Studies),
Rissho University, Japan
- B.Com.Arts, Rangrit University, Thailand

ดร. ประภากร พันธ์ดิษฐ์
Prapakorn BHANUSSADIT, Ph.D.

นักวิจัย ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

Researcher, DCI Center for Buddhist Studies, Thailand

E-Mail: ferna_bhanussa@hotmail.com

- ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ศาสนศึกษา)
มหาวิทยาลัยปักกิ่ง สาธารณรัฐประชาชนจีน
- ปรัชญามหาบัณฑิต (ศาสนศึกษา)
มหาวิทยาลัยปักกิ่ง สาธารณรัฐประชาชนจีน
- วิทยาศาสตร์บัณฑิต (วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
การอาหาร) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- Ph.D. (Religious Studies),
Peking University, China
- M.A. (Religious Studies),
Peking University, China
- B.Sc. (Food Science and Technology),
Kasetsart University, Thailand

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิไลพร สุจริตธรรมกุล
Wilaiporn SUCHARITTHAMMAKUL, Asst. Prof., Ph.D.

ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
Department of Philosophy and Religion, Faculty of Humanities,
Kasertsart University, Thailand

E-Mail: Wilaiporn.su@ku.th

- ปรัชญาดุสิตบัณฑิต (ศาสนศาสตร์)
มหาวิทยาลัยปักกิ่ง สาธารณรัฐประชาชนจีน
- พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พุทธศาสตร์อินเดีย) สถาบัน
วิจัยพุทธศาสตร์และวัฒนธรรมผากวัง ประเทศไต้หวัน
- สังคมและวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (ศาสนศาสตร์)
มหาวิทยาลัยผู้เหริน ประเทศไต้หวัน
- บัณฑิตบัณฑิต (วิชาการบัญชี) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- Ph.D. (Religion Studies),
Department of Philosophy Peking University, China
- M.A. (Indian Buddhist) The Faguan Institute
of Buddhist Cultured, Taiwan
- M.A. (Religious Studies) College of Social Sciences,
Fu Jen Catholic University, Taiwan
- B.Acc. (Accounting) Thammasat University, Thailand

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมบูรณ์ วัฒนะ
Somboon WATANA, Asst. Prof., Ph.D.

มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาลัยศาสนศึกษา
Mahidol University College of Religious Studies, Thailand

E-Mail: somboon.wat@mahidol.ac.th

- ปรัชญาดุสิตบัณฑิต (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยปัญจาป
(Panjab University) ประเทศอินเดีย
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยเดลี
(University of Delhi) ประเทศอินเดีย
- ศาสนศาสตรบัณฑิต (การศึกษา)
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- Ph.D. (Philosophy),
Panjab University, India
- M.A. (Philosophy),
University of Delhi, India
- B.A. (Education),
Mahamakut Buddhist University, Thailand

ดร. เริงวิชัย นิลโคตร
Reongwit NILKOTARA, Ph.D.

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
Rambhai Barni Rajabhat Universit
E-Mail: mong_rnk@hotmail.co.th

- ประ.ด. (พัฒนศึกษา)
มหาวิทยาลัยศิลปากร
- ศศ.ม. (พัฒนาชนบทศึกษา) สถาบันวิจัยภาษาและ
วัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล
- พธ.บ. (ครุศาสตร์ การสอนสังคมศึกษา) มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- Ph.D (Development Education),
Silpakorn University, Thailand
- M.A. (Rural Development Studies),
Mahidol University, Thailand
- B.A. (Teaching Social Studies),
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

รองศาสตราจารย์ ดร. ประยูร สุธะใจ
Prayoon SUYAJAI, Assoc. Prof., Ph.D.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Maha Chulalongkorn Rajavidyalaya University, Thailand
E-Mail: prayun45@gmail.com

- ประ.ด. (จิตวิทยา), มหาวิทยาลัยมธวาท
ประเทศอินเดีย
- กศ.ม. (จิตวิทยาการศึกษา)
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- พธ.บ. (จิตวิทยา)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- Ph.D (Psychology),
Marathwada University, India
- M.Ed. (Educational Psychology),
Srinakharinwirot University, Thailand
- B.A. (Psychology),
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

รองศาสตราจารย์ ดร. สุวิญ รักษัตย์
Suvin RAKSAT, Assoc. Prof., Ph.D.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University, Thailand

E-Mail: puzinnian@hotmail.com

- ประ.ด. (พุทธศาสตรศึกษา) มหาวิทยาลัยเดลี
ประเทศอินเดีย
- ศศ.ม. (พุทธศาสตรศึกษา) มหาวิทยาลัยเดลี
ประเทศอินเดีย
- พธ.บ. (ศึกษาศาสตร์)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- Ph.D. (Buddhist Studies),
University of Delhi, India
- M.A. (Buddhist Studies),
University of Delhi, India
- B.A. (Education),
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

พระมหาวิศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์
Phramaha Kaweesak WAPEEKUNLASET

นิสิตระดับดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาบาลี-สันสกฤต และพุทธศาสนศึกษา
ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Doctoral Candidate, Pali-Sanskrit and Buddhist Studies Program,
Department of Eastern Languages, Faculty of Arts, Chulalongkorn University.

E-Mail: kaweesak.w@gmail.com

- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (จารึกภาษาไทยและ
ภาษาตะวันออก) มหาวิทยาลัยศิลปากร
- เปรียญธรรม 9 ประโยค การศึกษาคณะสงฆ์ไทย
- M.A. (Epigraphy in Thai and Oriental Languages),
Silpakorn University, Thailand
- Pali Grade 9, Thai Sangha Institution.

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ณัฏพล ศิริสวัสดิ์
Natchapol SIRISAWAD, Asst. Prof., Ph.D.

สาขาวิชาภาษาเอเชียใต้ ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
South Asian Language Section, Department of Eastern Languages,
Faculty of Arts, Chulalongkorn University, Thailand

E-Mail: natchapol.s@chula.ac.th

- ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (พุทธศาสนศึกษา)
มหาวิทยาลัยมิวนิก สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี
- อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาบาลีและสันสกฤต)
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- อักษรศาสตรบัณฑิต (ภาษาไทย)
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- Ph.D. (Buddhist Studies),
Ludwig-Maximilian Universität, Germany.
- M.A. (Pali and Sanskrit),
Chulalongkorn University, Thailand
- B.A. (Thai),
Chulalongkorn University, Thailand

ศาสตราจารย์ ดร. ออสการ์ ฟอน ฮินเบอร์
Prof. Dr. Oskar von HINÜBER

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ มหาวิทยาลัยไฟรบวร์ค (Albert-Ludwigs-Universität Freiburg)
Professor Emeritus, University of Freiburg, Germany

- ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (การทวียา) มหาวิทยาลัยไมนซ์
- ศึกษาการทวียา ณ มหาวิทยาลัยทือบิงเงิน
แอร์ลิ่งเงิน-นุเรมเบิร์ก และไมนซ์ ประเทศเยอรมัน
- Ph.D. (Indology), University of Mainz, Germany
- Studied in Indology at University of Tübingen,
University of Erlangen–Nuremberg, and University
of Mainz, Germany

อรุณทัย อ่อนพุ่ม
Arunothai ONPHUM

ศูนย์วิจัยพระไตรปิฎก DCI

DCI Tipitaka Research Center, DCI, Thailand

E-Mail: arunothai3108@gmail.com

- พธ.บ. (พุทธศาสตร์) มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย
- B.B. (Buddhism) Dhammakaya Open University
- อนุปริญญาบริหารธุรกิจ (การตลาด)
- Diploma in Business Administration (Marketing),
Franz-Böhm-Schule, Germany
- วิทยาลัยอาชีวศึกษาฝรั่งเศส-เบม

ดร. ชاکริต แหลมม่วง
Dr. Chakhrit LAEMMUANG

ศูนย์วิจัยพระไตรปิฎก DCI

DCI Tipitaka Research Center, DCI, Thailand

E-Mail: cha072@hotmail.com

- ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต (ภาษาและวรรณคดีอินเดีย)
- Ph.D. (Indian Language and Literature),
Peking University, China
- มหาวิทยาลัยปักกิ่ง
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาและวรรณคดีอินเดีย)
- M.A. (Indian Language and Literature),
Peking University, China
- มหาวิทยาลัยปักกิ่ง
- พุทธศาสตรบัณฑิต (บาลีพุทธศาสตร์)
- B.A. (Pali Buddhism),
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- Graduate Certificate in Abhidhamma, Rakhang
Khositaram Woramahawihan Temple, Thailand
- ประกาศนียบัตรอภิธรรมบัณฑิต และอภิธรรมมหาบัณฑิต
- อภิธรรมมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทย วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร
- Pali Level 8th, Dhammakaya Temple, Thailand
- เปรียญธรรม 8 ประโยค สำนักเรียนวัดพระธรรมกาย

น้อมบูชาธรรม

พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร: หลวงปู่วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ)

หลวงพ่อดมชโย

หลวงพ่อดตชโว

คุณยายอาจารย์มหารัตนอุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูง

การไม่ทำบาปทั้งปวง
การทำกุศลอย่างเต็มที่
การทำจิตของตนให้บริสุทธิ์
นี่คือคำสอนของพระพุทธเจ้า

ที.ม. 10/90/50-51 (ไทย.มจร)

สพฺพปาปสฺส อกรณํ	sarvapāpasyākaraṇam
กุสฺสสฺส อฺปสมฺปทา	kuśalasyopasampadaḥ
สจิตฺตปริโยทปนํ	svacittaparyavadanam
เอตํ พุทฺธานสาสนํ	etad buddhasya śāsanam
(ขุ.ธ. 10/54/57 (บาลี.มมร)	(สันสกฤต : Uv. 28)

諸惡莫作,	ཅད་རྩ་བ་མཛོད་བའི་ཚམས་ལས།
諸善奉行	མྱིག་བ་མམས་ཅད་མི་བྱ་ཞྩ།
自淨其意,	དགེ་བ་ལྷན་སྦྱས་ཚམས་བར་བྱ།
是諸佛教。	རང་གི་སེམས་ནི་ཡོངས་སུ་གདུལ།
(จีน : T4.567b1-2)	འདི་ནི་སངས་རྒྱས་བཞུགས་པའི་ན། །
	(ทิเบต : Uv. 28)

